

NAZİM HİKMƏT

**SEÇİLMİŞ
ƏSƏRLƏRİ**

**“ŞƏRQ-QƏRB”
BAKİ-2006**

Bu kitab "Nazim Hikmət. Seçilmiş əsərləri. İki cildə"
(Bakı, Azərnəşr, 1961, 1963) nəşrləri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır

Tərtib edən:

Aqşin Babayev

894.35/1-dc22

AZE

Nazim Hikmət. Seçilmiş əsərləri. Bakı, "Şərq-Qərb", 2006, 496 səh.

Türk dünyası və XX əsr dünya ədəbiyyatının ən böyük şairlərindən biri olan Nazim Hikmət (1902-1963) Türkiyə, Azərbaycan, başqa türk və Şərq xalqlarının poeziyasına misilsiz təsir göstərmiş, şeirdə yeni yollar açmış novator sənətkar, əsrin klassikidir.

Siyasi əqidələrindən, aldanışlarından və xəyal qırıqlığından asılı olmayaraq, bəlkə də elə bütün bunlara görə mücadilələr və izzətlər, ümidlər və itkilər dolu tufanlı, qasırğalı bir ömür yolu keçmiş Nazim insan dünyasının zənginliyini, duyğular aləminin incəliklərini, həyatın mürəkkəbliyini, dünyanın təzadlarını bütün dolğunluğuyla əks etdirə bilən və türk şəri tarixində əbədiyyən yaşayacaq bir sənətkar kimi ucalmaqdadır.

Ustad Nazimin təqdim olunan kitabda toplanmış əsərlərində bir ölkə, bir xalq nəfəs alır. Bu həbsxanalı, qütbətli, həsrətli həyat şeirlərində yer üzünün hər bir adamının sevinci, kədəri, arzusu, ümidi var. Nazim şerinin yaddaşında yalnız bir xalqın yox, bütün insanlığın ağrılı-acılı tarixi yaşayır.

Kitaba tanınmış dramaturqun Azərbaycan teatr səhnəsində dəfələrlə tamaşaya qoyulmuş bir sıra pyesləri də daxil edilmişdir.

ISBN10 9952-34-051-6

ISBN13 978-9952-34-051-8

© "ŞƏRQ-QƏRB", 2006

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İLHAM ƏLİYEVİN

**“Azərbaycan dilində latın qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında”**

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

ÖN SÖZ

Nazim Hikmət türk dünyasının və XX əsr dünya ədəbiyyatının ən böyük şairlərindəndir. Kim nə deyir desin, bu, sübuta ehtiyacı olmayan danılmaz həqiqətdir. Xalqlararası bir qurum olan YUNESKO-nun 2002-ci ili – şairin 100 illiyini bütün dünyada Nazim Hikmət ili kimi elan etməsi bu gerçəkliyin daha bir təsdiqidir.

Nazim Hikmət Türkiyə, Azərbaycan, başqa türk və Doğu xalqlarının poeziyasına misilsiz təsir göstərmiş, şeirdə yeni yollar açmış novator sənətkar, keçən əsrin və bütün keçmiş və gələcək yüzilliklərin əbədi yaşayacaq klassikidir.

Nazim Hikmət 1902-ci ildə, o vaxtlar Osmanlı imperiyasına daxil olan Selanik şəhərində dünyaya gəlmiş, 1963-cü ildə Moskvada vəfat etmiş və orada dəfn olunmuşdur.

Nazimin dağ seli kimi qüdrətli poeziyasının qarşısında durmağa gücləri çatmayan bozi bədxahları onun bioqrafiyasına əl atıb şairi bu sarıdan ləkələməyə çalışırlar. Belə cahil iradlardan biri onun nəslinə, şəcərəsinə aiddir. Nazimin ulu babalarından birinin polyak mənşəli, başqasının qaqauz olduğunu şairin suçlarından sayırlar. Bu iradın nə qədər miskin və gülünc olduğu göz qabağındadır. Əvvəla, qaqauzlar – göy oğuzlar ən qədim türk qövmələrindəndir. Polyak babasına gəlincə, bu şəxs islamı qəbul etmiş və Türkiyə uğrunda savaşların iştirakçısı olmuş şərəfli bir insandır. Bu əsasla Nazimi türk xalqının bağrından qoparmaq istəyənlər görəsən bilirlərmi ki, Puşkinin damarlarında da afrikalı əcdadlarının qanı axırdı və bu əsasla Puşkini rus şairi saymamaq heç bir sərəsrinin ağına gəlmir. Eləcə də damarlarında Soltandiya qanı axan Lermontovu. Orta əsrin dahi çin şairi Du Funu, damarlarında türk qanı axdığına görə Çin ədəbiyyatından almağa da bir ağılı başında olan adam cəsaret etməz. Əgər bu irqçi prinsipi qəbul etsək, onda görək Osmanlı sultanlarının da, demək olar ki, əksəriyyətini türk hesab etməyək...

Nazimə başqa bir irad – onun gənclik illərindən doğru saydığı bir ideologiyaya – kommunist ideologiyasına inanmasıdır. Bu inancın doğru, ya yanlış olmasına qiymət vermədən öncə onu unutmamalıyıq ki, Nazim Hikmət əqidələrinə sadıq qaldığına görə ömrünün ən gözəl çağını – on beş ilini Türkiyə məhəbəsələrində çürütmüş, azadlığa buraxıldıqdan sonra isə sui-qəsdlə, ölümə hədələnmişdir. Əlbəttə, Nazim çox asanlıqla əqidəsindən imtina edib ölkəsinin ən üst qatında mövqe tuta bilirdi, nazir də, millət vəkili də ola bilirdi, ən azı böyük istedadla malik bir şair, dramaturq kimi rahat yaşaya, yazıb-yarada bilirdi. Amma Nazim vicdanının səsiylə başqa, çətin və iztirablı bir yolu seçdi və bu yolda özünün də, dünyanın bir çox sol əqidəli insanların da, ümumən XX əsrin də böyük faciəsini yaşadı.

Nazim Hikmət doğrudan-doğruya son dərəcədə məşəqqətli, əzab-əziyyətli bir ömür sürdü, amma onun “dünyaya gəldiyimə fəvqəladə məmnunam” deməyə haqqı vardı. Çünki dünyaya on şərəfli peşələrdən birinin sahibi kimi – sənətkar kimi gəlmişdi, anadan şair doğulmuşdu. Mənə elə gəlir ki, Nazim yer üzündə şairdən başqa heç kəs ola bilməzdi. Ömrünü siyasətə qurban vermişdisə belə, heç peşəkar siyasətçi də ola bilməzdi.

Nazimi nəinki peşəkar siyasətçi, heç peşəkar inqilabçı da saymaq olmaz. O, peşəsinə görə yox, təbiətinə, xasiyyətinə, ruhuna görə üsyançı idi. Təbiətdən üsyançı olmaq isə hələ peşəkar inqilabçı olmaq demək deyil.

Hər üsyançı şair olmadığı kimi, hər şair də üsyançı olmur. Nazim misilsiz fitri istedadıyla böyük şair, çılgın, barışmaz təbiətiylə əyilməz üsyançı idi. Təpədən dırnağa şair olduğu üçün ilk üsyanı da ədəbi üsyan idi – qəliblənmiş ədəbi anlayışlara, təsdiq olunmuş nüfuzlara, ehkamlanmış ədəbi zövqlərə qarşı üsyan – ədəbi bütlləri yıxmaq!

Üsyançı şairlərin çox sonralar təsdiq olunan və yayılan geniş şöhrətlərinə görə onların xətt-hərəkətini örnək götürən yeni ədəbi nəsillərin bəzi nümayəndələri, məsələnin yalnız bircə tərəfini dərk edirlər – yalnız və yalnız sələflərinə etiraz, yalnız və yalnız bütlləri yıxmaq... Unudurlar ki, həqiqi böyük sənətkar yalnız yıxmaqla durub qalmır, yıxdığının yerində yenisini, daha ucasını, daha yüksəyini qurur. Heç bir şey qurmağa, tikməyə qadir olmayanlar isə heç əməlli-başlı yıxmağı da bacarmırlar.

Nazim Hikmətin əski ədəbiyyatı, onun ruhunu və şəklini (formasını) qəbul etməməsi, əski şerin məzmununa və biçiminə etirazı onun özünün yaratdığı yeni məzmunu və yeni formaya osaslanmasaydı, yeni ruhu meydana gətirməsaydı, şair söz sənətində yeni səhifə də açma bilməzdi.

Nazimin ikinci üsyanı – milli qürurun üsyanı idi. İlk gənclik illərində “qırx hərəminin” – qırx quldurun osiri olan doğma şəhərini – İstanbulu – ingilis-fransız-yunan işğalı altında görmək, onun qəlbinə Batı imperiazminə qarşı elə bir qisas və hiddət toxumları səpmişdi ki, ömrünün sonuna qədər qəlbində bu mücadilənin atəşi sönmədi. Bu alovun işığında Qüvveyi-milliyəni vəsf edən şeirlər yazdı, Mustafa Kamal paşanın Qurtuluş savaşını tərənnüm edən ən kamil bedii əsəri yaratdı və özü də İstanbuldan Ankaraya, böyük Qazinin yanına yönəldi – onun yanında olmaq, onun səfəndə döyüşmək üçün. Nazim Hikmətin konkret olaraq Atatürkü vəsf edən şeri yoxdur, ancaq mənə heç bir şair Atatürkün amalına və məqsədinə Nazim Hikmət qədər yaxın olmamışdır. Atatürkün tarixdə, cəmiyyətdə yaptığı işi – Türkiyəni çağdaşlaşdırmaq, dünyaya açmaq və dünyanı Türkiyəyə açmaq, orta əsrlərin xurafat, cəhalət mühtini dağıtmaq, yerində yenisini qurmaq işini Nazim Hikmət də şeirdə, sənətdə gördü. Bu gün Nazim Hikməti müəyyən səbəblərdən qəbul etməyən şairlər də məhz onun türk şerinə gətirdiyi sərbəst vəzndə, yeni poetik biçimlərdə, yeni ədəbi formalarda yazıb-yaradırlar. Elə bu özü də şairin qələbəsi deyilmi?

Nazim Hikmət İstanbuldan Ankaraya, sonra isə Ankaradan Türkiyənin Doğu sərhədlərinə tərəf getdiyi yollar, keçdiyi kəndlər, obalar, rastlaşdığı insanlar ona Anadolunu, türk köylüsünün həyatını tanıtdı və o, yurdunun acıdan acı insan mənzərələrini gördü. Daha sonralar bu mənzərələr məhbəslük həyatının səhnələri və personajlarıyla daha da zənginləşdi – naz-nemət içində böyümüş paşa nəvəsi Nazim səfərlə, yoxsulluqla, acılıqla, avamlıqla, sosial bərabərsizlik və ədalətsizliklə, varlılar-yoxsullar təzadıyla qarşılaşdı və bütün bunlar şairi yeni bir üsyançı kimi yetişdirdi. İndi onun imperiyaya qarşı savaşı yalnız milli azadlıq və istiqlaliyyət uğrunda deyil, həm də insanların bərabərliyi, əzizlərin insan kimi yaşaması uğrunda mübarizə oldu. Özü də dəfələrlə vurğulayırdı ki, onu sosializm əqidələrinə bağlayan Moskvadakı kommunist təhsilindən daha öncəki Anadolu təəssüratları olub.

20-ci illərdə Batımdan keçərək Moskvaya bu duyğularla, bu əqidəylə gəlmişdi və bu inancları yolunda hər cür məhrumiyyətlərə dözməyə, hətta lazım gələrsə, ölümə belə getməyə hazır idi. O zaman elə zənn etmişdi ki, ümid bağladığı ölkə gənc şairi narahat edən bütün məsələlərin çözümünü tapmış və ya tapmaqda olan bir quruluşun örnəyidir. Bu baxımdan Nazim Hikmət dünya sollarının bir çoxunun yanışını paylaşdı – yəni ömür sürdüləri kapitalist ölkələrində ədalətsizliyi, sinfi bərabərsizliyi, varlıların harınlığını, kasıbların zülm və zillət içində yaşadığını görürkən belə bir cəmiyyətin alternativini kimi SSRİ-ni qəbul etmişdi. Halbuki, bəlkə yalnız qurulduğu zaman qəsd etdiyi niyyətlə Sovetlər dünya sollarının bu ideyalarına, xülyalarına az-çox uyğun gələ bilirdi. Bu ölkə siyasi və ictimai tərcümeyi-halı etibarıyla isə özəlliklə də 30 il sürən Stalin dövründə heç vaxt da zülm və əsarət dünyasının alternativini sayıla bilməzdi. Əksinə, ədalətsiz cəmiyyətlərin və quruluşların bəlkə də daha dəhşətli, riyakar və qəddar şəkli idi. Bunu çox gec də olsa anlayan (bəziləri isə indiyə qədər anlaya bilməyən, ya anlammaq istəməyən) dünya sol intellektuellərinin faciəsini – xəyal qırıqlığı faciəsini Nazim Hikmət də yaşadı.

20-ci illərdə Moskvada marksist təhsili alarkən N.Hikmət kommunist ideologiyasına ürəkdən inanmışdı və yaradıcılığı da əsasən inqilabi ruhda inkişaf edirdi. 1924-cü ildə vətənə qayıdan Nazim Hikmət dərhal həbs edilir, bir müddət sonra azadlığa çıxır, qəzet, jurnal və studiyalarda çalışır. 1938-ci ildə saxta bir ittihamla yenidən həbs edilir və 28 illik məhbəs cəzasına məhkum edilir. 1950-ci ildə ümumi əfv qanununa görə azadlığa buraxılır, həyatına qəsd olunacağına inanaraq Türkiyədən qaçır, Moskvaya gəlir. Sovet İttifaqının gəncliyində sevdidiyi, heyran olduğu, xoş hisslərlə xatırladığı və bu əqidələrinə görə on beş il məhbəsdə yatdığı bir məmləkətdən çox fərqli bir quruluş içində yaşayan ölkəyə çevrildiyini görən şair dərin peşmançılıq hissləri keçirir. 20-ci illərin sənət ab-havasından – şeirdə Mayakovski ruhundan, teatrda Meyerhold, Tairov novatorluğundan, kinoda Eyzenşteyn ixtiralarından əsərləmə qalmamışdı. Mayakovski intihar etmiş, Meyerhold min bir işgəncəyə məruz qalandan sonra güllələnmiş, Tairovun teatri bağlanmış, amansız tənqid-

lərdən sonra Eyzenşteyn film yaratmaq imkanından məhrum edilmişdi. SSRİ-də yaşayan azsaylı türk kommunistləri – bircə nəfərdən başqa – ya güllələnmiş, ya Sibirə sürgün olunmuşdu. Milyonlarla başqa insanlar kimi. Az sonra Nazim Hikmət Hüseyn Cavidin, Əhməd Cavadın, Mikayıl Müşfiqin və minlərlə azəri ziyalısının müsibətindən də xəbərdar oldu.

Bütün bu acı və dəhşətli gerçəklik qarşısında Nazim Hikmət hansı xətti-hərəkəti seçməliydi. “Yox, mən səhv etmişəm, ömrümü yanlış ideallara həsr etmişəm”, – deməliydi. Türkiyəyə qayıtmalı, onun qanına susamış düşmənlərindən üzr istəməliydi? Əvvəla bu mümkün deyildi, çünki onu nə sovet sistemi öz cəngindən buraxardı, nə də Türkiyə rejimi qəbul edərdi. İkincisi, axı Nazim Hikmət gənclik ideallarının Sovetlər İttifaqında təhrif olunmasından, bayağılaşdırılmasından və saxtalaşdırılmasından sarsılmışdı, amma idealların özünün ədalətinə və həqiqətinə inamını itirməmişdi. Yaxud itirmək istəmirdi.

Nazimin düşmənləri iddia edirlər ki, Türkiyədən qaçmaqla o, vətəninə xəyanət etmişdir. Nazim Hikmət Türkiyədən, türk xalqından deyil, onu məhbəslərdə çürüdən, ona ölüm tələsi quran bir rejimdən qaçmışdı. Məgər hər hansı rejim, siyasi quruluş, hər hansı iqtidar – Vətənlə eyni məfhumdur? Osmanlı sultanlarının zülmündən xilas olmaq üçün mühacirətə getmiş Ziya paşalar, Namik Kamallar da vətən xainləridirmi? Çar Rusiyasının müstəmləkəçilik mühitindən qurtulmaq üçün Türkiyəyə mühacirət etmiş Əlibəy Hüseynzadələr, Əhməd bəy Ağaoğlular, sovet rejiminin caynağından xilas olmaq üçün Türkiyəyə sığınmış Məmməd Əmin Rəsulzadələr, Almas İldırımlar – Azərbaycandan mı imtina edirdilər? Gertsendən Soljenitsinə qədər rus siyasi mühacirlərinin – ədiblərinin, ümumiyyətlə dünyanın müxtəlif dövrlərində öz məmləkətlərindən uzaq düşmüş bütün insanların ən böyük həsrəti – tərk etməyə məcbur olduqları vətənlərinin həsrəti deyilmədir?

“Şairi cənnətə qoymuşlar. Ah məmləkətim demiş” – bu, Nazimin misralarıdır. “Praqada yəhudi məzarlığında səssiz-nəfəssiz ölüm. Mühacirlik ölümündən betər. Ah gülüm, ah gülüm” – bu misralar da. “Məmləkətimi, ulduzlarmı, gəncliyimmi daha uzaq” – bu da.

Məmləkət həsrəti, ailəsindən, kiçik yaşlı oğlundan ayrı yaşamaq məcburiyyəti, əsərlərinin öz ana dilində, ana vətəninə nəşr olunmaması, adının yasaq edilməsi, yaxud vətən xaini kimi çəkilməsi N.Hikmətin son illərini acı bir işgəncəyə çevirmişdi. Təsədüfi deyil ki, bu illərdə gəncliyində yazdığı inqilabi-romantik ruhlu şeirlərindən çox fərqli kədərli, bədbin əsərlər yarırdı. Hətta Kremlin cibində olan Moskvadakı oyuncaq Türkiyə Kommunist Partiyasının başçıları Nazimə bu bədbin şeirlərinə görə partiya təhməti vermək cəhdində də bulunublar.

Ümumiyyətlə, Nazimin Türkiyə kommunistləri ilə münasibəti heç vaxt bir-mənalı olmayıb, hətta şairin gənclik illərində bu partiya Türkiyədə fəaliyyət göstərərkən Nazimi ideya sapıntıları üstündə bir müddət firqədən xaric də edib.

Nazimə bir irad da budur ki, əgər həyatını xilas etmək üçün Türkiyədən qaçmağa məcbur idisə, gərək başqa bir ölkədə, məsələn, Fransada məskən salaydı. Axı hətta fransız dilini də rus dilindən müqayisə olunmayacaq dərəcədə gözəl bilirdi. Nazim özü də hərdən bu fikrə üstünlük verirdi, amma başa düşürdü: tutalım, lap Fransada yaşayaydı, əqidələrindən ki, imtina etməyəcəkdi, deməli yenə də Fransa Kommunist Partiyasının təsir dairəsində olacaqdı, bu partiya isə (xüsusilə Stalin dövründə) Kremlin Paris filialından başqa bir şey deyildi.

Həyatının sinni çağında ömür yolunun belə çıxmaza dayanması, vətəninin, ailəsinin, oğlunun həsrəti, ürək xəstəliyinin yaxın ölüm haqqında xəbərdarlığı Nazimi üzürdü və Mikayıl Rəfiliyə ağsında “təsəllisiz yaşamağı bacardım, təsəllisiz ölümünü də bacararam” desə də, hər halda acı taleyinin bir təsəllisinə möhtac idi. Son sevdası da həyatının ağır peşmanlıqlarından sonra bu eşqdə təsəlli tapmaq ümidiylə bağlı idi. Bu son sevdanın bədii məhsulu isə şairin ölməz lirikasıdır...

...İstanbulun məşhur İstiqlal caddəsindən keçərkən kaset satan dükanlardan ətrafa yayılan nəğmə səslərini eşitdim. Nazimin sözlərinə yazılmış mahnılar idi. Dükanda Nazimin sözlərinə yazılmış mahnıların da, şairin öz səsiylə oxuduğu şeirlərinin də kasetləri satılırdı. Əlbəttə, buna təəccüb qalmadım. Bilirdim ki, sağlığında Türkiyədə bircəcik kitabının çap olunmasının həsrətiylə yanıb-yaxılan şairin ölümündən sonra onun adına, yaradıcılığına yasalar götürüləndən bəri Nazim Hikmət Türkiyədə ən çox kitabları nəşr olunan, səhnələrdə pyesləri göstərilən, sözlərinə mahnılar bəstələnən sənətçidir. Şairə həsr olunmuş sərgilərdən, konfrans və simpoziumlardan da xəbərim vardı, bəzilərinin iştirakçısı olmuşdum. Amma İstiqlal caddəsində Nazimin belə gur səslənən sorğunu duymaq mənə həm sevindirir, həm kədərləndirirdi. Sevinirdim ki, qardaş xalqın illərlə ondan gizlədilmiş böyük sənət sərvəti axır özünə qaytarılır. Kədərlənirdim ki, Nazim belə bir günü yalnız xəyallarında yaşadı.

...Türkiyənin ən böyük çağdaş şairini – türk dilinin böyük şairini sevmədən bu dili, bu xalqı, bu ölkəni necə sevmək olar... Dədə Qorqudsuz, Yunis İmrəsisiz, Nəvəisiz, Füzulisiz türk dünyası olmadığı kimi, Nazim Hikmətsiz də türk dünyası yoxdur.

Tarix boyu olduğu kimi, XX əsrdə də Türkiyə dünyaya bir çox dəyərli insanlar vermişdir – siyasi xadimlər, hərbcilər, şairlər, yazıçılar, rəssamlar, sənət və elm adamları. Amma XX əsrdə dünyada Türkiyəni əsasən iki böyük şəxsiyyətlə tanıyırlar – Kamal Atatürklə və Nazim Hikmətlə.

Bu həqiqət Türkiyədə il-ildən daha böyük qürur hissiylə təsdiq olunur.

XXI əsrə Nazim kommunist kimi, siyasi mühacir kimi deyil, bütün siyasi toqquşmaların, siyasi oyunların fəvqündə duran böyük bir sənətçi kimi daxil olur.

Nə yazıq ki, XX əsrdə siyasi sistemlər arasında gedən amansız soyuq müharibədə hədəflərdən biri də Nazim idi. Soyuq müharibə bitdi. Sovet impe-

riyası çökdü. Sosialist düşərgəsi adlanan blok tarixin arxivinə təhvil verildi. Kapitalist dünyası isə bütün sosial təzadlarıyla birlikdə yaşayıb qalıb. Və Nazim poeziyası da dünyanın hər bir yerində sosial ədalət, insan ləyaqəti, insanların və millətlərin qardaşlığı uğrunda mübarizədə kəsərli silah olaraq qalır, insanları “bir orman kimi qardaşcasına və bir ağac kimi hür” yaşamağa səsləyir. Siyasi toqquşmaların dışında insanın daxili dünyasının – eşq ıztırlarının, həsrətinin, tənhalığının, ümidlərinin və ümitsizliklərinin, həyat sevinclərinin və ölüm qoxularının tərcümanı kimi də milyonların kərinə gəlir.

Bu gün bazar
Bu gün məni ilk dəfə günəşə çıxardılar.
Və mən ömrümdə ilk dəfə göy üzünün
 bu qədər məndən uzaq
 bu qədər mavi
 bu qədər geniş olduğuna şaşaraq
 qımıldanmadan durdum...
Bu anda nə düşmək dalğalara
Bu anda nə qovğa, nə hürriyyət, nə qarım
Torpaq, günəş və mən
 bəxtiyarım.

Bu ədəbi insan duyğularını qələmə alan şairin cibində hansısa partiya biletinin olub-olmamasının bir əhəmiyyəti varmı?

Yeddi təpəli şəhrimdə
Buraxdım qönçə gülümü,
Nə ölümdən qorxmaq ayıb,
Nə də düşünmək ölümü

– deyən şairi hansı idoloji qəliblərə salmaq olar.

“Mən bir ceviz ağacıyam Gülhanə parkında” şerinin dərin və nisgilli lirizmi, “Masallar masalı”nın fəlsəfi tutumu hansı partiya proqramına uyğundur? Bunların yüksək sənət dəyərini qanmamaq üçün qulaqların kar, gözlərin kor, qəlbin bomboş olmalıdır.

Türkiyə solçularının N.Hikməti yüksək qiymətləndirməsi təbiidir, amma Nazim solun-sağın fəvqündə duran bir şair olduğu üçün onun istedadını Türkiyənin fərqli əqdlərə mənsub olan böyük şəxsiyyətləri də təqdir edib. Atatürk Nazimin məğrurluğunu bəyənməmiş. Turançılığın babası Ziya Göyöl, türk ədəbiyyatının klassikləri Əbdülhəq Həmid, Yəhya Kamal, Xəlilə Ədib Adıvar, Yaqub Qədri Qaraosmanoğlu kimi mümtaz simalar da Nazimin ədəbi qiymətini vermişlər. Səciyyəvidir ki, bir neçə il bundan qabaq türk millətçiliyinin görkəmli siyasi liderlərindən olan Alparslan Türkeş televiziya ilə çıxışlarının birində Nazim Hikmətin Qurtuluş savaşına həsr olunmuş və yüksək

vətənpərvərlik ruhuyla aşlanmış əsərlərindən heyranlıqla bəhs etdi, onları əzbərdən oxudu.

Dünyanın müxtəlif ölkələrinin dövlət başçılarından iştirak etdiyi İstanbul sammitinin açılışında, Türkiyənin o vaxtkı prezidenti Süleyman Dəmirəl Məhməd Akif Ərsoyun, bağlanışında isə Nazim Hikmətin şerini oxudu.

Türkiyədə Nazim Hikmətin adı yasaq olan illərdə isə ona Azərbaycan sahib çıxmışdı. “Azərbaycan o zaman Sovet İttifaqının bir hissəsi idi və ona görə də Nazimi ümumi sovet siyasi məqsədləri çərçivəsində qəbul edirdi” – deyilə bilər. Doğrudur, amma bu həqiqətin yalnız bir hissəsidir, tam həqiqət deyil. Həqiqətin başqa tərəfi isə ondan ibarətdir ki, o illərdə Nazim Türkiyə üçün kommunizmin simvolu, Moskva üçün saxta beynəlmiləçiliyin təmsali idisə, Azərbaycan üçün Türkiyənin, türklüyün, türk dilinin rəmzi idi və şairi bitib-tükənməyən alqışlara qərq edən Bakı auditoriyaları onun simasında kommunist təbliğatının daşıyıcısını deyil, uzun illər həsrətini çəkdiyimiz Türkiyənin ətrini bizə yetirən, canımız qədər doğma olan türk dilini ölümsüz şeirləriylə bizə çatdıran bir insanı, bir türkü alqışlayırdılar. O illərdə Sovet İttifaqının türk bölgələrində və ilk növbədə əlbəttə, Azərbaycanda heç kəs türklük ruhunu Nazim Hikmət qədər yüksəldə bilməyib. Türk sözü Azərbaycanda xalqımızın, dilimizin adı kimi yasaq olanda, Türkiyələ tarix, ədəbiyyat, folklor, kök, adət-ənənə birliyimiz haqqında hər hansı fikir cinayət sayılındı, Türkiyə sevgisinə görə yüzlərlə Azərbaycan ziyalı qətl və sürgün ediləndə, Nazim Hikmət kütləvi görüş tədbirlərində ən yüksək kürsülərdən – “Mən türkom, siz də türksünüz, ruhumuz, gələnlərimiz bir, xalqlarımız, dillərimiz qardaşdır” – deyirdi.

Bakını bir də İzmirə bənzədiyinə görə bu qədər sevgən, ona və Xəzərə təsirli şeirlər həsr edən Nazim Azərbaycanda özünü doğma bir mühitdə, özəlliklə ona munis olan azəri türkcəsi mühitində rahat hiss edirdi. Bakıda onun böyük salonları dolduracaq və şeirlərini saatlarla doymadan dinləyəcək geniş auditoriyası vardı, şeirlərinə qiymət verə biləcək şair, yazıçı, bəstəçi, alim dostları vardı.

İlk dəfə Bakıya 1927-ci ildə gəlmişdi. Sonralar dünyanın bütün əsas dillərində yüzlərcə əsəri çıxmış şairin ilk kitabı “Günəşi içənlərin türküsü” (Süleyman Rüstəmin redaktorluğu ilə) 1928-ci ildə Bakıda nəşr olunmuşdu. Yanılmıramsa, bu, həm də Nazim Hikmətin ərəb əlifbasıyla nəşr olunmuş yeganə kitabıdır. Nazimin ilk kitabına (bəlkə də ümumiyyətlə, onun yaradıcılığına) həsr olunmuş ilk məqaləni də Bakıda, dövrün görkəmli tənqidçisi Əli Nazim yazmışdı. Məqalə “Günəşi içirik... günəşlənirik” adlanırdı. Əli Nazim böyük türk şairinin çağdaş Azərbaycan şerinə göstərdiyi təsiri xüsusi vurğulayırdı. Ümumiyyətlə, o illər Nazimi türk şairi adlandıranda bu, həm də Azərbaycan şairi demək idi.

İkinci dəfə Bakıya 30 il sonra gəldi və bu səfərinə şeir də həsr etdi. Bundan sonra tez-tez Bakıya gələrdi və burada dəvət olunduğu evlərdə, dost

məclislərində, yaxud ali məktəblərdə görüşlər zamanı, böyük auditoriyalarda doğma dilində şeir oxuması, anlaşılmaması, alqışlanması onu fərəhləndirən, həyatının son sevinclərindən idi. Bu zaman Nazimin şeirlərinin Bakıda Türkiyə türkcəsindəki orijinalına yaxın bir şəkildə azəri türkcəsində nəşr edilməsi də şairi çox sevindirirdi, bu tərcümələrdən çox razı qalmışdı və təvazökarlıqla: “şeirlərim azəricə türkcədən gözəl səslənir” – deyirdi.

Nazim Hikmətin əsərləri dövrü mətbuatda və ayrıca kitab şəklində Azərbaycanda dəfələrlə nəşr edilmiş, pyesləri səhnələrimizdə oynanmışdır. Onun əsərlərinin motivləri əsasında Əjdər İbrahimov filmlər çəkmişdir. Bir ssenarisi əsasında Ramiz Əsgərov film çəkmişdir. Bəstəkar Arif Məlikovun Nazimin librettosu əsasında yaratdığı “Məhəbbət əfsanəsi” baleti dünyanın bir çox ölkələrində tamaşaya qoyulmuşdur. Nazimin mənəvi qızı heykəltəraş Münəvvər Rzayeva şairin büstünü, Toğrul Nərimanbəyov və başqa rəssamlarımız şəkillərini yaratmışdır. Əkbər Babayev, Qədir İsmayıl, Aqşin Babayev... Nazim Hikmət yaradıcılığına dəyərli tədqiqatlar, monoqrafiyalar, kitablar həsr etmişlər. Azərbaycan şairləri Nazim Hikmətə çoxlu şeir, poema ithaf etmiş, onun haqqında məqalələr, xatirələr yazmışlar. Nazimin də Azərbaycan ədəbiyyatına, mədəniyyətinə aid məqalələri, Mikayıl Rəfilinin vəfatına yazdığı “Ağı”sı, Səməd Vurğuna həsr olunmuş şeri, Rəsul Rzaya həsr olunmuş məqalələri var.

Bütün bunları mərhum araşdırmaçımız Qədir İsmayıl kitab şəklində tərtib etmişdir... Qədir müəllimin ölümündən az sonra, həmin tərtib Nazim Hikmətin Bakıda 1928-ci ildə çıxan ilk kitabının adı ilə – “Günəşi içənlərin türküsü” adıyla işıq üzü görmüşdür.

Əsrin böyük şairi Nazim Hikmət bu kitabıyla bir daha özünə doğma bildiyi diyara – azad və müstəqil Azərbaycana qayıdır.

Anar

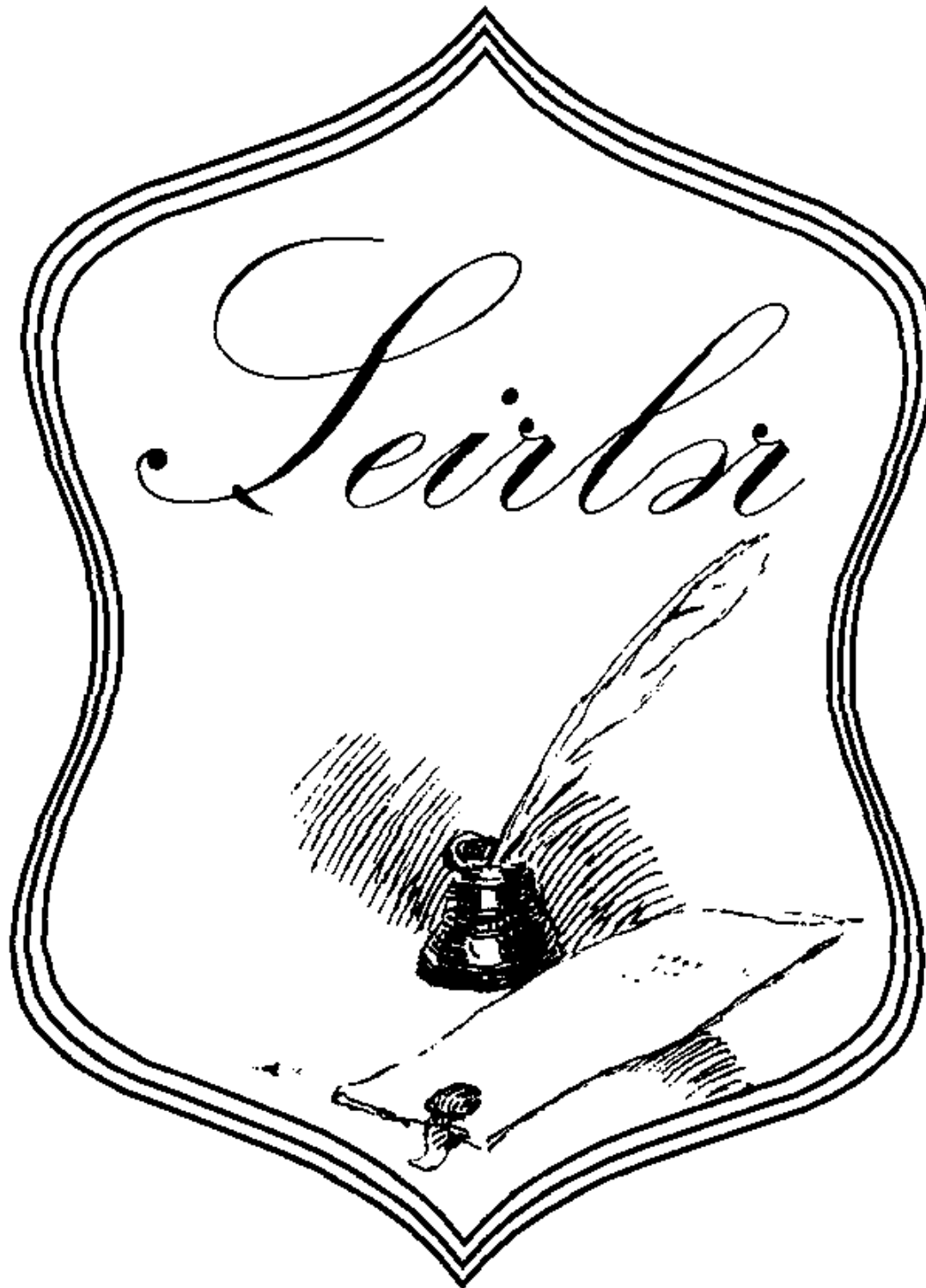
“Bu kitabın müəllifi ürəyini, düşüncəsini, qələmini, başdan-başa həyatını xalqına verməklə öyünən türk şairlərindən biridir. Başqa bir tərəfdən bu şair adı, coğrafiyası, irqi, milliyyəti nə olursa-olsun, milli azadlıq, ictimai ədalət, sülh üçün döyüşən hər bir xalqın bu uğur yollarındakı savaşlarını şeirlərində öymüşdür. Onların zəfərlərini öz xalqının zəfəri, məğlubiyyətlərini öz xalqının məğlubiyyəti, sevinclərini, acılarını öz xalqının sevinci, acısı bilmişdir.

Kitabda bu acılardan, bu sevinclərdən, bu məğlubiyyətlərdən, bu zəfərlərdən əks-səda var.

Bir tərəfdən də bu kitab tək bir insanın başına gələnlərin hekayəsidir: sevdalarının, həsrətlərinin, yaşama və ölümqabağı davranışlarının, qorxularının, xəstəliklərinin, ümidlərinin, bəxtiyarlıqlarının, inamlarının hekayəsi...

Şerimin kökü yurdumun torpaqlarındadır. Amma budaq-budaq bütün torpaqlara, Şərqdə, Qərbdə, Güneydə, Quzeydə yayılmış ucsuz-bucaqsız torpaqlara, o torpaqların üstündə qurulmuş mədəniyyətlərə, böyük dünyamıza uzanmaq istədim. İnsan oğlu harada, nə vaxt və hansı dildə olursa olsun, ürəyimə və düşüncəmə uyğun bir şeir söyləmişsə, oradakı ustalığı incələməyə, ondan bir çox şeylər öyrənməyə çalışdım. Yalnız öz ədəbiyyatımızinkiləri deyil, Qərb və Şərq ədəbiyyatının bütün ustalarını usta bildim”

Nazim Hikmət

YOLÇU, YOLUN ŞƏRQƏ İSƏ

Yolçu, Şərqə isə yolun, onda sən
Hər daşı müqəddəs xərəbəyə bax!
O yerdə son damla qanını tökən
Yaralı igidlər vuruşur qoçaq.

Yolçu, yolun Şərqə, bağçalarında
Güllərin üstündə silah çatılan,
Baharı qan olan ellərə en də,
Ora həsrət çəkən könülləri an.

Yolçu, Şərqə düşsə əgər güzarın
Əlində qələbə çiçəklərilə,
Göylərə ucalan qarlı dağların
Ardından yüksələn günəşi gözlə!

1917

YAĞIŞ

Yağış səpələyir... yağış deyil bu,
Təsəlli yağmaqda, sanki göylərdən.

Allahın qəlblərə baxdığı yerdən
Yağış səpələyir... gecələr sərin,
Zülməti şəfalı mavi göylərin...
Ey gecə, qəlbimə yaxındır səsin.
Gecə, bu göz yaşı, aman, kəsməsin!
Möhtacam, möhtacam sərinləməyə,
Sinəmi açaraq "oxqay" deməyə...

Göylərə dikələn alnıma bir-bir
Elə bil sancılır soyuq iynələr.
Xırdaca-xırdaca düşür damcılar,
Oxqaysız qəlbimdə bir üşütmə var.

Yağış səpələyir, yağış deyil bu,
Qəlbə kədər yağır, sanki göylərdən.

1917

YETİMLİK

Sahillərdən ayrılan balıq qayıqları var
Onların baş ucundan süzülən atəşlərin
Durgun sular içində yanan işıqları var.

Yüksəldi uzaqlaşan qayıqlardan bir şərqi,
Bu son bir hıçqırıqdı, bir iztirabdı, dərin,
Matəmilə anırdı yıxılan Qoca Şərqi.

Pul-pul parıldayırkən Ayın altında dəniz
Arxamdan səsi gəldi üfəqə baxan gəncliyin,
Bu ilk bahar gecəsi ancaq mənəm kimsəsiz.

Kimsəsiz, son matəmin xatirə fəryadıyam.
Bir ah belə çəkmədən can verən igidlərin
Yollarını gözləyən ellərin övladıyam.

İndi ta uzaqlara, Şərqə dönürkən üzüm
Anladım ki, zavallı yurdumun acısını
Duymayan bu diyarda bir yetiməm mən özüm.

1917

YARALI XƏYALAT

Qara Osman oğlu Cavada və Fövziyə

Bir gecə bir otaqda dörd arxadaş toplandıq,
bir uzaq rəya olan keçmiş günləri andıq.
Gözlərimiz yaşlıydı, könüllərimiz məhzun,
Hamımız məmləkətdən danışdıq uzun-uzun,
dördümüzdən ikisi Aydın uşaqlarından,
əfələrin¹ qanıydı damarlarındakı qan,

¹ Milli istiqlaliyyət vuruşlarında çarpışmış İzmir partizanları

onlardı ən ziyadə ağlayan için-çin,
 bu halı nəhayətə çatdıra bilmək için
 bir sədəfli tanbura verərək kiçiyinə,
 dedim ki: "Qımıldanın, bu küskün halınız nə?
 Bir çal, ruhlanaq, tez ol, durma, "Sarı Zeybəyi".
 Canlansın gözü müzdə o sarı dağların bəyi..."
 Çaldı, tanburasından tarixin səsi gəldi,
 dağlara söykənərək "Sarı Zeybək" yüksəldi.
 Çaldı, hər nəğməsində əks edərək şanını,
 bu dağlarda yeganə Zeybəyin dastanını.
 Ortada oynayırdı məharətlə qardaşı!
 Hərlənirdi otaqda rəqs edən gəncin başı.
 Diz çökərək vurduqca sağa, sola dizini,
 başına vuran qanı qızartmışdı üzünü.
 Parlayan baxışları nə ilahiləşirdi!..
 Hər sarsıntı könlümdə sanki külü eşirdi.
 Gözləri yavaş-yavaş dumanlandı, qaraldı,
 sandım, otağımızı bir mavi duman aldı.
 Get-gedə qatılaşdı bu mavi, rəngsiz duman,
 get-gedə xəyal oldu ortalıqda oynayan.
 Parçalayıb bu sisi xəyal birdən əyildi,
 artıq indi oynayan gənc bayaqkı deyildi.
 Daldım qaranlığına ən dərin heyretlərin,
 hər addımı beynimdə uğuldayan bu yerin.
 Əndamı incə, uzun, çiyinləri enliydı,
 sarı burma bığlıydı, gümüşü çəpkənliydı.
 Dönə-dönə görmüşdüm bu üzünü rüyada mən,
 Yerlər, göylər titrərdi bu cavan oynayarkən,
 ta könlümdən tanışam elliyyə bu səsin,
 sən misən, Sarı Zeybək, bu, doğrudan, sən misən!?
 Zeybək, səndələyirsən, bu nədir, solur üzün!
 Yərə əvvəlki kimi hirsle vurmayırsan dizin...
 Ah, yumulur gözlərin... Sənə nə oldu, aman?!
 Nədir göy çəpkənindən o süzülən qızıl qan?!
 Bir kafirin imansız qurşunundanmı yandın?
 Ah, ey Sarı Zeybəyim, səndəmi yaralandınmı?

1920

YOL MAHNISI

Alnımızda yanır gəncliyin tacı,
Yorğunluğun atasını yandırdıq.
Güclü əlimizdə nəşə qırbacı,
Geniş üfüqlərə çatmışıq artıq.

Sinəmiz qüvvətli, könlümüz təmiz,
Qurtarmaz yolları qurtarıq biz.
Saraysız, hamamsız, yuvasız, yersiz
Harda günəş batdı, orda yatırıq.

Səhər burda olsaq, axşam ordayıq,
Günlərin ardınca gedirik sayıq.
Gözəl misra kimi dodaqlardayıq,
Bizdən kimsən xəbər alan tapılmaz.

Hey, anam, hey! Yolçu yolunda gərək.
Kiminin altında qu tükü döşək,
Kiminin üstündə yorğan tapılmaz.

1920

ACLARIN GÖZ BƏBƏKLƏRİ

Deyil dörd, beş,
deyil beş, on,
otuz milyon
ac
bizim!

Onlar
bizim!
Biz
onların!
Dalğalar
dənizin!

18

Dəniz
dalğaların!
Deyil dörd, beş,
deyil beş, on,
otuz milyon,
otuz milyon!
Aclar düzülmüş, aclər!
Nə kişi, nə qadın, nə oğlan, nə qız,
arıq, cılız,
əyri-üyrü budaqlarıyla
əyri-üyrü ağaclar!
Nə kişi, nə qadın, nə oğlan, nə qız,
aclər düzülmüş, aclər!
Bunlar!
Yeriyən parçalarıdır
o quraq
torpaqların!
Kimi
sümük
dizlərinə vuraraq,
yuvarlaq
bir qarın
daşıyır!
Kimi
dəri... dəri!..
yalnız
yaşayır
gözləri!
Uzaqdan
qapqara itiliyi
nöqtə-nöqtə uzanıb damara batan,
qocaman başlı bir nal mıxı kimi
dəli göz bəbəkləri,
göz bəbəkləri!
Hələ bunlar
Hələ bunlarda elə bir ağrı var ki,
bunlar
elə baxırlar ki...

Ağrımız böyük!
Böyük!
Böyük!

Fəqət
artıq imanımıza enə bilməz yumruq!
Dəmirleşdi bağrımız,
çünki ağrımız
otuz milyon,
dəli göz bəbəkləri!
Göz bəbəkləri!

Ey
məni
ağzıaçıq
dinləyən adam!
Bəlkə də dalımca mənə –
bu qəlbini
bağıraraq açana –
“dəli”
deyən adam!
Sən də əgər
o birilər
kimi qazsan,
mənasını
duyammazsan
sözlərimin.

Bir barı bax
gözlərimin
dəli bəbəklərinə!

1921

ANADOLU

Başımızda Günəş
atəş
bir sarıq.

Cılız torpaq,
Çılpaq ayaqlarımızda çarıq.

Qoca qatırından
daha ölgün bir kəndli
yanımızda,
yanımızda deyil,
yanan
qanımızda.
Kürek yapıncısız,
bilək qamçısız,
atsız, arabasız,
jandarmasız.
Ayı yuvası kəndlər,
palçıq qəsəbələr,
boz dağlar aşdıq.
Bəli, biz o diyarı belə dolaşdıq!
Xəstə öküzlərin
yaşlı gözlərində
dinlədik daşlı tarlaların səsini.
Gördük ki, vermir torpaq
qızıl sünbüllü nəfəsini
qara
sapanlara!
Röyada gəzən kimi gəzmədik.
Xeyr,
xarabadan xarabaya yanaşdıq.
Bəli, biz o diyarı belə dolaşdıq.
Biz
bilirik
o məmləkət
nəyə həsrət çəkir.
Bu həsrət
bir materialist başı qədər
çizgilənmişdir.
Bu həsrətdə
maddə var,
maddə!
Nəmli,
surəti qəmli
evlər

siçovul yolu küçələrin üstündə
vermiş baş-başa.

Cin gözlü,
göyərçin sözlü,
çalmaları ağ, yaşıl sarıqlılar
dükanlarda bardaş qurmuş,
yarıq dabanı çarıqlılar
önlərində.

Yekə
bir jandarma
tarlada zina edən
bir cütü sürür.

Qəhvədə
Piri-muğan dədə
sulanarkən bir şagirdə
“Ya hövlə vəla” deyib dərin-dərin
bu keçənlərin
surətinə tüpürür.

Bəli, bu
turşumuş, yuxu qoxuyan bir qaba bənzər şəhərin
qara sevdası deyil elə romantik.

Onun
ruhunun
iki qıvraq kəlməlik
həsrəti var:
buxar,
elektrik!

Kor deyilsinizsə əgər
görərsiniz ki,
bu torpaq üzlü rəncbər,
onun Qafqazdan qayıdan
xəlbir sinəli oğlu,
göl başlarında vergiyığının dırnaqları oyulu
qızıyla,
qarısıyla,
arabasıyla,
son qarış torpağına sarılmaq,

ölsə də burda onlarla ölmək,
burda –
onlarla
birgə gömülmək
istəyir.

Dağların, tarlaların arzuladığı,
arzulu bir qadın kimi ehtirasla gözlədiyi
hər dırnağında min kəl gücü dəmirləşən
və su çalxalayan kimi torpağı eşən
ruhu buxar
makınalar!

Ey şişə qarınları
sarı
qəlyanlar kimi xoruldayan,
ey üçatlı yaylısının içindən,
kar,
burunsuz,
kor,
kəndlilərə

Piyer Loti ahı çəkib keçən
ağzı qəmli,
əli
qələmli
əfəndilər!

Dadlı yalan dinləməkdən daha usandıq.
Artıq
hamımızın başına
Bu “danqqq!”
desin:
Kəndlinin torpağa həsrəti var,
torpağınsa həsrəti:
makınalar!

1922

RODOS HEYKƏLİ

Ayağına 45 nömrə amerikan çəkməsi keçirmiş
bir Rodos heykəli kimi yəm.
Sığorta şirkətləri
sığortalayır məni 101 sənəyə.
Hər kəs
Gözlərinin bəbəyinə sığmayan vücudumu
Bütöv bir mərmər sanır.
Halbuki mən
div gövdəmin
boş bir gips qəlib olduğunu bilirəm.
Bilirəm,
hesabladım:
sayı 10-lar xanəsinə doldurmayan illərdən sonra
geniş sinəm çatlayacaq!
Mənə ağır gələn yalnız bir şey var:
buradan
oraya
keçmək üçün
asma körpü qurana,
mən hələlik
vücuduma yaraşan
dəmir şalbanları daşımamışam!
Zaman az!
Geniş sinəm çatlayacaq.
45 nömrəli çəkmələrimlə
div addımlar atsam da kafi deyil.
Yüyürmək lazım,
olimpiada yarışlarında olduğu kimi yürürmək,
yü-yür-mək!!!

1923

GÖZLƏRİMİZ

Gözlərimiz

şəffaf,

təmiz

damlalardır.

Hər damlada

dəmirə can verən dühamızın

bir kiçik

zərrəsi vardır...

Şəffaf,

təmiz

Damcılarıyla gözlərimiz

bir ümman içində o qədər birləşdi ki,

qaynayan suda buz

necə əridilirsə,

biz də

bir-birimizdə

eləcə qeyb olduq

artıq,

yüksəldi gözlərimizin şah əsəri,

dəmirə can verən dühanı tapdıq.

Şəffaf,

təmiz

damlalarıyla gözlərimiz

bir ümman içində birləşməsəydi əgər,

hər zərrə

dağılsaydı başqa bir yerə,

dinamolarla turbinləri cütləşdirərək

polad dağları suda boş bir tuluq kimi

döndərə bilməzdik

və gözlərimizi yandıran

gecənin atəşini

kibrit başı kimi söndürə

bilməzdik.

1923

ŞAİRİN BİR DƏQİQƏLİK TƏNBƏLLİYİ

Ətrafdan axan günəşli mavilik
 duruldu yavaş-yavaş.
 Kapitan körpüsü zəngi çaldı,
 göyertə boşaldı.
 Lövbər atdı yuxu gözlərimə!..
 Duman atlara minmiş
 duman süvarilər
 Qanımda qırmızı kürəciklərə
 marğa durdu,
 Beynimdə yat, yat, – deyə zəng vurdu.
 Əlimdə qara qələm
 uzandı,
 böyüdü,
 qalınlaşdı.
 Aldı süpürgə sapı biçimini.
 Qoca bir küçə süpürgəçisi oldu əlim
 söykəndi süpürgəsinə,
 gözünü yumdu...

Də...

Dİ...

Du...

Rənglər minib səslərin çiyinə.
 İşıqlar kölgələrin qucağında
 axıb gedir.
 Beynimin əmr dəftərində ancaq bir əmr var:
 Boş-bekar oturmaq,
 qımıldanmamaq,
 qımıldanmayıb dayanmaq.
 Boş bir çəllək kimi, boş oturmaq,
 Boş...
 bomboş...
 nə sevgi, nə nifrət, nə şəfqət,
 nə kin, heç bir şey...

Birdən-birə, lakin
 ikinci bir Yaponiya parçalandı qarnımda.

Aclıq
burnunun ucunda tutub on barmağını
çıxartdı dilini.

Ölüm
sümük bir qəhqəhə kimi salladı sarı
məndilini.

Yerimdə çevrildim.
Gözlərimi xəmirləyən yuxu
uçub getdi.

Duman süvarilər
əridi...
Beynimin əmr dəftərində əmr yazan komandan
qovuldu çadırından.
Qoca küçə süpürgəçisi götürdü süpürgəsini.
Götürdü və
onu verdi yenə
Yer üzünün dərini süpürənlərin
xidmətinə.

1923

İÇİMDƏKİ QURD

Sən
mənim
minarə boyda dağ gövdəmə
yumşaq,
ağ
bir qurd kimi girdin,
gəmirdin!
Mən bağırsaqlarında soxulcan Makdonaldı bəsləyən
ingilis işçisi kimi gəzdirirəm
səni içimdə!
Bilirəm
günah kimdə.
Ey ruhu lordlar palatası qadın!

Ey uzun xələtli, tüksüz Puankare!
 Qarşımda:
 dəmirləri qıpqırmızı
 bir parovoz ocağı kimi yanmaq
 sənin ən bəsit hünərin!
 Yenə ən bəsit hünərin sənin
 buzun üstündə bir xizək kimi fırlanmaq:
 Soyuq!
 İsti!
 Alçaq!
 Dayan!
 Yumşaq,
 ağ,
 qıvrılışlarınla
 beynimə girirsən,
 gəmirirsən!
 Oraya girə bilməzsən!
 Onu gəmirə bilməzsən!
 Yumşaq,
 ağ,
 qıvrılışlarıyla
 beynimə girən qurdu
 çürük bir diş çəkən kimi çəkdim:
 yaxşıca tər tökdüm!
 Bu, sonuncuydu;
 bir daha olmayacaq!

1924

GÜNƏŞİ İÇƏNLƏRİN TÜRKÜSÜ

Bu bir türkü:
 torpaq çanaqlarda
 günəşi içənlərin türküsü!
 Bu bir hörgü:
 alov bir çap hörgüsü
 qıvranıyor.

Qanlı, qızıl bir məşələ kimi yanıyor.
əsmər alınlarında
bakır ayaqları çıplaq qəhrəmanların!
Mən də gördüm o qəhrəmanları,
mən də sardım o hörgünü,
mən də onlarla
 günəşə gedən
 körpüdən keçdim!
Mən də içdim torpaq çanaqlarda günəşi
Mən də söylədim o türkünü!
Ürəyimiz torpaqdan aldı hızını
altun yelənli aslanların ağzını
 yırtaraq
 gərindik!
Sıçradıq
 şimşəkli ruzgara mindik!
Qayalardan
qayalara qonan qartallar
çırpıyor işıqda ulduzlanan qanadlarını.
Alov biləkli süvarilər qamçılıyır
 şahə qalxan atlarını!
Axın var
 günəşə axın!
Günəşi zəbt edəcəyiz –
 günəşin zəbti yaxın!
Düşməsin bizimlə yola:
evində ağlayanların
 göz yaşlarını
 boynunda ağır bir
 zəncir
 kimi daşıyanlar!
Buraxsın peşimizi
 kəndi ürəyinin qabığında yaşayanlar!
İşdə:
 bu günəşdən düşən
 atəşdə
 milyonlarla qırmızı ürək yanıyor!

Sən də çıxar
köksünün qəfəsindən ürəyini,
Bu günəşdən
düşən
atəşə fırlat
Ürəyini ürəklərimizin yanına qat!
Axın var
günəşə axın!
Günəşi zəbt edəcəyiz
günəşin zəbti yaxın!..
Biz torpaqdan, atəşdən, sudan, dəmirdən doğulduq!
Günəşi əmizdirir çocuqlarımıza qarımız.
Torpaq qoxuyur bakir saqqallarımız!
Nəşəmiz sıcaq!
Qan qədər sıcaq,
dəliqanlıların rüyalarında yanan
o “an”
qədər sıcaq
Nərdivanlarımızın çəngəlini ulduzlara asaraq
ölülərimizin başlarına basaraq
yüksəlirik
günəşə doğru!
Ölənələr
döyüşərək öldülər,
günəşə gömüldülər.
Vaxtımız yox onların mətəmini tutmağa!
Axın var
günəşə axın!
Günəşi zəbt edəcəyiz
günəşin zəbti yaxın!
Üzümləri qan damlalı qırmızı bağlar tutuyor!
Qalın tuğla bacalar
qıvranaq
ötüyor!
Hayqırdı ən öndə gedən,
əmr edən!
bu səs

bu səsin qüvvəti,
 bu qüvvət
 yaralı ac qurdların gözlərinə pərdə vuran
 onları olduqları yerdə
 durduran
 qüvvət!
 Əmr et ki, öləlim,
 əmr et!
 Günəşi içiyoruz səşində!
 Coşuyoruz,
 coşuyor!..
 Yanğınlı üfüqlərin dumanlı pərdəsində
 mizraqları göyü yırtan atlılar qoşuyor!
 Axın var
 günəşə axın!
 Günəşi zəbt edəcəyiz
 günəşin zəbti yaxın!..
 Torpaq bakır göy bakır
 hayqır günəşi içənlərin türküsünü
 Hayqır
 Hayqıralım!

1924

SƏNƏT ANLAYIŞI

Bəzən mən də könül ahlaramı
 çəkərim birər-birər
 qan qırmızı yaqut bir təsbeh kimi.
 Və bu qızıl parıltılı təsbehimin ipi
 sırma saç tellərindəndir...
 Fəqət
 mənim
 şerimə ilham verən pərimin
 çiyinlərində açılan qanad
 asma körpülərimin
 dəmir ɵllərindəndir!

Eşidilir,
 eşidilməz olurmu
 bülbulün gülə qarşı fəryadları?!
 Lakin əsil
 mənim anladığım dil
 mis, dəmir, taxta, sümük və tirlərdə çalınan
 Bethovenin sonatları...
 Sən istədiyin qədər
 tozu dumana qatar,
 sürə bilərsən atını!..
 Mən dəyişməyəm
 ən yaxşı cins
 ərəb atına
 saatda 150 kilometrlik sürətini
 dəmir relslərdə çapan
 dəmir atımın!..
 İri, çaşqın bir çibin kimi dikilir bəzən gözüm
 Otağımın küncündəki usta hörümçək ağlarına...
 Lakin çox heyranam mən
 yaradanları mavi köynəkli memarlarım olan
 77 mərtəbəli beton dağlarına!
 Adəmlər gözəli
 “Biblos, ilahi gənc Adonis”
 körpü başında qarşıma çıxsın,
 bəlkə baxmayıb keçərəm də.
 Ancaq,
 filosofumun girdə gözlüklü gözüne
 və körükçümün
 dördguşə, tərli, bir günəş kimi yanan üzünə
 baxmamış keçə bilmərəm!
 Mən
 elektrikli dəzgahlarda doldurulan
 üçüncü növ papiros çəkərəm,
 ancaq
 istərsə Samsun tütününü olsun,
 tütününü kağıza əlimdə büküb çəkmərəm.

Dəyişmədim,
dəyişmərəm
Həvvanın çıl-çılpaqlığına
meşin kepkalı, meşin pencəkli qadınımı...
Bəlkə mənim təbi-şairanəm yox?!
Neyləyim!
Torpaq anamın uşaqlarından çox
sevirəm
öz uşaqlarımı!..

1924

YAYINDAN UÇAN OX

Dünya hərəkəti tarixinə

Yayından uçdu ox!
Mənzil iraq,
çox iraq;
çox!
Hədəfdən bir əsər yox!
Mənzil iraq,
çox iraqdı.
Ox uçuşda usta deyil, uşaqdı,
Havalarda qanlı qanad qırıqları buraxdı!
Hər an
dalında qalan
bu nazik, uzun quşun
titrəyişləridir çarpan və çarpılan bir uçuşun!
Bu uçuş
illərcə illər
qədər
il sürdü.
Vəqta ki, gündoğan qanla köpürdü.
Ox hədəfin qırmızı qəlbini gördü!..
Ox uçuşda ustalaşdı,

mənzil, artıq
uzaq deyil,
yaxınlaşdı.
Qoca tarix verdi yay, verdi kaman,
çəkirik yayı zaman-zaman,
uçan ox vuruşumuzdur, quş misalı.
Hədəf qurtuluş misalı!

Türkiyə, 1925

YANAR DAĞ

Kəsildi yanar dağın şah damarı!
Qara torpaq altındakı ağlamaları:
fişqırır, fişqıran
qan
ruzgarı şəklində!
Üsyanı dinləyin, yanar dağın ağzından!
Boğazından
günəşləri
qırmızı balonlar kimi fırladır dumanlara!
Bir alovdan su halını vermiş ümmanlara
yanar dağın
yanan könül
qızıllığı!..
Qoy otursun istəyənlər dörd divarın içində!
Qartal qayalardan gəl seyr edək biz
qaynayan könüllərin
göyə düşən rəngini!
Dərimizi bürüyən tükləri y olaraq
çıl-çılpaq
gəlin, yuyunaq polad çubuqlar kimi yanar
dağın alovunda!
Gəlin, yuyunaq,
yanaq!

1925

ŞƏRQ VƏ QƏRB

“Əsrar!
Təvəkkül!
Qismət!
Qəfəs, karvansara, karvan,
gümüş məcməyilərdə rəqs edən sultan,
maharaca, padşah,
minbir yaşında bir şah!
Minarədən sallanır sədəf nəlinlər,
burunları xınalı gəlinlər
ayaqlarıyla xalı toxuyur,
küləklərdə yaşıl saqqallı imamlar
əzan oxuyur”.
Budur, firəng şairinin gördüyü Şərqi!
Budur,
dəqiqədə bir milyon basılan
kitabların Şərqi!
Ancaq
nə dünən,
nə bu gün,
nə sabah.
Belə bir Şərqi
olmayıb,
olmayacaq!
Şərqi:
Üstündə çılpaq
əsirlərin
ac öldüyü torpaq!
Şərqlidən başqa hər kəsin
ortaq malı olan məmləkət!
Aclığın qıtlıqdan öldüyü diyar!
Ağzına qədər
buğda ilə dolu anbar, –
Avropanın anbarı.
Asiya!
Amerikan drednoutlarının teleqraf
dirəklərinə

sənin
 çinlilərin
 uzun saçlarından
 asılırlar sarı mumlar kimi.
 Himalayın
 ən yüksək,
 ən dik,
 ən qarlı təpəsində
 Britaniya zabitlərinin əmrilə cazband çalırlar.
 Qara dırnaqlı ayaqlarını
 salırlar
 paryaların
 ağ dişli ölülərini atdığı Qanqa!
 Anadolu başdan-başa
 Armstronqun
 təlim meydanı oldu.
 Asiyanın bağı doldu.
 Şərq
 udmayacaq...
 Cana gəldik, cana
 deyirik bütün cahana:
 İçimizdən biri
 can verə bilse də
 aclıqdan ölmüş öküzümüze,
 burjuysa əgər,
 görünməsin gözümüze!
 Hətta sən!
 Sən, Pyer Loti,
 sarı müşəmbə dərilərimizdən
 bir-birimizə
 keçən
 tiffin biti
 səndən daha yaxşıdır bizə,
 fransız zabiti!
 Fransız zabiti, sən
 o üzüm gözlü “Azadəni” –
 bir fahişədən
 daha tez unutdun.

Qəlbimizə tikdiyin
 “Azadənin” daşını
 bir taxta hədəf kimi topa tutdun!
 Bilməyənlər
 bilsin
 ki, sən
 bir şarlatandan başqa bir şey deyilsən!
 Şarlatan!
 Çürük fransız qumaşlarını
 yüzdə beş yüz artığına Şərqə satan,
 Pyer Loti!
 Nə donuz bir burjuymuşsan, məgər!
 Maddədən ayrı ruha inansaydım əgər
 Şərqin azad olduğu gün
 Sənin ruhunu körpü başında çarmıxa gərər,
 qabağında papiros çəkərdim.
 Mən əlimi sizə verdim,
 sizə verdik biz əlimizi,
 qucaqlayın bizi,
 Avropanın sanklotları!
 Sürək yan-yana mindiyimiz al atları!
 Mənzil yaxın,
 baxın,
 azadlıq günü artıq sayıla bilər, bəli,
 irəlində Şərqin gələcək üsyan ili
 bizə qanlı yaylığını sallayır;
 Al atlarımız imperializmin göbəyini nallayır.

1925

HƏSRƏT

Dənizə dönmək istəyirəm!
 Mavi aynasında suların
 boy verib görünmək istəyirəm!
 Dənizə dönmək istəyirəm!

Gəmilər gedər, aydın üfüqlərə gəmilər gedər!
Şərqi ağ yelkənləri şişirməz kədər,
 əlbət, bir gün gəmilərdə ömrüm sona yetər
və indi ki hamıya qismətdir bu səfər,
 Mən sularda batan bir işıq kimi
 Sularda sönmək istəyirəm!
Dənizə dönmək istəyirəm!
 Dənizə dönmək istəyirəm!

1927

SAKKO VƏ VANSETTİ

Müqəddimə

Süzülür iri, isti damlalar
 mis yanaqlarımızdan.
Süzülür iri, isti damlalar
 qəlbimizə.
Qəlbimiz artıq dar gəlir bizə.
Qanlı sargıları
 qopardaraq
 yaramızdan,
Küçələrdə bağırmaqdayıq
 hamımız bir ağızdan
Dişi bir pələngik biz;
Qara dəstəkli bir xəncər dəldi balamızın sinəsini.
 Dişi bir pələngik biz,
dişlərimizdə daşıyıyıq qızıl başlı balalarımızın
 ölüsünü.
Kinin qızıl gözlü sarı alına
sarıdıq sevginin ağ güllü örtüsünü.
Qan gəlir kainatın rəngi bizə,
süzülür iri, isti damlalar
 mis yanaqlarımızdan
 qəlbimizə!

Hekayə

Onların cibində partiyamızın bileti yoxdu.
 Onlar azadlığın qapısına çatmağı
 fərdin cəsur həmlələrindən uman
 iki saf və namuslu cavandı.
 Onlar nə milyonların rəhbəriydilər,
 nə də inzibətli bir inqilab ordusunun əsgəri.
 Onlar ixtilalın iki sıra nəfəriydilər,
 iki namuslu ixtilal nəfəri,
 Yanırdı qanlarında şöləsi İtaliya günəşlərinin
 Yeridilər şabalıd rəngli açıq alınlarıyla
 həyatın səsinə,
 döyüşdülər yanında döyüşən qardaşlarının,
 “Yeni dünya”da düşdülər köhnə zülmün pəncəsinə!
 Yeddi il ölümün qabağında gülərək durdular...
 Elektrik stuluna
 məxmər stula oturan kimi oturdular.
 Ürəkləri dörd min volta yeddi dəqiqə dayandı,
 Yandı ürəkləri,
 yeddi dəqiqə yandı!..
 Onlar canı deyildilər, qurban getdilər bir cinayətə.
 Qurban getdilər dollarların əmrindəki “ədalətə”!
 Həyatlarında olmadılarsa da kütlələrin rəhbəri,
 ölümlərilə ayağa qaldırdılar kütlələri
 bu iki namuslu ixtilal nəfəri!

* * *

Burjuaziya öldürdü içimizdən ikimizi,
 bu iki ölüm ölməyən ölümümüzdür.
 Burjuaziya vuruşa çağırdı bizi,
 dəvətləri qəbulumuzdur.
 Bacardığımız kimi bir ağızdan gülməyi,
 bacarıq yaşamağı, ölməyi!
 Hamımız birimizçün,
 birimiz hamımızçün!..

1927

XƏZƏR DƏNİZİ

Üfüqlərdən üfüqlərə
 ordu-ordu köpüklü mor dalğalar qoşuyordu
 Xəzər ruzgarların dilini qonuşuyor, balam,
 qonuşub coşuyordu!
 Kim demiş “çort vazmi”
 Xəzər ölü bir çölə bənzər!
 Ucsuz-bucaqsız başiboş duzlu bir sudur Xəzər!
 Xəzərdə dost gəzər,
 düşmən gəzər!
 Dalğa bir dağdır
 qayıq bir keyik!
 Dalğa bir quyu
 qayıq bir qovaq!
 Çıxıyor qayıq,
 eniyor qayıq,
 devrilən
 bir atın
 sırtından enib
 şahlanan
 bir ata
 miniyor qayıq!
 Və türkmən qayıqçısı
 dümenin¹ yanında bardaş qurub oturmuş,
 Başında qocaman qara bir papaq,
 bu, papaq deyil;
 tükli bir qoyunu qarnından yarıb
 keçirmiş başına!
 Qoyunun tükləri düşmüş qaşına!
 Çıxıyor qayıq,
 eniyor qayıq.
 Və qayıqçı
 Türkmənistanlı bir Budda heykəli kimi
 dümenin yanında bardaş qurub oturmuş,
 fəqət, sanma ki, Xəzərin qarşısında elpencə divan durmuş!

¹ D ü m e n – s ü k a n

O, bir Budda heykəlinin
daşdan sükunu kimi kəndindən əmin
dümenin yanına bardaş qurub oturmuş.
– Yaman əsior bu qara yel, yaman!
Sağın özünü Xəzərin hiyləsindən, aman
aman, oyun oynamasın sənə ruzgar!
– Aldırma, anam, nə çıxar?
Nə çıxar

qudursun

qara yel

suları.

Xəzərdə doğulanın

Xəzərdir məzarı!

Çıxıyor qayıq,

eniyor qayıq,

Çıxıyor qa...

eniyor qa...

Çıx...

en...

çix...

1928

BAYRAMOĞLU

Məhbusxanadayam.

Məhbusxanada qəlbimin

qanayan çıpaq ayaqları

nə zaman çox uzun bulsa yolunu,

xatırlaram bilməm nədən

Azəri yoldaşım Bayramoğlunu.

“Bakı.

Gecə saat iki

sularında...

Qara şəhrin qara damlarında yatanlar

görürlər qanlı rənglərin nəqşini yuxularında...

Ulduzlar altında qara neft buruqları

xışıldayır sərvliklər kimi dərindən.
 Baxır yuxulu sarı gözlər
 qara torpaqdakı yağlı neft birikintilərindən.
 Göy qara, ulduzları sarı.
 Təkqatlı, düzdamlı, dördguşəli daş dükanların
 qapalı qara qapıları.
 Qara şəhrin qara damlarında yatanlar
 görürlər qanlı rənglərin nəqşini yuxularında.
 Bakı,
 gecə saat iki
 sularında...
 Daşlarda yuvarlanan
 nal və təkər səsləri
 Səslərdə səslənən səslər...
 İştə bir fayton keçir,
 keçmədə,
 keçdi,
 son evlərin yaxından,
 uçığından,
 ırağından...
 Qara bir lənətdir ki, bu,
 qopmuş, gəlir gecənin dodağından...
 Bu faytonun oxunda iki at deyil
 iki at skeleti var.
 Bu faytonun fənərlərində dəhşəti var,
 xəncərlə oyulmuş
 kor və dərin gözlərin...
 Daşlarda yuvarlanan
 nal və təkər səsləri,
 getdikcə uzaqlaşan
 getdikcə alçalan səslər...
 Ortada dəmir yolu,
 sağ yanda Qara şəhər,
 solda fabrikalарın
 divarları yüksəlir.
 Qarşıdan fayton gəlir,
 içində Bayramoğlu

Bağlanmış qolu
 Bayramoğlunun...
 Qarşıdan fayton gəlir,
 içində Bayramoğlu
 Jandarma sağ,ı,
 jandarma solu
 Bayramoğlunun...
 Qolunu bağlamışlar,
 qanadı qırıq deyil.
 Gözündə toplanan
 hıçqırıq deyil,
 gözləri işıq dolu
 Bayramoğlunun.
 Qarşıdan fayton gəlir
 içində Bayramoğlu...
 Ölümdür yolu
 Bayramoğlunun,
 Bayramoğlunun...
 Qəlbimi bunalıdan bu dörd divarmı?
 Ölümdən o yana görən köy varmı?

1928

SİMVLİST ŞAİRLƏRƏ BƏNZƏYƏN BİR DƏLİYƏ DAİR

Çılpaq çiyinlərində saatlar
 çəkir kəndirlə
 gecənin qara yelkənli gəmisini...
 Zindanın sarı işıqlı havasında sular
 şıppıldayır,
 Məhbuslarsa yapışmış
 gəminin
 parıldayan avarlarına.
 – “Məşənin içində tutdum xoruzu,
 başında qanlı bir darağı vardı,

Ver pulunu sındır qozu.
Meşənin içində tutdum xoruzu,
Ateş qanadını açdı xoruzum,
Çırpınıb, əlimdən qaçdı xoruzum".
Qarşımdakı
"Nəzarət kamerası"na atılan dəli
simvolist bir şair kimi bağırmaqdadır.
Ateş qanadlı xoruzunu çağırmaqdadır.
– Meşənin içində tutdum xoruzu...
"Məni kəsmə" – dedi..."
Səs kəsildi.
Səs yüksəldi qışqıraraq:
"Vurma məni".
Qırıldı atəş daraq!
Dəli indi üzü üstə yerdədir
Və ağ şalvarlı bir adam,
 çeynəyib bığını,
 bu ət yığını
dəyənəklə döyməkdədir...
Həsən dayı bağırdı yanımdan
sarılıb dəmir barmaqlığa:
– Döyməyin bu dəlini.
Yol vergimi artırın iki qat,
Yataram doxsan gün daha!..
Saraldı Yusifoğlu.
Gözləri bir mauzer lüləsi kimi
 qurşunla dolu...

Hopa həbsxanası, 1928

SALXIM SÖYÜD

Axıyordu su
 göstərib aynasında söyüd ağaclarını,
 Salxım söyüdlər yuyurdu suda saçlarını!
 Yanan yalın qılıncları çarparaq söyüdlərə
 qoşuyordu qızıl atlılar günəşin batdığı yerə!
 Birdən-birə
 quş kimi
 vurulmuş kimi
 qanadından
 yaralı bir atlı yuvarlandı atından!
 Bağırmadı,
 gedənləri geri çağırmadı,
 baxdı yalnız dolu gözlərlə
 uzaqlaşan atlıların parıldayan nallarına!
 Ah nə yazıq,
 nə yazıq ki ona,
 dördnala gedən atların köpüklü boynuna bir daha
 yatmayacaq,
 bəyaz orduların ardında qılinc oynatmayacaq!
 Nal səsləri sönüyor pərdə-pərdə
 atlılar qeyb oluyor günəşin batdığı yerdə!
 Atlılar, atlılar, qızıl atlılar
 Atları ruzgar qanadlılar!
 Atları ruzgar qanad!..
 Atları ruzgar
 Atları...
 At...
 Ruzgar qanadlı atlar kimi keçdi həyat!
 Axar suyun səsi dindi.
 Kölgələr kölgələndi
 rənglər silindi.
 Siyah örtülər endi
 mavi gözlərinə.
 Sarıdı salxım söyüdlər
 sarı saçlarının üzərinə!

Ağlama, salxım söyüd,
ağlama,
qara suyun aynasında əl bağlama!
Əl bağlama!
Ağlama!

1928

İYİRMİNCİ ƏSRİN SƏRGÜZƏŞTLƏRİ

“Kəşmirli mama qadın
anamın bətnindən çəkdi məni.
Və
qundaqladı bir kino bileti ilə.
Biletim
üçüncü mövqe idi.
Anam
ətəkliyini geydi
atam mavi köynəyini,
yola düşdük...
Getdiyimiz kinonun
atam əlli ildir abunəçisi,
anam otuz il...
Kinin üç qapısı var
birincinin qabağında
avtomobillər yan-yana düzülüb.
Fraklı bankirlər
düşür maşınlardan.
İkincinin qabağında:
kiçik dar dükanlarla
dar tarlalar...
Üçüncü qapı bizimkidir.
Ordan biz giririk:
istehsal alətindən məhrum olanlar.
İçəridə
polismenlər
göstərirlər yerləri:

– Buyurun, oturun!

Oturdular.

– Oturun!

Oturdular.

– Otur, ay heyvan!

Oturduq.

Lampalar söndü,

musiqi başladı, makina hərləndi.

Pərdədə

filmin adı göründü:

(“İyirminci əsrin sərgüzəştləri”

adlı dram).

İyirminci əsr

dördqanadlı bir təyyarədən

yaylıq salladı bizə.

Yaxasında kapitalizm

boranı çiçəyi kimi açdı.

O qədər çoxaldı,

o qədər

uzandı ki, bacalar,

sıra-sıra saçlarından asıldılar

kəhkəşanlardan.

Elə tüstü çıxdı, qurum yağdı ki,

göydə Allah belə mələkələrə

amerikan markalı müşəmbə geydirdi...

Çıkaqolu bir milyon

Tokiolu sevgilisini

telefonla öpdü.

Elektrikli sallaqxanalarda

maşınların bir ağzından bastırma tökdülər,

O biri ağzından

buynuzlu inəklər çıxdı.

Bir coğrafiya müəllimi dərsdə dedi ki,

“Afrikalı bir zəncinin yeganə dərdi

üzünün qaralığıdır...”

Bu xəbər bir vəlvələ qopardı Parisdə,

Müstəmləkələr nazirliyi əmr verdi;

pudra fabrikləri alındı səfərbərliyə
 Parisdə olan işlərdən Londonda xəbər
 tutan kimi
 Yığılıb qərar çıxardı Əvam palatası;
 “Dallarına quyruq bağlamayan hindlilərin
 başı kəsiləcək”.
 Telsiz teleqraflar bu xəbəri
 yetirincəyə qədər Bəhri-hində
 böyük bir quyruq tresti təşkil edildi
 Mançester şəhərində.
 Şimal qütbündə eskimoslar
 görünə bu halları
 dala quyruq bağlamamaq və
 dəyişdirməmək üçün dəri
 Zərif yapon fincanlarında
 Okkalarla¹ rus çayı içməyə başladılar.
 Üzərində uzun qatarlar sürüşüb gedən relslər,
 okeanların əlli min tonluq gəmiləri,
 xammal daşıyırılar müstəmləkələrdən.
 Kilometrələr
 ticarət evləri ilə
 bağlandılar bir-birinə.
 Səhrayı-Kəbirin ortasında
 elan qüllələri tikildi.
 Trestlər kartellərlə toqquşur.
 Balatlar, dənglər², çuvallar, qutular
 Şərqdən qərbə, qərbdən şərqə qoşur.
 Pərdə qaraldı, maşın dayandı.
 Pərdə ağardı, lampalar yandı.
 Lampalar yanan kimi
 çox bərk bir gürultü qopdu.
 Soruşdum: – Bomba partladımı?
 “Nə oldu?”
 Anam güldü

¹ Türkiyədə işlənən çəki, vəzn ölçüsü

² Yekə bağlama

Və birdən-birə
 balaca başım
 yuxarıdan düşən
 bir kitabın varaqı ilə örtüldü,
 Kitabı başımdan kənara atıb
 yuxarı baxdım:
 Britaniya banklarının lojalarından,
 filosoflar,
 tonlarla bəzəkli əsərlərini
 tökürdülər üstümüze.
 Lampalar söndü.
 Musiqi başladı, maşın hərhləndi.
 Pərdədə ikinci hissənin adı görüldü:
 Hindistanlı Parya¹
 Və proletariya..."
 Polismlər əl atdı bellərinə.
 Birinci mövqə mırıldandı.
 İkinci yerində qurcalandı.
 Üçüncü mövqə bağırdı
 səsi gəldiyi qədr:
 Gəlir...lər... gəlirlər bizimkilər...
 Aylı gecədə dəniz kimi
 mavi köynəklilər dalğaları
 tutdu pərdəni.
 Rəsm-keçid başladı,
 Missisipi kimi uzun,
 Amazon qədr geniş.
 Əllər ciblərində hərəkətsiz,
 baxışlarında bir qətiyyət,
 ağır-ağır keçdi işsizlər ordusu.
 Addımları sancıldı
 göz bəbəkhlərimizin qulaqlarına.
 İstehza ilə güldü birinci mövqə.
 ikinci fikrə getdi.

¹ Cənubi Hindistanda zümredən kənarda qalan adamlar dəstəsindən olan şəxs.
 Bütün ictimai və dini hüquqdan məhrum adam.

Pərdədə yeni yazı göründü:
 “Burjuaziya...”
Polismlər geydi şapkalarını
Alqış yağdı lojalardan.
İkinci mövqeyin ağzı sulandı.
Biz,
 çuvalduzla bir-birimizə tikilmişik
 aylıq maaşlarımızla.
Ovuclarımız alovlandı,
 az qaldı gözlərimiz çıxsın
 burnumuzun dəliklərindən.
Başladı rəsm-keçid:
İmperatorluq rəsmi formaları;
 təbil çala-çala,
 yol aç-aça
 keçdi.
Britaniyalı diplomatlar
 “Banjur”,
 “Banjur” deyib düşdülər yola.
Bayraqlar asıldı polis məntəqələrində.
Dayandılar trestlər,
Şaxtalarda çalışanlar
at minmiş kimi minib dəmir küreklərinə
 tunellərdə çapırlardı dördnala.
Kəşmirli toxucular
 bir ağızdan şərqi oxuyaraq,
 çox böyük bir bayraq toxuyaraq
 keçdilər.
Nəqliyyatçılar
 şəhərlərə təkər taxaraq
 tramvayla sürüdülər.
Elektrikçilər
 rezin əlcəklərinə
 dolamışdılar voltları.
Elektrikçilər
 keçdilər
 elektrik qədər təmiz,

elektrik qədər çevik
elektrik,
elektrik...
Keçir bizimkilər
Missisipi kimi uzun,
Amazon qədər geniş...
Başım ağır-ağır fırlananda
atam qarnıma bir dümsük vurdu.
İndi pərdədə yeri yirdi.
on milyon at gücündə bir iztirab...
Başlarında bank qəvvəslərinin
şapkası vardı.
Fabrik bacalarını taxmışdılar qulaqlarına,
torpaqların kilometrələri
təsbehdi əllərində,
ağızları havada kartel ovlayırdı
boyunbağları hissə sənədlərindəndi,
barmaqlarımla saydım bu dalğaları.
Keçdilər.
Göründü mütəşəbbüslər alayı.
Hərəsi bir-iki fabrikin
qulağından tutmuşdu.
Sünnət olmuş uşaqlar kimi gedirdilər.
Paçalarının arasında parıldayırdı
kapitalın qızıl kağızı.
Bunları da anamla birlikdə
bir-bir saydıq.
Alay qurtardı...
Toz yatdı...
Gördük ki, çılpaq göbəklərindən
Yollara mıxlanmışdı fahişələr...

1928

UŞAQLARA NƏSİHƏT

Haqqındır şıltaqlıq,
düz divara dırman,
Yüksək ağaclara çıx
usta bir kapitansayağı.
İdarə etsin əlin
Yerdə ildırım kimi gedən velosipedini...
Və din dərsləri mollasının şəklini çəkən
karandaşınla yığ
əfsanələr aləminin
yaşıl sarıqlı skeletini...
Sən öz cənnətini
qara torpağın üstündə qur.
Coğrafiya kitabıyla susdur
səni “xilqəti-Adəmlə” aldadanı...
Sən sadə torpağı tanı,
torpağa inan,
Ayırma öz anandan
torpaq ananı.
Torpağı sev
ana qədər...

1928

ORADA TANIŞ OLDUQLARIM

I

Bir qəfəs,
bir sarı bülbul.
Sapsarı,
çırpındıqca tellərə dəyir
sarı qanadları.
Hər yan kitab,
Puşkindən tutmuş Mayakovskiyə qədər
şeir kitabları...

Hər yan kitab,
Fəlsəfə: Dialektik materializm.
İqtisad: Dörd cild kapital.
Bir kaman –
yeni doğulmuş körpə kimi
yadır qutusunda.
Pəncərə açıq,
bayırda şəhər
ay işıqlı yuxusunda...
Gözlər
dumduru, iri,
iki mavi damcı kimi gözlər...
Qumral,
qıvrıq
bir saqqal.
Üzü ağ.
Pəncərə açıq.
Gecə.
Yay.
Otaqda ikimizik.
Danışır o:
“İstərdim ki,
əl-ələ tutub
uşaq bağçalarından geri dönəndə
uşaqlarımız
mənim nəğmələrimi söyləsinlər.
Bir yay gecəsi
başını dizimin üstünə qoyub
yatan bir uşağın
ulduzları soruşması
eşitdiyim səslərin ən gözəlidir...”
Bir qəfəs,
bir sarı bülbul,
bir kaman:
Yeni doğulmuş uşaq kimi
yadır qutusunda.
Pəncərə açıq,

bayırda şəhər
ay işıqlı yuxusunda.
Otaqda ikimizik.
Danışır o:
“İstərdim ki, şüşələri günəş kimi
bir kitab evində
kitab keşikçisi olaydım
Parıltılı cənub dənizlərinin alovunda
səhəri açmaq kimi
sevilən bir kitab üstündə
səhəri açmaq
duyduğum zövqlərin ən doyumazıdır...”
Hər yan kitab,
Puşkindən tutmuş Mayakovskiye qədər
şeir kitabları.
Fəlsəfə: Dialektik materializm.
İqtisad: Dörd cild kapital.
Gözlər
dumduru, iri.
İki mavi damla kimi gözlər...
divarda bir tapança –
naqan.
Pəncərə açıq.
Bayırda yay.
Gözlər.
Üzü ağ.
İkimizik.
Danışır o:
“Öldürürəm,
öldürürəm,
öldürürəm.
Boş bir çuval kimi
yıxılıqlarını görürəm.
İş ağır,
amma...”
Divarda bir tapança –
naqan...

İkimizik,
Danışır o:
“Ürəyini, beynini, bağrını
danışqsız
 inqilaba verənlər
bizdə daşıyırlar
yükün ən ağırını.
Öldürürəm.
Yıxıldıqlarını görürəm...
Halbuki mən
uşaqlarımız əl-ələ verib hərlənərkən
 mahnılarımı...
Mən...
 Bir kitabxanada...
Ulduzlu cənub dənizlərinin alovunda
 sabahı açmaq kimi
Sevilən bir kitabın üstündə sabahı açmaq...”
Üzü ağ.
Pəncərə açıq.
Gecə.
Yay.

1928

II

“Nazim yoldaş,
 mənim qızım
 beş yaşında.
Mənim qızımın anası –
 1922 sənəsi.
Mənim qızım
 dinlədi ilk inşaat mahnısını
 tikdiyimiz binanın.
Bina ucaldı,
 bina böyüdü.

Yeni binada yeni toxucular
yeni rənglərlə yeni qumaşlar toxuyur.
Mənim qızım böyüdü,
mənim qızım əlifba oxuyur.
Mən böyüdüm,
fəlsəfə oxuyuram...”
Bir masa.
Masanın dalında
ağ kətan paltarda
“tovariş” Marusya.
Divarlarda şəkillər,
baxırlar insana yuxu görür kimi.
Divarlarda şəkillər:
Bir fabrika həyətinə çəkilmiş bəziləri.
Bəzisinin üstündə avtoqraflar:
Monqolca, uyğurca, çincə, rusca, tatarca yazılar...
Bir masa.
Masanın üstündə
mavi bir Ukrayna kasası.
Qərənfillər.
Marusyanın səsi:
– 1918-ci ildə
zirehli qatarla gedirdik Kiyevə.
Qış.
Gecə.
Qar.
Ayın içindən bir mənzərə kimi
Ukrayna stepləri qarın altında yatır
Havada yox idi bir insan səsi.
Dünyanın üstündə
donmuş bir dünya kimi
susan havada
tək-cə təkərlərin şərqişi,
Qış.
Gecə.
Qar.
Vaqonda bizimkilər yatırlar.
Qapı açıq.

Ulduzlar düşür içəri.
İpək bir qumaşı yırtar kimi
yırtaraq gecəni keçməkdə qatar.
Bizimkilər yatırlar.
Mən gözləyirəm.
Maxnodan əsir alınan
iki kəndli nəfəri.
Ulduzlar düşür içəri.
Gözlərimə yalvarır
əsilərin gözləri:
“– Burax bizi!..
Burax bizi!..
Burax!
Ac gözlərlə ac öküzlər
gözləyir bizi.
Gözləyir bizi torpaq.
Burax bizi!..
Burax!..”
Qapı açıq.
Ulduzlar düşür içəri.
Öldürə bilərəm,
yalvaran gözlərə baxa bilmirəm.
Başımı geri çevirdim...
Və
təkrar baxdığım zaman
qarın üstündə iki qorxu idi qaçan.
Dizimi бүkdüm.
Mauzer.
Keçdi bir saniyə...
“Burax bizi!..”
Üç saniyə...
“Ac gözlərlə ac öküzlər”.
Dörd saniyə...
“Gözləyir bizi torpaq”,
Beş, altı, yeddi...
Namluda
arpacıq
titrədi.

Keçir saniyələr.
Mauzer.
Qaçanların dalınca altı güllə atdım.
Və heç biri
 dəymədi
 hədəfə.
Necə oldu bu?
Sən göydə uçan durnanı gözündən vuran qadın,
vurammadın!..
Amma vurmalıydın...
Vuruşda düşmənin
 fəmiliası soruşulmaz!
İnqilabın keşiyində
 yuxa bir ürəklə dayanmaq olmaz!
...
...
Qış.
Gecə.
Qar.
İllər.
Xatirələr...
Xatirələr...
...
...
Yoldaşlar kənddən göndərüb
 Ukrayna çörəyi...
 Buyurun, dadın...
Ağ kətan bir örtük.
Tombul, əsmər bir Ukrayna çörəyi.
Çovdarlı bir yay qoxusu var bu əsmər çörəkdə...
Masa.
Masanın arxasında
ağ kətan paltarda
"tovariş" Marusya...

1928

MÜQƏDDƏS QARIN

Sən ey qırmızı gözlü ana!
Sən ey məhv edən, yaradan!
Sən ey körpü altında
 sularla yan-yana yatan!
Sən ey yağınlı meydanların səsi!
Sən ey şeirlərin şeri, bəstələrin bəstəsi...
Sən ey qardaşım,
 sən ey qəhr olası,
 sən ey darağaclıq!..
Sən ey!
Hər şey!
Sən ey aclıq!!!
Çılpaq sinəmə alnımı qoyub
 and içirəm ki,
 deyirəm ki,
döyüşəcəyəm keçsə də aylar, illər.
Mənim, bizim, onların yox,
sənin müqəddəs qarnını doyuzdurana qədər.

1929

QƏBLƏTTARIX

Çox uzaqlardan gəlirik,
 çox uzaqlardan...
Qulaqlarımızda hələ
ildırımli səsi var sapan daşlarının.
Meşələrində vəhşi atlar kişnəyən
 dağ başlarının
qanlı heyvan sümükləri ilə dövrələnmiş sərhədləri.
Gəldiyimiz yolun ucudur...
Yenə fəqət
gen sağrılı gənc bir ananın
gərgin hamilə qarnı kimi doğurucudur
 su qablarımızda çalxalanan su.
Çox uzaqlardan gəlirik,

duyulur yanıq bir ət qoxusu,
gön çəkmələrimizin yerə dəyməsindən...
Ürkərək

addımlarımızın səsindən
qanlı qaranlıq illər
qandallı bir heyvan kimi
havalayır...
Və qaranlıqlarda yanır
ən qabaqda gedənin
atəş bir ox kimi açılan qolu.
Çox uzaqlardan gəlirik,
çox uzaqlardan...
İtirmədik əlaqəmizi çox uzaqlarla...
Bizə bu gün belə
Yiyələndiyimiz mirası xatırladır
Bədrəddin Simavinin boynuna keçən ip.
Ən görkəmli ustalarla bərabərdik,
bilirdik

nə eşqinə biz
Sultan ordularına tükü sinəmizi gərdik,
Alovlu bir fanus kimi gəzdirdik əllərimizdə
yandırılan Qalileyin
küre kimi dolanan girdə qafa tasını.
Və ancaq bizim qartal burunlarımızda
tapa bilir
layiq olduğu yeri
Materialist şüşəçi Spinozanın
eynəkləri.
Və artıq
saçlarımızı alışıdıraraq,
gecənin evində yanğın çıxaracağıq:
uşaqlarımızın başlarıyla sındıracağıq
qaranlıq pəncərələrini!..
Və bizdən sonra gələnlər
dəmir pəncərələrdən deyil,
asma bağçalardan seyr edəcək
yay axşamlarını, yaz gecələrini.

1929

KƏLKÜTTƏ POLİS İDARƏSİNDƏ

(Poemadan parça)

Göy guruldayır. Üç polis nəfəri içəri girir.

Birinci polis

Hara getmişdin?

İkinci polis

Donuz boğazlamağa.

Üçüncü polis

Sən haradaydın?

Birinci polis

Körpü üstündə.

Bir hindli qarı gördüm bayaq,
qucağında kərtənkələ şifətli bir uşaq.
Uşaq məni görünə başladı ağlamağa,
ağlamağa,
ağlamağa...

Qarıya

– Susdur bu bici,

Britaniya polisinə salam versin, dedim,
Salam verməzsə quyruqsuz bir siçan kimi
gəbərsin, dedim...

Nə salam verdi bu qurbağa balası, nə susdu.
Axırdı su...

Axar suya tulladım bu zırıldayan şeytan
bicini.

Anası üzümə baxıb
qara bir uçurum kimi çəkdi içini...

❧ 61 ❧

Toxundu rıqqətimə
bu iç çəkış...
Madraslı bir qoca:
Əzabı əzabla sağaldın, demiş,
Gətirdim polis idarəsinə qoca qarını.
Sarı kürəyindən qızıl qan axıdıb,
çəkəcəyəm içindən ağrını.

İkinci polis

Mən sənə kömək üçün
qoca qarını köhnə bir xalı kimi
ayaqlarının altına sərəcəyəm.

Birinci polis

Çox lütfkarsan.

Üçüncü polis

Mən də sənə
Benqaliya meşələrində ovlanmış bir filin
erkekliyindən qoparılmış bir qamçı
verəcəyəm.

Birinci polis

Başqa bir şey istəməz.
Məlumdur mənə əzabi-iztirab.
Əzbərimdir tamam kitabı-iztirab,
Məsələn:
Yuxulara kabus kimi çökə bilərəm,
Dırnağı ətdən çəkə bilərəm,
qulaqların içinə ərinmiş qurğuşun tökə
bilərəm.
Əllərin dərisini əlcək kimi soymaq,
qoltuq altına qaynar sudan yeni çıxmış

Hind toyuğu yumurtası qoymaq,
sirkə damızdırıb gözləri oymaq,
donuz topu adlanan bu üsul
Və əlhasil – daha minbir üsulla qayəyə vüsul
mümkündür, mənəcə...
Baxın, bircə məndə nə var?!

İkinci və üçüncü polis

Göstər bizə, göstər bizə...

Birinci polis

Keçənlərdə yaxalanan
hindlilərdən birinin
Təzə kəsilmiş baş barmağı...
Kəsildikdən sonra yarım santim uzandı dırnağı...

1929

YER ÜZÜNDƏ BİR İNSAN

(Poemadan parça)

Gözümə qızıl bir damla kimi axan
ulduzun işığı
ilk əvvəl,
boşluqda
dəldiyi zaman qaranlığı
Yerdən göyə baxan
bir göz belə yoxdu.
Ulduzlar qoca idi,
torpaq hələ çocuqdu.
Ulduzlar bizdən uzaqdır,
gör nə qədər uzaqdır,
nə qədər uzaq...

Ulduzların arasında Yer kürəmiz ufaqdır,
 gör nə qədər ufaqdır,
 nə qədər ufaq...
 Və Asiya ki,
 torpağın beşdə biridir.
 Və Asiyada
 bir ölkədir Hindistan.
 Kəlküttə Hindistanda bir şəhərdir,
 Benerçi Kəlküttədə bir insan.
 Və mən
 xəbər verirəm ki, sizə
 Hindistanın
 Kəlküttə şəhərində bir insanın
 Yolu üstə durdular.
 İnsanın ayaqlarına
 ağır zəncir vurdular.
 Mən tənəzzül edib
 başımı işıqlı boşluqlara qaldırmıram
 Ulduzlar uzaq imiş,
 Yer kürəsi ufaq imiş,
 Borcuma deyil,
 əhəmiyyət vermirəm.
 Bilmiş olun ki, mənim üçün
 daha heyvətli,
 daha qüdrətli,
 daha əsrarlı və böyükdür
 yolu üstündə durulan,
 ayağına zəncir vurulan
 insan!..

1929

PROVOKATOR

Bu adam
 satdı öz yoldaşını,
 satdı qızıl bir nimçədə yoldaşının
 qanlı, kəsik başını.

Bu adamın ayaqlarına dolaşır
qorxu
kölğə kimi...
Qaranlıq bir su kimi yaşayır
bu adam.
Günəş batınca hər axşam,
daş döşəmələrdə arvadının örtüyünə
bürünərək,
barmaqlarının ucunda sürünərək,
sizə doğru yaxınlaşan odur.
Siz tanıyın onu,
qəlbinin qoynundan sallanaraq,
səslənən məlun zıncırovundan.
Və bilin ki, onun
tökür parça-parça cüzam illəti
ruhunun
ətini...
Bu adam bu gün acdır,
acdır, amma
itirdi bu adamda
qüdrətli və böyük aclıq belə öz qüdsiyyətini!..
A dostlar, bu adam
Günəş batınca bir axşam
satdı yoldaşını!
Satdı qızıl bir nimçədə yoldaşının
qanlı, kəsik başını...

1929

BİRİNCİ CAVAB

Qara Maçabəy

Ehey!
Qara buynuz kimi qaşlı,
müqəddəs Apis başlı
adam.

Ehey!
Qara Maçabəy!
Sən şerin əsil qamusilə danışsən.
Mən əsalətdən naşıyam, xamam.
Papaq çıxarmaram danışdığın dilə.
Düşməniyəm əsalətin
cümlələrdə belə.

Ehey!
Qara Maçabəy!
Mən bilirəm,
bu xatırlatmalar,
bu şikayətlər nədir bu gün!

Bilirəm,
məni yuxuda boğmaq üçün
gecəni gözləyirsən...
Mən ki qollarımda zənciri
bir qızıl bilərzik kimi daşımışam,
mən ki ilməkləri sabunlu iplərə baxıb,
qıllı-qalın peysərimi qaşımışam,
Sənin hədələrindənmi
indi qorxaram?

Ehey!
Qara buynuz kimi qaşlı,
müqəddəs Apis başlı
adam.

Ehey, Qara Maçabəy!
Ehey, üzü qara!
Ruhunu zənci bir əsir kimi çıxardan bazara!
Bir fahişə otağı etdin başını, bilirəm bunu...
Jaketləri torpaq rəngli ölümlərin ciblərindən
oğurlayıb pulunu
satın aldın özün üçün
İsveçrə dağlarının havasını.
Və ondandır ki, bu gün
axmaq, sarı sifətdə sənin
qanlı qızılların qızartısı var.

Ehey!
 Qara Maçabəy!
 Xalqa axmaq deyən sənən,
 xalqın soyulmuş dərisindən
 əyninə frak geyən sənən.
 Yala bal tutan beş barmağını
 beş çürük banan kimi,
 Xortuldayaraq göz, yağlı bir qaban kimi,
 Meydan sənini
 deyirsən?
 Səhv eləyirsən.
 Biz huşsuz deyilik, görsənə!
 Mən içirmək üçün sənə
 öz qara qanını,
 bir alov kimi bürümüşəm dörd yanını.
 Sağa get,
 yox keçid.
 Sola get, yox,
 irəli,
 geri,
 yox;
 Əyriqyruq qələmini qəlbinə sox
 və bir əqrəb kimi intihar et!..

1929

YARIMÇIQ QALAN BİR BAHAR YAZISI

Vurdu gərgin, qalın barmaqlar
 yazı maşınının dişlərinə,
 Kağızda iri hərflərlə düzülmüş üç kəlmə var:
 Bahar,
 bahar,
 bahar.
 Və mən şair-müsəhhih,
 Və mən hər gün

iki lirəyə
 iki min pis sətir oxumağa
 məcbur olan adam,
 və mən
 nədən
 bahar gələndən sonra da
 müşəmbəsi yırtıq
 qara bir kreslo kimi, artıq
 yerimdən tərpənmirəm.
 Kepkamı öz-özünə geydi başım.
 Sıçradım mətbəədən.
 Küçədəyəm...
 Üzümdə mürəttibxananın
 qurğuşunlu kiri,
 Cibimdə yetmiş beş quruşum var.
 Havada bahar.
 Bərbərxanalarda adamların pudralanır
 sarı
 yanaqları.
 Və günəşli aynalar kimi yanır
 kitab dükanlarının vitrinlərində
 üçrəngli kitab qapaqları.
 Fəqət mənim
 bu küçədə yaşayan,
 qapısında adımı daşıyan
 beş sətirlik əsərim belə yox,
 Fikir vermə, nəyə yarar?
 Başım dönməyir geri,
 üzümdə mürəttibxananın
 qurğuşunlu kiri,
 cibimdə yetmiş beş quruşum var.
 Havada bahar!..
 Bu yazı yarıda qaldı.
 Halbuki, mən nələr yazacaqdım, nələr...
 Üç min səhifəlik üç cildinin üstündə
 ac oturan şair
 baxmayacaqdı qapısına kababçının,

yoğun, qarayanız qızını zəngin kitabçının
ehtirash gözlərilə qucaqlayacaqdı,
dəniz tərəvətə başlayacaqdı...
Tərli qızıl bir Qırat kimi
şahlanacaqdı bahar
və mən onun çılpaq belinə atılar-atılmaz,
sürəcəkdin sulara.

Sonra
Hər addımda arxamca gələcəkdi
yazı maşınım.

Ona deyəcəkdin:
– Belə olmaz, balam,
məni burax bir saat
rahat...

Sonra
Saçları tökülməyə başlayan başım,
bağıracaqdı uzaqlara:
Aşiqəm!
İyirmi yeddidir mənim yaşı,
onun yaşı on yeddi.

Kor şeytan,
topal şeytan,
kor və topal şeytan,
gəl bu qızı sev, dedi,
deyəcəkdin;
deyə bilmədim,
deyirəm yenə!

Amma yağış...
yaman yağırmış...
Yazdığım sətirləri sel alıbmiş.
Cibimdə iyirmi beş quruşum qalıbmış,
nəyə yarar.
Bahar gəldi, bahar gəldi, bahar,
bahar gəldi, oğlan!
Tumurcuqlandı içimdə qan!!!

1929

PROMETHEY, TÜTÜN ÇUBUĞUMUZ, GÜL, BÜLBÜL VƏ SAİRƏ

Qəlbimizin peysərində qıvrılan
yağlı, uzun saçlarımız yoxdur.
Gülə, bülbulə, ruha, mahtaba filan, filan...
Qarnımız toxdur.
Və hələlik
könül işlərinə fikir vermirik.
Sən heç qorxmadan
bizdə əmanət qoy arvadını.
Biz Prometeyin təcrübəsizliyini
çubuğumuza doldurub
iri doğranmış tütün kimi çəkirik.
Yanğın qülləsi ilə verib
çiyin-çiyinə
Üfüqlərdə qızaran gözləri də seçirik.

1929

BİR AYRILIQ HEKAYƏSİ

Kişi qadına dedi ki:
– Səni sevirəm,
amma necə?
Ovuclarımda şüşədən bir şey kimi qəlbimi sıxıb
barmaqlarımı qanadaraq
qırmaq kimi,
çıldırmaq kimi...
Kişi qadına dedi ki:
– Səni sevirəm,
amma necə?
Kilometrəlcə dərin, kilometrəlcə dümdüz,
yüzdə yüz, yüzdə min beş yüz,
yüzdə saysız dəfə yüz...
Qadın kişiyə dedi ki:

70

– Baxdım
dodağımla, ürəyimlə, başımla;
sevirəm, qorxaraq, əyilərək,
dodağına, başına, ürəyinə.
İndi mən nə bilirəm
qaranlıqda bir pıçıltı kimi sən öyrətdin mənə...

Və mən artıq bilirəm:
Torpaq
– Üzü günəşli bir ana kimi –
ən son, ən gözəl uşağını əmizdirir...
Amma neyləyim?
Saçları dolanıb
ölməkdə olanın barmaqlarına,
başımı qurtarmağım mümkün
deyil.

Sən
getməlisən,
yeni doğulan uşağın
gözlərinə baxaraq...

Sən
getməlisən,
məni buraxaraq...

Qadın susdu.
Bir-birinə sarıldılar.
Bir kitab düşdü yerə...
Örtüldü bir pəncərə...
Ayrıldılar...

1930

İKİNCİ CAVAB

İki sərsəri var:
birinci sərsəri
körpü altında yatar,
sulara ulduzları sayar gecələri.

İki sərsəri var:

ikinci sərsəri

atlas yaxalıqlı sərxoş süfrələrində,
bağdadlı bir dilənçinin çaldığı sazdır,

Fransız imperializminin

İdarə məclisində qul kimi qolu çarpazdır.

Mən:

nə körpü altında yatan,

nə də atlas yaxalıqlı sərxoş süfrələrində

saz çalib, Ərəbistan püstəsi satanların şairiyəm;

torpaqdan, atəşdən və dəmirdən

həyatı yaradanların şairiyəm

mən.

İki sərsəri var:

ikinci sərsəri

yolumun üstündə durur

və sorur:

Proletar

məziyyətinin

nə biçimdə quş

olduğunu,

görünür,

bağdadlı şarlatan

unutmuş,

hansı müsyöylə bərabər

Adana-Mərsin xəttində o quşu yolduğunu...

İki sərsəri var:

birinci sərsəri

pəncərələrdən bir kölgə kimi girər

İçəri

gecələri...

İki sərsəri var:

ikinci sərsəri

xalqın alın tərəindən qızıl qazananlara

öz beyninin tasında xurma arığı təqdim edər.

Mən sürətini əsrlərdən almışam.

Məndə hər misra yanar dağı xatırladır.

Mən nə xalqın alın tərəindən on qəpik
 oğurlamışam,
 nə də bir şairin cibindən bir sətir...
 İki sərsəri var:
 ikinci sərsəri,
 meydana fırfıra kimi saldığım dörd əsəri
 sanmış ki, yazmışam onlar üçün,
 halbuki mənim
 bir sərsəriyə xitab edən
 ikinci yazım budur:
 Atlaz yaxalılı sərxoş süfrələrinin sazı,
 fransız sərmayəsinin qolu çarpazı.
 Bu yazdığım yazı
 zindana çəkiç vuranların şimşəkli yumruğudur
 qırıq-qırıq, qat-qat yağlı boynunun ardında!..
 Və sən o sümük gəmidirdiyin
 süfrənin altına girsən də,
 – dostun Qara Maçabəy kimi, –
 qaldırıb, qaldırıb yerə salmaq üçün,
 canını burnundan almaq üçün,
 tapacağam səni...
 Ey yoğun göbəklərin kəməri, sən,
 atılmış nöqərlərin nöqəri, sən!!!

1930

BƏLKƏ MƏN

Bəlkə, mən
 o gündən
 daha çox əvvəl,
 körpü başında sallanaraq
 bir səhərçağı kölgəmi asfalta salacağam.
 Bəlkə mən
 o gündən
 daha çox sonra,

qırıq çənəmdə ağ bir saqqalın izi
sağ qalacağam...
Və mən
o gündən
daha çox sonra
sağ qalarsam əgər,
şəhərin meydan kənarlarında söykəlib
divarlara
son vuruşdan sağ çıxmış
qoca dostlara
bayram axşamlarında kaman çalacağam...
Ətrafda qəşəng bir gecənin
ışıqlı səkiləri
və yeni mahnılar oxuyan
yeni insanların
addımları.

1930

SIRADAKI

Başladı işə,
qurtardı işi...
Başlarkən avaz-avaz bağırmadı,
qurtardı və
– Gəlin, seyr edin, – deyə
aləmi çağırmadı...
O, milyonların milyonda biridir,
o, bir sıra nəfəridir.
Damarlarındakı, bilmirəm, hansı soyun qanı deyil...
O, bir yarış heyvanı deyil.
Üzü hər kəsin üzünə bənzər,
su içər ağzıyla,
ayaqlarıyla gəzər...
Onun üçün: başlayan, qurtaran, başlayan iş var,

sorğu... soruş yox...
Gediş var,
duruş yox.
O, milyonların biridir.
O, bir sıra nəfəridir.

1930

SIRADAKININ ÖLÜMÜ

O nə öndə,
nə arxada,
sırada,
sıramızdaydı...
Və yanındakının qanlı başı onun çiyninə əyilincə,
növbə ona gəlincə
sayını saydı.
Söz istəməz,
yaşlı göz istəməz.
Çələng-mələng lazım deyil...
Susun siz!
Yatsın sıra nəfəri
səssiz-səmirsiz.

1930

YANMAMIŞ PAPIROS

O bu gecə ölə bilər
pencəyinin yaxasında bir güllə yanığıyla.
O bu gecə getdi ölümə
öz ayağıyla...
– Papirosun varmı? – dedi.
– Var, – dedim.

– Kibrit?
– Yox.
Papirosu qurşun yandırar, –
dedim,
Alıb papirosu getdi...
Bəlkə indi o sərələnib torpaqlara
dodaqlarında yanmamış papiros,
köksündə bir yara...

Getdi.
Zərb işarəsi.
Bitdi.

1930

NIKBINLİK

Gözəl günlər görəcəyik, uşaqlar,
günəşli günlər
– görəcəyik...
Maşınları maviliklərə sürəcəyik, uşaqlar,
ışıqlı maviliklərə
– sürəcəyik...
Verərkən biz
son sürəti,
yeri-göyü titrədən
motorun səsi.
Uuuuuu! Uşaqlar,
nə xariqülədədir
insan xəyahnın vüsəti!..
HələlİK bizə,
açıqdır üzümüzə
çiçəkli bağçalar
yalnız bazar günləri.
Bizə nağıl kimi görünür
ışıqlı küçələrdə
mağaza vitrinləri.

Bunlar
77 mərtəbə bütöv şüşədən mağazalardır.
Bu gün biz bağırıq,
alırıq cavab.
Açılır qara cildli kitab:
Zindan...
Qayışlar qopardır qolumuzu,
qırılır sümük,
qan.
Bu gün bizim süfrəmizə
həftədə bir ət gəlir,
uşaqlarımız işdən evə
sapsarı skelet gəlir.
Bəli, bu gün biz...
İnanın:
Gözəl günlər görəcəyik, uşaqlar,
günəşli günlər
görəcəyik.
Motorları maviliklərə sürəcəyik, uşaqlar,
ışıqlı maviliklərə
– sürəcəyik.

1930

DÖRD KİŞİ VƏ DÖRD ŞÜŞƏ

Girdə
 bir masa.
 Dörd şüşə.
 Dörd kişi
 və dörd qədəh şərab.
 Şərabın
 markası
 Medok.
 Qədəhlərdə
 şərab var,
 şərab yox,
 şərab var.

Dörd kişi şərab içir...
Boşaldı bir şüşə,
dedi ki, bir kişi:
“Sabah iddiam çox müdhiş olacaq,
İlk sözümdə iş bitmiş olacaq.
Mütləq
asıllacaq!..”
Boşaldı üç şüşə,
cavab verdi üç kişi,
cavab verdi üç ağız;
“Mütləq
asacağıq...”
Girdə
 bir masa,
boşalmış dörd şüşə,
 və dörd kişi.

1930

KƏRƏM KİMİ

Hava qurşun kimi ağır!
Bağır,
 bağır,
 bağırıyorum.
Qoşun,
 qurşun
 əritməyə
 çağırıyorum...
O deyir ki, mənə:
– Sən öz səsinlə kül olursan ey!
Kərəm kimi
 yana
 yana...
“Dəəərd
 çox,
 həmdərd
 yox”.

Ürəklərin
qulaqları
sağır¹
Hava qurşun kimi ağır...
Mən deyirəm ki, ona:
– Qoy kül olum
Kərəm kimi
yana-yana...
Mən yanmasam,
sən yanmasan,
biz yanmasaq,
nasil çıxar
qaranlıqlar
aydınlığa...
Hava torpaq kimi gəbə
Hava qurşun kimi ağır
Bağır
bağır
bağır
bağırıyorum
Qoşun,
qurşun əritməyə çağırıyorum...

1930

ŞÜBHƏ

Qadını tərəfindən satılan yoldaşa

Şübhədəyəm arvadımdan:
satır bizi,
satır işimizi,
deyə...
Şübhədəyəm arvadımdan,

¹ Sağır – kar

Sabahdan bəri
papiros əskilməyir
dodaqlarımdan.
Şübhədəyəm.
Şübhədəyik.
Şübhə:
Çılpaq ayaqlı bir gecə kimi,
Və sabah:
ulduzlar söndürülən şamlar kimi.
gəzişməkdə içimdə
bir-bir sönüncə
gecə içimdə çıl-çılpaq,
qapqara
görününcə,
yenidən doğacağam...
Bir zaman məxmər kimi oxşadığım boğazına
sarılıb,
arvadımı boğacağam...

1930

ƏRƏFƏ

Bu gecə deyilsə,
sabah
gecə
girəcəyəm zindana.
İçimdə yarpaq qımıldamır...
Dərin bir yuxu kimi rahat
və genişdir
içim.
Rahat
və genişdir
içim:
üfüqlərdə mavilikləri
yeni doğulmuş bir körpə kimi
seyr etdiyim üçün.

Dünən
 mən
şəhər meydanına gedib;
“qardaşlarımızı öldürməyə,
 ölməyə”
 dedim.
Və bu gecə deyilsə,
 şəhər
 gecə
 girəcəyəm zindana...
İçimdə yarpaq qımıldamır...
Əllərimi başımın altına qoyuram.
Dənizi duyuram...
 uyuyuram...

1930

İXTİLALİ-KƏBİR¹

Dördü də önümdəydi,
dördü də
 qan içindəydi.
Sevirəm qanı:
anamın bətnində olduğu
və gilyotin səbətində olduğu üçün...
Dördü də önümdəydi,
Qan içindəydilər.
Yetişdim onlara:
çiynimə dəydilər:
“Qəhr ol, Danton.
Ölməlisən, Robespyerim...
Yaşasın Marat!
Mən Baböflə bərabərəm” –
 dedim.

¹ Böyük Fransa inqilabı

Və keçdim onları...
Robespyer, Danton,
Baböf, Marat,
nə başlanğıc, nə son,
doğan, ölən, doğan həyat.

1930

ON DOQQUZ YAŞIM

Mənim ilk körpəm, ilk müəllimim, ilk yoldaşım,
on doqquz yaşım.

Sənə anam kimi hörmət edirəm,
edəcəyəm.

Sənin ilk arşınladığın yoldan gedirəm,
gedəcəyəm.

Mənim ilk körpəm, ilk müəllimim, ilk yoldaşım,
on doqquz yaşım...

Çox uzaqlarda fırlanır başım,
oturur on doqquz yaşım
yatağımın baş ucunda.

Əllərim ovcunda,
mənə deyir ki,
– Başımızda götürək geri
o dəliqanlı günləri, can-ciyərim,
o dəhşətli, gözəl günləri...

.....
.....
.....

Köpüklü şahə qalxmaların dönüm yeri...
Dünyanın altıda biri:

qan içində doğan
ana...

Stansiyadan-stansiyaya
yalın ayaq,
tankları qovalayaraq,
achıqla yarış...

Nəğmələrin boyu kilometrə-kilometrə,
ölümün boyu bir qarış...
Qafqaz:
 günəş.
Sibir
 qar...
Səslənə bildiyiniz qədər
 – səslənin...
24 saatda 24 saat Lenin,
 24 saat Marks,
 24 saat Engels...
 Yüz qram qara çörək,
 20 ton kitab
 Və 20 dəqiqə şey!!!
Nə günlərdi, hey... hey, heeeey.
Onlar nə günlərdi, əhbab!..
Çox uzaqlarda fırlanır başım.
Durur qaranlıqda 19 yaşım.
Lampanı yandırırım,
 ona həsrətlə,
 məhəbbətlə,
 hörmətlə
və daha, bilmirəm, necə təmiz niyyətlə baxıram,
 baxışırıq...
İllərin arxasında çırpdı qanadını
Strastnoy ploşadın saat qülləsi.
Yaşayır hər bir 24 saatını
Vətəndaş hərbinin darülfünun tələbəsi:
Balıq şorbası, tufəng təlimi, teatr, balet,
 kitab...
Kartof dolu yük maşınının başında süngü
 taxıb çək növbət,
 kitab... kitab...
Maddə, şüur, istismar, izafi qiymət,
 kitab, kitab... kitab...
Manikür:
 xeyr,

diş fırçası:

bəli.

kitab, kitab... kitab...

Bu nə 24 saat,

bu nə 24 saatdır, əhbab!

Eşq:

yoldaş

professor:

yoldaş.

Zənci

Coni,

alman

Telman,

çinli

Li,

və 19 yaşım,

Yoldaşımdır, yoldaşımdır, yoldaşımdır,

yoldaşım...

İllərin arxasında fırlanır başım,

başım fırlanır.

Uzun saçlarından alışdı illər,

illər yanır,

yanır, yanır...

Oxu,

yaz,

poz,

bağır,

çağır!

Bütün qüvvətinlə nəfəs al.

Beynində,

qəlbində,

ətində,

sümüyündə inqilab...

İnqilab:

gecə-gündüz...

Gecə meşədə şam ağacı yandıraraq,

ağappaq,

gipgirdə
aya baxaraq,
dodaqlardan xoş nəğmələr yüksəlir...
Və bu anda
qüvvətli, dinc
bir ağrıdan gələn dəli bir sevinc
sıçrayıb atılar, köpüklənib çatlayar
başında...
Haydaaa!
Sən
Ağ orduları dumanlı üfüqlər kimi, qabağına
qatan bir qızıl süvarisən,
bir qızıl süvariyəm,
bir qızıl süvariyik.
bir qızıl...
Keçdi doqquz il,
Ey mənim 19 yaşım,
meşədə şam ağacları yandırdığımız,
bir ağızdan nəğmələr söyləyərək,
Aya baxdığımız
gecələrin üstündən...
Mən
yenə söyləyirəm eyni nəğmələri...
Döndərmədi küləklər məni havada yarpağa,
mən qatdım qabağıma küləkləri...
Və sən ki yıxılmazları yıxa bilərsən.
Gözümə baxa bilər,
əlimi sıxa bilərsən...
Və sən ki...
Sən,
Mənim ilk körpəm, ilk müəllimim, ilk yoldaşım,
On doqquz yaşım.

1930

BƏNÖVŞƏ, AC DOSTLAR VƏ QIZIL GÖZLÜ YAVRU

Ey, ağzı süd qoxulu şair,
bizim də bir cüt sözümüz var
 “Eşqə dair”.
O mirətdən biz də halıyq
 bir az.
Dəli fəryadlar qoparıb avaz-avaz,
burnumun dibindən gəlib keçdi yaz,
sarı
 taxta vaqonları
tər, tütün və ət qoxuyan
 bir qatar kimi.
Halbuki mən
istəyirdim ki, gəlsin o
 qırmızı mis qabda mənə
 isti süd gətirən bahar kimi.
Fəqət neyləyim,
 yaz belə gəlmədi,
 yaz belə gəlmir.
Belə gəlmir arzuladığın hər şey!..
Ey, eeeeeeee ey...
Qızım, anam, qadınım, qardaşım, sən,
 başında günəşlər əsən
 qızıl gözlü qız,
 qızıl gözlü qızım mənim.
Dəli fəryadlar qoparıb avaz-avaz,
burnumun dibindən gəlib keçdi yaz,
amma mən bir dəstə bənövşə də gətirmədim sana.
Nə edə bilərdim, qızım,
 dostların qarnı acdı,
 bənövşə pulunu verdim onlara!

1930

GÜNƏŞİN SOFRASINDA OXUNAN NƏĞMƏ

Dalğaları qarşılayan gəmilər kimi,
gövdələrimizlə qaranlıqları yara-yara
çıxdıq küləkləri ən sərin,
uçurları ən dərin,
üfüqləri ən işıqlı sıra dağlara.
Arxamızda bir düşmən gözü kimi qaranlığın yolu.
Önümüzdə misdən taslar günəşlə dolu.
Dostların arasındaydıq!
Günəşin sofrasındaydıq!
Dağlarda kölgəniz göylərə vursun,
göz-gözə,
yan-yana
durun, a dostlar!
Tasları biri-birinə vurun, a dostlar!
Doldurun, a dostlar,
doldurun,
doldurun,
doldurun, içək.
Başları
göylərə
atmalı,
başlardan keçək...
Heeey, haradan keçək?
Yalınayaq
qoşaraq
divlərin
keçdiyi
yerlərdən keçək.
Heeey!
hop!
Heeey,
divlərin sevdiyi
yerlərdən keçək.

Doldurun, a dostlar,
doldurun,
doldurun,
doldurun, içək!
Dostların arasındayıq!
Günəşin sofrasındayıq!

1930

DƏMİR QƏFƏSDƏ GƏZİŞƏN ASLAN

Dəmir qəfəsdə gəzişən aslana bax,
bax onun gözlərinə:
polad, çılpaq
iki xəncər kimi daşıyır sarı gözlərində kinini
itirmədən təmkinini
yaxınlaşır,
uzaqlaşır,
gəlir,
gedir.
Tapa bilməzsən xalta vurmağa yer
tüklü, qalın boynunda onun.
Yanarkən sarı belində qırmanc izləri,
gerilir mis pəncələr gəzdiren dizləri.
Yalı tikan-tikan dikəlir məğrur başında...
Yaxınlaşır,
uzaqlaşır,
gəlir, gedir,
gedir, gəlir...
Zindanın divarında qardaşımın kölgəsi
gah enir, gah yüksəlir...

1931

SƏSİNİ İTİRƏN ŞƏHƏR

Ədədi devr,
sıfır.
Şəhər
susdu.
Kilidləndi nöqtə-nöqtə şəhərin
asfalt-beton çənəsi:
Mın doqquz yüz nöqtə-nöqtə sənəsi,
nöqtə-nöqtə ayında...
Küçə boş,
bu başdan o başacan
küçə boş,
bomboş,
cibim kimi...
Kəsildi, axmayır su...
Nə bir motor uğultusu,
nə fırlanan birtəkərlik var.
Ruzgar
sürüyür asfaltda mister Fordun adını:
divardan qopan rəngli bir elan kağızını
daş döşəmədə sovurur...
Üç adam,
budur,
üç adam durur:
Birincisinin qolunda qırıq bir
kaman var,
ikincisinin başında silindr,
çiynində frak,
üçüncü qıllı bir meymun kimi çılpacaq...
Küçə.
Küçədə fişqırıq çalaraq,
boynunu qaşıya-qaşıya,
keç qarşıdan-qarşıya,
yox əzilmək qorxusu!
Nə bir motor uğultusu,
nə fırlanan birtəkərlik var...

Ruzgar,
 çatır get-gedə qara qaşlarını,
 tutmuş fit səsləri tin başlarını.
 Üç adam,
 budur,
 üç adam durur
 və bir sərxoş nəğməsi söyləyərək
 dabanlarını yerə vurur...
 Küçənin ortasında bağırıb durmayın!
 Nahaq yerə
 dabanlarınızı yerə vurmayın.
 İndən belə
 asfaltı gətirə bilməzsınız dilə!
 Nahaq yerə,
 indən belə
 danışmaz səsinə itirən şəhər:
 oxşamazsa əgər
 mis telləri
 onların
 ciblərində kilidlənən əlləri...
 Üç adam,
 budur,
 üç adam durur:
 birincinin qolunda qırıq bir
 kaman var,
 ikincinin başında silindr,
 ciynində frak,
 üçüncü qıllı bir meymun kimi çılpacaq...
 Üç adam
 qeyb olur qaranlıqda uzaqlaşaraq...

1931

VIDA

Sağlıqla qalın,
dostlarım mənim,
sağlıqla qalın...
Sizi canımda,
canımın içində,
döyüşü başımda özümle aparıram.
Sağlıqla qalın,
dostlarım mənim,
sağlıqla qalın!..
Şekillərdəki quşlar kimi,
düzülüb üstünə qumsalın,
yaylıq yelləməyin mənə,
istəməz...
Mən dostların gözündə özümü
olduğum kimi görürəm...
A dostlar,
a döyüş dostu,
iş qardaşı,
a yoldaşlar, a!!!
Tək hecasız əlvida...
Gecələr örtəcək qapımın sürgüsünü,
pəncərələrdə illər hörəcək hörgüsünü.
Və mən bir döyüş mahnısı kimi oxuyacağam
həbsxana şərqişini.
Yenə görüşərik,
dostlarım mənim,
yenə görüşərik...
Bərabər Günəşə gülər,
bərabər döyüşərik...
A dostlar,
a döyüş dostu,
iş qardaşım,
a yoldaşlar, a..!
əlvida!!!

1931

XƏBƏR

Onlardan xəbər gəldi.
Oradan,
 onlardan.
Köynəkləri kirli deyil,
 çatılmamış qaşları,
yalnız bir az
 uzanmış saqqalları.
“Yandıq!” –
 deməmişlər.
Dayanmışlar, bilirəm.
“Dayandıq!” –
 deməmişlər.
Gözləri gülərək
 baxırlarmış adama.
Gicgahlarında təzə bir yara varmış, amma
Çatılmamış qaşları,
yalnız bir az
 uzanmış saqqalları...

1931

MAHNILARIMIZ

Mahnılarımız
şəhərlərdə küçələrə çıxmalıdır!
Mahnılarımız
evlərimizin qabağında durmalı,
pəncərələri çalmalı,
qapıların əllərini sıxmalıdır.
Sıxmalıdır
 əllər ağrıyana qədər,
qapılar
 bağlı qollarını açana qədər...

❧ 92 ❧

Biz

sevmirik

tək ağızdan oxumağı.

Hər matəm gecəsi,

hər şənlik çağı.

Mahnılarımız

bir neft çəlləyini yerə yıxaraq,

çəlləyin üstünə çıxaraq

möhtəşəm əlləri ilə temp tutmalıdır.

Mahnılarımız

şam meşəsində külək kimi bizə özünü

bir ağızdan oxutmalıdır!

Mahnılarımız

ilk sırada, ən qabaqda yetişməlidir düşmana,

bizdən əvvəl boyanmalıdır

mahnılarımızın üzü qana...

Mahnılarımız

şəhərlərdə küçələrə çıxmalıdır!

Mahnılarımız

bir tək ürəyin

pərdələri endirilmiş,

qapısı qıfıllı evində yaşaya bilməz!

Mahnılarımız

küləklərə çıxmalıdır!..

1931

TORPAQDAN, ODDAN VƏ DƏMİRDƏN...

Torpaqdan, oddan və dəmirdən

doğulanların

ən mükəmməli doğulacaq bizdən...

Və insanlar əllərini

qorxmadan,

düşünmədən

93

bir-birlərinin əllərinə buraxaraq,
ulduzlara baxaraq,
– “Yaşamaq nə gözəl şeydir!” –
deyəcəklər!
Bir insan gözü kimi dərin,
bir safixim üzüm kimi sərin,
bir fərəhli,
bir xoş,
bir eşidilməmiş mahnı oxuyacaqlar...
Heç bir ağac
belə xariqüladə bir yemiş
verməmiş
olacaqdır.
Və ən vədli bir yaz gecəsi belə
bu cür səslər,
bu cür inanılmaz rənglərlə
sabahı görməmiş
olacaqdır.
Torpaqdan,
oddan
və filizdən
doğulanların
ən mükəmməli doğulacaq bizdən.

1932

ŞERİMƏ-DAİR

Nə minməli gümüş yəhərli bir atım,
nə də ki, başqa bir varidatım,
nə mülküm, nə malım var;
sadə, bir çanaq balım var.
Rəngi alovdan al,
bir çanaq bal!
Varım-yoxum bu baldır.

94

Mən
 mülkümü və malımı,
 yeni bir çanaq balımı
 qoruyuram həşəratdan.
Gözlə, qardaşım, gözlə...
Çanağımda
 balım olsun,
 arısı gələr
 Bağdaddan...

1932

XOŞ GƏLDİN!

Xoş gəldin!
Kəsilməmiş bir qol kimi
 çiyinizdə idi boşluğun...
Xoş gəldin!
Ayrılıq uzun sürdü.
Arzuladıq,
 gözlədik...
Xoş gəldin!
Biz
 qoyub getdiyiniz kimi.
Yalnız ustalaşdıq bir az daha
 daş qırmaqda,
 dostu düşməndən ayırmaqda.
Xoş gəldin!
Yerin hazırdır.
Xoş gəldin!
Deməli, söz çoxdur.
Ancaq uzun söhbətə vaxtımız yoxdur.
Gedək...

1932

DƏNİZ QULDURLARININ MAHNISI

Enliəğiz qısa qılınclar kimi
parıldayır günəşdə
qulaqları qızıl sırğalı
dəniz quldurlarının mahnısı.

Donna-madonnaların yuvarlaq
qılçaları kimi oynaq
çəlləklərdən içdik
İspaniya şərabını!

Madrid fahişələrinin qanı
qarışdı qanımıza!

Beş yüz beş zəncini zəncirlə bağladığ.
Üç dirəkli gəmini doldurduq,
yükü yüklədik,
gəlirik.

Təzə balıq kimi çıxdıq dənizdən.
Qorxma bizdən,
kök buğdayı qollarını aç, madonna!
Afrikada gözü qanlı qulduruq, amma
Lissabonda namuslu tacirik.

Qaçır qara, çılpaq dərilərin sürüsü...
qoyma qaçsın, vur bir yandan.

Dayanma, doldur o biri yandan,
Donna-madonnaların yuvarlaq
qılçaları kimi oynaq
çəlləklərdən

ərimiş qızıl kimi axan
İspaniya şərabını içirik
dayanmadan.

Qarışsın Madrid fahişələrinin qanına
damarlarımızdakı qan.

1932

ÜÇ SƏLVİ¹

Qapının önündə üç səlvi vardı,
üç səlvi.
Kökləri yerdə, başları ulduzlarda,
üç səlvi.
Səvilər yellənirdi ruzgarda,
üç səlvi.
Bir gecə düşmən çapdı evi,
üç səlvi,
yatağında öldürüldüm mən,
üç səlvi.
Kəsildi səvilər köklərindən,
üç səlvi.
Artıq nə kökləri yerdədir, nə də başları ulduzlarda
üç səlvi.
Səvilər yellənmir ruzgarda,
üç səlvi.
Mərmər bir ocaqda parçalanmış yatır
üç səlvi.
Qanlı bir baltanı aydınladır
üç səlvi.

1933

**MAVİ GÖZLÜ DEV, MİNNACIQ QADIN
VƏ XANIM ƏLLƏRİ**

O, mavi gözlü bir devdi,
minnacıq bir qadın sevdi.
Qadının xəyalı minnacıq bir evdi,
bağçasında əbruliyi
xanıməli
açan bir ev.

¹ Sørv

Bir dev kimi seviyordu dev
və əlləri öylə böyük işlər üçün
hazırlanmışdı ki, devin
Yapamazdı yapısını,
çalamazdı qapısını
bağçasında əbruliyi
xanıməli
açan evin.

O, mavi gözlü bir devdi,
minnacıq bir qadın sevdi.
Mini minnacıqdı qadın,
rahata açıqdı qadın,
yoruldu devin böyük yolunda
Və “əlvida!” – deyib mavigözlü devə,
girdi zəngin bir cücənin qolunda
bağçasında əbruliyi
xanıməli
açan evə.

İndi anlayır ki, mavi gözlü dev,
Dev kimi sevgilərə məzar belə olamaz
bağçasında əbruliyi
xanıməli
açan ev.

1933

QARIMA MƏKTUB

Bir danəm!
Son məktubunda:
“Başım sızlayır,
ürəyim sərsəm” –
deyirsən.
“Səni asarlarsa,
səni qeyb edərsəm” –
deyirsən
“yaşayamam!”

Yaşarsan, qarıcığım,
qara bir duman kimi dağlar xatirəm ruzgarda,
yaşarsan, qəlbimin qızılsaçlı bacısı
ən fazla bir il sürər
iyirminci əsrdə
ölüm acısı.

Ölüm
bir ipdə sallanan bir ölü.
Bu ölümə bir türlü
razı olmayır könlüm.

Fəqət
əmin ol ki, sevgilim,
zavallı bir cingənənin
qıllı, siyah bir hörümçəyə bənzəyən əli
keçirəcəksə əgər
ipi boğazıma
mavi gözlərində qorxunu görmək üçün
boşuna baxacaqlar
Nazıma!

Mən
alaca qaranlıqda son sabahımın
dostlarımı və səni görəcəyəm
və yalnız yarı qalmış bir şərqinin acısını
torpağa götürəcəyəm...

Qarım mənim!
İyi ürəkli,
altın rəngli,
gözləri baldan dadlı arım mənim.
Nə deyə yazdım sənə
istənildiyini edamımın,
daha-daha ilk addımında
və bir şalğam kimi qoparmıyorlar
kəlləsini adamın.

Haydı bunları boş ver.
Bunlar uzaq bir ehtimal
Paran varsa əgər
məne flanel bir don al.

Tutdu bacağımın siyatik ağrısı.
Və unutma ki,
daima iyi şeylər düşünməli
bir məhbusun qarısı.

Bursa dustaqxanası, 1933

ƏFVİ-ÜMUMİ

“Min bir gecə” kitabını buraxdım,
bir papiros yaxdım.
Baxdım
dəmirlərin arasından.
Şehirli bir ayna kimi işıqlanır
ulduzların
hər birisi.
Gecə,
Bursa məhbusxanası...
Quş uçmaz,
karvan keçməz,
qaranlıq bir gölün
dalğalandı suyu.
Həyəcəndadır, alt
qat,
“birinci cinayət” Malta boyu;
şiş, qarapapaqlılar
həyəcanlıdırlar.
Dodaqlar ağappaq,
alınlar qırısq.
Bir divar çatdağından
sızdı bir damla işıq.
Korların şəhəri,
xorultularla irəli!
Korlar,
öz qaranlıq yuxusundadırlar
“Əfv var!” –
deyirlər.

“Çıxacağıq,
şapkanı yan
qoyacağıq.
Torpaq,
günəş,
qadın,
hava...
Gəmiyə min, qatara min,
min tramvaya.
Zəncirsiz,
jandarmasız,
təkbaşına,
lap yalnız
gəz.
Dolaş,
meşədə yat, dağları aş.
Dolaş, dolaşa bildiyin qədər!”
Həyəcəndadır şiş qarapapaqlılar!
Məhbusluq çətin şeydir xülyasız.
Halbuki mən...
Bir də baxdım ki, əlimdə bitmiş papirosum
bir qullab çəkmədən.

1933

KAMAL ƏHMƏD

Başı
yüzdə yüz uyğunmuydu başıma,
bilməyirəm, amma
o mənim cinsimdəndi.
Ətiylə, qaniylə deyil,
bəlkə də həyəcaniylə deyil
Sancdı barmaqlarını yarasına,
dırnaqları qana batdı.
Bir çörək puluna
beyninin işığını satdı.

❧ 101 ❧

Yazıqlar olsun ki, o,
 lülədən qopan bir güllə kimi bağırıb,
 qaranlıq dərdlərin şüşəsini qırıb,
 Günəşi əsla gözlərinə doldura bilmədi;
 Gün gəldi, ağrıdan ayaq üstə dura bilmədi.
 Elə o zaman
 uşağını boğan
 ac bir ana kimi,
 bir qırılmaz halqanın qıvrılarına içində
 boğdu – öz əllərilə ürəyini
 bir araq qədəhində.
 Daldalanmaq istədi, qaçdılar,
 əlləşdi, bədənində qırmancla zolaq açdılar.
 Susayanda öz qanını içdi o,
 parça-parça insan başı satılan,
 səkilərdə ac yatılan
 bir küçədən
 müqəddəs bir izzət nəğməsi kimi
 gəlib keçdi o!..

1935

ORXAN SƏLİM

Mənim sısqa,
 mənim cılız,
 mənim zavallı balam, Orxan Səlim!
 Sən
 mənim
 nə gözüüm,
 nə qolum,
 nə başımsan.
 Sən
 mənim
 bir qurğuşun torbası kimi
 sısqa belinə mindiyim

və alınının təri ilə keçindiyim
ilk və son adımsan.
Sənə məhəbbətlə,
hörmətlə,
minnətlə uzanır əlim.
Sən
elədiyin yaxşılığı üzə vuran deyilsən.
Mən də
qədirbilməz deyiləm.
Mənim sısqa,
mənim cılız
və üstəlik
yavanlığı bir tikə,
ömrün yükünü çəkə-çəkə
tarım dəri nağaralar arasında
nəğmə oxuyan,
mənim dəli balam, Orxan Səlim!
Amma
dəyməsin xətrinə,
yox oxunmağa layiq
bircə sətrin belə.
Bundan daha pis,
bundan daha boş,
bundan daha sarsaq
yazı yazmaq olmaz!..
Demə ki, bu da yetər
iki papele...¹
Yox!
İçə boş qalıbları atıb-tutaraq
cümləpərdazlıqda səndən daha mahir
hoqqabazlıq edir
cavan dosentlərin ən cahili belə...
Mənim sısqa,
mənim cılız,
mənim zavalı balam, Orxan Səlim!

¹ Papele – şəhər şivəsində: kağız pul

Bu sözlərim qəlbinə dəyməsin.
Başını xəcalət əyməsin!
Fikir vermə, bənd olma!
Bundan da pis yazmalısan.
Ancaq unutma ki, bir şərtim var:
Əgər yorulub ayağın büdrəsə,
bil ki, səninlə varam,
özgəsindən qabaq səni
özüm daşa basaram.
Ancaq bu gün
səndə məni satdığını göstərən
birçə sətir var deyən
bu əllərimlə
boğazından asaram.

1935

DÜNYA, DOSTLARIM, DÜŞMƏNLƏRİM, SƏN VƏ TORPAQ

Fövqəladə məmnunam dünyaya gəldiyimə
Torpağı, aydınlığını, qovğasını və əkməyini sevirəm.
Dairənin ölçüsünü santiminə qədər bildiyim halda
və məchulum deyilkən yanında oyuncaqlığı,
dünya inanılmayacaq qədər böyükdür mənim üçün.
Dünyanı dolaşmaq,
görmədiyim balıqları, meyvələri və ulduzları görmək istərdim.
Halbuki yalnız yazılarda və rəsmlərdə yaptım
Avropa yolculuğumu,
bütün ömrümcə, mavi markası Asiyada damğalanmış
bir tək məktub almadım.
Mən və bizim məhəllə baqqalı,
ikimiz də qüvvətlə məchuluq Amerikada.
Buna rəğmən,
Çindən İspaniyaya, Ümid burnundan Alyaskaya qədər
hər dəniz milində, hər kilometrədə dostum və düşmənim var.

Dostlar ki, bir kərə belə salamlamadıq
 eyni əkmək, eyni hüriyyət, eyni həsrət üçün ölə bilərik.
 Düşmənlər ki, qanlarına susamışam, qanıma susamışlar.
 Mənim qüvvətim –
 bu böyük dünyada yalnız olmayışımdır.
 Dünya və insanları – ürəyimdə sirr,
 elmimdə müəmma deyildir.
 Böyük qovğada
 açıq və əndişəsiz
 girdim səfinə.
 Və dışında bu səfin
 torpaqla sən
 məne yetmirsiniz.
 Halbuki sən xariqülədə gözəlsən,
 torpaq sıcaq və gözəldir.

1939

TALESİZ YUSİFİN YOLÇULUĞU

Cızmış gəmisinin şəklini
 talesiz Yusif
 həbsxana çeşməsinin başına.
 Çeşmədən su içən
 bir məhbus baxır
 divarsız dənizlər aşan gəminin
 kamanı başına,
 Çeşmənin yanında
 bəmbəyaz bir ağac –
 bir ərək ağacı.
 Talesiz Yusif,
 bir yelkən daha aç,
 bir az da yaxınlaşsın getdiyin yer.
 Ərik ağacından
 bir budaq da qoparıb
 qoy gəminə ki,

gəminin sulara saldığı cığır
uçsun həbsxana göyərçinləri.

Təlsiz Yusif,
məni də
yol yoldaşı götür,
Yüküm ağır deyil,
bir kitab,
bir şəkil,
bir dəftər
gedək,
qardaşım,
gedək,
Dünya dolaşmağa dəyər!

1940

ZƏFƏRƏ DAİR

Qorxunc əllərlə basıb yaranı,
dodaqlarını qanadaraq
dözməkdəsən ağrıya.
İndi çıpaq və mərhəmətsiz
bir fəryad oldu ümid.
Və zəfər
artıq heç bir şeyi əfv etməyəcək qədər
dırnaqla sökülüb qoparılaqdır.
Günlər ağır,
günlər ölüm xəbərlərilə gəlir.
Düşmən amansız,
zalım və hiyləgər.
Ölür çarpışaraq insanlarımız,
– halbuki qazanmışdılar yaşamağı –
Ölür insanlarımız
– nə qədər çox –
Sanki şərqilər və bayraqlarla

bir bayram günü nümayişə çıxdılar:

o qədər gənc,

o qədər iradəli.

Günlər ağır,

günlər ölüm xəbərlərilə gəlir.

Ən gözəl dünyaları işıqlandırdıq əllərimizlə

və unutduq ağlamağı;

bizi bir az qəmsiz və məğrur buraxıb,

getdi göz yaşlarımız.

Və bundan dolayı,

biz unutduq bağışlamağı...

Gediləcək yerə qan içində gediləcəkdir

və zəfər artıq heç bir şeyi əfv etməyəcək qədər

dırnaqla sökülüb

əldə ediləcəkdir!

oktyabr, 1941

İYİRMİNCİ ƏSRƏ DAİR

– Uyumaq indi,

oyanmaq yüz il sonra, sevgilim...

– Xeyr,

kəndi əsrin məni qorxutmayı, r,

mən əsrimdən qaçaq deyiləm.

Əsrin səfil,

əsrin üz qızardıcı,

əsrin cəsur,

böyük

və qəhrəman.

Dünyaya erkən gəlmişəm deyə qəhr etmədim heç bir zaman

Mən iyirminci əsrliyəm

və bununla öyünürəm.

Mənə yetər

iyirminci əsrdə olduğum səfdə olmaq

və döyüşmək yeni bir aləm üçün...

– Yüz il sonra, sevgilim...
– Xeyr, hər şeyə rəğmən daha əvvəl.
Və ötən və doğan
və son günləri gözəl güləcək olan iyirminci əsr
mənim şəfəq çığıqlarıyla sabaha enən müdhiş gecəm
sənin gözlərin kimi, Xədcəm
günəşli olacaqdır...

1941

PAYIZ

Günlər get-gedə gödəlir.
Yağışlar başlayacaq.
Qapım açıq qaldı, gözlədim səni.
Niyə belə gecikdin?

Süfrəmdə göy bibər, duz, çörək.
Kuzəmdə sənə saxladığım şərabi
içdim yarıya qədər, təkbaşına,
səni gözləyərək,
niyə belə gecikdin?

Bax, məti axan dəymiş meyvələr
budaqlardan şirin-şirin sallanır.
Əl dəyməmiş düşəcəklərdi yerə
bir az da geciksəydin, əgər.

1944

SƏN

Sən mənim əsirliyim və hürriyyətimdən,
bürkülü bir yay gecəsi kimi yanan ətimdən,
sən məmləkətimdən,

sən ala gözlərinde yaşıl titrəmələr,
sən böyük, gözəl və müzəffər
və qovuşduqca qovuşulmaz olan həsrətimdən...

1944

SİZ AYDINLIQDA ELƏCƏ DURUN...

Siz aydınlıqda eləcə, qımıldanmadan durun,
Günəş də qoy dursun yaşıl köynəyinizdə,
yaram birdən-birə açıldı,
qan bədəni götürdü bədəninizdə...

1944

SƏN YUXARIDASAN

Sən yuxarıda –
meyvəli budaqların içindəsən,
yaşıl gözlərin günəşlə dolu,
dodaqların bala bulanmış,
mən ağacın dibindəyəm,
bir ayağım çuxurda...
Mən səndən çox əvvəl gedəcəyəm.
Sən mənsiz qalacaqsan qocalığında...

1944

AXŞAM SAAT 9-10 ŞEİRLƏRİ

1

Ən gözəl dəniz
hənzur keçilməmiş olanıdır.
Ən gözəl uşaq
hənzur böyümədi.

— 109 —

Ən gözəl günlərimiz
hənzur yaşadıqlarımız.
Və sənə söyləmək istədiyim ən gözəl söz,
hənzur söyləməmiş olduğum sözdür.

2

Böyrü üstə uzanıb baxıram torpağa,
otlara baxıram,
böcəklərə baxıram,
mavi-mavi çiçək açmış budaqlara baxıram.
Sən bahar torpağı kimisən, sevgilim, sənə baxıram.
Arxası üstə uzanıb görürəm göy üzünü,
ağacın budaqlarını görürəm,
uçan leyləkləri görürəm,
son bahar mövsümündə göy üzü kimisən, sevgilim,
səni görürəm.
Gecə çöldə atəş yandırdım, atəşə toxunuram,
suya toxunuram,
qumaşa toxunuram,
gümüşə toxunuram.
Sən ulduzların altında yandırılan atəş kimisən,
sevgilim,
sənə toxunuram.
İnsanların içindəyəm, sevirəm insanları,
hərəkəti sevirəm,
düşüncəni sevirəm,
mübarizəni sevirəm,
sən mübarizəmin içində bir insansan, sevgilim,
səni sevirəm.

3

Saat iyirmi bir, –
Meydançada zəng vuruldu.
Hardaysa kameraların qapıları bağlanır.
Bu dəfə məhbusluq uzun sürdü bir az –
səkkiz il.

Yaşamaq ümidli bir işdir, sevgilim.
Yaşamaq
səni sevmək kimi ciddi bir işdir.

4

Səni düşünmək gözəl şeydir,
 ümidli şeydir,
dünyanın ən gözəl səsinədən ən gözəl şərtini
 dinləmək kimi bir şeydir...
Fəqət artıq ümid yetməyir mənə,
mən artıq şərqi dinləmək deyil,
şərqi söyləmək istəyirəm.

5

Keçmiş günün həsrətini çəkmərəm,
– yalnız bir yay gecəsi bir yana –
və gözümün son mavi parıltısı belə
gələcək günlərin müjdəsini verəcək sana.

6

“Balla dolu pətək”,
yeni gözlərin günəşlə dolu...
Gözlərin, sevgilim, gözlərin torpaq olacaq sabah,
bal başqa pətekleri doldurmaqda davam edəcək...

7

Bəsdır! – deyəcək bizə bir gün təbiət anamız:
 “Gülmək, ağlamaq qurtardı, gülüm”.
 Və təkrar ucsuz-bucaqsız başlanacaq
 görünməyən, danışmayan, düşünməyən
 həyat...

8

Tərtəmiz şüşə kimi, bərraq bir qış günü
gözəldir dişləmək qızıl yanağını bir almanın.

Ey mənim sevgilim, bir şam meşəsində
nəfəsalmanın
bəxtiyarlığına bənzər
səni sevmək.

1945

MƏKTUB

Tərifə sığmaz, – deyirlər, – İstanbulun səfaləti,
deyirlər milləti biçib qırdı açıq.
Vərəm illəti boğazdandır, – deyirlər,
Bu boyda qız uşaqlarını
“Yanğın yerlərində”¹, kino lojalarında, deyirlər...
Qara xəbərlər gəlir uzaqdakı şəhərimdən,
namuslu, çalışqan, fəqir insanların şəhəri,
doğma İstanbulum.
Sevgilim, sənin məkanın olan
və haraya sürgün edilsəm, hanki dustaqxanada yatsam,
kürəyimdə, torbamın içində götürdüyüm
və övlad həsrəti kimi ürəyimdə
sənin xəyalın kimi gözlərimdə daşdığım şəhər...

1945

İÇƏRİDƏ BAHAR

Dışarıda bahardır, qarıcığım, bahar.
Dışarıda,
səhranın üstündə birdən-birə
təzə torpaq qoxusu, quş səsləri və sairə...
Dışarıda bahardır, qarıcığım,
bahar.

¹ Yanğından xaraba qalmış məhəllələr

Dışarıda səhranın üstündə parıltılar...
 Fəqət sanma ki, sevinirəm.
 Məlum:
 fəsli-bahar.
 Bir mövsimi-aşıftəda,
 Bir mövsimi-dilgüşadır, amma...
 Neyləyim ki, bir xeyli yaramaz, olmaz işlər düşündürür
 düşünməkdən başqa bir işi
 düşünməkdən başqa hürriyyəti olmayan adama.
 Gün ikindiye keçir,
 kölgələr tökülür divarlarına,
 sən yatdığın yerdə, qulaqlarında səslər:
 "Mən hardayam?" Deyərsən "burdadırsa da özüm"
 birdən əfəndim.
 Başlar alışmağa dəmirli pəncərəmin şüşəsi,
 Yeni dışarıda axşam olur,
 buludsuz bir bahar axşamı,
 İçəridə baharın ən pis saati budur
 əsil,
 vəlhasil,
 Pul-pul ışıltılı derisi, atəşdən gözlərilə
 Bilxassə fəsli-baharda ram edər özünə
 içəridəki adamı
 hürriyyət adlanan ifrit.
 Bu, təcrübə ilə sabit, qarıcığım,
 təcrübə ilə sabit.

1945

BU GÜN – BAZAR

Bu gün – bazar.
 Bu gün məni ilk dəfə günəşə çıxartdılar
 və mən ömrümdə ilk dəfə,
 göy üzünün bu qədər məndən uzaq,
 bu qədər geniş,
 bu qədər mavi olduğuna şaşaraq,

hərəkətsiz durdum,
sonra hörmətlə torpağın üstə oturdum.
Dayadım kürəyimi divara.
Bu anda nə qapılmaq xülyalara,
bu anda nə azarlıq, nə qarım...
Torpaq var, günəş var və mən varım,
bəxtiyarım.

1945

MƏN SƏNƏ AŞIQ OLMAQLA MƏŞĞULAM

Öküzlərimin buynuzlarında aydınlanırkən ortalıq,
torpağı şumlayıram səbirli bir qürurla,
yalın ayaqlarımda torpaq – nəmli və ilıq.

Biləklərimdə şəfəqlər,
dəmir döyürəm axşama qədər,
qırmızıya boyanır qaranlıq.

Yarpaqlarında yaşıllığın ən gözəli,
zeytun toplayıram günorta qızmarında,
üstüm-başım, üzüm-gözüm – işıq.

Hər axşam mütləqə qonaqlarım var,
qapım bütün mahnılar üçün
taybatay açıq.

Gecələri dizə qədər suya girib
çəkirəm dənizdən torları
ulduzlarla balıqlar qarma-qarışıq.

Məndən soruşulur indi
dünyanın halı artıq,

insan və torpaq
qaranlıq və aydınlıq.

Anladın ki, işim başımdan aşır!
Məni sözə tutma, balam,
mən sənə aşiq olmaqla məşğulam.

1945

RUBAİ

Bu bağça, bu nəmli torpaq, bu yasəmən qoxusu, bu
aylı gecə,
Parıldamaqda davam edəcək mən ölüb gedincə də.
Çünki o mən gəlmədən, mən gəldikdən sonra da mənə
bağlı olmadan vardı
və məndə bu əslin surəti çıxdı sadəcə...

1945

DİZƏ QƏDƏR QARLI BİR GECƏ

Dizə qədər qarlı bir gecə:
süfrədən qaldırılıb,
polis avtomobilinə mindirilib,
bir qatarla aparılıb,
Bir kameraya atılmaqla başlandı macəram.

Doqquzuncu ilimdən üç gün keçir.
Koridorda xərəkdə bir adam,
üzündə uzun dəmirlərin kədəri,
arxası üstə, ağzı açıq keçinir.
Fikrimə yalnızlıq gəlir:
– İyrənc və tamam
dəlilərin və ölülərinkinə yaxın –
İlki yetmiş altı gün
səssiz düşməniylə üzümə örtülən qapının.
Sonra dəmirdən bir gəminin başı altında
yeddi həftə...

Lakin yenilmədik.

Başım

ikinci bir insandı yanımda.

Çoxunun üzünü unutdum büsbütün,

Yalnız çox nazik, çox uzun bir burundur fikrimdə

qalan.

Bircə qayğıları vardı haqqımda hökm oxunarkən:

heybətli olmaq.

Lakin belə deyildilər,
insandan çox əşyaya bənzəyirdilər,
divar saatları kimi axmaq,
kibirli.

Və buxov, zəncir-filan kimi həzin və rəzildilər.

Evsiz və küçəsiz bir şəhər:

Tonla ümid, tonla kədər,
dördəyaqlı məxluqlardan yalnız pişiklər...

Yasaqlar dünyasında yam.

Yarın yanağını qoxulamaq

yasaq.

Uşaqlarımla bir süfrədə yemək yeyə bilmək

yasaq.

Yazdığım məktubun zərfini bağlamaq

və zərfi yırtılmamış məktub almaq

yasaq.

Yatarkən lampanı söndürmək

yasaq.

Nərdtaxta oynamaq

yasaq.

Və yasaq olmaqdan uzaq:

Ürəyində gizləyib saxladığın şey –

sevmək, düşünmək, anlamaq.

Öldü koridorda xərəkdəki adam.

Götürdülər,

artıq nə ümid, nə kədər,

nə çörək, nə su,

nə hürriyyət, nə həbs,

nə qadınsızlıq, nə gözətçi, nə taxtabiti

və nə də qarşında oturub üzünə baxan pişiklər.

Onun işi oldu tamam.

Fəqət davam edir bizimki:

Duymaq, düşünmək və anlamaqda davam edir başım,

davam edir döyüşün əfv etməyən qəzəbi.

Və səhərdən bəri qara ciyərim sancmaqda bərdavam...

Bursa həbsxanası, 1946

ÖLÜMƏ DAİR

Xoş gəlibsiniz!
Mən sizi gözləmirdim,
amma çox şadam.
Bilirəm,
 mən yatarkən
 hücrəmin pəncərəsindən
 içəri girdiniz.

Xoş gəlibsiniz!
Mən sizi ölmüş bilirdim.
Siz, demək, ölməmişsiniz?
Xoş gördük, Osman oğlu Haşım!
Siz məgər ölmədiniz, qardaşım,
 İstanbul limanında
kömür yükləyən zaman bir amerikan gəmisinə?
Məgər siz düşmədiniz
 kömür çuvalı ilə birlikdə
 anbarın ortasına?

Gəminin lövbəri yaraladı qaşınızı
 və qırmızıya boyadı qanınız
 qarasaçlı başınızı...

Ayaq üstə durmayın, oturun, dostlar.
Mən sizi ölmüş bilirdim.
Hücrəmə pəncərədən girdiniz.
Üzünüzdə ulduzların aydınlığı,
 xoş gəlib səfa gətirdiniz!

Qayalı Yaqub,
 salam!..
Siz məgər ölmədiniz?
Günorta istisində
 uşaqları isitmədə və aclıqda qoyub
 ağacsız bir qəbristanda gömülmədiniz?

Demək, ölməmişsiniz?
Bəs siz,
 yazıçı Məhməd Cəmil?
Gözümle gördüm

tabutunuzun
 torpağa endiyini.
 Həm də deyəsən tabut bir az kiçikdi boyunuzdan.
 Dəyməyin, Məhməd Cəmil,
 o dərmandır,
 araq şüşəsi deyil.
 Gündə əlli quruşu tuta bilmək üçün,
 tənhalığınızda dünyanı unuda bilmək üçün
 nə qədər çox içərdiniz sağlığınıza?..
 Mən sizləri ölmüş bilirdim.
 İndi yanımda durub əl-ələ verdiniz.
 Buyurun, oturun, dostlar,
 xoş gəlib, səfa gətirdiniz!
 Bir fars şairi:
 “Ölüm adildir! – deyir.
 – Eyni həşəmətlə vurur şahı və yoxsulu”.
 Niyə elə baxdınız, Osman oğlu Haşım?
 Yoxsa heç eşitməmişsiniz, qardaşım,
 bir şahın bir gəmi anbarında
 bir kömür çuvalı ilə öldüyünü?
 Bir fars şairi:
 “Ölüm adildir!” – deyir...
 Yaqub,
 nə gözəl güldünüz, iki gözüm,
 sağlığınıza heç görməmişdim
 üzünüzün bu cür güldüyünü...
 Bir fars şairi:
 “Ölüm adil...”
 Dəyməyin şüşəyə, Məhməd Cəmil!
 Dostlar, nəhaq yerə hiddətlənirsiniz.
 Bilirəm:
 “Ölümün adil olması üçün
 həyatın adil olması lazımdır” –
 deyirsiniz.

1946

Bir az çöldə gəzdi-dolaşdı.
 Sonra qaçaqlıq edib yenə tutuldu.
 Altı ay yatıb yenə çıxdı.
 Dünən kağız gəldi, evlənib,
 Yazda bir övladı olacaq.
 Mən həbs edildiyim il
 ana bətninə düşən uşaqlar
 indi on yaşına girdilər.
 O ilin titrək, incə, uzunayaqlı daylaqları
 rahat yerləşli, geniş sağrı
 minik atı oldular, çoxdan.
 Lakin zeytun fidanları
 hələ də fidan, hələ də körpədir.
 Mən həbs olunandan bəri,
 uzaqdakı şəhərimdə
 yeni meydanlar salınmışdır.
 Bizim evin adamları
 bilmədiyim bir küçədə
 görmədiyim bir evdə olurlar.
 Mən həbs olunan il
 pambıq kimi yumşaq və ağ idi çörək,
 sonra cürəyə düşdü.
 Burada, həbsxanada bir-birini qırdı adamlar
 yumruq boyda qapqara bir parça çörək üçün.
 İndi bir az çoxalıb,
 ancaq sarımtıl və dadsızdır.
 Mən həbs olunan il
 ikinci müharibə hələ başlanmamışdı.
 Daxauda¹ ocaqlar yandırılmış,
 atom bombası atılmamışdı Xirosimaya,
 Boğdurulan bir uşağın qanı kimi axdı zaman.
 Sonra bağlandı rəsmən o fəsil;
 İndi üçüncü hərbdən danışır amerikan dolları.
 Fəqət gün aydınlandı heç bir şeyə baxmayaraq...
 Mən həbs olunandan bəri

¹ Alman ölüm düşərgəsi

Və qaranlığın kənarından
 onlar ağır əllərini torpağa dayayıb
 qalxdılar yarı yarıya.
 Mən həbs olunandan bəri
 Günəşin ətrafına on dəfə dolandı dünya.
 Və eyni ehtirasla təkrar edirəm yenə,
 mən həbs olunan il
 onlar haqqında yazdıqlarımı:
 “Onlar ki torpaqda qarışqa,
 suda balıq,
 havada quş qədər
 çoxdurlar,
 Qorxaq, igid,
 nadan, müdrik
 və çocuqdurlar,
 və məhv edən,
 yaradan ki onlardır,
 məhnlərdə yalnız onların hekayəsi vardır...”

1947

SONU YAXŞILIQLA BİTƏN KİTABLAR...

Sonu yaxşıqla bitən kitablar yollayın mana,
 qanadları qırılan təyyarə
 sağ-salamat enə bilsin meydana.
Doktor gülərək çıxsın əməliyyatdan,
 kor uşağın açılsın gözləri.
 Güllələnərkən xilas edilsin partizan.
 On il gözlənilsin məktub
 gəlsin bir səhər quşlarla bərabər,
 əldən-ələ gəzsın şairin əsəri,
 qovuşsun sevgililər,
 toy-düyn qurulsun həm də,
 kimse həsrət çəkməsin artıq
 çörəyə, gülə, Günəşə, hürriyyətə.

Sonu yaxşıqla bitən kitablar yollayın mana,
 çünki inanıram,
 qəhrəman tariximiz
 eynən orda olduğu kimi
 yaxşıqla bitəcək mütləq!

1947

YAŞAMAQ HAQQINDA

Tutaq ki, xəstəyik;
 həm də ağır xəstə,
 cərrah bıçağına möhtac.
 Yəni ağ masadan
 durmaq ehtimalı da var.
 Duymamaq mümkün deyilsə də,
 bir az tez getməyin kədərini
 biz yenə də güləcəyik söylənilən
 bir məzəli lətifəyə.
 Hava tutqundurmu, – deyə, – baxacağıq pəncərədən,
 yaxud da yenə səbirsizliklə gözləyəcəyik
 teleqraf xəbərlərini...
 Tutaq ki, döyüşməyə layiq bir şey üçün
 cəbhədəyik.
 Orda elə ilk hücumda, elə o gün
 üzüqoylu yığılıb ölmək ehtimalı da var.
 Acı bir kədərlə duyacağıq bunu.
 Lakin dəli bir maraqla öyrənmək istəyəcəyik
 bəlkə illərlə davam edəcək müharibənin sonunu.
 Tutaq ki, həbsxanadayıq,
 yaşımız da əlliyə yaxın.
 Dəmir qapının açılmasına
 hələ on səkkiz il var.
 Yenə də bayırla bir yaşayacağıq.
 Oranın insanı, heyvanı, savaşı ilə,

ordakı həyatın səsi ilə
bərabər yaşayacağıq.
Yəni necə, harda olursaq olaq
insan ölməyəcək kimi yaşayacaq.

1947

RÜBAİ

Sevdiyin müddətcə
Və sevə bildiyin qədər,
Sevdiyinə hər şeyini verdiyin müddətcə
Və verə bildiyin qədər gəncsən.

1947

DEMƏK BELƏ, LAZ İSMAYIL!

İrəliləyən aydınlığın içindəyəm,
Əllərim iştahlı, dünya gözəl!
Gözlərim doymayır ağaclardan,
ağaclər elə ümidli, elə yaşıldır ki...
Günəşli bir yol keçir tut bağlarının arxasından.
Zindan xəstəxanasının pəncərəsindəyəm.
Duymuram dərmanların qoxusunu,
Haradasa yəqin qərənfillər açıb:
Demək belə, Laz İsmayıl!
Məsələ əsir düşməkdə deyil,
təslim olmamaqdadır bütün məsələ!

Bursa, 1948

İBRAHİM BALABANIN “HƏBSXANA QAPISI” TABLOSU ÜSTÜNƏ SÖYLƏNMİŞDİR

Altı qadın vardı dəmir qapının önündə,
beşi yerdə oturmuş, biri – ayaq üstə;
Səkkiz uşaq vardı dəmir qapının önündə,
Bəllidi, hələ öyrənməmişlər gülümsəməyi.
Altı qadın vardı dəmir qapının önündə,
Ayaqları səbrli, əllərində kədər;
Səkkiz uşaq vardı dəmir qapının önündə,
Cin kimi baxırdı bələkdəkilər.

Altı qadın vardı dəmir qapının önündə,
Sıx-sıx gizlətməmişlər saçlarını.
Səkkiz uşaq vardı dəmir qapının önündə,
biri qovuşdurmuş ovuclarını.

Bir jandarm vardı dəmir qapının önündə,
Nə dost, nə düşmən; növbə uzun, hava isti.
Bir yabı vardı dəmir qapının önündə
Hardaysa ağlayacaq.
Bir köpək vardı dəmir qapının önündə,
Burnu qara, tükləri sarı;
Qamış səbətlərdə yaşıl bibər vardı.
Torbalarda kömür, heybələrde soğan-sarımsaq,

Altı qadın vardı dəmir qapının önündə
Dəmir qapının dalında beş yüz kişi vardı,
qadınım,
Altı qadıdan biri sən deyildin,
beş yüz kişidən biri məndim...

Bursa həbsxanası, 1948

ANGİNA PEKTORİS

Yarısı burdaysa qəlbimin,
yalısı Çindədir, doktor.
Sarı nəhrə doğru axan
ordunun içindədir.
Sonra hər şəfəq vaxtı, doktor,
hər şəfəq vaxtı qəlbim
Yunanıstanda güllələnir.
Sonra bizim burada
məhkumlar yuxuya gedib, dəhlizdən əl-ayaq çəkilincə
Qəlbim Şamlıcada bir xaraba qonaq evindədir
hər gecə, doktor.
Sonra on ildən bu yana
mənim fağır millətimə ikram edə bildiyim
bir tək almam var əlimdə, doktor,
bir qırmızı alma:
qəlbim.
Nə arterio-skleroz, nə nikotin, nə həbs,
işdə bu üzdən, doktorcuğum, bu üzdən məndə bu
angina pektoris¹.
Baxıram gecəyə dəmirclərdən və iman taxtımın üstündəki
basqıya rəğmən
qəlbim ən uzaq ulduzla birlikdə çarpır.

1948

MƏN MƏNİ

Mən mənə bir daha ələ keçirsəm
– abı-həyat içirsəm, demirəm –
qapılar açılsa bir daha,
mən bu xanəyə bir daha girsəm
yaşardım yenə belə qorxu, dəhşət içində.
Yenə belə bir eşq ilə sərsəm,
Mən mənə bir daha ələ keçirsəm...

1949

¹ Angina pektoris – ürək xəstəliyi

ƏLLƏRİNİZƏ VƏ YALANA DAİR

Bütün daşlar kimi vüqarlı,
 dustaqda oxunan bütün nəğmələr kimi kədərli,
 bütün yük heyvanları kimi yorğun, arıq
 və ac uşaqların məhzun üzlərinə oxşayan əlləriniz!
 Arılar kimi hünərli, yüngül,
 südlü məmələr kimi yüklü,
 təbiət kimi cəsur
 və dost yumşaqlığını nazik dərilərinin altında
 saxlayan əlləriniz!

Bu dünya öküzün buynuzlarında deyil,
 bu dünya əllərinizin üstündə durur.

İnsanlarım, ah, mənim insanlarım,
 yalanla bəsləyirlər sizi.
 Halbuki acsınız,
 ətə, çörəyə möhtacsınız.
 Və təmiz süfrədə qarın dolusu yemək yeyib doymadan
 köçüb gedirsiniz bu hər budağı meyvə
 dolu dünyadan.

İnsanlarım, ah, mənim insanlarım,
 xüsusilə Asiyada, Afrikada,
 Yaxın Şərq, Orta Şərq, Sakit okean adalarında
 və mənim məmləkətimdə olan insanlarım!
 Yəni bütün insanların yetmiş faizindən çoxu!
 Siz əlləriniz kimi qoca və kədərlisiniz,
 əlləriniz kimi gənc, mütəhəyyir və fikirlisiniz.
 İnsanlarım, ah, mənim insanlarım,
 Avropalı, amerikalı, mənim,
 həssas, diqqətli və unutmazsınız əlləriniz kimi.
 Əlləriniz kimi tez qane edilir,
 asan aldanırsınız...

İnsanlarım, ah, mənim insanlarım,
 antennalar yalan deyirsə,
 yalan deyirsə mətbəələr,
 kitablar yalan deyirsə,

1949

Əqrəb kimisən, qardaşım,
Qorxaq bir qaranlıq içindəsən, əqrəb kimi...
Sərçə kimisən, qardaşım,
Sərçənin qorxaqlığı içindəsən.
Midya kimisən, qardaşım,
Midya kimi örtülü, rahat
və sönmüş bir yanar dağ ağzı kimi qorxuncsan,
qardaşım.
Bir deyil,
beş deyil,
milyonlarlasan, çox təəssüf...
Qoyun kimisən, qardaşım,

yapıncılı çoban qaldıran kimi çomağını
 sürüyə qatılırsan
 və məğrur-məğrur gedirsən sallaqxanaya.
 Yeni dünyanın ən yazıq məxluqusan sən.
 Dəryada yaşayıb
 dəryanı tanımayan balıqdan da betərsən.
 Bu dünyada bu zülm sənin üzündəndir.
 Əgər biz ac isək,
 yorğun isək,
 al-qan içində isək,
 şərabımızı almaq üçün
 üzüm kimi əzilirsek,
 – deməyə dilim varmır, –
 amma günah sənindir,
 sənin, mənim, qardaşım!..

1949

DÜNYA, DOSTLARIM, DÜŞMƏNLƏRİM, SƏN VƏ TORPAQ

Çox razıyam dünyaya gəldiyimdən.
 Sevirəm torpağını, işığını, vuruşunu, çöreyini.
 Enini, uzununu
 santimetrinə qədər
 dəqiq bildiyim halda
 və bildiyim halda Günəşin yanında
 bir oyuncaq qədər kiçik olduğunu,
 yenə də dünya inanılmaz qədər böyükdür
 mənim üçün.
 Dünyanı dolaşmaq,
 görmədiyim balıqları, meyvələri və ulduzları görmək
 istərdim.
 Halbuki yalnız kitablarda və rəsmlərdə çıxdım
 Avropa səyahətinə.

İndiyə kimi
Mavi markası Asiyada möhürlənmiş
bir dənə də məktub almadım.
Mən və bizim məhəllənin baqqalı,
ikimiz də naməlumluq Amerikada.
Buna baxmayaraq,
Çindən İspaniyaya, Ümid burnundan Alyaskaya qədər
hər dəniz milində, hər kilometrədə
dostum və düşmənim var.
O dostlar ki, bir dəfə belə salamlaşmamışıq,
amma eyni çörək,
eyni azadlıq,
eyni həsrət
uğrunda
ölə bilərik.
O düşmənlər ki,
qanıma susayıblar,
qanlarına susamışam.
Mənim qüvvətim
bu böyük dünyada tək olmadığımıdır.
Dünya və insanlar,
ürəyimdə bir sirr,
elmimdə həlledilməz bir məsələ deyildir.
Böyük vuruşda
açıq və qorxusuz
girdim sıraya.
Və sıradan kənarda
sən və torpaq
məne kifayət deyilsiniz,
halbuki sən xariqüladə gözəlsən,
torpaq isti
və gözəldir.

1949

RÖYADA GÖRDÜM YARI

Röyada gördüm yarı.
Bu cür, beldən yuxarı,
buludların arasında ay kimi gedər,
o gedər, mən gedərəm,
mən duraram, o durar.
Mən ona baxaram, o mənə baxar
və, deməli, bu qədər.

1949

YENƏ SƏNƏ DAİR

Səndə mən qütbə gedən bir gəminin sərgüzəştini,
səndə mən qumarbaz macərasını kəşflərin,
səndə uzaqlığı,
səndə mən imkansızlığı sevirəm.
Günəşli bir meşəyə cummaq kimi
cummaq istəyirəm gözlərinə.
Və qan-tər içində, ac və acıqlı
və bir ovçu iştahilə ətini dişləmək
istəyirəm sənin.
Səndə mən imkansızlığı sevirəm,
fəqət əsla ümitsizliyi deyil.

1949

POL ROBSONA

Mahnılarımızı oxumağa qoymurlar, Robson!
İnci dişli zənci qardaşım,
qartal qanadlı bülbülüm.
Mahnılarımızı oxumağa qoymurlar bizi.
Qorxurlar, Robson,
şəfəqdən qorxurlar.

❧ 130 ❧

Görməkdən, duymaqdan, toxunmaqdan qorxurlar.
 Yağışdan çıl-çılpaq yuyunmuş kimi ağlamaqdan,
 möhkəm bir almanı dişlər kimi gülməkdən qorxurlar.
 Sevməkdən qorxurlar, bizim Fərhad kimi sevməkdən.
 (Sizin də bir Fərhadınız vardır, əlbəttə, onun adı nə?)
 Toxumdan və torpaqdan qorxurlar.
 Axan sudan və xatırlamaqdan qorxurlar.
 Ümiddən qorxurlar, Robson, ümiddən,
 qorxurlar, qartal qanadlı bülbülüm,
 mahnılarımızdan qorxurlar.

1949

HƏBSXANADA YATMALI OLANLARA BƏZİ ÖYÜDLƏR

Dünyadan, vətənindən, insanlardan
 ümidin qırılmamışdır deyə
 boğazından asılmayırsansa,
 atılırsan içəriyə.
 Yatırsan on il, on beş il,
 yenə də yatacağından başqa
 “kaş ki bir bayraq kimi
 ipin ucundan sallanaydım”
 deməyəcəksən.
 Yaşamaqda israr edəcəksən.
 Bu, bəlkə bəxtiyarlıq deyil,
 amma boynuna düşən borcdur:
 düşmənin acığına
 bir gün artıq yaşamaq.
 İçəridə bir tərəfdən yalqız qala bilərsən
 quyu dibindəki daş kimi.
 Fəqət o biri tərəfdən
 dünyanın işlərinə
 gərək elə bağlı olasan ki,

çöldə, qırx günlük bir məsafədə
 yarpaq titrəsə
 içəridə onu duyasan.
 İçəridə məktub gözləmək,
 yanıqlı nəğmələr oxumaq,
 bir də gözünü tavana dikib sabahı açmaq
 dadlıdır, amma təhlükəlidir.
 Üzünü qırxandan-qırxana
 güzgüyə bax.
 Yaşını yaddan çıxart.
 Özünü qoru bitdən
 və bahar axşamlarından.
 Bir də çörəyi
 son loxmasına qədər yeməyi,
 bir də ağız dolusu gülməyi
 unutma heç bir zaman.
 Bir də, kim bilir
 sevdiyin qadın səndən soyuyar,
 əhəmiyyətsiz bir işdir – demə
 yamyasıl bir budaq qırılmış kimi gəlir
 içəridə adama.
 İçəridə gülü, bağcanı düşünmək pis,
 dağları, deryaları düşünmək yaxşıdır.
 Dayanmadan, dincini almadan
 oxumağı, yazmağı,
 bir də toxuculuğu sənə tövsiyə edirəm,
 bir də güzgüçülüüyü,
 yeni içəridə on il, on beş il,
 daha da artıq, dustaqlıq dözülməz deyil,
 ağır olsa da keçir,
 əgər qaralmasa
 sol döşünün altındakı cəvahir.

1949

XOŞ GƏLDİN

Xoş gəldin, qadınım mənim, xoş gəldin!
Yorulmuşan.
Nə edim ki, yuya bilim ayaqlarını,
nə gül suyum, nə gümüş ləyənim var.
Susamısan,
buzlu şərbətim yoxdur ki, ikram eləyəm.
Acmısan,
ağ, kətan örtüklü süfrədə olmayacaqsan qonağım,
məmləkətim kimi əsir və yoxsuldur otağım.

Xoş gəldin, qadınım mənim, xoş gəldin!
Ayağını basdın otağıma,
qırx illik beton çəmənə döndü.
Güldün,
güllər açıldı pəncərəmin dəmirlərində.
Ağladın,
ovuclarıma töküldü incilər.
Könlüm kimi zəngin
Hürriyyət kimi aydınlıq oldu otağım.
Xoş gəldin, qadınım mənim, xoş gəldin!

1949

QALA QAPISINDAN ÇIXARKƏN

Bir axşamüstü
qala qapısından çıxarkən ölümle görüşmək üzərə
son dəfə dönüb baxdığımız zaman şəhərə,
Sevgilim, bu sözləri söyləyə biləcəyik:
– Bir o qədər də güldürə bilmədikse üzünüzü,
çalışdıq gücümüzün yetdiyi qədər
sən bəxtiyar
qalasan deyər.
Davam edir bəxtiyarlığa doğru gedişin,

davam edir həyat.

Qəlbimiz rahat,
könlümüzdə halal etdiyin çörəyinə təşəkkür.
könlümüzdə işığından ayrılmağın kədəri!
Budur, gəldik, gedirik...
Şən qalasan, Hələb şəhəri!

1949

İBRAHİM BALABANIN “BAHAR” TABLOSU ÜÇÜN DEYİLMİŞDİR

Budur, seyr elə, gözüm, hünərini Balabanın.
Budur, şəfəq vaxtı – may ayındayıq.
Budur, aydınlıq;
Ağıllı, cəsur, təzə, diri, insafsız,
budur, bulud;
qaymaq kimi lülə-lülə.
Budur, dağlar,
həm mavi, həm də sərin.
Budur, sabah seyranı tülkülərin,
uzun quyruqlarında işıq,
iti burunlarında təlaşları...
Budur, seyr elə, gözüm,
budur, qarnı ac,
tükləri tikan-tikan,
ağzı qırmızı
dağ başında bir qurd.
Özündə duymamısanmı
ac qurdun qəzəbini sabah vaxtları?
Budur, seyr elə, gözüm, kəpənəklər, arılar.
Budur dövranı balıqların,
budur, bir leylək,
Misirdən yeni gəlmiş,
budur, bir ceyran;
daha gözəl bir dünyanın heyvanı.

Budur, seyr elə, gözüm,
 mağaranın önündə ayı,
 yuxu sərsəmidir hənuz.
 Sən fikrindən keçirmədinmi heç
 torpağı qoxlayaraq,
 ayılar kimi dalğın yaşamağı?
 Bala, armuda, yosunlu ala-qaranlığa yaxın,
 insan səşindən, atəşdən uzaq?
 Budur, seyr elə, gözüm, dovşanlar,
 budur kərtənkələ, budur tısbağa,
 budur üzüm gözlü eşşəyimiz.
 Budur, seyr elə, gözüm, bir ağac, par-par,
 gözəllikdə insana ən çox bənzəyən...
 Budur çöl, çəmən.
 Girin içinə, çıpaq ayaqlarım.
 Budur, qoxla burnum, nanə, kəkotu.
 Budur, sulan ağzım, labadalar, əkəköməcilər.
 Əllərim, əllərim, toxunun, sığallayın,
 budur anamın südü, qadınının ətəri, balamın gülüşü,
 budur sürülən torpaq.
 Budur, seyr elə, gözüm, budur insan:
 dağın, daşın, qurdun, quşun ağası!
 Budur çarıqları,
 budur şalvarında yamaqları,
 budur qara kotan,
 Budur sağrılarında kədərli, qorxunc
 kahalarıyla öküzləri.

1950

ACLIQ TƏTİLİNİN BEŞİNCİ GÜNÜNDƏ

Qardaşlarım,
 demək istədiklərimi doğru-dürüst deyəmirəmsə
 qüsura baxmayın, qardaşlarım,
 azacıq sərxoş kimi yəm, bir azacıq dönür qafam,

rakıdan deyil,
 aclıqdandı.
 Qardaşlarım,
 Avropadakılar, Asiyadakılar, Amerikadakılar
 mən həbsdə və aclıq təttilində deyil də
 bir çöldə yatır kimiyyə bu mayıs ayında gecəyarı.
 Və gözləriniz işıl-ışıl ulduzlar kimi baş ucumda
 və əlləriniz tək bir əl kimi,
 anamın əli kimi,
 yarımın əli kimi,
 Məhmədin əli kimi,
 həyatın əli kimi – ovcumda;

Qardaşlarım,
 zəti mənə heç bir zaman təkbaşına qoymadınız.
 Həm də sadə mənə deyil
 məmləkətim və xalqımı da.
 Sizinkiləri mənim sevdii qədr
 siz də mənimkiləri sevirsiniz,
 sağ olun, qardaşlarım, təşəkkür edirəm.
 Qardaşlarım,
 ölməyə niyyətim yox,
 bilərəm
 yenə də yaşamaqda davam edəcəyəm, yeni yanınızda olacağam:
 Araqonun misrasında olacağam –
 gələcək gözəl günləri anıdan hər misrasında
 və bəyaz göyərçində Pikassonun
 və Robsonun türkülərində
 və əsil və ən gözəli,
 Marsel tərənə işçilərinin müzəffər gülüşündə olacağam
 Qardaşlarım,
 dolu-güzgən bəxtiyaram doğrusu.

mayıs, 1950

LAYLAY

Ruhum!
Gözlərini astaca yum
və cumur kimi suya,
çılpaq və ağappaq gir yuxuya.
Röyaların ən gözəli gözləyir səni,
laylay.

Ruhum!
Gözlərini astaca yum,
zənn et ki, qoynumdasan,
laylay.

Yuxunda unutma məni,
laylay.

Gözlərini astaca yum,
yaşıl-ala gözlərini,
laylay ruhum,
laylay...

1950

DUSTAQXANADAN ÇIXDIQDAN SONRA

1. OYANIŞ

Oyandın.
Hardasan?
Evində.
Hələ öyrəşməmişən
oyanar-oyanmaz
evində olmağa.
On üç il dustaqda qalmağın
sərsəmliklərindən biri də budur.

Yanında yatan kimdir?
Yalnızlıq deyil, qarındır.

Mələklər kimi yatır şirin-şirin.
 Qadına hamiləlik yaraşır,
 Saat neçədir?
 Səkkiz.
 Demək, axşama qədər əmniyyətdəsiniz.
 Çünki, yəqin
 polislər evə basqın eləməz gündüz.

2. AXŞAM GƏZİNTİSİ

Dustaqdan çıxmısan.
 Elə çıxar-çıxmaz
 qarını hamilə eləmisən.
 Girib qoluna axşamüstü
 gəzirsən məhəllədə.
 Qarının qarnı burnunda.
 Müqəddəs yükünü aparır nazlı-nazlı.
 Sən diqqətli və məğrursan,
 Hava sərin dir,
 üşümüş bir körpə əlləri kimi sərin.
 İstəyirsən onu ovuclarına alıb
 isidəsən.
 Məhəllənin pişikləri qəssabın
 qapısında toplaşıb.
 Üst qatda qəssab arvadı
 məmələrini pəncərənin çərçivəsinə söykəyib
 axşama tamaşa edir.
 Alaca aydınlıq, tərtemizdir göy üzü.
 Orda yerindəcə durur Çoban ulduzu.
 bir cam su kimi par-par parıldayır.
 Bu il çox uzun sürdü yay.
 Tut ağacı saraldısa da
 əncirlər hələ yamyaşıldır.
 Mürəttib Rəfiqlə südçü Georginin
 ortancıl qızı

çıxıblar axşam görüşünə,
 barmaqları biri-birinə dolaşıb.
 Məhəllənin vərəmliləri, yorğan-döşəyə düşənlər
 baxırlar şüşələrin dalından.
 Paltar yuyan Hürriyyənin işsiz oğlu
 çiyinlərində kədər yükü
 qəhvəxanaya gedir.
 Rəhmi bəylərin radiosu
 teleqraf xəbərləri verir.
 Uzaq Asiyada, bir ölkədə
 sarı, ayüzlü insanlar
 ağ bir əjdaha ilə vuruşurlar.
 Səninkilərdən dörd min beş yüz məməd
 ora göndərildi
 qardaşlarını qətl etməyə.
 Hirsdən və həyadan
 üzün qızarır.
 Və ümumiyyətlə, mücərrəd deyil,
 ancaq sənə aid
 əli-qolu bağlı bir hüzn,
 sanki arvadını təkliklə arxadan vurub
 uşağını saldırlar.
 Yaxud yenə də dustaqxanadasan.
 Polisxanada yenə kəndli jandarmalar
 kəndliləri döyür.
 Qəflətən gəldi gecə.
 Bitdi axşam gəzintisi.
 Bir polis “çipi”¹ döndü sizin küçəyə,
 arvadın pıçıldadı:
 – Bizim evə getdi yoxsa?

¹ Amerika maşını

3. GECƏ, SAAT BİR

Stol üstü mavi örtüklü.
Üstündə yalansız, gülər üzlü, cəsur
kitablarımız durur.
Əsirlikdən qayıtmışam, anacığım,
öz ölkəmdəki düşmən qalasından.

Gece, saat bir...
Lampanı söndürmədik.
Yanımda arvadım yatır,
Arvadım beş aylıq hamilədir.
Ətim ətinə dəyəndə
əlimi qarnının üstünə qoyanda
uşaq tir-tir tərpənir.
Budaqda yarpaq,
suda balıq,
bətndə insan balası...
Bala!

Balamın çəhrayı yundan zıbınını
anası toxudu.
Zıbınının bədənini mənim bir qarışım,
qolları birçə belə.

Balam
qız olarsa
istəyirəm ki, tərədən-dırnağa anasına
oxşasın.

Oğlan olsa
boyu-buxunu oxşasın mənə.

Balam
qız olsun, oğlan olsun,
neçə yaşında olur olsun,
balam dustaqxanalara düşməsin,
ədalət, hürriyyət, sülh
istədiyinə görə
düşməsin o qaranlıq, nəmli yerə.
Fəqət, məlumdur

qızım, ya oğlum,
dan yerinin sökülməsi ləngiyərsə
vuruşacaqsan
və hətta...
Yəni bu gün bizdə çətin sənət imiş
atalıq sənəti də...
Gecə, saat bir...
Lampanı söndürmədik.
Bəlkə yarım saat sonra, bəlkə sabahüzü
yenə evimə basqın edə bilərlər.
Kitablarımızla bərabər
məni götürüb gedə bilərlər.
Ətrafımda birinci şöbənin adamları,
donub qalıb, baxıram.
Arvadım qapıda durar
gözləri intizarda.
Baş örtüyü yellənər sabahla gələn ruzgarda.
Yuxulu göz qapaqları yavaş-yavaş enər,
qarnında körpə tir-tir titrəyər.

4. DOĞUM

Anası bir oğlan doğdu mənə.
Qaşsız, sarı bir oğlan.
Mavi qundağında yatan
bir nur topu, üç kilo ağırlığında.
Mənim oğlum dünyaya gəldiyi zaman
Koreyada uşaqlar oldu anadan;
günəbaxana bənzəyirlərdi.
Makartur doğradı onları.
Öldülər ana südüyü belə doymadan.
Mənim oğlum
dünyaya gəldiyi zaman
Yunan zindanlarında
neçə uşaq oldu anadan.
Ataları güllələnmiş uşaqlar

bu dünyaya gözlərini açdıqları zaman
 ancaq barmaqlıq gördülər.
 Baxdılar mavi göylərə
 dəmir, paslı barmaqlıqdan.
 Mənim oğlum
 dünyaya gəldiyi zaman
 Anadoluda neçə-neçə uşaq oldu anadan.
 Göy gözlü, qara gözlü, ala gözlü körpələr.
 Xəstələndilər anadan olan kimi.
 Kim bilir, neçəsi sağ qalacaq
 bir möcüzə nəticəsində.
 Mənim oğlum
 mənim yaşına çatdığı zaman
 mən bu dünyada olmayacağam.
 Amma xariqüladə bir beşik olacaq dünya.
 Qara,
 ağ,
 sarı
 bütün uşaqları
 yellədən
 mavi, atlaz döşəkli
 bir beşik.

1950

MÜNƏVVƏRİN AD GÜNÜ

Yarpaqlara, budaqlara, yaşıllara, allara,
 neçə-neçə illər, gülüm, neçə-neçə illərə.
 Yarpaqlar budaqlara,
 al yaşıla yaraşır.
 Bundan sonra vermərəm
 səni başqa əllərə...

1950

TÜRK KƏNDLİSİ

O, torpaqdan öyrənib,
 kitabsız biləndir.
 Xoca Nəsrəddin kimi ağlayan,
 Bayburtlu Zihni kimi güləndir.
 Fərhəddir,
 Kərəmdir
 və Kələğlandır...
 Yol görünür onun yazıq bəxtinə,
 analar, atalar ümidi kəsər,
 qəhbə fələk oyun elər onunla.
 Çərşənbəni¹ sel alar,
 bir yar sevir
 el alar,
 qanadı qırılar,
 çöllərdə qalar.
 Ölməmiş qəbrə qoyarlar onu...
 O "Yunisi-bicarədir.
 Başdan-ayağa yarədir".
 Ağu içər su yerinə.
 Amma bir dərd anlayan düşməsin önlərinə
 və bir kərə
 "Daha bəsdir!"
 deməsinlər.
 Dedilərmə,
 "İsrafil surunu vurur,
 məxluqat yerindən durur!"
 Torpağın qəlbi başlar
 onun nəbzlərində atmağa,
 Nə öz nəfsini qoruyar,
 nə düşməni tanıyar,
 "Dağları dəlib ayırar,
 qayalar deşib yol eylər abi-həyat axıtmağa".

1950

¹ Kənd adıdır.

ÖLÜ QIZCIĞAZ

Qapıları döyən mənəm
Axşam-səhər, axşam-səhər.
Gözünüze görünmürəm,
Göze görünməz ölülər.

Xirosimada öldüm mən,
O zamandan keçir on il.
Yeddi yaşlı bir qız idim,
Ölülər böyüyən deyil.

Əvvəl saçım alovlandı,
Gözlərim yandı, qovruldu.
Döndüm birçə ovuc külə,
Külüm havaya sovruldu.

Özüm üçün sizdən əsla
Bir təmənnamı olmayacaq.
Şirni belə yeyə bilməz
Kağız kimi yanan uşaq.

Qapınızı döyürəm mən,
Xala, əmi, bir imza ver.
Uşaqlar öldürülməsin,
Şəkər də yeyə bilsinlər.

1955

QOY BULUDLAR ADAM ÖLDÜRMƏSİN!

Analardır adam edən adamı,
ana bir aydınlıqdır, önümüzdə gedər.
Sizləri də bir ana doğmadımı?
Analara qıymayın, əfəndilər!
Buludlar adam öldürməsin!

Yüyürür altı yaşında bir oğlan,
badibanı keçməkdə ağaclardan,
Siz də bu cür yürürdünüz bir zaman,
Uşaqlara qıymayın, əfəndilər!

Buludlar adam öldürməsin!

Gəlinlər güzgüdə saçını darar,
Güzgünün içində birini arar,
Əlbət, bu cür sizi də axtardılar.
Gəlinlərə qıymayın, əfəndilər!

Buludlar adam öldürməsin!

Qocalıqda ağına hər insanın
Dadlı xatirələri gəlir yalnız.
Yazıqdır, qocalara siz qıymayın,
Əfəndilər, siz də qocalarsınız.

Buludlar adam öldürməsin!

1955

YAPON BALIQÇISI

Dənizdə buludun məhv elədiyi
Yapon balıqçısı, gənc bir adamdı.
Bu nəğməni mənə dostlarım dedi,
Sakit okeanda sarı axşamı.
“Balıq tutduq, yeyən ölür.
Ətimizə dəyən ölür.
Bu gəmi bir qara tabut
Qapısını döyən ölür.

Balıq tutduq, yeyən ölür.
Qəflətən yox, ağır-ağır,
Əti çürüyür, dağılır.
Balıq tutduq, yeyən ölür.

Əlimizə dəyən ölür,
Duzla, günəşlə yuyulan

bu vəfalı, bu çalışqan
 əlimizə dəyən ölər.
 Qəfləten yox, ağır-ağır.
 Əti çürüyür, dağılır.
 Əlimizə dəyən ölər.

Badamgözlüm, məni unut!
 Bu gəmi bir qara tabut.
 Qapısından girən ölər.
 Üstümüzdən girən ölər.
 Üstümüzdən keçdi bulud,
 Badamgözlüm, məni unut!
 Boynuma qol salma, gülüm,
 Məndən sənə keçər ölüm.
 Badamgözlüm, məni unut!
 Bu gəmi bir qara tabut.
 Badamgözlüm, məni unut.
 Lax yumurtadan daha lax
 olar məndən olan uşaq.
 Bu gəmi bir qara tabut.

Bu dəniz bir ölü dəniz.
 İnsanlar, ey, hardasınız?
 Hardasınız?"

1955

BİNA VƏ BƏNNALAR

Bənnalar mahnılar deyir,
 bina mahnı kimi yüksəlmir amma.
 Bu iş bir az daha çətindir.
 Bənnaların ürəyi
 nümayiş yeri kimi uğuldayır,
 amma tikinti nümayiş yeri deyil.
 Tikinti yeri toz-torpaq,
 palçıq, qar,

tikinti yerində ayağın burxular,
 əllərin qanayar.
 Tikinti yerində nə çay hər zaman şəkərli,
 nə də hər zaman isti olacaq.
 Nə çörək hər zaman pambıq kimi yumşaq,
 nə hər kəs qəhrəman,
 nə dostlar vəfalıdır hər zaman.
 Mahnı ucaldığı kimi ucalmır bina,
 bu iş bir az daha çətindir.
 Çətin-mətin amma,
 bina yüksəlir, yüksəlir.
 Dibçəklər qoyuldu pəncərələrə
 binanın alt qatlarında.
 İlk balkonlara günəşi daşıyır quşlar
 qanadlarında.
 Bir ürək çırpıntısı var
 hər kərpicində, hər daşında,
 hər dirəyində.
 Yüksəlir,
 yüksəlir,
 yüksəlir bina qan-tər içində.

1955

İSTİQLAL

Bu zirehliləri, bu orduları tanıyıram;
 Mənim də sularıma girdilər.
 Mənim də torpağıma əsgər çıxartdılar gecə vaxtı.
 Qanıma susamışdılar,
 almaq istəyirlərdi gözlərimin işığını,
 əllərimin hünərini.
 Dənizə tökdük onları keçənlərdə,
 1922-ci illərdə...
 Misirli qardaşım!

Nəğmələrimiz qardaşdır,
 adlarımız qardaş,
 yoxsulluğumuz qardaşdır,
 yorğunluğumuz qardaş.
 Şəhərlərimdə mənim nə varsa
 ulu, canlı, gözəl,
 insan, küçə, çinar,
 vuruşda sənin yanındadırlar.
 Kəndlərimdə Qurani-Kərim oxunur
 sənin dilində,
 sənin zəfərin üçün...
 Misirli qardaşım!
 Azadlıq avtobus deyildir ki,
 birinə gecikdinmi, o birinə minəsən.
 Azadlıq sevgilimiz kimidir,
 bir dəfə aldatdınmi,
 bir də çətin dönər.
 Misirli qardaşım!
 Kanalın sularına qarışdı sənin qanın.
 İnsanın yurdu bir qat daha özünün olur,
 torpağına, suyuna qarışanda qanı.
 Yaşadım,
 deyə bilməz
 azadlığı sevməyi bacarmayan millət,
 vətəni üçün ölməyi bacarmayan millət!..

1956

“PRAQADA BİR ARABA KEÇİR”

Praqada bir araba keçir
 təkatlı bir yük arabası
 yəhudi məzarlığının önündən.
 Bir başqa şəhrin həsrətiylə yüklü araba.
 arabaçı – mən
 Praqada ağır-ağır aydınlanır barokko,

hüzursuz, uzaq
və ulduzlarda qaralmış kədər.
Praqada yəhudi məzarlığında
səssiz-nəfəssiz ölüm
Mühacirlik ölümdən betər
ay gülüm, ah gülüm...

1956

İL BAŞI

Yağdı bütün gecə, yağdı qar
ulduzlarla aydınlanaraq.
Bir Şəhər, bir sokak, bir ev var,
əxşab bir ev, uzaqmı, uzaq.
Yatıyor yataqda bir çocuq,
Mənim oğlum, sarışın, tombul.
Müsafir yox, iyimsələr yox,
Pəncərədə fəqir İstanbul.
Ötdü acı-acı düdüklər,
Məhbusluq kimidir yalnızlıq.
Qapadı kitabı Münəvvər
ağladı yumuşacıq.
Bir şəhər, bir sokak, bir ev var
əxşab bir ev, uzaqmı, uzaq...
Yağdı, bütün gecə, yağdı qar
ulduzlarla aydınlanaraq...

Moskva, Peredelkino, 1956

SON AVTOBUS

Gecə yarısı. Son avtobus.
Biletçi kəsdi bileti.
Məni nə bir qara xəbər bəkləyir evdə,
nə rakı ziyafəti.

150

Və bəlkə nə yazıq...
 hətta ən gözəl yalan
 məni aldatmır artıq.
Artıq söz sərxoş etmir məni
nə başdaşının, nə kəndiminki.
İşdə böylə, gülüm,
iyicə yaxınlaşdı mənə ölüm.
Dünya hər zamankından gözəl dünya
Dünya iç çamaşırlarım, əlbisəmdi;
 başladım soyunmağa,
bir qatar pəncərəsiydim,
 bir istasyonam indi
Evin içərisiydim,
 indi qapısıyam kilidsiz.
Bir qat daha sevirəm qonaqları
Və sıcaq hər zamankından sarı,
 qar hər zamankından təmiz.

1957

QAPALI DƏNİZ

Yaşılı xara-xara, mavisi yumuşacıq
keçdim Xəzər dənizini ipəkli bir günündə
Duruyordu gəmimiz önündə
Qanatsız bir qapı kimi ap-açıq
Toxundu ürəyimə bu yapmacıqlı halı
Hankı dəniz onun kimi qapalı
Hankı dəniz onun kimi dənizlərdən xəbərsiz
Hankı dəniz onun kimi yapa-yalnız!

1957

SOFİYADAN

Sofiyaya bir bahar günü girdim, şəkərim.
 İhlamur¹ qoxuyur doğulduğun şəhər.
 Dünyanı sənsiz dolaşıram
 Belə imiş kədərim,
 Əldən nə gəlir...
 Sofiyada ağac divardan öncə, divardan gözəl,
 Sofiyada ağacla insan qarışmış bir-birinə,
 hələ qovaq
 hardaysa otağa girib
 qırmızı kilimə oturacaq...
 Sofiya şəhəri böyükmü?!
 Şəhərlər, gülüm, küçələriylə deyil,
 Xatirəsini yaşatdığı şairləriylə böyük olur.
 Sofiya böyük bir şəhər...
 Burda axşam olunca tökülər küçəyə millət,
 Çoluğu-çocuğu, cavanı-qocası,
 Bir gülüşmə, bir uğultu, bir gurultu, bir qiyamət
 Bir aşağı, bir yuxarı,
 Yan-yana, qol-qola, əl-ələ...
 İstanbulda da Şahzadəbaşında ramazan
 gecələri
 – Sən o dövrə yetişmədin, Münəvvər –
 Eynən beləydi.
 Yox... keçdi o gecələr...
 İndi İstanbulda olsam
 Ağlımamı gəlirdi onları axtarmaq!
 Amma İstanbuldan uzaq.
 Hər şeyi axtarıram,
 Üsküdar² cəza evinin görüşmə yerini belə...
 Sofiyaya bir bahar günü girdim, şəkərim.
 İhlamur qoxuyur doğulduğun şəhər,
 Bilmədiyin kimi qarşıladı məni
 həmsəhərlilərin,

¹ İhlamur – cökə ağacı

² Üsküdar – İstanbulda məhəllə

Doğulduğun şəhər qardaş evim bu gün,
Amma öz evin qardaş evində də unudulmur.
Bu qəriblik çox zülüm işdi, çox zülüm.

Varna, 1957

NİKBİNLİK

Şeirlər yazıram
çap olunmur, –
çap ediləcək amma.
Bir məktub gözləyirəm müjdəli,
bəlkə də öldüyüm gün gəldi,
mütləqə gələcək amma.

Nə dövlət, nə pul...
İnsanın əmrindədir dünya.
Bəlkə də yüz il sonra,
olsun
mütləqə bu böylə olacaq amma.

1957

GƏMİ

Ürək deyilmiş bu, çarışmış camış gönündən
ha ölçər atam, ölçər,
parçalanmaz,
ölçər daşlı yolları.
Bir gəmi keçər Varna önündən,
ey Qara dənizin gümüş telləri!..
Bir gəmi keçər boğaza doğru,
gəmini üsulluca oxşayır Nazimin
yanar əlləri.

1957

MƏMƏD

Qarşı yalı məmləkət,
səslənirəm Varnadan:
 eşidirsənmi Məməd, Məməd?
Qara dəniz axır durmadan,
dəli həsrət, dəli həsrət
Oğlum, sənə səslənirəm
eşidirmisən,
Məməd, Məməd?

Varna, 1957

BOR OTELİ

Bu Varnada yatmağın bir yolu yox gecələri,
 yatmağın yolu yox.
Ulduzların bolluğundan,
yaxınlığından, parlaqlığından,
qumluqda xışıltısından ölü dalgaların
sədəfləriylə,
çınqıllarıyla,
duzlu yosunlarıyla xışıltısı...
Dənizdə bir ürək kimi döyünən motor səmindən,
otağı dolduran xatirələrdən.
İstanbuldan çıxıb,
 boğazı keçib,
 otağını dolduran xatirələr...
Kimisinin gözü yaşlı,
kimisinin biləkləri buxovlu,
kimisinin bir yaylıq var əlində,
ətir çiçəyi qoxuyur yaylıq,
artıq
bu Varnada yatmağın bir yolu yox, gülüm,
bu Varnada Bor otelində.

1957

BALKON

Qürbət Varnada, "Balkan turist"dəki
balkondan baxıram.

Yol, ağaclar,
ağaclardan sonra qum.
O yanı göylə dəniz olacaq.

Yox,
nə göy, nə dəniz.
Qumun o yanı çılpacaq işıq,
ışıq ucsuz, bucaqsız.
Havada bir də gül qoxusu var,
yanır insanın dərisi.
Gülləri görmürəm,
amma ayıra bilirəm qoxularını.

Hamısı iri,
hamısı qıpqırmızı.
Polonyalı turistlər plyaja enir,
sarışın, al, çılpacaq.
Başım üstə bir qaranquş dövrə vurur,
qanadları qara, köksü ağ.
Arıya bənzər, yeri yox, amma
yenə də bənzəyir arıya.
Gah gözdən itir, gah görünür,
enir, qalxır, civildəyərək,
öz civiltisindən sərxoş kimi.

Mavi çanaqda doğramac
və pendir-çörək gətirdilər.
İstanbuldayam sanki.
Pendir-çörək gətirdilər.

Küncütlü, isti-isti, yumşaq.
Varnada bu yaz günü
Berk xəstə və mühacir şair üçün belə
bütün böyük söz-söhbətdən uzaq
bir bəxtiyarlıqdır yaşamaq.

1957

DİK DAŞLAR

Düşdük Varnadan, aman dilbər, Sofiya yoluna,
yol boyu qoz ağacları,

qoxusu xına, qoxusu tər-yaşıl.

Yolumuz deyil, aman dilbər, biz qozluqdayıq.

Burda rast gəldik ölü qayalar məzarlığına.

Getdik yanına.

Uca məzarlıq.

Daşlar, dağılmış cəsədlərdir, yatırlar,

daşlar dikəlib durur ayaq üstə,

çürüyür ayaq üstə.

Ürəklərini yellər ovub gedir.

Belə bir kədər, aman, şahinim, aman,

mən bilərəm, mən.

Nədir bu qəza-qədər?!

Qımıldamadan toz-torpaq olmaq...

bir acı fəraq, bir qara duman,

aman, şahinim aman.

Nədir bu qəza-qədər?!

Belə bir kədər,

beləsi, gülüm,

bir mənə məlum...

Varna, 1957

SÜFRƏ

Bu Varna dəli-divanə etdi məni,

dəli-divanə.

Pomidor, yaşıl bibər, qalxan balığı tavası,

Radioda... "Ay uşaqlar" – Qara dəniz havası,

Aslan südü, araq, qədəhdə anason,

hey anason qoxusu,

Dostca, qardaşca danışılan dilim...

Bu yerlərdə yaman dəyişdi halım...

Bu Varna dəli-divanə etdi məni,

dəli-divanə.

Varna, 1957

DAVID OYSTRAXA MƏKTUB

İstanbula getmisiniz.
Konsert verməyə.
Bədbəxt bir qadını bəxtiyar etmisiniz.
Barmaqlarınıza baxmışdır onun
Yağışa uzanan iki yaşıl yarpaq kimi gözləri...
Məktubunda yazır ki, "hər şeyi unutdum".
Dərdindən başqa unutmalı nəyi var.
Deyir: "ağladım", "sevindim".
Deyir: "dünya gözəl, könlüm rahat".
Siz – qısqandığım yeganə insansınız, ustad!

1957

CEVİZ AĞACI

Başım köpük-köpük bulud, içim, dışım dəniz,
Mən bir ceviz ağacıyam Gülxanə parkında.
Budaq-budaq sərhəm-sərhəm ixtiyar bir ceviz
Nə sən bunun farkındasan, nə polis farkında.

Mən bir ceviz ağacıyam Gülxanə parkında
Yarpaqlarım suda balıq kimi qıvıl-qıvıl.
Yarpaqlarım ipək məndil kimi tiril-tiril
qoparıb al, gözlərinin, gülüm, yaşını sil.
Yarpaqlarım əllərimdir, tam yüz min əlim var,
Yüz min əllə toxunuram sənə, İstanbula.
Yarpaqlarım gözlərimdir, şaşaraq baxarım
Yüz min gözle seyr edirəm səni, İstanbulu.
Yüz min ürək kimi çarpar, çarpar yarpaqlarım.

Mən bir ceviz ağacıyam Gülxanə parkında
Nə sən bunun farkındasan, nə polis farkında.

1957

MAVİ LİMAN

Çox yorğunam, məni gözləmə, kapitan!
Səfər dəftərini başqası yazsın.
Çinarlı, qübbəli, mavi bir liman,
məni o limana çıxaramazsın.

1957

OTUZ İL SONRA

Bu yoldan otuz il öncə də keçdim
dörd gün, dörd gecə qatarla...
İndi altmış saatdan az,
uçaqda – səkkiz.
Yaxında “Tu”lar işləyəcək
Moskva – Bakı
iki saat on dəqiqə...

Bu yoldan otuz il öncə də keçdim,
vaqonda şərqilər vardı yenə.
Sevgilimə sallanan məndil misalı
bayraq kimi önümüzdə gedən şərqilər.
Vaqonda şərqilər var yenə,
ayrı şərqilər,
gəncliyimin şərqiləri.

Bu yoldan otuz il öncə də keçdim.
Vaqonda komsomolçu bir qız vardı,
qırmızı başörtülü, meşin jaketli
və qabarlı əllərində kitabı Mayakovskinin.
Yenə komsomolçu bir qız vaqonda
neylon koftalı
və Qazaxıstanda payız biçinindən qayıdır
və qabarlı əllərində kitabı Mayakovskinin.

Bu yoldan otuz il öncə də keçdim.
 Vaqonda bağı yanıq gəlinlər vardı.
 Ərlərini Vrangəl asmış
 amma faşist gülləsindən dul qalan gəlinlər yoxdu.
 Əsgərlər vardı
 xatirələrində qaçan bəyaz ordular.
 Amma heç birinin xatirəsində
 yanan Berlin küçələri yoxdu...

Bu yoldan otuz il öncə də keçdim.
 Xarkov şəhəri vardı yenə
 Amma yerlə bir olub
 on qat daha yüksəlmiş deyildi.
 Yenə böyləydi Donboyu stepləri
 Kölgəsiz kimi dümdüz
 amma steplərdə Xarkov traktorları yoxdu.
 Rostov limanı vardı yenə
 amma Baltikin suları yoxdu Rostov limanında
 Yenə böylə ağır,
 yenə böylə ərmiş qurğuşun kimi ydi Xəzər
 amma suların dibinə dikilmiş neft ağacları yoxdu.
 Sumqayıt deyilən quru bir yer vardı,
 qururuydu torpaq
 Amma zavodlu, bağçalı-bağlı
 yüz min əhalili Sumqayıt şəhəri yoxdu.
 Azərbaycan şəri vardı yenə,
 amma Səmədinkilər yoxdu.
 Ay vardı yenə,
 amma tək başınaydı,
 kiçik qardaşı yoxdu.

Bu yoldan otuz il öncə də keçdim.
 Mən vardım, oğlum yoxdu.
 Bəlkə oğlum da bu yoldan otuz il sonra keçəcək
 bəlkə mən olmayacağam.
 Əlbəttə: "bəlkə" – səksən beş yaş çoxmu?

Bəlkə mən olmayacağam
amma kim bilir nələr olacaq.
Çox maraq edirəm olacaqlara.
Bu yoldan otuz il öncə də keçdim.

Moskva-Bakı yolu, 1957

MÜNƏVVƏRƏ MƏKTUB YAZDIM, DEDİM Kİ:

Ağaclar durur, köhnə skamyalar ölmüşdür.
“Park Boris” “Hürriyyət parkı” olmuşdur.
Ancaq səni düşündüm, şabalıd ağacı altında.
Ancaq səni, yəni Məmədi.
Ancaq səninlə Məmədi, yəni məmləkəti.

Varna, 1957

SƏMƏD VURĞUNA

Nəhayət şəhrinə gələ bildim,
amma gec qaldım Səməd,
görüşmədik,
bir ölüm boyu gec qaldım.
Teypdəki¹ səsini
dinləmək istəmədim, Səməd,
ölülərin büsbütün ölmədən
rəsmlərinə baxamam.
Amma gün gələcək,
səni də səndən büsbütün ayıracağam, Səməd.
Saygılı xatirələr dünyasına girecəksən.
Qəbrinə çiçək də qoya biləcəyəm
gözüm yaşarmadan.

¹ Teypdəki səs – maqnitofon lentindəki səs

Sonra gün gələcək
sənin başından keçən iş
mənim də başımdan keçəcək, Səməd.

Bakı, 1957

MİKAYIL RƏFİLİYƏ AĞI

Nəslimin yarpaq tökümü başladı,
çoxumuz qışa qalmayacağız
Dəliyə döndüm, Rəfili,
ölüm xəbərini alır-almaz...
Nə deyəcəkdim...
Yadımdamı, Mikayıl...
Amma artıq yaddaşın yox,
burnun, ağzın, gözlərin yox.
Qardaşım, bir kəmik yığınısan
Bakıda bir məzarlıqda...
Nə deyəcəkdim...
Moskvada, bizdə bu ilbaşı gecəsi
süfrədə, dibində donanmış şam ağacının
qocaman bir oyuncaq kimiydın pırıl-pırıl
Pırıl-pırıl gözlərin,
dazlaq qafan,
sayğıdəyər göbəyin.
Dışarda gecəyə bulanmış qarlı bir orman
Sənə baxıb düşünürdüm
– Əski şərab fiçisi kimi keyfli həzrət
əski şərab fiçisi kimi sağlam.
Məndən çox sonra öləcək
Arxamdan bir məqalə də yazacaq,
bir şeir yaxud:
“Nazımla Moskvada 24-də tanışlıq”...
Səhih Mikayıl, şair ola bilərdin
professor oldun.

Amma məsələ bunda deyil.
Yapılan işin ya çox iyisi yaşayır bizdən sonra,
ya çox kötüsü
Səninki orta hallıydı sanıram,
məninki də öylə.
Yəni, səsimiz bu qübbədə qalacaq deyə
təsəllimiz yox.
Mən kəndi payıma üzülməyirəm buna.
Təsəllisiz yaşamağı bacardım
Bacararam təsəllisiz ölməyi də,
sənin kimi Rəfili.

Praqa, 1958

SAĞ ƏLİM

Sağ əlim mizimin üstündə,
Səslənsəm, duyarmı, əcəba?
Sağ əlim mizimin üstündə
Mərhəba, sağ əlim, mərhəba.

Sağ əlim mizimin üstündə,
Damarlı, qırısq və çilli,
Amma bu qocanın əli
Dünyadan doymamış, bəlli.

Taxta sərt, ovcum yumşaq,
Açılıb yumulan beş barmaq,
Qadınım, əlini udacaq,
Sağ əlim mizimin üstündə,
Sağ əlim, sağ əlim, sağ əlim.

Sağ əlim örtəcək üzümü
Göz yaşımdan xəbər gəlincə.
Sağ əlim örtəcək üzümü
İçərimdə bir dostluq öluncə.

Bir qələt elərsəm kobud, ağır,
Gözlərim özümdən utanır,
Dirşəyim dizimə dayanır,
Sağ əlim qapayır üzümü.

Sağ əlim qapayır üzümü,
Dışarıda qar yağar ormana.
Sağ əlim qapayır üzümü,
Gedirəm mavi bir limana.

Varşava, 1958

ƏCAİBLƏŞDİ HAVALAR

Əcaibləşdi havalar
bir günəş, bir yağmur, bir qar
atom bombası denəmələrindən – deyirlər.
Stronsium 90 yağır
ota, südə, ətə,
ümidə, hürriyyətə,
qapısını çaldığımız böyük həsrətə.
Kəndi kəndimizlə yarışdayız, gülüm.
Ya ölü ulduzlara həyat aparacağıq,
ya dünyamıza enəcək ölüm.

1958

GÜNLƏR

Keçib getmiş günlər, gəlin,
Araq için, sərxoş olun.
Tütəkdə nəğmələr çalın,
Bu kədər öldürdü məni.

Qarşıdakı gözəl günlər,
Məni görməyəcək onlar,

Barı salam yollasınlar,
Bu kədər öldürdü mənı.

Başladığım bu günkü gün,
Bəlkə yarımçıq qalarsan.
Yaxud çatmazsan axşama,
Ya da çox uzun olarsan.

Varşava, 1958

DAĞIN ÜSTÜNDƏ

Dağın üstündə...
Axşam güneşi ilə yüklü bir bulud var
dağın üstündə...
Bu gün də...
Sənsiz, yəni yarı-yarıya, dünyasız keçdi
bu gün də...
Bir azdan açar
qırmızı-qırmızı...
Bir azdan açar gecə çiçəkləri qırmızı-qırmızı.
Daşıyar havamızda səssiz, igid qanadlar
vətən ayrılığına bənzəyən ayrılığımızı.

1958

NİKBİN ADAM

Uşaqlıqda milçəklərin qanadını qopartmadı,
vedrə bağlamadı pişiklərin quyruğuna,
kibrit qutularında həbs etmədi hamam böcəklərini,
qarışqa yuvalarını dağıtmadı.
Böyüdü,
bütün bu işləri onun başına gətirdilər
O ölərken mən yanında idim,

bir şeir oxu, – dedi,– mənə,
Günəşə dair, dənizə dair
atom qazanları ilə süni aylara dair,
böyüklüyünə dair insanlığın.

1958

SƏHƏR VAXTI

Yuxudakı evə, bu səhər vaxtı
Açıq pəncərədən giren işıq
Bir ulduzmuş kimi qalıb gecədən,
Endim pillələrdən üsulluca,
Qayın meşəsinə çıxdım bağçadan.
Durgun sərinlikdə bu səhər vaxtı
Ağaclarda gənc bir ana şəfqəti;
Daş körpüdən keçib gedən yolçuluq.

1958

MƏRCAN BALIQLARI

Üzür akvariumda mərcan balıqları,
akvariumda ulduzların arasında,
nə qərribə şey, gülüm, nə qərribə şey,
qanayır bir neçə mahnının yarasında
mərcan balıqlarının axmaqlıqları.

Varşava, 1958

SEBASTIAN BAXIN 1 NÖMRƏLİ DO MINOR KONSERTİ

Güz¹ sabahı üzüm bağında
sıra-sıra, büküm-büküm kötöklərin təkrarı,
kötöklərdə salxımların,
salxımlarda danələrin,
danələrdə aydınlığın.
Gecələyin çox böyük, çox bəyaz evdə
hər birində ayrı işıq
pəncərələrin təkrarı.
Yağan bütün yağmurların təkrarı,
torpağa, ağaca, dənizə,
əlimə, üzümə, gözümə,
və camda əzilən damlalar.
Günlərimin təkrarı,
bir-birinə bənzəyən,
bənzəməyən günlərimin.
Hörülən hörgüdəki təkrar,
ulduzlu göy önündəki təkrar
və bütün dillərdə "sevirəm" in təkrarı,
və yarpaqlarda ağacın təkrarı,
və bir ölüm döşəyində acısı tez bitən yaşamanın.
Yağan qardakı təkrar,
incə-incə yağan qarda,
lopa-lopa yağan qarda,
buram-buram yağan qarda,
əsən tipidə sovrularaq
və yolumu kəsən qardakı təkrar.
Çocuqlar qoşurlar avluda,
avluda qoşurlar çocuqlar.
İxtiyar bir qadın keçiyor sokakdan,
sokakdan ixtiyar bir qadın keçiyor,
keçiyor sokakdan ixtiyar bir qadın.

¹ Güz – son bahar

Gecələyin çox böyük, çox bəyaz evdə
hər birində ayrı işıq,
pəncərələrin təkrarı.
Salxımlarda danələrin,
danələrdə aydınlığın təkrarı.
Yürümək iyyə, haqlıya, doğruya
Döyüşmək yolunda iyyin, haqlının, doğrunun
Zəbt etmək iyyini, haqlını, doğrunu.
Səssiz göz yaşın və gülümsemən, gülüm,
hıçqırıqların və qəhqəhən, gülüm,
pırıl-pırıl bəyazdışlı qəhqəhənin təkrarı.
Güz sabahı üzüm bağında
sıra-sıra, büküm-büküm kötüklərin təkrarı
kötüklərdə salxımların,
salxımlarda danələrin
danələrdə aydınlığın,
aydınlıqda üreyimin.
Təkrardakı möcüzə, gülüm,
təkrarın təkrarsızlığı...

Varşava, 1958

MASALLARIN MASALI

Su kənarında durmuşuq
çinarla mən.
Suda surətimiz çıxır
çinarla mənim.
Suyun şövqü vurur bizə
çinarla mənə.

Su kənarında durmuşuq,
çinarla mən, bir də pişik.
Suda surətimiz çıxır,
çinarla mənim, bir də pişiyin.

Su kənarında durmuşuq,
 çinar, mən, pişik, bir də günəş.
 Suda surətimiz çıxır,
 çinarın, mənim, pişiyin, bir də günəşin.

Su kənarında durmuşuq
 çinar, mən, pişik, günəş, bir də ömrümüz.
 Suda surətimiz çıxır
 çinarın, mənim, pişiyin, günəşin, bir də ömrümüzün.
 Suyun şövqü vurur bizə
 çinara, mənə, pişiyə, günəşə, bir də ömrümüzə.

Su kənarında durmuşuq
 öncə pişik gedəcək
 qeyb olacaq suda surəti
 Sonra mən gedəcəyəm
 qeyb olacaq suda surətim
 Sonra çinar gedəcək,
 Qeyb olacaq suda surəti
 Sonra su gedəcək
 günəş qalacaq,
 sonra o da gedəcək.

Su kənarında durmuşuq
 çinar, mən, pişik, günəş, bir də ömrümüz.
 Su sərin,
 çinar ulu,
 mən şeir yazıram
 pişik mürgüleyir
 günəş sıcaq
 çox şükür yaşayırıq.
 Suyun sövqü vurur bizə
 çinara, mənə, pişiyə, günəşə, bir də ömrümüzə.

1958

ÜMİD

İşlər, atom qazanları işlər,
süni aylar keçər günəş doğarkən
və günəş doğarkən zibil maşınları
ölüləri yığar səkilərdən,
işsiz ölüləri, ac ölüləri.

İşlər, atom qazanları işlər,
süni aylar keçər günəş doğarkən
və günəş doğarkən kəndli ailə –
kişi, qadın, eşşək və xış,
xışa qoşulmuş eşşəklə qadın,
yer sürürlər, torpaq bir ovuc.

İşlər, atom qazanları işlər,
süni aylar keçər günəş doğarkən
və günəş doğarkən ölər bir uşaq,
bir yapon uşağı Xirosimada,
on iki yaşında, özü də nömrəli,
nə boğmadan, nə minengitdən.
Ölər 1958-ci ildə
ölər bir yapon balası Xirosimada
1945-ci ildə doğulduğu üçün.

İşlər, atom qazanları işlər,
süni aylar keçər günəş doğarkən
və günəş doğarkən tombul bir adam
Yatağından qalxar, dalğın geyinər,
düşünər:
“Bu gün kimi kimə satmalı?
Müdirin gözüne necə girməli?”

İşlər, atom qazanları, işlər,
süni aylar keçər günəş doğarkən
və günəş doğarkən bir zənci şoferi

ağacdən asarlar yol kənarında,
neftə bulayıb yandırarlar,
sonra kimi qəhvə içməyə gedər,
kimi saçını qırıxdırar bərbərxanada,
kimi dükanını açar erkəndən,
kimi qızının öpər alnından.

İşlər, atom qazanları işlər,
süni aylar keçər günəş doğarkən
və günəş doğarkən, günəş doğarkən,
günəş doğarkən məhbus qadını
qayıqla masaya bağlı dalı üstə,
çılpaq məmələri al qan içində,
sorgu-suala çəkərlər zindanda,
sorguya çəkənlər çıxara çəkər,
biri iyirmisində, biri altmışında.
Köynəkləri tərlə, qolları çırmalı,
bir yanda qum torbaları, bir yanda
elektrodlar.

İşlər, atom qazanları işlər
süni aylar keçər günəş doğarkən
və günəş doğarkən gül yarpağına
təyyarə meydanında səssiz pilotlar
“H” bombası yüklər təyyarələrə.
Günəş doğarkən, günəş doğarkən
avtomat silahlarla biçilər
tələbələrle işçilər,
bulvarda akasiya ağacları,
pəncərələr, balkondakı dibçəklər...
Günəş doğarkən dövlət xadimi
evinə dönər bir ziyafətdən.

Günəş doğarkən quşlar ötüşər.
Günəş doğarkən, günəş doğarkən
gənc bir ana körpəsini əmizdirər.

İşlər, atom qazanları işlər,
süni aylar keçər günəş doğarkən
və günəş doğarkən mən bir gecəni,
bir uzun gecəni yenə yuxusuz,
ağrılar içində keçirmişəm.
Düşünmüşəm həsrəti, ölümü,
səni, məmləkəti və dünyamızı.

İşlər, atom qazanları, işlər,
süni aylar keçər günəş doğarkən
və günəş doğarkən heç bir ümid yoxmu?
Ümid, ümid, ümid
insandadır, insanda!

1958

BİR SƏYAHƏTƏ DAİR

Açıq qapıları,
örtürük qapıları,
keçirik qapılardan
və bu yolçuluğun sonunda
nə şəhər,
nə liman...
Qatar yoldan çıxır,
batır gəmi,
düşür təyyarə
xəritədə cızılmış buzun üstünə.
Əlimdə olsaydı bu yolçuluğa
başlayıb-başlamamaq,
başlardım yenə.

Leninqrad, 1958

SƏNSİZ, PARİS

Sənsiz, Paris, gülüm,
bir hava fişəngidir;
bir quru gurultu,
kəderli bir bulaq.
Yaxdı, məhv etdi məni.
Parisdə dayanıb, dincimi almadan
səni çağırmaq.

Paris, 1958

ABİDİN DİNONUN “VURUŞ” ADLI TABLOSU ÜÇÜN DEYİLMİŞDİR

Bu adamlar, Dino,
əllərində işıq parçaları,
bu qaranlıqda, Dino,
bu adamlar hara gedir?
Sən də, mən də, Dino,
onların arasındayıq,
biz də, biz də, Dino,
gördük açıq mavini!

Paris, 1958

PARİS TAPMACALARI

Hansı şəhər şəraba bənzəyir?
Paris!
İlk qədəhi içərsən
büzüşdürər,
ikincidə vurur dumanı başma,
üçüncüdə mümkün deyil süfrədən qalxmaq,
ay uşaq, bir şüşə daha gətir!

Artıq harda olsan, hara getsən
Parisin əyyaşısan, iki gözüm!

Hankı şəhər yağışlarda belə gözəldir?
Qırx gün sürən yağışlarda?
Paris.
Hikmətin oğlu! Hansı şəhərdə ölmək istərdin?
İstanbulda,
Bir də Parisdə.

Paris nə zaman çirkinləşir?
Mətbəələrə basqın edildiyi,
kitablar yandırıldığı zaman.
Nədir Parisə ən çox yaraşmayan?
Pəncərələri demir çubuqlu avtomobillər...

Hankı şəhərdə yedik çörəyin ən yaxşısını?
Parisdə.
Hələ yağlı çörəkləri,
şahzadə başı çörəkçilərindəndir elə bil,
Parisdə ən çox nəyi sevdin?
Parisi.
Parisdə kimə çiçək apardın, yoldaşım?
Kommunarlar divarına,
bir də budaq kimi bir dilbərə.
Parisdə kimi gördün özününkülərdən?
Namik Kamalı, Ziya Paşanı, Mustafa Sübhini,
bir də gəncliyini anamın.
Rəsm çəkər,
firəngcə danışar,
dünya gözəli.
Bir də qız çağını Münəvvərin.
Yaxşı, Paris kimə bənzər?
Parisliyə...
Parisə inanırsanmı, Adəm oğlu?
Parisə inanıram!

Paris, 1958

TUNEL

Qatar düzənə enmədən
dağlardan gəlib keçəcək,
 tunellərə girib çıxacaq,
Tunellər qaranlıq, tunellər uzun.
Tunellərdə örtsən də pəncərəni
 bərk-bərk,
tunellərdə his yağar,
qaralar üzün, gözün,
 xüsusən əllərin.
Amma qatar düzənə enməmiş dağlardan
 keçəcək,
tunellərə girib çıxacaq.
Tunellər qaranlıq, tunellər uzun...
Bəs elektrik qatarı?
Boş yerə...
Yenə də qaralacaq üzün, gözün,
 xüsusən əllərin.

1958

DUNAY ÇAYI

Göydə bulud yox, söyüdlər yağışlı.
Dunaya rast gəldim, axırdı lilli-lilli.
Hey Hikmətin oğlu, Hikmətin oğlu!
Dunayın suları olaydın,
Qara ormandan gələydin,
Qara dənizə töküləydin,
Maviləşəydin, maviləşəydin, maviləşəydin,
Keçəydin Boğaziçidən;
Başında İstanbul havası,
vuraydın özünü Qadığöy iskoləsinə,
vuraydın, çırpınaydın
gəmiyə minirkən Məmədlə anası.

1958

MƏMLƏKƏTİM HAQQINDA

Məmləkətim, məmləkətim, məmləkətim!
Nə səndə tikilən papağım qaldı,
Nə yollarını ölçmüş ayaqqabım.
Şilə¹ malı, son pencəyim
 köhnəldi, düşdü çiyimdən.
Sən indi qalmısan ancaq
saçlarımın ağında,
 ürəyimin infarktında.
Alnımın qırıqlarındasan, məmləkətim!
Məmləkətim, məmləkətim!

Paris, 1958

AVNİNİN ATLARI

Bu atlar Avninin atları.
Qüvveyi-milliyyə² atları,
qara yapıncı altında ağ sağrısı dolğun.
Titrər burun qanadları.
Bu atlar Avninin atları.

Qüvveyi-milliyyə gələcək yenə,
qartal kimi atlar aşaraq yeli.
Çeynəyəcək gavuru da, Aznavuru da,
Qüvveyi-milliyyə gələcək yenə.
Bu səfərdə isə ay-ulduzlu bayrağı da.

Bu atlar Avninin atları,
Qüvveyi-milliyyə atları,
Titrər burun qanadları.
Mənə Avninin atlarına
minmək nəsib olmayacaq bəlkə,

¹ Şilə – Türkiyədə rayon adıdır.

² Qüvveyi-milliyyə – milli qüvvələr, 1919-1922-ci illər türk istiqlal hərəkatının silahlı qüvvələri

Amma Məməd minəcək,
gələcək düşmənlə toppuz-toppuza!
Gülüm, qüvveyi-milliyyə atları,
gözüm, qüvveyi-milliyyə atları,
məmləkəti satanları bağlasınlar
quyruğunuza!

1958

BİR ÜSKÜDAR BALKONUNDA

Bir Üsküdar balkonundan qüruba qarşı
dəmlənir kimi
bu axşamüstü Leypsiqdə
tramvay duracağından
ləzzət ala-ala... udum-udum kədərlənirəm.

1958

BULUDLAR KEÇİR

Buludlar keçir,
Cənuba aparmayın məni,
ölmək istəmirəm.

Ölmək istəmirəm,
Şimala aparmayın məni.

Şərqə aparmayın məni,
ölmək istəmirəm.

Ölmək istəmirəm,
Qərbə aparmayın məni.

Məni burda qoymayın,
aparın bir yərə.
Ölmək istəmirəm!
Ölmək istəmirəm!

1958

BU İL PAYIZIN ƏVVƏLİNDƏ

Bu il payız başlarında cənubda
dənizə, quma, günəşə bulanıram.
Ağaca bulanıram,
Bala bulanır kimi almalara bulanıram.
Gecələri göy üzü qoxuyur əkin kimi,
gecələri enir göy üzü tozlu, isti yola,
ulduzlara bulanıram.
Dənizə, quma, günəşə, ulduzlara
alışıram, gülüm.
Yaxşıca alışıram.
Dənizə, quma, günəşə, almaya, ulduzlara
qarışıb getməyin zamanı gəldi.

1958

KÜLƏKLİ GÖYƏRTƏDƏ

Küləkli bir göyərtədə
dəniz suyuyla,
tel fırçayla yuyunmuş,
bez köynək kimi
kürəyimdə kədər.
Və bu cənub kəndində durub dincəlmədən
qızarıb ballanır günəş
gənc qızlarla qaysılarda.

1958

NƏ OLMALI

Dənizin üstündə ala bulud,
üzündə gümüş gəmi,
içində sarı balıq,
dibində mavi yosun.
Sahildə bir çılpacaq adam
durub düşünür:

Buludmu olum,
 gəmimi yoxsa?
 Balıqımı olum,
 yosunmu yoxsa?
 Nə o, nə o, nə o.
 Dəniz olmalı, oğlum,
 Buluduyla, gəmisiylə, balığıyla, yosunuyla!

1958

PƏNCƏRƏLƏR

Bilmirəm sabaha yaxındımı,
 yoxsa axşamüstü idi.
 Bəlkə də gecə yarıydı, bilmirəm.
 Otağıma doldu pəncərələr
 pərdəli, pərdəsiz.
 Mən naxışlı pərdələri sevirem,
 amma tül pərdələr də vardı.
 Qara ştorlar da.
 Ştorları dartıb, dartıb buraxırdım.
 Bəziləri bir daha enmədi.
 Bəzisi bir də yuxarı qalxmadı.
 Şüşələri qırıq pəncərələr
 əlimi kəsdi.
 Gözlərin bəzisi şüşəsizdi tamam.
 Şüşəsiz pəncərələr kədər gətirir
 şüşəsi düşmüş gözlüklər kimi.
 Pəncərələr!
 Yağış yağırdı şüşələrinizə
 qızıl saçları kədərli, uzun.
 Mən alt dodağımda papirosun,
 öz-özümə səssiz nəğmə deyirdim.
 Yağış səsini mən öz səsimdən çox sevirem.

Pəncərələr,
 beşinci qatda
 günəşli boşluğunuzda bir dəniz var,

bir dəniz, mavi üzük qaşından.
 Aldım üzüyü,
 üsulluca keçirdim çeçələ barmağıma.
 Üç dəfə öpdüm ağlaya-ağlaya.
 Öpüb alınma qoydum üç dəfə.
 Pəncərələr...
 Çıxdım qırmızı yorğanlı yataqdan,
 çocuq burnumu dayadım pəncərə şüşəsinə.
 Otaq isti idi.
 Gənc anamın ətri vardı otaqda.
 Bayırda qar yağdı,
 mən qızılca çıxarırdım.

Pəncərələr!
 Bilmirəm sabaha yaxınmı,
 yoxsa axşamüstü idi.
 Bəlkə də gecə yarısı idi.
 Bilmirəm.
 Ulduzlar otağıma dolmuşdu.
 Şüşələrimizdə çırpınırdılar
 pərvanələr kimi.
 Mən onlara toxunmaq istəmədim.
 Açdım sizi, pəncərələr.
 Ulduzları gecənin qoynuna oturdum,
 aydınlıq, hüdudsuz, azad gecənin,
 süni ayların yarıb keçdiyi gecənin qoynuna.
 Qurdlar durur ayın altında,
 xəstə ağ qurdlar.
 Qurdlar durur önündə pəncərənin,
 məxmər pərdələri örtsek də bərk-bərk
 ordadırlar, bilirəm,
 məni gözləyirlər.
 Pəncərələr,
 yıxıldım pəncərədən bir gözələ baxarkən,
 aləm halıma güldü,
 gözəl dönüb baxmadı belə,
 bəlkə də heç görmədi.

Pəncərələr...
pəncərələr...
Qırx evin pəncərəsi otağıma girdi,
mən oturdum içində bir pəncərənin,
salladım ayaqlarımı buludlara.
Xoşbəxtəm
deyə bilərdim bəlkə...

1958

GƏLDİK, GEDİRİK

İşdə gəldik, gedirik
xoşca qal, qardaşım dəniz.
Bir az çinqilindən aldıq
bir az da mas-mavi duzundan
sonsuzluğundan da bir azacıq
bir azcığı da kədərindən
bir şeylər anlatdın bizə dənizliyin qədərindən
bir az daha umudluyuq
bir az daha adam olduq
işdə gəldik, gedirik
xoşca qal, qardaşım dəniz.

1958

BÖYÜK İNSANLIQ

Böyük insanlıq gəmidə göyörtədə gedər,
qatarda üçüncü mövqedə,
şosedə piyada
böyük insanlıq.

Böyük insanlıq.
Böyük insanlıq səkkizində işə gedər,
iyirmi yaşında evlənər,
qırxında ölər,
böyük insanlıq.

Çörək böyük insanlıqdan başqa hər kəsə yetər,
düyü də elə,

şəkər də elə,
qumaş da elə,
kitab da elə.

Böyük insanlıqdan başqa hər kəsə yetər.
Böyük insanlığın torpağında kölgə yox,
küçəsində fənər,

pəncərəsində şüşə,
amma ümidi var böyük insanlığın.
Ümitsiz yaşamaq olmur.

1958

ŞƏHİDLƏR

Şəhidlər, Qüvveyi-Milliyyə şəhidləri.
məzardan çıxmanın vaxtıdır!
Şəhidlər... Qüvveyi-Milliyyə şəhidləri
Sakaryada, İnönüdə, Afyondakılar
Dumlupınardakılar da əlbət
və də Aydında, Antepdə vurulub düşənlər.
Siz torpaq altında köklərimizsiniz
yatarsınız al qanlar içində.
Şəhidlər, Qüvveyi-Milliyyə şəhidləri,
siz torpaq altında dərin yuxudaykən
düşməni çağırdılar,
satıldıq, oyanın!
Biz torpaq üstə dərin yuxudayıq,
qalxıb oyandırın bizi!
oyandırın bizi!
Şəhidlər, Qüvveyi-Milliyyə şəhidləri,
məzardan çıxmanın vaxtıdır.

1959

DAĞ BAŞINDA

Dağın başı dəlib keçər buludu,
Dağ dibində ağ evlər qutu-qutu,
Evdəkilər! Yoxmu qoxulamaq istəyən
dağ başından gətirdiyim bu otu?

1959

GECƏ VAXTI BAKI

Gecə vaxtı, zil qaranlıqda
ulduzsuz ağır dənizə qədər
günəşli buğda zəmisidir Bakı şəhəri.
Təpədəyəm
ovuc-ovuc çarpar üzümə işıq dənəşəri
havada rast peşrəvi Bosforun suları kimi axar.
Təpədəyəm
uzaqlaşır ucsuz-bucaqsız ayrılıqda
bir sal kimi ürəyim,
gedər xatirələrin gerisinə,
ulduzsuz, ağır dənizə qədər
zil qaranlıqda.

Bakı, 1960

AVTOBİOQRAFİYA

1902-də dolğuldum,
doğulduğum şəhrə dönmədim bir daha
geriyə dönməni sevməm
üç yaşında Hələbdə paşa torunluğu etdim
on doqquzumda Moskvada kommunist Universite öyrənçiliyi,
qırx doqquzumda yenə Moskvada Seka Partiya,
on dördümdən bəri şairlik edirəm.

Kimi insan otların, kimi insan bəhqlərin çeşidini bilir,
mən ayrılıqların
kimi insan əzbərə sayar ulduzların adını,
mən həsrətlərin.

Həbslərdə də yatdım, böyük otellərdə də
acliq çəkdim, acliq qrevi də və dadmadığım yemək
yox kimidir.

Otuzumda asılmamı istədilər,
qırx səkkizimdə Barış medalının mənə verilməsini
verdilər də

otuz altımda yarım ildə keçdim dörd kvadrat metr betonu
əlli doqquzumda on səkkiz saata uçdum Praqadan Havanaya
Lenini görmədim növbə tutdum tabutunun başında 1924-də
1961-də ziyarət etdim anıtqəbri kitablarıdır
partimdən qoparmağa yeltəndilər məni,
olmadı

yıxılan bütələrin altında da əzilmədim
1951-də bir dənizdə gənc bir arxadaşla yürüdüm üstünə ölümün
52-də çatlaq bir ürəklə dörd ay sırtüstü bəklədim ölümü
sevdiyim qadınları dəli kimi qışqandım
bu qədərlik həsəd etmədim Şarloya belə
aldatdım qadınlarımı
danışmadım arxasından dostlarımla
içdim, amma axşamçı olmadım.
Hər alımın tərili ilə çıxartdım əppək paramı, nə mutlu mənə
başqasının hesabına utandım yalan söylədim
yalan söylədim başqasını üzmemək üçün,
amma durub dururkən də yalan söylədim.

Mindim trenə, uçağa, avtomobilə
çoxları minə bilmir.

Operaya getdim,
çoxları gedə bilmir, adını belə eşitməmiş operanın.
Çoxlarının getdiyi kimi yerlərə də mən getmədim 21-dən bəri
cameyə, kilşəyə, tapınağa, havraya, böyüçüyə,
amma qəhvə falına baxdığımı oldu.

Yazıları otuz-qırx dildə basılır,
Türkiyədə türkcəmlə yasaq.

Xərçəngə yaxalanmadım daha
 yaxalanmam da şərt deyil
 baş bakan, filan olacağım yox
 maraqlısı da deyiləm bu işin
 bir də hər bə girmədim
 sığınacaqlara da enmədim gecə yarıları
 yollara da düşmədim pike yapan uçaqların altında
 amma sevdalandım altmışıma yaxın
 sözün qızası, yoldaşlar,
 bu gün Berlində kədərdən gəbərməkdə olsam da,
 insanca yaşadım deyə bilərəm
 və daha nə qədər yaşaram
 başımdan nələr keçər daha
 kim bilir.

Doğu Berlin, 1961

VƏTƏN XAINİ

“Nazim Hikmət vətən xainliyinə davam edir hələ də.
 Amerika imperializminin yarımüstəmləkəsiyik” dedi Hikmət.
 “Nazim Hikmət vətən xainliyinə davam edir hələ də”
 Bir Anqara qəzetində çıxdı bunlar, üç sütun,
 qapqara hayqıran hərflərlə,
 bir Anqara qəzetində, fotosu yanında admiral Vilyamsonun,
 66 kvadrat santimetrədə gülür, ağzı qulaqlarında
 Amerikan admiralı.
 Amerika büdcəmizə 120 milyon lirə verdi, 120 milyon lirə.
 “Amerika imperializminin yarımüstəmləkəsiyik” dedi Hikmət.
 “Nazim Hikmət vətən xainliyinə davam edir hələ də”
 Əvət, vətən xainiyəm, siz vətənsevərsiniz, siz yurdsevərsinizsə
 mən yurd xainiyəm, mən vətən xainiyəm.
 Vətən mal-mülkünüzdirsə,
 qazanclarınızın və çek dəftərlərinizin içindədirsə vətən,
 vətən küçə boyu yollarda gəbərməkdirsə aclıqdan,
 vətən, soyuqda it kimi titrəmək və istidən qıvrınmaqdırsa yayda

Fabrikalarınızda al qanımızı içməksə vətən,
vətən dırnaqlarıysa ağalarınızın,
vətən polis dəyənəyiysə,
rüşvətləriniz, maaşlarınızdırsa vətən,
vətən Amerikanın üsləri,
Amerikan bombası,
Amerikan donanması, topuysa,
vətən, qurtulmamaqsa qoxumuş qaranlığımızdan,
onda vətən xainiyəm.
Yazın üç sütun üstünə qapqara hayqıran hərflərlə:
“Nazim Hikmət vətən xainliyinə davam edir hələ də...”

1962

BİR CƏZA EVİNDƏ DUSTAQ ADAMIN MƏKTUBLARI

Bu gün bazar
Bu gün məni ilk dəfə günəşə çıxardılar.
Və mən ömrümdə ilk dəfə göy üzünün bu qədər məndən uzaq
bu qədər mavi
bu qədər geniş olduğuna şaşaraq
qımıldanmadan durdum.
Sonra sayğıyla torpağa oturdum
Dayadım sırtımı divara.
Bu anda nə düşmək dalğalara,
Bu anda nə qovğa, nə hürriyyət, nə qarım.
Torpaq, günəş və mən
Bəxtiyarım...

QARLI QAYIN ORMANINDA

Qarlı qayın ormanında
Yürüyürəm gecələyin.
Əfkarlıyam, əfkarlıyam,
Əlini ver, nerdə əlin?

Ay işığı rəngində qar,
Gecə çizmələrim ağır,
İçimdə çalınan isliq
Məni nerəyə çağırır?

Məmləkətimi, ulduzlarımı,
Gəncliyimmi daha uzaq?
Qayınların arasında
Bir pəncərə, sarı, sıcaq.

Mən ordan keçərkən biri:
“Əmi – desə, – gir içəri”.
Girib yerdən salamlasam
Xanə içindəkiləri.

Əski təqvim hesabıyla
Bu sabah başladı bahar.
Geri gəldi Məmədimə
Yolladığım oyuncaqlar.

Yeddi təpəli şəhərimdə
Buraxdım qönçə gülümü.
Nə ölümdən qorxmaq ayıb
Nə də düşünmək ölümü.

Ən əcayib gücümüzdür
Qəhrəmanlıqdır yaşamaq.
Öləcəyimizi bilib,
Öləcəyimizi mütləq.

Məmləkətimi daha uzaq,
Gəncliyimmi, ulduzlarımı?
Bayramoğlu, Bayramoğlu,
Ölümdən ötə köy varmı?

Gecəleyin, qarlı qayın
Ormanında yürüyürəm.
Qaranlıqda ətrafımı
Gündüz kimi görüyürəm.

CƏNAZƏ MƏRASİMİM

Bizim avludanmı qalxacaq cənazəm? -
Nasıl endirəcəksiniz məni üçüncü qatdan.
Asansörə sığmaz tabut
nərdivanlarsa daracıq.

Bəlkə avluda dizboyu günəş və göyərçinlər olacaq,
Bəlkə qar yağacaq çocuq cığılıtlarıyla dolu,
Bəlkə islaq asfalta yağmur.
Və avluda çöp bidonları duracaq hər zamankı kimi.

Kamyona, yerli gələneklə, üzüm açıq yüklənəcəksən
bir şey dama bilər alınma bir göyərçindən: uğurdur
Bando gəlsə də, gəlməse də çocuqlar gələcək yanıma
maraqlanır ölürlə çocuqlar.

Baxacaq arxamdan mətbəx pəncərəmiz
Balkonumuz keçirəcək məni çamaşırlarıyla
Mən bu avluda bəxtiyar yaşadım biləmədiyiniz qədər,
Avludaşlarım, uzun ömür dilərim hamınıza.

Moskva, Nisan 1963

VƏSİYYƏT

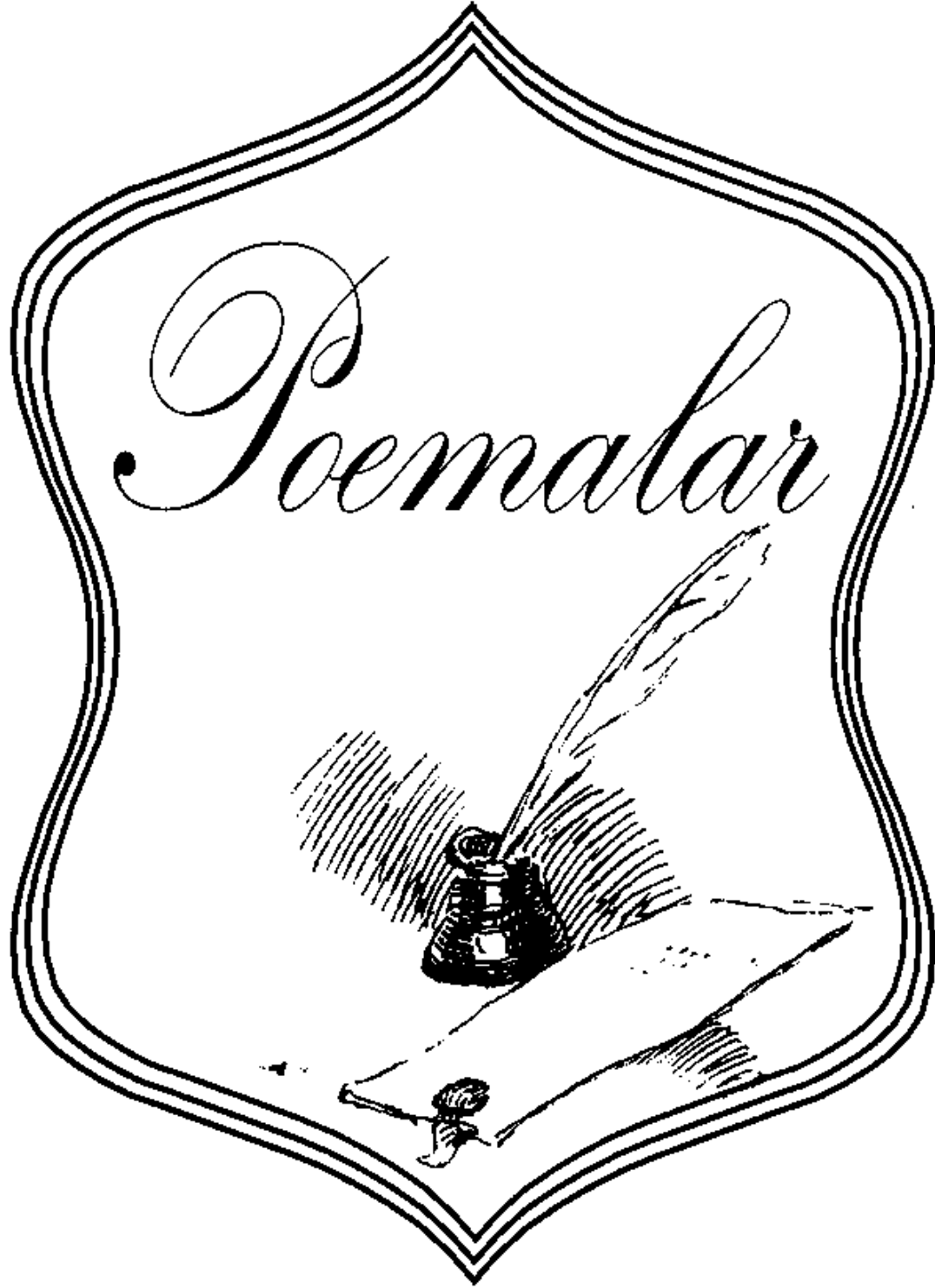
Yoldaşlar, nəşib olmazsa görmək o günü,
ölərsəm, qurtuluşdan öncə, yəni,
alib götürün
Anadoluda bir köy məzarlığına gömün məni.
Həsən bəyin vurdurduğu
 irqat Osman yatsın bir yanımda
və çavdarın dibində torpağa çocuqlayıb
qırxı çıxmadan ölən şəhid Ayşə o biri yanımda.
Traktorlarla türkülər getsin alt başından məzarlığın
səhər aydınlığında tazə insan, yanıq benzin qoxusu,

tarlalar orta malı, kanallarda su,
 nə quraqlıq, nə jandarma qorxusu.
 Biz bu türküləri, əlbəttə, eşidən deyiliz
 torpağın altında yatar up uzun
 çürür qara budaqlar kimi ölümlər
 torpağın altında sağır, kor, dilsiz.
 Amma bu türküləri söyləmişəm mən
 daha onlar düzülmədən.
 Duymuşam yanıq benzin qoxusunu
 traktorların rəsmi belə çəkilmədən.
 Qonşulara gəlincə
 şəhid Ayşəylə irqat Osman
 çəkdilər böyük həsrəti sağlıqlarında
 Bəlkə fərqiində belə olmadan.
 Yoldaşlar, ölərsəm o gündən öncə, yəni
 (öyləcə kimi də görünüyər).
 Anadoluda bir köy məzarlığında gömün məni
 və də uyarına gəlsə,
 tərəmdə bir də çinar olursa,
 daş-maş da istəməz hani.

27 nisai

* * *

Gəlsənə, dedi mənə,
 Gülsənə, dedi mənə,
 Qalsana, dedi mənə,
 Ölsənə, dedi mənə.
 Gəldim.
 Güldüm,
 Qaldım,
 Öldüm.

JAKONDA VƏ Sİ-YA-U

İntibah dövrünün italyan rəssamlarından Leonardo da Vinçinin məşhur əsərlərindən birisinin adı "Jakonda"dır. Jakonda təbəssümü ilə məşhurdur. Bu kitabdakı əcaib sərgüzeşt isə Jakonda ilə Si-Ya-u adında bir çinlinin macərasına dairdir.

BİRİNCİ HİSSƏ

LUVR

(Jakondanın xatirə dəftərindən parçalar. Paris. 15 mart 1924)

Luvr muzeyində artıq, canım sıxılır.
Can sıxıntısından sanki can evim yıxılır.
Yoruldu daha canımın sıxıntısından.
İçimdəki bu ruh yıxıntısından.
Bu qənaətə gəldim ki, bu an
muzeyi
 gəzmək gözəldir, amma
muzeylik olmaq yamandır, yaman.
Mən bu keçmişə həbs edən saraya
elə ağır bir hökm ilə qoyuldu ki,
çatlayarkən sıxıntıdan üzümdə yağlı boya
məcburam gülməyə istəyim alınmasa da saya.
Çünki
mən o florensiyalı Jakondayam ki,
Florensiyadan daha məşhurdur təbəssümüm.
Artıq can sıxır bu Luvr,
indi ki, keçmiş ilə danışmaqdan adam yorulur.
Mən
qərar verdim bu gündən etibarən
bir xatirə dəftəri tutmağa.
Bəlkə, dəxli var bu günü yazmağın
 dünəni unutmağa.

Lakin

əcaib bir yerdir Luvr.
Burda, bəlkə də, tapıla bilər
İskəndər-Kəbirin
Xronometrli Lonjin saati.

Fəqət
tapılmaz beş qəpiklik bir qələm
və bir təbəqə təmiz dəftər kağızı.
Lənət olsun Luvruna, Parisinə!
Yazaram mən də xatiratımı
müşəbbəmin tərsinə.
Və budur:
qırmızı burnunu ətəklərimə soxan,
saçları şərab qoxan
şəbkar bir amerikalının
çıxarınca cibindən mürəkkəbli qələmini
başladım xatiratıma.
Yazıram adıma
təbəssümü məşhur olanın aləmini!

8 mart, gecə

Yuxuya getdi Luvr.
Zülmətdə Veneranın qolsuz vücudu, budur,
bənzəyir bir hərəkət-ümumi nəfərinə.
Parlayır bir cəngavərin qızıl dəbilqəsi,
düşdükcə keşikçilərin fənərinin şöləsi
qaranlıq bir rəsmi üzərinə.

Burda,
Luvrda
bənzəyir günlərim bir-birinə,
taxta bir kubun dörd tərəfi kimi.
Başım kəskin qorxularla dolu
bir dərman şafının rəfi kimi.

20 mart

Heyranam Flamandra rəssamlarına:
süd və kolbas tacirlərinin gonbul madamlarına

asanmı üryan bir ilahə ədası vermək?!
 Lakin
 inək ipək donda da inəkdir, inək!
 Dünən gecə
 bir pəncərə
 açıq qalmış,
 flamandralı üryan ilahələrin canını soyuq almış.
 Bu gün,
 bütün gün
 ziyarətçilərə
 çevirib dağ kimi, al, çıpaq gerilərini,
 asqırıb öskürdülər.
 Tutulmuşam zökəm adlı xəstəliyə,
 zökəmli təbəssümlə gülünc olmayım deyə,
 Ziyarətçilərdən gizləyə-gizləyə
 burnumu çəkib durdum.

1 aprel

Bu gün bir çinli gördüm.
 Başı topa saçlı çinlilərə bənzəri yox!
 Nə də çox
 baxdı mana!
 Bilirəm ki, mən
 fil dişini ipək kimi işləyən
çinlilərin təvəccöhü
 atılmaz bir yana...

.....

19 aprel

Çin hadisələrilə məşğul qəzetlər.
 Anlayıram ki, artıq
 Qaf dağından gələn əjdər
 Qızıl səmasında Çin-Maçin yurdunun
 gərdi qanad.

Fəqət
 bu, yalnız Britaniya lordunun
 tükləri yonulmuş bir quş

kimi mətmuş
 xirdəyi deyil,
 kəsilecək
 Konfusunin
 seyrək saqqalı da.

22 aprel

Dünən gecə bir amerikan zurnasıyla,
 12 at güclü bir "ford"un kornasıyla
 bir yuxudan oyandım
 və bir ləhzə gördüyüm
 bir ləhzədə də öldü.
 Gördüyüm durğun mavi bir göldü!
 Bu göldə canımın torağay gözlü canı
 qızıl pullu bir balığın sarılmışdı boynuna,
 ona yetmək istəyirdim, ona.
 Gəmim Çin işi bir çay fincanı.
 Açdığım yelkən
 qamış bir yapon
 yelpazəsinin
 naxışlı ipəyindən.

2 may

Bu gün çinlim gəlmədi.

5 may

Bu gün də yox.

8 may

Bənzəyir günlərim
 bir stansiyanın gözləmə salonuna,
 gözlerim dikili dəmiryoluna.

10 may

Yunan heykəltəraşları!
 Səlcuq elinin nəqqaşları!
 Cəmşidə atəşlə xalı toxuyanlar,
 çöldə karvanlara qəsidə oxuyanlar!

Vücutunun rəqsi yel kimi əsən!
 Bir karat almazı otuz altı guşəli kesən!
 Və sən
 bir barmağında beş hünər daşıyan
 Mikel-Anjelo usta!
 Qışqırın, elan edin düşməne, dost!
 Parisdə artıq bağırmış deyə,
 Çin
 səfirinin
 şüşəsini qırmış deyə,
 sevgilisi onun – Jakondanın
 Fransa hüduunun
 atılmış xaricinə!
 Çindən gələn sevgilim getdi Çinə!
 Və mən artıq
 bilmirəm kimlərə deyirlər Leyla ilə Məcnun?
 O, şalvarlı Leyla
 Mən yubkalı Məcnun deyilsəm!
 Ağlaya bilsəydim a... h...
 Ağlaya bilsəm!

13 may

Bu gün lap mənim önümdə
 qanlı ağzının
 boyasını təzələyən
 bir ev qızının
 əlindəki aynaya ilişincə gözüm,
 parçalandı başımda şöhrətimin tənəkə tacı.
 İçimdə qovrulurkən ağlamaq ehtiyacı,
 dodaqlarımda ədalı bir gülüş vardır,
 bişmiş bir donuz kəlləsi kimi
 surətim diş ağardır.

İstəyəm ki,
 kubist bir rəssama fırça olsun sümükləri
 Leonardo da Vinçinin;
 Boyalı əllərilə sarılıb boğazıma,
 qızıl qapaqlı bir diş kimi ağzıma
 bu məlun təbəssümü taxdığı üçün.

İKİNCİ HİSSƏ

QƏRAR

Mühərririn qeyd dəftərindən

A dostlar, halı bərbaddır Jakondanın.
Siz əmin olun ki, onun
çox uzaqlardan xəbər
almağ ümidi olmasaydı əgər,
ölümün rəngini vermək üçün
dodaqlarındakı mələm təbəssümə
bir muzey keşikçisinin tapançasını oğurlayıb
boşaldardı müşəmbə köksünə.

Jakondanın qeyd dəftərindən

Nə olardı, fırçası Leonardo da Vinçinin
yaratmasaydı məni
qızıl rəngli Günəşində Çinin,
arxamdakı dağ rəsmi,
şəkər kəlləsi şəklində bir Çin dağı olsaydı.
Al və ağ rəngi uzun üzümün
solsaydı.
Alsaydı gözlərim bir badam biçimini.
Və təbəssümüm
göstərsəydi bağrımın içini!
O zaman uzaqlarda kimin qolunda
gəzərdim Çini!

Mühərririn qeyd dəftərindən

Jakondayla bir gün baş-başə verdik
maraqlı bir kitabın
yarpaqlarını çevirən kimi,
bir-birinin ardınca saatları çevirdik.
Və elə bir qərara gəldik ki,

bu qərar
böləcək bir bıçaq kimi ikiyə
Jakondanın həyatını.
Sabah gecə görərsiniz tətbiqatını.

Mühərririn not dəftərindən

Notrdam kilsəsinin saati
vurdu gecə yarısını.
Gecə yarısı,
gecə yarısı.
Gecə yarısı.
Kim bilir, lap bu anda:
hansı sərxoş öldürür qarısını,
kim bilir, elə bu anda:
hansı xortdan
bir qəsrin
koridorunda
meydan sulayır.
Kim bilir, elə bu anda:
hansı oğru
ən aşılmaz
bir divarı aşır?
Gecə yarısı,
gecə yarısı.
Kim bilir, elə bu anda:
bilirəm ki, hər romanda
ən qaranlıq saat budur.
Gecə yarısı
hər oxucunun ürəyində bir qorxudur.
Fəqət neyləyim?
Təyyarəm
Luvrun damına qonduğu anda
Notrdam kilsəsinin saati
vurdu gecə yarısını
və mən,
təəccübdür, heç bir qorxu hiss etmədən

oxşayaraq təyyarəmin alümin sağrısını,
damın üstünə endim...
Açaraq belimə sarıdığım əlli qulacılıq ipi,
şaquli bir sirat körpüsü kimi,
salladım Jakondanın pəncərəsinə,
üç kərə bərkdən fit çaldım,
və dərhal cavab aldım
bu üç fit səsine.
Açdı laybəlay Jakonda pəncərəsini.
Məryəm ana görkəminə girmiş
bu fağır bağban qızı
siyirdi çiyindən qızıl çərçivəsini
və ipə sarıaraq dırmandı yuxarıya...
Dostum Si-Ya-u.
Taleyin varmış, doğrusu.

Jakondanın xatirə dəftərindən

Bu təyyarə dedikləri
qanadlı dəmir bir ata bənzər.
Altımızdakı Parisə salıx nəzər.
Yüksəlirik,
yüksəlirik.
Qaranlığı
atəşdən bir ox
kimi dəlirik...
Göylər ayaqlarımız altında yelkən kimi.
Göy üzü çiçəkli bir çəməni kimi,
yüksəlirik,
yüksəlirik...
.....
.....
.....
Yatmışdım, oyandım.
Sabahın şəfəq dəmi,
göylər durğun bir dəniz,
təyyarəmiz bir gəmi.

Gedirik kərə yağından tük çəkən kimi,
qalır arxamızda bir duman yolu.
Parıltılı şarlarla dolu
mavi boşluqları seyr edirik.
Altımızda bənzəyir dünya
Günəşdən parıldayan
bir portağala...
Fəqət nə hikmətdir ki, mən
yüksəlmişkən yerdən,
yüzlərcə minarə boyu,
yenə dünyaya baxanda
axdı ağzımın suyu...

Mühərririn not dəftərindən

İndi təyyarəmiz
isti küləklərin içindədir.
Yuxarıdan baxdıqda Afrika bir
qocaman skripka biçimindədir.
Mənə elə gəldi ki,
Məhəbbətlə çalılar Çaykovskini
qızğın, qaranlıq ada –
Afrikada...
Və sallayaraq qollarını
bir zənci qız ağlamada.

Mühərririn not dəftərindən

Hind okeanını keçirik.
havaları məst edən, qoxulu,
tünd-yaşıl bir şərbət kimi içirik.
Və Sinqapurun sarı fənərinə baxaraq,
Avstriyanın sağda,
Madaqaskarı solda buraxaraq,
və güvənərək bəkdəki benzinə
Yol aldığımız Çin dənizinə.

Jakondanın xatirə dəftərindən

Külək susdu,
dəniz duruldu.
Yeriyir gəmi Şanxaya doğru.
Gəmiçilər yırğalandıqca rəya görür
Yelkənin bez kamaklarında.
Parıldayıb bir okean nəğməsi
ətli, qalın dodaqlarında.
Malayya şərabi kimi qızdırır qanı
atəşi Koxinxin
günəşinin.
Çəkir parlaq ulduzlara doğru gəmiçiləri
Koxinxin gecələri,
Koxinxin gecələri,
boyadı al-qana dəmir qurşaqı boçkaları
Sinqapur meyханalarında bıçaqlanan
torağay gözlü sarı Borneo yunğaları.
Koxinxin gecələri,
Koxinxin gecələri.
Bir gəmi gedir Kantona
Yükü yaxındır əlli beş min tona.
Koxinxin gecələri.
Bordodan atılan
mavi gözlü bir gəmiçi ölüsü kimi,
göylərdə üzərkən Ay,
Dirşəklənib seyr edər Bombay,
Bombay ay.
Sakit okean
Malayya şərabi kimi qızdırır qanı
atəşi Koxinxin
günəşinin.
Çəkir parlaq ulduzlara doğru gəmiçiləri
Koxinxin gecələri,
Koxinxin gecələri.

ÜÇÜNCÜ HİSSƏ

JAKONDANIN NƏHAYƏTİ

Şanxay şəhəri...

Şanxay böyük bir limandır,
mükəmməl bir liman.
Gəmiləri daha qocamandır
buynuzlu bir Çin dövlət sarayından.
Vay, va aaay!
Nə əcaib yerdir bu Şanxay.
Mavi çayında axar
həsir yelkənli qayıqlar.
Həsir yelkənli qayıqlarda
çılpaq kulilər düyü arıdar,
düyü sayıqlar.
Vay, va aaay!
Nə əcaib yerdir bu Şanxay...
Şanxay böyük bir limandır,
ağların gəmiləri qocamandır.
Sarıların qayıqları kiçicik.
Qızıl saçlı bir körpəyə hamilədir Şanxay
Vay vaay!
Nə əcaib yerdir bu Şanxay...

Mühərririn not dəftərindən

Dünən gecə
limana girincə gəmi,
Jakonda qaçıb çıxdı quruya.
Şanxay bir qazan, o bir çömçə
Əridi Si-Ya-usunu araya-araya.

Mühərririn not dəftərindən

Çin işi, yapon işi,
bunu edən iki kişi,
biri erkək, biri dişi,

Çin işi, yapon işi.
 Seyr edin bir, nə hünərdir
 Yi-Li-funun son işi.
 Bağırır avaz-avaz
 çinli hoqqabaz Li.
 Sarı zərif bir hörümçəyə bənzəyən əli
 fırladır havaya incə, uzun bıçaqları.
 atdı bir,
 bir daha,
 bir daha,
 bir daha,
 beş,
 bir daha,
 havalarda şimşəkli dairələr cızaraq,
 bıçaqlar bir-birinin ardınca fırlanıb axır.
 Jakonda baxır,
 yenə də baxacaq.
 Baxacaq, fəqət
 qocaman rəngli bir Çin fənəri kimi.
 Birdən qarışdı ortalıq:
 “Yol verin, xəbərdar!
 Çan Kay-şinin cəlladı
 yeni bir kəllə qovlayır,
 yol verin, xəbərdar!..”
 Biri qabaqda, biri arxada
 iki çinli atıldı tindəki bağdan,
 Qabaqdakı yüyürür Jakondaya doğru.
 Bu ona doğru can atan, oydu, oydu, o,
 Si-Ya-usu onun,
 qumrusu onun.
 Si-Ya-umum mənim
 Siya...
 Ətrafı bürüdü bir stadion uğultusu.
 Və sarı Asiyanın al-qanı ilə,
 kobud ingilis lisanı ilə
 bağıraraq atıldı polislər:
 “Yaxalayır,

yaxalayır,
 yaxaladı,
 yaxala!.."

Jakondanın qollarına üç addım qala
 Yetişdi Çan Kay-şinin cəlladı
 Parladi,
 Parla...

Kəsilən bir ət, qırılan bir sümük səsi
 Diyirləndi ayağının ucuna
 qana bulanmış sarı bir günəş kimi
 Si-Ya-unun kəlləsi.
 Belə bir ölüm günü
 Şanxayda itirdi florensalı Jakonda
 Florensiyadan daha məşhur olan təbəssümünü.

Mühərririn not dəftərindən

Çin qumaşından bir çərçivə,
 çərçivədə rəsm.
 Rəsmi altında ism.
 Jakonda...
 Çərçivədə rəsm.
 Çərçivədə rəsmi gözləri yanır,
 yanır.

Çərçivədə rəsm.
 Çərçivədə rəsm canlanır,
 canlanır.

Və birdən
 atılırmış kimi boşluğa bir pəncərədən
 fırlanıb çıxdı rəsm çərçivədən:
 ayaqlarını yerə vurdu.
 Mən çəkər-çəkməz adını
 önümdə dikəlib durdu
 böyük bir döyüşün div qadını.
 O yeridi,
 arxasınca da mən,
 qızgın qızıl Tibet günəşindən

Çin dənizinə qədər
gedib gəldik,
gəlib getdik.
Jakondanı
 düşmən əlindən
bir şəhərin qapısından
gecə gizli çıxarkən gördüm.
Onu süngülərin bir-birinə toqquşduğu bir
 çarpmada,
bir Britaniya zabiti
 boğarkən gördüm.
Onu
içində ulduzlar üzən mavi bir su başında
bitli-kirli köynəyini yuyub sıxarkən gördüm.
Ocağında odun yanan bir parovoz
fısıldaya-fısıldaya sürüyür arxasınca
hərəsi qırx adamlıq qırx qırmızı vaqonu.
Vaqonlar keçdi birər-birər,
son vaqonda gördüm onu:
Başında tükləri yoluq quzu dərisindən papaq,
ayaqlarında uzunboğaz çəkmə,
əynindəki meşin pencəyində ulduzlu düymə.
Dayanmış keşikdə!

Mühərririn not dəftərindən

Ey mənim səbirli oxucularımlı!
İndi sizinlə biz
Şanxaydakı fransız divanı-hərbindəyik.
Hakimlər:
Dörd general, on dörd polkovnik bərqərar.
Və təpədən dırnağa qədər silahlı bir polk var.
Müttəhim
Jakonda.
Dava vəkili
həddindən artıq dəli,
Yəni həddindən artıq sənətkar

fransalı bir rəssam,
səhnə tamam.
Başlayırıq:
Dava vəkili müdafiə nitqini söyləyir:
– Cənablar,
hüzurunuzda
müttəhim sifətilə duran bu əsər.
Böyük bir ustadın mənalı qızıdır.
Cənablar,
bu əsər...
Cənablar...
Alov dolu bir tas kimi yanır beynimin içi.
Cənablar!
Leonardo da Vinçi...
Cənablar,
intibah.
Cənablar,
bu əsər,
bu əsərin bir misli daha...
Cənablar, uniformalı cənablar...
– Əbədir!
– Bəsdir!
Sadalama pozğun bir pulemyot kimi.
Zəbt katibi,
qərarı oxu!
Zəbt katibi qərarı oxuyur:
Pozulmuşdur Çində
fransız təbəəsinin hüququ
Jakonda binti¹ Leonardo tərəfindən.
Binaileyh
münasib gördük,
münasib gördük müttəhimin
yandırılmasını.
Və sabah gecə doğarkən Ay,
təpədən dırnağadək müsəlləh bir alay

¹ Leonardonun qızı Jakonda deməkdir.

həyata keçirəcəkdir divani-hərbimizin
bu qərarını,
yandırılmanı.

Şanxay böyük bir limandır,
ağların gəmiləri qocamandır.
Sarıların gəmiləri kiçik.
Gur qudok səsi yüksəlir kəsik-kəsik,
İncə bir çimli hıçqırığı...
Limana girən bir gəmi
Batırdı həsir yelkənli bir qayığı...
Ay işığı.
Gecə.
Biləkləri zəncirli
Jakonda gözləyir.
Əs, ey külək, əs...
Bir səs:
“Tez çaxmağı çaxın,
Yandırın Jakondanı, yandırın-yaxın!”
İrəliləyən bir qaraltı.
Bir parıltı.
Çaxmağı çəkdilər,
Jakondanı yandırıb-yaxdılar.
Qıpqırmızı bir alovla boyandı Jakonda.
Güldü ürəkdən gələn bir təbəssümlə,
gülərək yandı Jakonda!

İNSAN MƏNZƏRƏLƏRİ

1

Heydərpaşa vağzalı...
Saat on beş. 1941-ci ilin baharı.
Pilləkənlərin üstündə günəş,
yorğunluq və təlaş.
Bir adam pilləkənlərdə dayanır,
fikirlidir.

Zəif.
Qorxaq.
Burnu sivri, uzun,
yanaqları çopur.
Pilləkəndəki adam:
– Qalib usta
qərribə şeylər düşünməkdə məşğuldur:
“Qoz halvası yeyəydim hər gün” – deyə düşündü
beş yaşında.
“Məktəbə gedəydim” – deyə düşündü
on yaşında.
“Atamın bıçaqçı dükanından
axşam azanından əvvəl çıxıbileydim” deyə
düşündü on bir yaşında.
“Sarı çəkmələrim olaydı,
qızlar mənə baxaydı” – deyə düşündü
on beş yaşında.
“Atam niyə bağladı dükanını?
Fabrikə bənzəmir atamın dükanı” –
deyə düşündü
on səkkiz yaşında,
“Maaşım artarmı?” – deyə düşündü
iyirmi yaşında.
“Atam öldü əlli yaşında,
mən də belə tez öləcəyəmmi?” –
deyə düşündü
iyirmi bir yaşında.

“Birdən işsiz qalaram” – deyə düşündü
iyirmi iki yaşında.
“Birdən işsiz qalaram” – deyə düşündü
iyirmi üç yaşında.
“Birdən işsiz qalaram” – deyə düşündü
iyirmi dörd yaşında.
Dəfələrlə işsiz qalaraq
“Birdən işsiz qalaram” – deyə düşündü
əlli yaşına qədər.
Əlli bir yaşında “qocaldım” dedi.
“Atamdan bir il artıq yaşadım”.
İndi əlli iki yaşındadır.
İşsizdir.
İndi pilləkəndə durub,
başını doldurub
düşüncələrin ən qəribəsilə:
“Neçə yaşında öləcəyəm?
Öləndə üstümdə yorğanım olacaqmı?” –
deyə düşünür.
Burnu sivri və uzun.
Yanaqları çopur.
Dənizdə balıq qoxusu,
döşəmələrdə taxtabitiylə gəlir
Heydərpaşa vağzalına bahar.
Səbətlər və heybələr,
pilləkənlərdən enib,
pilləkənlərə çıxıb
pilləkənlərdə dayanır.
Polisin yanında bir uşaq
– təxminən beş yaşında –
enir pilləkənləri.
Nüfuz qeydinə alınmamış,
ancaq adı var – Kamal.
Pilləkənlərdən bir heybə çıxırdı,
bir xurcun – heybə.

Pilləkənlərdən enən Kamal
 təmtəkdİ,
 – ayaqqabısız, köynəksiz,
 ortasında kainatın.
 Ac qaldığından başqa bir şey xatırlamır,
 bir də xəyal-məyal,
 qaranlıq bir yerdə bir qadın.
 Pilləkənləri çıxan heybənin
 qırmızı, mavi, qara yun naxışları.
 Qədimdən xurcunlar
 ata, qatıra, faytona minərdilər,
indi qatara minirlər.
 Pilləkənlərdən bir qadın enir.
 Çarşablı, yoğun,
 Ədviyyə xanım.
 Əsli Qafqazdan.
 1311-də¹ qızılıq çıxartdı.
 1318-də² gəlin oldu.
 Paltar yudu,
 xörək bişirdi,
 uşaq doğdu.
 O bilir ki, öləndə
 tabutuna bir şal salacaqlar,
 Səlatin³ məscidlərindən gətirilmə bir şal:
 Bir kürəkəni imamdır.

Pilləkənlərin üstündə günəş.
 Bir baş göy soğan
 və bir insan:
 Əhməd onbaşı.
 Balkan müharibəsinə getdi.
 Səfərbərlikdə getdi.
 Yunan müharibəsinə getdi.

^{1,2} Hicri tarixi ilə

³ Səlatin məscidləri – Sultanların tikdirdiyi böyük məscidlər

“Dayan, eloğlu, dayan, axırıdır”,
sözləri məşhurdur.
Pilləkənlərdən bir qız çıxırdı.
Corab toxuyandır:
– Topxana küçəsində, Qalatada.
On üç yaşındadır Atifət
Qalib usta baxdı Atifətə.
“Evlənsəydim əgər
nəvəm olardı bu qız boyda” –
deyə düşündü.
“İşləyərdi, mənə baxardı” –
deyə düşündü.
Sonra birdən-birə Şövqiyyə düşdü yadına,
Osmanın qızı.
Gömgöy gözləri var.
Keçən il,
hələ aybaşı olmamış
Şahbaz dərəsində pozdular.
Səbətlər və heybələr
pilləkənlərdən enib,
pilləkənlərdən çıxıb,
pilləkənlərdə dayanır.
Əhməd onbaşı
– yenə əsgərdi.
Özünü yetirdi xurcuna,
xurcunu öpdü əlini
və mavi nimtənə, palto, qara şalvar,
kətan və rezindən tikilmiş çəkmələr
və fətr silindr, saqqal
və Lahur şalından qurşaq,
onbaşının çiynlərini sıgallayaraq:
– “Qəm yemə, bir neçə qələm şeyin borcu üçün”, – dedilər.
“Arvad-uşağı narahat etmərik,
ancaq bir az faiz qalxar”.

Heydərpaşa limanında
qağayılar enib-qalxır

dənizdəki leşlərin üstünə.
Həsəd aparılacaq bir şey deyil
qağayılarn həyatı.
Vağzalın saati dördə beş dəqiqə işləmişdir.
Elevatorlardan

buğda yükləyirlər
italyan bayraqlı bir gəmiyə.

Xurcun

ayrıldı onbaşıdan,
vağzala girdi.

Pilləkənlərdə günəş,
yorğunluq
təlaş;

bir də qızılbaşlı bir kəpənək ölüsü var.
Yekə insan ayaqlarını saya salmadan
ağappaq, upuzun daşın üstündə
qarışqalar sürükləyir kəpənəyin ölüsünü.

Ədviyyə xanım

yanaşdı polis əfəndiyə,
nə isə danışdılar.

Sığalladı Kamal adlı uşağı.

Və bərabər polis şöbəsinə getdilər.

Və hər nə qədər bir də görülməyəcəksə xəyal-məyal
qaranlıq bir yerdə xatırlanan qadın,

Kamal artıq tək deyil
ortasında kainatın.

Bir az qab-qacaq yuyub
bir az su daşıyacaq.

Və Ədviyyə xanımın dizinin dibində yaşayacaq.

Pilləkənlərdən dustaqlar çıxırdı,
zarafatlaşıb,

gülüşərək.

Üç kişi

bir qadın

və dörd jandarm.

Kişilər qolu zəncirli,
qadın qolu zəncirsiz,

jandarmırlar süngülü.
Pilləkənlərin üstündə bir ərək çiçəyi,
bir papiros qutusu,
bir parça qəzet.
Dustaqlar ayaq saxladı,
Jandarm Həsən
əl verdi Əhməd onbaşıya,
Jandarm Heydər
yerdən götürdü boş qutunu
soxdu cibinə.
Dustaq qadın
boynuna atılan Atifətin
öpdü iki yanağından.
Qolları zəncirli Xəlil
əyilib baxdı
ərək çiçəyinin yanındakı qəzet parçasına.
Bir sütunluq bir əsgər şəkli.
Hərbi geyimi məlum deyil,
üzünü saqqal basmış.
Başında ağ sarğısı var.
Sarğı qana bulaşmış.
Sonra təyyarələr
– qanadlı köpək balıqları kimi
“şığım bombardıman”
deyə yazırlar.
Sonra bir liman
üzərində kiçik, ağ dairələr:
Adını oxuya bilmədi,
neft ləkəsi mürəkkəbi pozmuşdu.
Üç xanım
yüyürək çıxdılar pillələri.
– başlarında ucu şiş
papaq,
ayaqlarında probkalı çəkmə.
Şəhər kənarı yolçuları.
Qolu zəncirli Süleyman
xanımları gördü.

Könlündən gənc bir qadın keçirdi.
Ərik çiçəyini tuşlayıb tüpürdü.
Qolu zəncirli Fuad

səsləndi Qalib ustaya:

– Usta!

Yenə qərribə şeylər düşünürsən? –

– Düşünürəm, bala!

Keçmiş ola.

– Sağ ol, ay usta!

Ancaq düşünmək dəyişdirməz həyatı.

Fuad

tərsanədə çilingər idi.

19 yaşında tutuldu,

iki ildir həbsdə yatır.

İndi uzaqlara göndərirlər.

Qalib usta

bu səfər

dəhşətli şeylər düşünərək,

baxır zəncirinə Fuadın.

Bu günə qədər

fərqinə varmadığı bir çox şey

yığnla,

üst-üstə,

bir yerdə...

Tıxacını atan

bir çeşmə suyu kimi,

bulanıq,

bərraq

axdı başının içini dolduraraq:

“Nə çox zavod var İstanbulda,

Türkiyədə nə çox zavod var.

Dünyada lap çoxdur, – saya gəlməz.

Dünən axşam tornaçı əyyaş Qədirin

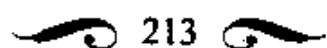
meyitini universitet qabağında tapdılar.

– talibələrdən biri özündən gedib.

Nə çox qayış, sağanaq,

nə çox dirsekli çarx,

nə qədər çox motor,

fırlanır ha atam, fırlanır, fırlanır.
Nə çox adam, nə çox adam,
işsiz qalarsam, işsiz qalarsam” –
deyə düşünür.
Mürəttib Şahab usta kor oldu,
mətbəələrdə dilənir.
Toxuma dəzgahları, firezi dəzgahları, torna
dəzgahları,
dik çəkiclər, silindrlər,
pulanyalar¹,
pulanyalar, pulanyalar,

– Qalib usta pulanyaçı idi,
kim bilir dünyada nə qədər,
nə qədər çox işsiz var.
Amma onları əsgər apardılar.
Bir işsiz əsgər getsə
artıq işsiz sayılmazmı? –
“Yenə dərinlərə getdin, ustam...”
Qalib usta toxundu Fuadın qol zəncirinə.
“Allah axırımızı...
– öz səsindən diksindi,
– xeyrə calasın, oğlum” –
dedi.

İncə, qara bığları altından
gülümsündü Fuad:
“Axırımız mütləq xeyirdir”.
Ustanın şıpalaq gözləri nəmli,
uzun burnu titrəyir.
Və heç kimə göstərmədən
Fuadın cibinə qoydu
əlli beş quruşun iyirmisini.

¹ Maşın növüdür.

Vağzalı saatında on beşdən səkkiz dəqiqə ötüb.

15:45-də gedəcək qatar.

Üçüncü mövqe gözləmə salonunda

oturub,

gəzişib,

yatırlar üzüqoylu,

Gedəcək heç bir qatarla əlaqələri yoxdur.

Basqıçı¹ Ömər

ovuclarında saqqalı

betonun üstündə yalın ayaqları,

oturub, ikiqat bükülüb səhərdən bəri.

Və yenə səhərdən bəri Ömər qabağında

aşağı, yuxarı, irəli, geri,

gəzişir Rəcəb,

nazik, uzun qolları qalxıb enir,

gözəgörünməz bıçaqları atıb-tutur əlləri.

Stolda üzüqoylu yatır Əli.

Köynəyinin arxası cırıq,

qumral başını qoyub biləklərinə.

Üçüncü mövqe gözləmə otağında

oturur,

gəzişir,

üzüqoylu yatırlar.

Gedəcək heç bir qatarla yoxdur əlaqələri

Aysel.

Yaşı məlum deyil.

Bəlkə on üç, bəlkə iyirmi.

Əsmər,

arıq,

Necə,

on beş yaşı ola, olmaya.

¹ Parçaya gül salan

Burnu qıpqırmızı,
üzü dəyirmi.
İnsanı heyrətə salacaq qədər yekədir
yaşıl pləşının altında məmələri.
Vədat:
18 yaşında.
Peysər yoğun, altıoxlu¹ ağ qalstuk
və sızəqlar.
Vədat danışır:
“Bursa hamamlarının tayı-bərabəri yoxdur.
Hələ bağcadakı
“Fərəhəfza” otelini demirəm,
Müştərilər təmiz,
bir gəliş üç papel².
Biri – sahibkarın.
Keçən il bir yunan qızı gətirdim,
Yunan bic olur,
bizim türklərə oxşamazlar.
Özünü tutda,
cehizini düzəltdi,
indi nişanlıdır”.
Aysel soruşdu:
“Sənə nə qədər verməliyik?”
“Mən sahibkardan
beş kağız alıram
hərəniz üçün,
vasitəçilik pulu.
Mövsümüdür,
qızlar, bəxtiniz gətirsə
gündə on beş dəfə.
Bəlkə daha çox...
bir hesabla, gör, hara vurur?”
Bursanın gözü də qoy xas mal görsün.
Qəzetlər İstanbul qızlarının ən gözəlləri

¹ Cümhuriyyət xalq partiyasının emblemidir.

² Kağız pul

Kadıköylüdür deyə yazdılar.
 Səhərdən bəri
 ilk dəfə
 yerində qurcalandı basqıçı Ömər.
 Üzünü tutdu Rəcəbə:
 “Bir cığara ver!”
 Onun qabağından sürətlə keçdi Rəcəb,
 geri dönəndə atdı cığaranı.
 Basqıçı Ömər in atası müftüydü.
 Evin içində köhrəbə təsbəhlər, ipək
 canamazlar,
 Xəttat Osmanın qızıl haşiyəli əlyazma
 Quranları vardı,
 amma birçə karvansara, hamam sarı kağızı, –
 birçə kopsolit,¹
 birçə Hicaz dəmiryol səhmi yoxdu.
 Müfti əfəndi, ağappaq, kök bir adam,
 Ömər sısqə-mərəz bir uşaqdı,
 ərəbcə öyrənə bilmədi.
 Farsca öyrənə bilmədi.
 Əhmədiyyə kitabında cənnət qapılarına baxıb
 – bunlar Dolmabağça sarayı qapılarının
 eynidi –
 başladı naxış çəkməyə.
 Müfti məşrutıyyətdən qabaq öldü.
 Məşrutıyyətdə
 canamazları, təsbəhləri götürüb
 arvadlar hərə bir yana dağıldı.
 O həngamədə iyirmi yaşındaydı Ömər.
 Xəttat Osmanın Quranlarını satıb
 Parizyana barında yedi.
 Balkan müharibəsinə könüllü getdi.
 Əsir düşdü birinci müharibədə,
 Geri döndü, kalpaqçılar küçəsində basqıçı oldu.
 Əhmədiyyənin Firdovs qapılarındakı naxışlar

¹ Borc kağızı

batist üzərində açılmağa başladılar.
 Taxta qəlib,
 taxta qaşiq,
 taxta dükan
 bu axşamlar şərab dolu qırmızı bardaq
 və əsirlikdən qalma bir az qulampərəstlik.
 Bəxtiyar yaşayırdı Müftizadə Ömər əfəndi.
 Bəxtiyar yaşayırdı
 İtaliyadan hazır kağız ülgülər gələnə qədər.
 Çünki kağız ülgülər
 bağladı bir-bir
 sallama qapılarını
 basqıçı dükanlarının,
 bağladı bir daha açılmasın deyər.
 Rəcəb yenə sürətlə keçib
 dönərkən
 kibriti tulladı Ömərə.
 Əli, stolun üstündə
 üzüqoylu yatır.
 Köynəyinin arxası cırılmış.
 Aysel su başına getdi.
 Neclə dedi Vədada:
 “Qardaşım!
 Bu sısqa qızı aparmayaq,
 süzənəkdir.
 Keçən il İzmirdə xəstələndi,
 çürüyüb tökülür.
 Həm də inanma, yalan deyir,
 Kadiköylü deyildir.
 Dənizdə balıq qoxusu,
 döşəmələrdə taxtabiti sürüsüylə gəlir
 Heydərpaşa vağzalına bahar.
 Üçüncü mövqe gözləmə salonunda
 taxta sıralara deyil,
 qapıya yaxın,
 beton divarın dibinə çöməlmişlər:
 nimitənələrində mavi düymələr,

sarı sarja şalvarlarının dizi yırtıq,
qırmızısaqqallı bolqaryalı iki mühacir.
Qəzəbsiz bir kədərlə danışır biri:

“Hər gün daha betər,
betərdən betər.
Sonra yetər.
Pulun bürüncü,
adamın bici...
Hamısı belədir?

Yaxşısı da var”.

Bayırda,
Perrondan hərəkət etdi 15:45 qatarı.
Yataqlı vaqonu olsa da,
bu qatar
qatarların ən xarabıdır,
altı quruşluq papiros kimi bir şeydir.
Qalib usta məhbuslarla salamatlaşıb
üçüncü mövqe gözləmə salonuna girdi.
Basqıçı Ömərden bir az aralı oturdu.
Əli, stolun üstündə üzüqoylu yatır.
Rəcəb birdən-birə ölü radiatorun önündə durdu.
İbrəni soyuqdan istiyə, istidən soyuğa çevirdi.
Sonra borulara bir təpik vurdu.
Sonra bağırdı bərkdən:
“Qanı halaldır cuhudların!
Tez gəl, Hitler əmi, hardasan?” –
Rəcəb qaçaqçıydı.
Sabahdan bəri gözləyirdi, Moysis
anaşa gətirəcəkdi.
Qalib usta Hitlerə nə dost idi, nə düşmən.
Ancaq Rəcəbə acığı tutdu.
Baxdı bolqaryalı mühacirlərə.
Yenə də eyni, qəzəbsiz bir kədərlə danışdı
qırmızı saqqallılardan biri:
“Gedər, İbrahim peyğəmbərə deyər ki, hərif!
Qarğalar gördüm,
peyin üstündən qalxıb,

budağa qonub
 azan verirdilər.
 Bir adam gördüm,
 çayın başında oturub
 bütün suyunu içir,
 qoymur axsın.
 Cüyürlər gördüm,
 adamdan qaçmır,
 ovçunun dalına düşüb,
 hökmən məni vuracaqsan deyirlər”.
 İbrahim peyğəmbər hərifə deyər ki:
 o qarğalar ki, gördün
 imamlar, mollalardır,
 peyindir məkanları,
 oxurlar azanları.
 O, hökumətdir, çayın suyunu tamam içir,
 içir xalqın qanını,
 içib-içib doymur,
 çayı özbaşına qoymur.
 O cüyürlər ki var, günahlarımızdır:
 qovarlar ovçuları,
 ovçular da – puldur”.

Stolda üzüqoylu yatır Əli
 köynəyinin arxası cırıq.
 Qumral başını qoyub biləklərinə.
 Rəcəb bağırdı:
 “Bura karvansaradır, yoxsa oteldir?
 Qalx ayağa!”
 Əli qımıldanmadı.
 “Səninləyəm ey”.
 Əli qımıldanmadı.
 Əli cavab vermədi Rəcəbə.
 Oğlanın qolundan yapışb
 arxası üstə çevirdi Rəcəb.
 Əlinin başı yana düşdü.
 Əli çoxdan ölmüşdü...

Qızıltorpaq stansiyasına yaxın
bir taxta evin məhləsində
çox böyük bir fıstıq ağacı vardır.

Bir az yana əyilmişdir.
Bu fıstığın altında bir qadın,
əynində sarı geyim,
yuyulmuş paltar sərir.

Keçdi guruldayıb 15:45 qatarı.

Beton villalar...

Bunlar ta Pendikə qədər
davam edər.

Hələ fidan halındadır ağacları.

Meynələr yenicə yaşıllaşır.

Gurultularla keçdi 15:45 qatarı.

Beton villalar!

Beton villalar!

Baş katib paşanın
qırxotaqlı imarətindən
bir uçulmuş köşk qalıb.

Ta Pendikə qədər:

beton villalardır,

beton villalar...

Belə, ilkindi vaxtı

Göytəpə stansiyasında səs-səmir olmaz.

Və çox zaman

oturur eyni cərgədə, təkbaşına
bir hərəm ağası.

Boyu çox uzun.

Özü çox zəif.

Axıra qalanların

Ən ixtiyarı.

Beton villalar!

Keçdi gurultuyla 15:45 qatarı.

Böyük bir ciddiyyətlə gəzişirlər şamlıqda
parıltılı qara satindən
 önlük taxmış qızlar.
Məmələri ilə qürurlanırlar,
əllərində kitabları.
Keçdi gurultularla 15:45 qatarı.
Sükuta qərq oldular
beton villalar!
Beton villalar!

Süd kimi idi dəniz.
Günəş də itirmişdi rəngini,
asfalt yol üstündə
 plyaja gedirlər.
Sarı çiçəklər kimi tərپəşir
 həsir papaqları.
Keçdi gurultularla 15:45 qatarı.
Adalar göründü qabaqda.
Dənizin dibindən xəbərsiz
 gəmilər kimi
 suyun üzündədirlər.
Ta Pendikə qədər uzanır
 beton villalar.
Sement fabrikanı Qartalın
 toz içində,
 kədərli və qalın.
Sahildə maskalanmış neft anbarları.
Keçdi gurultu ilə 15:45 qatarı.
Pendik.
Qatar durdu.
Qolundakı zəncirlə Fuad
 Xəlilin dizinə vurdu.
Göstərdi perronda gəzişən arayıcı
 polis məmurunu.
Xırdaca gözləri,
xırdaca burnu,
çox böyük qulaqları vardı.

Çıxarmışdı donqarını,
 paltarı lacivərdi,
 çəkmələri sarı.
 Qapqara fətr şlyapası əzikdi.
 Əlləri çəvik və yumşaqdı.
 Arxa cibində bir şey
 cibin üstündə pencəyini
 bir az qabartmışdı.
 Çıxdı Pendikdən 15:45 qatarı.
 Parovoz,
 maşinist Əlaəddin
 Mavi kürkünün yaxasını açdı bir düymə daha,
 başını çölə çıxarıb
 baxdı arxaya.
 Bir yük vaqonu,
 beş dənə minik vaqonu,
 yataqlı, yeməkli vaqonlar da bu sırada.
 Bundan əlavə altı dənə də yük vaqonu,
 bir-birinin dalınca yellənə-yellənə gəlir.
 Nə vaxt belə arxaya baxsa Əlaəddin
 – hələ döngələrdə –
 elə bil ki, bir-birinə bağlayıb vaqonları,
 o çəkir qatarı.
 Enişlərdə
 arxadan gələn vaqonların ağırlığını
 hiss edirdi öz kürəyində.
 Vaqonlar gəlir yellənə-yellənə.
 Əskişəhər – Heydərpaşa – Heydərpaşa – Əskişəhər.
 1928-dən bəri
 yolçular minir-düşür.
 maşınlar dəyişir,
 Əlaəddin yerindədir,
 Əlaəddin dəyişmir.
 Vaqonlar yellənə-yellənə gəlir.
 Çamadanı kətan qılaflı bir yolçu kimi
 – poçta qatarına yox –
 Sirkəçidə təcili qatara minmək,

yumşaq vaqonda yatmaq
və xüsusən gecələri
oturub qarşısında kiçik, qırmızı abajurların
araq içmək vaqon-restoranlarda...
Vaqonlar gəlir yellənə-yellənə...
“Usta!..”
Əlaəddin kömürçü İsmayıl tərəf döndü.
“Nə var, İsmayıl?”
“Usta, bu müharibənin axırı nə olacaq?”
“Yaxşı olacaq?”
“Necə yəni?”
“Restoranlı vaqonda araq içəcəyik.”
“Bizmi?”
“Biz!”
“Kömürü kürəyə kim atacaq,
kim sürəcək maşını?”
“Onu da biz.”
“Usta, zarafatı burax!”
“Kim qalib gələcək?”
“Biz”.
İsmayıl heç bir şey anlamasa da
üstünü vurmadı.
Qapqara, qapqalın qaşlarını
bir az oynatdı.
Sonra dedi: “Usta!
Bir sualım da var.
Bu gördüyün relslər
bütün dünyaya dolana bilərmə?”
“Dolanar!”
“Demək, müharibə olmasa,
amma yalnız müharibə yox,
sərhədlərdə sorğu-sual aparmasalar,
maşını relslərin üstünə qoyduqmu
dünyanın bir başından o biri başına gedər, eləmi?”
“Dəniz gələndə dayanarsan”.
“Gəmilərə minərsən”.
“Təyyarə daha yaxşıdır”.

İsmayıl güldü.
 Qabaq dişlərindən biri sınıqdı.
 “Usta! Anam vəsiyyəət eləyib,
 mən təyyarəyə minmərim”.
 Deyib ki, “təyyarəyə minmə?”
 “Yox,
 deyib ki, qarışqanı da incitmə!..”
 Əlaəddin yekəcə əlini vurdu
 İsmayılın çılpaq, uzun boynuna.
 “Sən nə səfeh oğlansan,
 Zərər yoxdur, bala.
 Yenə də təyyarəyə minərik.
 Adam öldürmək üçün yox,
 Göydə ləzzət çəkmək,
 səfa sürmək üçün.
 İndi hələ sən bir
 kürənin közünü qurdala!”
 Vaqonlar gəlir yellənə-yellənə,
 510 nömrəli üçüncü mövqe vaqonu.
 Jandarmı və dustaqlar birinci bölmədədir.
 Çavuş bir dəfə də olsa gülmədi.
 Mauzerlər qoyulsa da rəflərə,
 qol zəncirləri çözülmədi.
 Ayrı-ayrı dünyalardaydı iki tərəf.
 Kitab oxuyur dustaq Xəlil.
 Çevirəndə dizi üstündəki kitabın varaqlarını
 çox böyük bir məharətlə oynadırdı
 biləkləri zəncirli
 barmaqlarını.
 Kitab və qol zəncirləri ilə
 on üç ildir,
 bu, beşinci səfəridir.
 Gözlərinin altında cizgilər,
 yanaqlarında ağ tükler,
 Bəlkə Xəlil qocalmışdır bir az,
 lakin kitab, qol zənciri və ürək qocalmaz.

Və indi ürək
 hər zamankından umudludur.
 Xəlil kitab oxuyanda
 Fikrinə bir şey gəldi: “Qol zənciri”,
 “O gün yaxındır”.
 “Səndən kotan qayıracığıq,
 qolumun zəncirləri!”
 Və bu fikir o qədər gözəl söylənmiş
 gəldi ki ona,
 yenə birdən-birə canı sıxıldı
 ölçülü, ölçüsüz
 şeir yazmaq bacarığı olmadığına.

Qəbzə stansiyasında dayanıb, yenə hərəkət etdi qatar.
 Hündür, dəmir bir körpü üstündən keçdi,
 Sağda torpaq birdən-birə alçaldı
 bəlkə yüz,
 bəlkə yüz əlli qulac.

Və orda,
 dibdə,
 aşağıda
 “Əskihasar” kəndi və qalası,
 ensiz, uzun yolla, gedən iki atlı,
 zeytun ağacları və bomboş dəniz göründü.
 Uzaq və dərinde olduqlarından,
 çox tez arxada qaldıqlarından
 qutudan yeni çıxarılmış oyuncaqlara oxşayırdılar,
 belə kiçik,
 belə rəngli.

Bu bahar aydınlığında
 tər-təmiz görünürdülər.
 Dustaq Fuad gördü və heç bir zaman unutmayacaq:
 dərinde, öz iki atlısı ilə
 o böyük şəhərə gedən yolu.
 Və ilk dəfə itirdiyi üçün gözündə İstanbulu,
 başladı birdən-birə öz evindən danışmağa:

“Babam – dedi, – mənim babam
 bir əcaib adam imiş.
 Bəhriyyədə¹ qolacası².
 Evdə bir tək fotosu var.
 Məlumdur ki, şiş uzun, fəsin altında
 ülgüclə qırılmış böyük başı var.
 Çox mürtəce idi.
 Bir baxın ki, məşrutə olanda
 Sultan Həmidə sadıqlıya and içmişəm deyə
 nikahı təzələdi.
 Üç il sonra da təqaüdə çıxdı
 və Qulaqsızda baqqal oldu.
 Sonra (1338)-də
 oktyabr ayında,
 İstanbulun qurtuluş günü, öldü.
 Ölüsünü tək, tənha
 şkafin yanında, mətbəxdə tapmışlar,
 uşaqlar bu zaman küçədə marş oxuyurmuşlar.
 Dustaq Süleyman ələ saldı Fuadı:
 “İctimai mənşəyin çox qarışıqdır;
 mürtəce, militarizm
 və kiçik kустarlıq”.
 Fuad baş qoşmadı, davam etdi:
 “Hələ də gözümlün qabağındadır atam.
 Uzun, sarı barmaqlı bir adam.
 “Dovşan mağazi”ni ustalarındandı
 (gəmi təmiri dülğərxanasında),
 Köhnə xəttatlara yaman aludəydi.
 Səhərlər bayram yerindən gələrdi
 salat verən səsi.
 Ərəbcə qadağan olunandan sonra
 küsdü, əzan çəkmədi.
 35 yaşında öldü vərəmdən”.

¹ Bəhriyyə idarəsi (denizçilik idarəsi)

² Qolaca – gəmidə, mayora bərabər bir rütbə

Süleyman soruşdu:
 “Bəs anan?”
 “Məni doğub ölüb.
 Mən dülgərxanada,
 atamın iş alətləri sandığında böyüdüm.
 Bu bir yaşıl sandıqdı.
 Atam alətləri çıxarıb
 məni bu sandıqda yatızdırardı”.
 510 nömrəli üçüncü mövqeli vaqon.
 Koridor.
 Koridorda bir student gəzişir.

510 nömrəli üçüncü mövqeli vaqon,
 ikinci bölmə,
 konserv qutusu, limon,
 ağ pendir, çörək, şüşələr.

Qadın,
 kişi
 içirlər.
 Ölkənin operası qastrola gedir.
 Səkkiz artist
 və məşhur bəstəkar Məhməd Əli.
 510 nömrəli üçüncü mövqeli vaqon.
 Birinci bölmə.
 Ağ dişləriylə gülür qolu zəncirli Fuad.
 Çünki qolu zəncirli Süleyman
 acıqlı-acıqlı baxır studentə
 student qapı şüşəsindən
 baxdığı üçün Mələhətə.
 Qolu zəncirsiz Mələhət
 nazik, qansız biləklərinin azadlığı
 ilə qürurlanır.
 Əllərini sərbəst işlədə bildiyi üçün
 kefi kök, alma yeyir.
 Student hələ də baxır.
 Süleyman səsini qaldırdı.
 Jandarm Heydər

Koridor...
Student gəzişir.
Beşinci bölmədən bir yolçu

Koridora fırladı.
 Bu, qısaboylu yekəqarın bir şalvardı.
 Tərli və tələş içində
 açdı bütün pəncərələri.
 Axırncı pəncərədən uzanıb çölə
 üç kərə dərin nəfəs aldı.
 Sonra bir an içində dabanı üstə döndü geri.
 Alnı dar, uzun,
 yanaqları kök və genişdi.
 Baş, yekə bir armud kimi qonmuşdu çiyinlərinə.
 Göy, çən gözləri gördü student.
 “Hörmətli bəyim, – deyə səsləndi, –
 boğulacaqdım az qala,
 bizim kupe doludur ayılarla,
 üfunət,
 tər,
 qoxu.
 Pəncərəni də açmırlar”.
 Studentə yaxınlaşdı:
 “Studentsinizmi?”
 “Yəqin”.
 “Şapkanızdakı boz qurddan görünür.
 Doğrudur, bəzi əxlaqsız oğlanlar da
 belə şapka qoyur,
 eşitmişəm.
 Görməyinə
 görməmişəm.
 Belə işlərlə mənim aram yoxdur.
 Ancaq desəm ki, təcrübə etməmişəm, yalan olar,
 ingilislər İstanbula gələndə...
 dar balaqlı, iskoz oğlanları...
 Yazıq iranlıların adı çıxıb.
 Ümumiyyətlə, insan hər zövqdən dadmalıdır.
 Yaşamaq
 zövq almaq deməkdir.
 Amma gərək pulun olsun.
 Eşq-meşq, həyat-məyat boş sözdür.

Hər işin canı puldur.
İndi gəl bunu
 o içəridəki ayılara başa sal.
Həriflər pəncərəni də açmırlar.
Qulaq asın,
məndən sizə bir ata nəsihəti:
hər şeydən əzizdir insanın səhhəti.
Səhhətinə yaxşı bax!
Səhər-səhər mütləq təzə yumurta içmək gərəkdir.
Mənim evimdə üç sığa var.
Hər səhər hərəsi üç yumurta içərlər.
Mənim evimdə bir qayda var:
Mən işdən qayıdan kimi
 analarından öyrənirəm
 uşaqlar dəcəllik eləyiblər,
 yoxsa sakit oturublar?
Bu cavaba görə
 quş bezi şeylər gətirir pəncərəyə:
 ya alma,
 ya portağal,
 ya şokolad!
Əlbəttə, quş gətirmir,
 mən gətirirəm.
Ancaq mənim ən böyük sığam
 göz qoyub bu işə bir axşam,
 ertəsi günü anasına
 “Quş atama oxşayır, – demişdir, –
 Xalis atam”.
Ümumiyyətlə, mən bu qənaətdəyəm:
adam gərək uşaqların
 şüurunu ölçsün.
Mən hər zaman ölçərəm.
Məşhur əhvalatdır:
padşahlardan biri
şahzadəyə rəml öyrətmək istəmiş”...
Student gülümsədi:
“O əhvalatı bilirəm” – dedi.

Sonra da söz olsun deyə soruşdu:
 “Məmursunuzmu?”
 “Düzünü axtarsanız...
 Ümumiyyətlə məmur sayılıyıq.
 İstanbul uşaq evi dəftərxanasında mühasibəm
 Nuru Öztürk.
 Maaş cədvəlində adımız var.
 Vaxtilə Salacaqda balaca məmurluğumuz da olub.
 Kustarlıq, tüccarlıq da eləmişik.
 Hər iş görmüşük, qovrulmuş qəhvə satmaqdan başqa.
 Bir arzum onda qalıb.
 Şoferlik də eləmişəm.
 Maşın özümün idi.
 Taksilərin rəvac vaxtı idi.
 Heç yadımdan çıxmaz, bir yay günü,
 ilkindi çağı,
 bir müştərini Ciftəhovuzlarda düşürdüb
 geri qayıdırdım.
 Qabaqda bir qadın gədirdi.
 Qara ridalı.
 Qıçları gözümə dəydi,
 sürəhi kimi.
 Yanına çatanda saxladım maşını,
 üzünə baxdım.
 Zəngin ailədən bir qadın...
 Çox böyük, qapqara gözləri var.
 Şeytan məni qıdıqladı,
 qapını açdım,
 “Buyurun” dedim.
 Mindi maşına.
 Maşını sürdüm.
 Hara gedirik?
 Nə o soruşur, nə də mən dinirəm.
 Qabaq aynada gözlərini görürəm,
 gözləri bayaqkı kimi qapqara.
 bayaqkı kimi yepyekə...
 Caddə bostanından yuxarı burulduq.

Ərənköy, İçərənköy, Çöl.
 Bir çınarın altında
 maşını saxladım.
 Ətrafda bir ins-cins yoxdu.
 Qadını maşından düşürtdüm.
 Səsini çıxarmadı.
 Uzatdım torpağın üstünə.
 Yene səsini çıxarmadı.
 Mən öz işimdəyəm, onu öpürəm.
 O elə bil cansız бүtdür.
 Nə işə, söhbəti uzatmayaq.
 İşimizi görüb durduq ayağa.
 Yene mindik maşına.
 Geri qayıdıraq.
 Hara qayıdacağıq?
 Nə o soruşur, nə də mən soruşuram.
 Yene qabaq aynada gözlərini görürəm.
 Gözləri yenə elə dediyim kimi qara,
 elə yepyekə,
 elə o sayaq.
 Qızıltorpağa gəldik.
 Küçədə lampalar yanmışdı.
 Meyvə dükanının qabağında
 saxladım maşını.
 Açıdım qapını.
 Qadın düşdü, getdi.
 Tini buruldu, gözdən itdi.
 İndi, bəyim, belə işə sən nə deyərsən?
 Ümumiyyətlə necə başa salım,
 yaxud albanların dediyi kimi
 necə başa
 saldırım?
 Yeni on üç il, on dörd il keçdi aradan,
 amma bu paşa arvadı heç çıxmır yadımdan.
 Onu deyim ki, lap yəqin bir paşa arvadı idi.
 Eh, o zaman belə qarnım yox idi.

Bıqlar da ipək kimi,
 yumurta sarısı.
 Kadıköyün Paris məhləsini kəsib durmuşdum.
 Elə keflər çəkmişik, bəyim,
 elə keflər görmüşük...
 İndi gəl içəridəki ayılara
 bütün bunları başa sal.
 Həriflər pəncərəni də açmırlar”.
 Pəncərə açmayanlar beşinci bölmədə olanlardır.
 Xurcun sahibi
 solda,
 ön başda,
 küncdə oturub.
 Bic,
 yekə,
 yırtıcı bir quş kimi.
 Fetr şapkası başında, əynində paltosu,
 qara şalvarı hamar qatlarla sallanmış.
 Çıxarmış kətan-rezin ayaqqabılarını,
 arxasız skamyanın üstündə, əllərinə yaxın
 və əlləri qədər canlı,
 ayaqları görünür ağ, yun corablı.
 Danışanları tüklü qulaqları ilə yox,
 ayaqları ilə dinləyir.
 Haldan-cindən söhbət düşmüşdü.
 Qabaqda sarı Seyfəddin
 (Adabazarın bir çərkəs kəndi kətxudası)
 Uzun boğazının qırtlağını oynada-oynada
 nağıl edirdi:
 “Bismillahsız paltarını çıxartma!
 Hər işin əvvəli bismillahdır,
 Yoxsa paltarını cinlər aparar
 düşünləyərlər”.
 Arabacı Səlim Seyfəddinin sözüne:
 qüvvət verdi.
 (Əskişəhərli, əlli yaşlarında, keçəl!)
 “Atlar da elədir, – dedi.

Gecə atı axura bismillahsız bağlasan
 cinlər belinə minib heyvanı
 Qovarlar dan yeri sökülənə qədər.
 Yalını da xırda-xırda hörərlər.
 Neçə dəfə başıma gəlib.
 Səhər-səhər girmişəm tövləyə,
 bağlandığı yerdəcə durub heyvan,
 amma, köpük içində,
 suyu tökülər sıxsan.
 Yalı gəlin saçı kimi hörük-hörük.
 Hörüklərin çoxunu açmaq mümkün deyil.
 Kəsməkdən başqa bir əlac yox.
 Gecələr atlara minib cinlər
 ay işığında belə hara gedirlər?
 Adamın dərdi özünə bəsdir.
 bismillahi yaddan çıxartdığımız üçün
 Allah bu cinləri də başımıza
 bəla göndərib.
 Bu cin dediyin necə şeydir, görəsən?
 Adama oxşayırlarmı?
 Xasiyyətləri adam xasiyyətinə oxşayır:
 oğru,
 kefinə gəldi
 yamanlıq eləyər..."
 Qapının yanındakı tatar üzlü adam
 (Bursa kəndlərindən, merinos
 fabrikasında keşikçidir)
 cavab verdi Səlimə:
 "Mən düçar oldum bir dəfə.
 Gözüme göründülər
 altı həftə gecə-gündüz.
 Əhvalat saz üstündə oldu.
 Sazların padşahı doqquztelli cürədir.
 Harda bir saz ustasının sorağını alsam,
 qış-qiyamət olsun,
 Yeddigünlük yol olsun,
 yabının tərkinə qoyub

onu kəndə gətirərdim.
 Ancaq cürə sazı çalmağı heç öyrənə bilmədim.
 Məşhur bir cürəçi vardı.
 Özü də qaraçı.
 Adı Alış usta.
 Mənə dedi ki:
 “Qoluna lənətləmə enməmiş
 bu sazı öyrənə bilməzsən”.
 Dedim, yaxşı.
 Biləyimə lənətləmə necə enəcək?
 Alış dedi:
 “Qədir gecəsi, bilirsənmi, qədir gecəsi
 cürəni götürüb,
 ayaqyoluna girərsən
 və orada tərs oturub başlarsan çalmağa”.
 Alışan dediyi kimi elədim.
 Qədir gecəsi də elə yaxındı.
 Ayaqyoluna girdim.
 Tərs oturdum.
 Toxundum tellərə.
 Tellər səslənmədi.
 Sazın qulağını burdum.
 Əbəs yerə.
 Səs yenə çıxmadı.
 Elə bil ki, yer üzündən səs deyilən şey yoxa çıxıb.
 Albalı qabığından mizrabı tulladım,
 Barmaqlarımla gücüm gəldikcə çəkdim telləri.
 Tellər nə qopur, nə də səs verir.
 Eləcə rezin kimi uzanır, qısalır.
 Gəl dadıma çat, Alış,
 bu necə şeydir,
 dadıma yetiş
 deyəndə – göründülər.
 Kimisi mərciməkdən balaca.
 Kimisi minarə boyda.
 Paltarları bizim paltarlara oxşayırdı.
 Amma başlarında papaqları vardı;

Al, yaşıl, uzun, şiş.
 Hamısı süvari.
 Qılıncları qaldırıb hücum çəkmişdilər.
 Özümü çölə atdım.
 Altı həftə gözümün qabağından getmədilər.
 Babam cürə sazımı sındırıb tulladı.
 Evin zirzəmisində məni zəncirlə bağladı.
 Xeyri olmadı.
 Axırda Alış ustanı gətiriblər.
 Qaraçı Alış
 öz cürəsini mənim əlimə verib.
 Mən başlamışam çalmağa.
 Çaldıqca ağlım başıma gəlib,
 çaldıqca özümə gəlmişəm.
 Birdən huşum başımdan çıxıb yıxılmışam.
 Ayılıb özümə gələndə, gördüm ki,
 nə süvari var, nə qılınc.
 Ancaq o gündən bu günə
 məndən usta cürəçi yoxdur
 bütün Bursa vilayətində”.
 Susdu.
 Arabaçı Səlim tərs-tərs baxdı ona.
 Xurcun sahibi
 iki ağ quzunu sıgallayan kimi
 sıgalladı yun corablarını.
 Nazik bir səs gəldi qapıdan
 kötək yemiş bir küçük zingiltisi
 kimi,
 “Mənim qarnımdakı su da
 yəqin onların işidir”.
 Danışan balaca bir adam idi,
 yaxud da sonralar bu hala düşmüşdü.
 Üzünün dərisi yapışmışdı yanaqlarına,
 nazik, sarı bir dəri.
 Və sümükləri çıxmış bu insan üzündə
 işıldayırdı gözləri.
 Çox vaxt ölüm insan üzündə

yanaq sümüklərinin aydın görünməsi ilə başlayar.

Bu ölüm

Sakarya kəndlilərindən həmin

bu Şakirin üzündə başlamışdı.

“Mənim də qarnımdakı su

yəqin onların işidir”.

Qarnına su gəlmişdi Şakirin.

Mən bildiyimi bilərəm.

Doktor bəy

on vedrə su çıxartdı qarnımdan.

Üç gün ərzində yenə şişdi.

Çətin sağalaram.

Cinlər qarnıma dolub.

Bilərəm,

öləcəyəm.

Dedim: Doktor bəy,

xəstəxanadan çıxarmayın məni,

neçə cəbhədə dövlət yolunda yaralanmışam.

Yaylı çarpayıda ölsək nə olar ki?

Sözlərimə qulaq asmadı doktor.

Görünür yaylı çarpayıda başqası yatacaq –

ümid kəsmədikləri.

Məndə yara vardı,

dərd vardı, ancaq ümid yox.

Bələdiyyə verdi yol pulumu.

Qayıdıram geri.

Gör necə bəxtimiz varmış?

Bütün adamların içində məni tapdı

bu zəhrimar xəstəlik...

Hərəkə stansiyasında dayandı qatar.

Maşinist Əlaəddin düşdü lokomotivdən.

Baxdı, görsün necədir dal oxlar.

Maşın cavan və səbirsizdi.

Elə bil canlı idi.

Ürəyi, əsəbləri vardı.

Bir yarış heyvanı kimi yaxşı görkəmi vardı.

Hərəkə stansiyası qəşəng, kiçik bir yerdir.

Əsas Hərəkə

xeqli yuxarıdadır,
görünməyir.

Stansiyada gilə satırdılar.

Giləsləri

qırmızı sırğa kimi
taxmışdılar nazik çubuqlara.

Elə bütün yolboyu – hər yan zeytun və giləşliqdır.

Stansiyanın qabağında, dənizdən o yana
çit fabrikanı var.

Qatardan baxanda

fabrikanın içini görəcəksən kimi
gəlir adama.

Pəncərədən uzanıb

gilə aldı dustaq Süleyman.

Student çeşmədən su içib geri qayıdan zaman
artıq qatar hərəkət etmişdi.

Süleyman onu gördü.

“Qatarı əldən çıxaracaq, məlun” – deyə sevindi.

Ancaq student atılıb mindi qatara.

Qatar arada bir müddət
qısa bir an –

dənizi itirib yavaş hərəkət etdi.

Sonra yenə onu tapıb,

Yarımcaya tərəf getdi.

510 nömrəli vaqonda, beşinci bölmədəkilər
müharibədən söhbət eləyirlər.

Xurcun sahibi

qarasaqqallının üstünə sallanmış burnunun

– bu burun bir bıçaq sapına oxşayırdı –

hərdən–hərdən ucundan tutub çəkir,
qulaq asırdı.

Əskişəhərli arabaçı Səlim danışdı:

“Almanların axırı puçdur.

Əvvəl–axır bir yerdə yığılıb qalacaqlar.

Əli bıçaqlı, vuran, qıran adamın axırı
ya it ölümüdür, ya oğraşlıq,
ya da məhlə keşikçisi”.

Etiraz etdi sarı Seyfəddin,
Çərkəs kəndinin kətxudası:
“Almanları bilmirəm, amma
basan, kəsən adam oğraş olmaz”.

Arabaçı Səlim yerindən bağırdı:
“Ondan da yaman olur.
Zindanqapılı Hüseyn ağa
məşhur bir adamdı,
bizim Əskişəhəri bıçağı ilə tamam qorxutmuşdu.
Həm də qızıl alveri eləyirdi.
Axırı nə oldu?
Kefli Şərif adında
avaranın biri,
fahişəxanada ağzını boş qoyur,
bu da vurub onu öldürür.
Məmləkətdə qala bilmədi.
Sonra eşitdik ki, bir xəndəkdə tapıblar meyitini”.

Danışdı xurcun sahibi:
Səsi yumşaq və qabarıqdı
atılmış pambıq kimi.
“...Alman qalib gələcək.
Mən böyük yerdən eşitmişəm.
Deyirlər, Hitler deyilən gavur
müsəlmandır.
Ancaq dinini gizlədir.
Bu qədər dövlət bir oldu,
ona gücləri çatmadı”.

Arabaçı Səlim
nə isə demək istədi.
Sarı Seyfəddin,
onun ünvanına deyilən bir təhqirə
cavab verirmiş kimi
zəfərlə baxdı Səlimin üzünə.
“...Basıb-kəsən adam oğraş olmaz!” – dedi.

Xurcun sahibi davam etdi söhbətinə:
“Bir paşa var.
Köhnə paşalardandır.
Davada bir o basıb ingilis gavurunu.
İndi istefadadır, həm tacirlik eləyir,
həm də qəzetçilik.
Deyib ki, ya almanla bir olmaq gərək,
ya da gərək yol verək keçsin.
Yekə paşadır o,
həm də qəzetçi.
Davada bir o basıb ingilis gavurunu.
Mənə qənd-çay satan Hacı Nuru bəy tanıyır onu.
Hacı Nuru bəy mənə dedi ki:
“Alman indi nə yunanı qoydu gəlsin Balkana,
nə ingilisi.
Amma çox şükür ki, müsəlmanıq,
hərif tanıyır bizi.
Biz almanla birləşib
hücum etsək ingilisin üzərinə
bir gündə girdik deməkdir Şami-şərif şəhərinə”.
Qartallı Kazım,
Yaxud qayalarlı Kazım ağa.
yaxud İstanbullu Kazım əfəndi
qırx beş yaşında canavara oxşayan
bir adamdı.
Şakirə: “Bir papiros yandır, görək”, – dedi
Sakaryalı Şakir
– qarnından on vedrə su çıxan –
açıq bir yaraya duz, tütün basan kimi
papirosu sümürürdü yaman.
Yaylı bir çarpayıda
ölə bilmək həsrəti nə yamandı.
Bu Sakaryalı Şakir bilir,
bilir, nədir onun dadı.
Qartallı Kazım
Başını kupenin taxtasına dayadı,
qıyıldı sarımtıl, canavar gözləri.

Vaqonla bir yerdə yellənərək
 başı yellənir o yan-bu yana.
 Şakirə göz qoyur,
 Məmədçik – deyə düşünür.
 “Məmədçik məməd”.

Müharibə illəri, məmədin üzü
 zolaq-zolaq qara çubuqlara taxılaraq,
 qaranlıqdan güclə dartılıb çıxarılaraq,
 uzun bir yolda görünür Kazıma.
 Günün rahatlıq hissi nədən belə asandır?
 Keçmiş fəlakəti xatırlamaq nədən belə çətindir?
 Pozantıda tormoz konduktoru idi Qartallı Kazım...
 min üç yüz otuz üçüncü ildə...

Gecə-gündüz cəbhələrə gedir qoşunlar.
 Harda qurtarır, harda başlar,
 kürelərində şam ağacı yanan qatarlar,
 Yolboyu yanmış odun qoxusu,
 Əsgərlik yolunun qorxusu.
 Məmədçik məməd
 Məmədçik məməd,
 Dörd cəbhə içində qopdu qiyamət.
 Vaqonların tutumu qırx adamlıqdır.
 Hər vaqona doldururlar yüz məməd.
 Məmədçik dolu qatarlar gedir.
 Məmədçik məməd.
 Məmədçik məməd.
 Qapalı vaqonlarda yoxdur mərhəmət...
 O zaman Pozanti stansiyası
 bu yolda sonuncuydu.
 Tormoz konduktoru Qartallı Kazım soyundu.
 Çöməlib gün altında bit qırmağa başladı.
 Dağ-daş məməd dolu, dağ-daş qoşundu.
 Gedenlər ac-susuz, dönenlər səqət.
 Ölüm Allah əmridir, aclıq olmasa fəqət.
 Ac adam qurda dönüb bir-birinə soxulmazsa
 aclıq itdən betər elər adamı əlbət.

Məmədçik məməd!
Məmədçik məməd!
Bölükbaşıda yoxdur mərhəmət.

Pozantı bir dərədir, günəş yandırır, yaxır.
Tormoz konduktoru Kazım dayanıb baxır.
Məməd bir dəri, bir də sümükdür,
bığları salxıq.

Məmədin ayağında köhnə bir çarıq.
Məməd at peyinindən arpa yığacaq.
Suda təmiz yuyub

sonra yeyəcək.

Dağ-daş məmədlə dolu, dağ-daş qoşundu.
Ölüm Allah əmridir, aclıq olmaya fəqət.

Məmədçik məməd!

Məmədçik məməd,

Olsa-olsa ancaq bir ovuc olar
peyindən yığdığın arpalar...

Məmədçik məməd.

Məmədçik məməd.

At peyində yoxdur mərhəmət...

Ayrıcın solunda kor dəmiryolu.
Kor dəmiryoluna çəkilmiş vaqon.
Vaqonda oturub düz altı alman.
Üzləri qırmızı, sağrıları şişman.
Makaron yeyirlər stol başında.
Bəlkə də o qədər yoğun deyillər.
Lakin Qartallıya elə gəlirlər.

Məmədçik məməd.

Məmədçik, məməd.

Alman olmağın nəyi qiyamətdir,
nəyi qiyamət?

Alman vaqonuna iti bağlıdır,
İtin tükü boz, qulağı kəsik, beli yağlıdır.
Doydu, makaronun qalanını itə verdi alman,
Makaron yeyir almanın iti də,

bəlkə də makaron yemir hər zaman.
Lakin Qartallıya elə görünür.

Məmədçik məməd.

Məmədçik məməd...

İtin qabağından makaronu götürüb
qaçdı məməd.

Qaçır dalına baxmadan;
Qurd olub hücum çəkməsə insan,
acliq itdən betər edər insanı əlbət.

Alqışlayır məmədi altı alman,
Almanın xoşuna gəldi bu hərəkət

– Məmədçik məməd.

– Məmədçik məməd...

Kəklik dağdan-dağa səkər.
Kəklik yaralansa qanadından
taqəti olsa da uça bilməz.

Səlimiyyə qışlası ötürücü məntəqə idi.
İstirahətdən qayıdan məmədlərlə
dopdolu idi.

Adam güc gəlirdi divarlara.
Məmədin qurtardı istirahəti;
çünki örtüldü bədənindəki yara.

Lakin məməd duydu ki,
ürəyində açılmışdır bir yara.

Səfərbərliyin artıq sonudur,
üç yüz otuz dördüncü il.

Ey vah, Səlimiyyə qışlası yıxılacaq elə bil.
Qışla həyatında

torpağın üstü tamam bitdir, qaynaşır.

Gəzinəndə ayaq altında əzilir xırr... xırr.

Bitləri qan doydurmuşdur.

Bu qan qara və ölüdür,

Səlimiyyə qışlasında məmədin əti
dəri ilə, tüklə deyil
bitlə örtülmüşdür.

Həyətdə siyahı oxunurdu,

cəbhəyə göndərmək üçün.
 Məməd qaşınaraq qabağına baxır,
 cavab vermir, lakin.
 Çünki Məməd ümidini itirib.
 İndi inada pənah gətirib.
 Ətini aclığa, bitə yedirdib.
 Gündə burdan yüz məmədin ölüsü çıxır.
 Baş çavuş, siyahı oxu sabaha qədər,
 səsin gəldikcə bağır,
 haya, küyə bas!
 Məmədin bu qapıdan dirisi çıxmaz!
 Amma dövlət məməddən qüvvətlidir.
 Bir səhər
 həyətdə yenə məməd vardı qum qədər.
 Bəlkə on min,
 bəlkə daha çox,
 bir dərya – başdan-başa məməd.
 Qaşınan və susan.
 İnsan üstündə insan...
 Bir təzə baş çavuş çıxmışdır
 stol üstünə.
 Uzun boyu,
 qara bıığı
 və tərtemiz kaskası var.
 Siyahı oxuyur o, susur adamlar.
 Bir saat, iki saat,
 Məməd nə qədər inaddırsa
 çavuş da onun qədər göstərir inad.
 İki saat, uç saat.
 Cavab verən yoxdur.
 Çavuş artıq dözə bilmədi.
 Söyməyə başladı: “Ay anan, arvadın...”
 Məməd ümidlirdisə,
 tək-tənha belə olsa,
 dağda ona söymək qorxuludur.
 On min ümitsiz məmədi qışlada söymək
 daha qorxuludur.

246

Dedi: "Rədd ol!"
 "İki qulac!"
 Dedi: "Rədd ol!"
 "Üç qulac!"
 Məməd qurşağın hamısını istədi.
 Bıqları sapsarı.
 Mən çörəyə baxırdım,
 onun gözündə qurşağımın işıltıları.
 Bir tək vurdu qasığına,
 Yumbalanıb arxası üstə düşdü məməd.
 Şam taxtasından yonqar çıxan kimi
 bir sümük çıxdı başından.
 Çörək keçdi əlimə.
 Ancaq pilləkənin daşına sızıldı qan,
 isti, qırmızı
 axıb gedirdi.
 Sanki mənim qurşağımla bəhs edirdi.
 Məmədçik məməd,
 Məmədçik məməd.
 Aclıq çıxanda yoluna
 məməddən məmədə yoxdurmu mərhəmət?
 Vaqonla bir yerdə yırğalanaraq
 Qartallı Kazımın başı əyilir iki yana.
 Açıılır, yumulur sarı qurd gözləri.
 Qabaqda Sakaryalı Şakir
 yaxınlaşır,
 uzaqlaşır,
 yaxınlaşır.
 Qartallı Kazım
 keçmiş günlərin görünən şəkilləri arasından
 eşidir vaqonda danışılan sözləri.
 Gah burda, gah illərin o tayında yaşayır.
 Danışan xurcun sahibidir.
 Söhbəti kəsir, başlayır:
 "Əslinə baxsan almanların qabağında
 durmaq olmaz.
 Nəyimiz var ki, qabaqlarında duraq?

İngilis nə verib bizə.
Dörd-beş silah,
sınıq-salxaq.
Bir də görəcəksən ki, bir sabah
hərif başımızın üstünə sürdü təyyarələri.
Quş deyil ki, bu qoşalülə ilə vurasan.
Heyvan deyil ki, tələ qurasan...”
Qartallı Kazım qabağında dimdik
görür məmədi.

Yalnayaq,
çiynində qoşalülə var.
Patrondaşında martın gülləsi,
əlində naçaq.

1335-ci il
Qüvveyi-milliyyədə¹ partizandır məməd.
Göyün üzünü alıb dalına
İzmir dağlarında çəkir növbət.
Nə ümidlidir, nə ümitsiz.
İkisindən də ayrı bir halı var.
Sonsuz bir inaddan xəbər verir
ala gözlərindəki parıltılar.
Silkinib durdu Qartallı Kazım,
çıxdı koridora.
Tatar üzlü adam onun dalınca dedi:
“Kibritin varmı?”
“Buyur!”
Açıq qalmış qapıdan
xurcun sahibinin səsi gəlir:
“Almanın qüvvəsini sayıb qurtarmaq olmaz...”
Söydü tatar üzlü adam:
“Bu donquz hərif yəqin paraşütçüdür.
Gedək, qatar polisinə xəbər verək”.
Qartallı Kazım güldü.
Ağzında dişlərinin yarısı yoxdu.
Ancaq lap uşaq kimi gülürdü.

¹ Türkiyə azadlıq müharibəsi dövründə milli ordu

Ağzı çirkin deyildi...

Dedi: "Paraşütçüdən betərdir,

paraşütçüdən daha betər.

Qəsəbələrəndən birində tüccardır yəqin.

Ya da dövlətli bir alverçidir".

"Alman bu müharibəni qurtarar.

Bu il ingilisi məğlub edər alman".

Nuru Öztürk

– Uşaq evi dəftərxanasında mühasib –
studentin çiyinə toxundu:

"Eşidirsənmi?

Bizim ayılar siyasətdən danışirlar.

Doğrudur, mən İngiltərəyə tərəfdaram.

Ancaq bəzən şübhəli gəlir adama.

Siz

nə fikirdəsiniz?"

"Müharibəni qazanacaq olan

hələ müharibəyə girməyib".

"Anlamadım.

Yox, ümumiyyətlə anladım, şübhəsiz,

elədir,

yəni biz.

Ümumiyyətlə, doğru dedin, bəradər.

Ümumiyyətlə, Qafqaz bizə düşər".

Student dinmirdi.

Gözlərini çəkə bilmirdi

birinci bölmədəki dustaqlardan.

İçəridən səslər gəlirdi,

qəhqəhə çəkib gülürdü dustaq Süleyman.

Nəşəli bir parıltı ilə işıldadı

Qartallı Kazımın gözləri.

Koridorda tək-tək eşidilir

Süleymanın sözləri:

"Sən çox yaşa, Xəlil!

Bizim iqtisadçılar da

bir az şair olsalar yaxşıdır.

Necə deyib Engels:
 Şairlər gələcəyi duyurlar –
 belə deyib deyəsən.
 Demək ki, bu iki misra
 yenə birdən-birə yadına düşdü.
 Yaxşı ki, düşdü,
 lağa qoymuram.
 Bir az şairanə, ancaq çox gözəl demisən.
 “Bu, ölümün son hərəkəti meydanıdır.
 Zəfər eşqin və həyatındır”.
 Yarımca stansiyasında dayandı qatar.
 Yarımca gilasın bol yeridir.
 Burda ucsuz-bucaqsız meyvə bağları var.
 Budaqlar dolu albalı, gilas...
 Yaşıl, qırmızı.
 Günəş, doğum və bərəkət rəngləridir,
 sevincli bir inqilab şərqi kimidir
 Yarımca bağlarında.
 Dustaq Xəlil
 ördü kitabını,
 hovxurub sildi gözlüyün şüşəsini.
 Baxdı bağlara
 və bu sözləri dedi:
 “Sən eləsənmi, Süleyman, bilmirəm.
 məsələ gəmi ilə Boğazdan enib,
 Qəndilliye dönəndə
 qarşıda birdən-birə görəndə İstanbulu
 və yaxud Qalamış kəndindəki
 ulduzlar və su səsi ilə dolu
 işıqlı gecələri...
 Yaxud da Topqapı yanındakı
 düzlərin göz oxşayan gündüzü.
 Hətta tramvayda gördüyün xoş bir qadın üzü.
 Hətta Sivasda, həbsxanada
 dəmir qutuda yetişdirdiyim
 Yaran çiçəyi,

bir söz, təbiətin hər hansı bir gözəlliyini görsəm
mən bir kərə daha inanıram ki,
bugünkü insan həyatı
dəyişməlidir.

Və mütləq dəyişəcəkdir...”

Yarımcadan tərpəndi qatar.

510 nömrəli üçüncü mövqə vaqon.

Üçüncü kupe.

Bəsri Şener,

Yaşla çalar iri, sürməli gözlər.

Qırısq zeytuni bir dəri.

Ağız kiçik, burun iri,

1313-də anadan oldu Florina şəhərində,

babası hörmətci adamdı.

Atası meşə qulluqçusu idi,

həm də hafız¹ idi.

Bəsri Rüşdiyyəyə qədər oxudu.

Ancaq məktəbdən başında qalan

bir tək marş oldu:

“Taci-hürriyyətlə doğdun bir günəş şəklində sən”.

Florina stansiyasında padşahı qarşılayıb,

nazik səslərilə oxudular bu marşı.

Bəsrinin xatirində Sultan Rəşid

rəngli bir oyuncaq kimi qalmışdır.

Bəzənmiş bir stansiyada görür onu.

Xoşsifət bir qocadır.

Əyri, gödək qıçlarından düşən şalvarı,

qırmızı fəsi

və pambıq kimi saqqalı var.

Balkan hərbində Bəsri mühacir oldu.

Edremite köçüb getdi.

Atası bu dünyanı tərk etdi.

Anası boynundakı qızılları satdı,

uzun kirpikli dəvələr aldı Bəsriyə,

¹ Qurani əzbərdən bilən

“Hekayeyi-kəsikbaş”da yazıblar:
 Dəvələr mələikədir,
 cənnət qapısının gözetçiləridir.
 Sancıya dərmandır yunu,
 və mübarəkdir bu yun.
 Kim bu yun üstündə yatsa
 şeytanı olmaz.
 Bəsri dəvələrlə zeytun daşdı
 on doqquz yaşına qədər.
 Dağlarda rast gəldi qaçaqlara
 çörək və qatıq verdi.
 Qumar oynadı.
 Karvansaralar oldu yeri.
 Sonra satdı uzunkirpik dəvələri.
 Sonra üç ay çölə çıxmadı
 Kəməraltı fahişəxanalarından İzmirin.
 1332-də Bəsrini əsgər apardılar.
 Çanaqqala, Soğanlıdərə.
 Bəsri bir gecə girdi səngərə.
 Başladı bombardman,
 göydə alovlanan mərmilərin
 sayı çoxdu göydəki ulduzdan.
 Üzüqoylu qapanıb yerə,
 yumdu gözlərini.
 Bir də gözünü açanda gördü ki
 sökülür dan yeri.
 Gördü ki, səngərdə bircə o qalıb, diri.
 Bəsri parça-parça olmuş
 insan bədənini görməmişdi.
 Qorxu kimi bic,
 qorxu kimi cəsur,
 qorxunun köməyi ilə qaçdı cəbhədən.
 Mauzeri boynundan asılı getdi Bəsri,
 nə sağ bildi, nə sol.
 Qabağında qorxu kimi uzun
 və etibarlı yol.
 Təkirdağ, Silivri.

Dəmirçi dükanları körüklərinin
altında yatdı.
Sonra kirəçi maşınları.
Sonra bir ürkət namaz, İstanbul.
Yanğın yeri, fateh.
Atdı bir anbara mauzeri ilə patrondaşını.
Sabahı,
günəşli bir çərşənbə günü
on bir mədiyyə¹ verib
sivil paltarı aldı
Yenicamədən.
Qorxu axmaqdır.
Dayanmadan, dincəlmədən gəzdi Bəsri.
Elə bilirdi gün-günorta çağı
bir yerdə otursa
boynundan tutub durğuzacaqlar.
Gecə oldu.
Yenə fateh, yanğın yeri.
Yanğın yerində, zirzəmidə
bir yanan şam,
kağızlar, möhürlər
və beş adam gördü Bəsri.
Qorxu şübhədən qüvvətlidir.
Razılaşıdılar.
Altı ay məşhur bir karvansaranın
keşikçi otağında
məzuniyyət və rüsxət kağızı satdı Bəsri.
Biri iyirmi beş quruşa da
qırmızı, hərbi medalları.
Qorxu ağıllıdır.
O qədər ağıllıdır ki,
Bəsriyə Bəsri adına
ordudan azad vəsiqəsi yazırdı bu qorxu.
Əlvida, İstanbul şəhəri!
Və salam Ağhisarın Söyütlər kəndi.

¹ Gümüş pul

Söyütlər kəndində, əlbəttə, bir Həsən vardı.
Həsənin, əlbəttə, anası olar.
Və döyüşdən sağ çıxmış, şikəst Bəsri çavuş
cəbhədəki Həsəndən
salam gətirən zaman
tütünün də alaq zamanı isə
Həsənin qaraqaşlı, ancaq, bir gözü kor anası
Bəsri çavuşu əlbəttə evində saxlayar.
Və nə qədər yorğun olsa dul qadınlar
arzularlar göbəkləri üstündə
kişili gecələrin yorğunluğunu.
Və bir gözü kor olmaq,
səbəb deyil rədd etməyə bunu.
Bəsri qaraqaşlı, dul yarına alışıb,
tütün tarlalarına
və qorxuya alışa bilmədən
Söyütlər kəndində yaşadı sülh elan olunana qədər.
Və yaxşı xəbər aldığı gün
düşünmədi ki, ağladaram
bir dul qadının
biri açıq, biri yumulu gözlərini,
aparıb satdı bazarda öz qorxusunu
və qadının taxta təkərli arabası ilə
öküzlərini.
Vay mənəm qaraqaşlı dul yarım!
Vay sizi məlun tütün tarlalarım!
Və Söyütlər kəndi, əlvida!
İzmirin köhnə xatirələri.
Yunan İzmire girmiş.
Partizanlar dağda vuruşurdu.
Bəsri kəmərlər altında yeyib qurtardığı zaman pulları
Salamat qal, – dedi, – gəvür İzmir, əlvida!
Bəsri Qanlıboğazda Çərkəs Ədhəmə qoşuldu,
Gecə kəndlərə basqınlar oldu.
Çinarlardan adamlar asıldı.
Qızıl pullara maraq göstərən Bəsri
bu sayaq doldurdu ciblərini.

Bir qaranlıq gecə, yağış yağanda dedi: "Əlvida, Çərkəs Ədhəm bəy, əlvida!" Uludağ.

Bursa.

Bursa düşmənlə əlində isə də

Yenə işə yarayar.

Gizli tiryəxana və qumarxana açmaq olar.

Nə qədər artıq əzilsə bəzi insanlar,

O qədər artıq tiryəyə aludə,

ümitsiz qumara h ris olar.

Bəsri qumarxana açdı.

Evløndi.

Bir oğlu oldu.

Arvadı boşadı.

Bursa azad edildiği gün

Bəsri tiryək payladı

düz iyirmi dörd saat.

Oğlunu bağrına basıb

sevincinden ağladı.

İndi oğlu on doqquz yaşındadır,

İzmirdə oxuyur

sənət məktəbində.

Bəsrinin Bursada iki evi var,

Edremitdə zeytun bağı.

Qumarxana hələ işləyirsə də

bağlayacaq.

Çünki Bəsrinin yenə üç saat azaldı yuxusu.

Əcaib bir qorxu yenə Bəsridən əl çəkmir,

öz oğlundan qorxusu.

Burnunu çekdi Bəsri Şener,

baxdı pəncərədən çölə!

Birdən ürəyini sıxdı

sürətlə hərənib keçən dirəklər.

Çünkü sevmirdi artık

bir-birinin dalınca süratle geçen şeyleri.

Vaqonda, Bəsri ilə qabaq-qarşı

balaca bir qozbel oturmuşdu.

Lakin bu balaca adam
 xəcalət çəkmirdi belinin qozundan.
 Nazik biləklərinin ucunda
 çox böyük və sümüklü idi əlləri.
 Lacivərdi şalvarında
 aydın görünürdü şiş dizlərinin yeri.
 Nədənə onda
 yaşı ötmüş bir qız ədası vardı.
 Məhzun,
 sevimli,
 narın.
 “Fədakar övlad” romanında yazılan kimi.
 Sanki xəstə, qoca atasına baxmaq üçün
 getməmiş ərə.
 Yekə göz qapaqlarına düzülmüş
 uzun kirpiklər kölgə salırdı
 dinc bir uşaq gözü kimi saf gözlərə.
 Belə gözlərdə
 yamanlıq arzusu görünməz.
 Fəqət bu qalın dodaqlı ağız
 dəhşətli bir söyüşü saxlaya bilər içində.
 Elə bir söyüş ki, dilə gəlməyib,
 gəlməyəcək.
 Adabazarlı idi qozbel Kərim
 Müharibədə ölən atası dülgər idi!
 Hər dəfə müharibə deyəndə Kərimin fikrinə
 Ağappaq bir yastıq üstündə
 qarasəqqəllə bir ölü üzü,
 Fəxri bəy torpağında kartof yığmaq,
 qaz otarmaq,
 məktəb kitabları
 və bir də saçları qızıl kimi sarı,
 fəqət alnı qırış-qırış
 anası gəlirdi.
 1918-də Kərim Əskişəhərə getdi;
 məktəbə, xalalarının, dayısının yanına.
 Dayısı dəmiryolunda maşın sürən idi.

Düşmən əlində idi Əskişəhər,
Kərim on dörd yaşındaydı,
qozbel deyildi.
Dümdüz idi, fidan kimi.
Çox diribaş, açıqgözlü uşaqdı.
Dayısı sürməyə gedən günlər qatarı
Kərimə çörək vermirdi xalaları.
(Çox uzun saçlı iki qarı).
Hindli əsgərlərlə dost oldu Kərim.
Bunlar

– qərribə şeydir –

türkcə bilməyən,
qara saqqalları, qara gözləri parlaq,
əllərinin üstü qəhvəyi, içi ağ,
Məftil hasarların üstündən
Kərimə biskviti qutularla atan
əmilər, dayılardı.
Yekəcə bir anbarları vardı.
Kərim burada oynayırdı.
Anbarda noxud çuvalları, paxla, quru üzüm...
– qərribə şeydir,
hamısı qatırları yemləmək üçün.

Bir də silah dolu yeşiklər.
Bir gün maşinist dayısı dedi Kərimə:
“Anbardan silah oğurlayıb mənə gətir.
Gavurlarla vuruşan Zeybəklərə göndərəcəyəm”.
Anbardan silah oğurladı Kərim,
Bir,
bir dənə də,
beş, on!

Aldatdı hindistanlı dostlarını
Zeybəkləri daha çox sevdiyindən.
Ancaq bu, uzun sürmədi.
Parlaq, qara saqqallı əmilər getdi.
Kərim ötürdü onları stansiyaya qədər.
Ertəsi gün, Lefka körpüsünü keçib
Zeybəklər girəndə Əskişəhərə

258

İpsiz Rəcəbin yanından qayıdırdı Kərim.

Kağız aparmışdı,

kağız gətirirdi.

Birdən-birə at dayandı

daşdan bir heykəl kimi.

– Yəqin görmüşdü təknəçilərin ocağını –

sonra, birdən-birə şahə qalxdı.

Özünü itirdi Kərim.

Yüyəni buraxdı.

Qucaqladı atın boynunu.

Dəli kimi qaçırdı heyvan.

Ağacın budaqları qamçılayırdı Kərimi.

Palıdları, şamları ilə meşə

Qapqara bir külək kimi

keçirdi iki yandan.

Kim bilir neçə saat belə keçdi.

Meşə qurtardı birdən-birə.

Hər yan aydınlıq idi.

Ay doğmuşdu, yəqin

Kərim eyni sürətlə getdiyi zaman

Armaşanın altında, Beşdəyirmanlarda

at birdən-birə yerə döşəndi,

Kərim də yerdə dığırlandı.

Qalxdı.

Ağına ilk gələn şey

saatına baxmaq oldu

qırılmışdı şüşəsi.

Yenə ata mindi.

Heyvan axsayırdı bir az.

Yavaş-yavaş yola düzəldilər.

Sol qulağı qanamışdı Kərimin.

– Sapançı ilə Arifiyyə arasındakı –

Kirəzçiye gəldilər.

Kərim atı saxladı.

Bir az çətin nəfəs alırdı.

Keyvəyə gəldi ertəsi axşam.

Beli, elə ağrıyır ki,
 enə bilmədi atdan,
 endirdilər,
Kərimi bir yaylı arabaya mindirdilər,
Adabazarına gətirdilər.
Sonra, bəlkə on gün, bəlkə on beş,
 taxta təkərli arabalar,
 poçt arabaları,
 sonra get-gedə daralan nəfəs.
Yaxşıxan,
 Konya,
 Silə nahiyyəsi
 (burda şikəst hərbiilər üçün
 taxta qol və ayaq qayırırlar).
Nəhayət, Xətcəxan kəndindən
 Sınıqçı Vəli usta...
hələ də yuxularında görür Kərim:
bir cığırda eşşək üstündə gəlib
 onun üzərinə əyilən
 çiçəkdən çopur-çopur
 bir insan üzünü.
Usta Kərimi o qədər ovuşdurdu ki,
Kərimin ürəyi getdi.
Sonra bu sınmış budaq kimi
 uşaq bədəninə təpitmə qoydu.
İyirmi gün keçdi aradan.
Sonra bir günorta vaxtı
 çıxartdılar Kərimi təpitmənin arasından.
Kərim qozbel olmuşdu.
Kərimin istiqlal medalı ola bilərdi.
Yoxdur.
Kərim qozbel olmaya bilərdi.
Oldu.
İndi, 1941-ci ildə,
vaqonun pəncərəsindən girərkən bahar,
 Kərimi rahat qoymayır duyğular:

“Bəlkə bir ay keçməz,
adım həbsxana dəftərinə düşər”.

Çünki illərdir
Kərim teleqraf qulluqçusudur.
180 lirə mənimsədi.

Altı il bundan qabaq
Can üstə olan bir dosta verdisə də o pulu,
həbsxanada yatmalıdır
dövlət pulunu yeyən.

Dərincəyə yaxınlaşır qatar.

Bəsri Şener

Baxır Kərimə

Yekə burnun altındakı
qırıq bıqı ilə gülümsəyərək.

“Qozbel fələk”, – deyə düşünür,
“Qozbel fələk!”

“Kim bilir, necə mərdimazar imiş.

Allah onun cəzasını verib”.

Qozbel Kərim baxır Bəsri Şenerə:

“Nə xoşifət adamdır” – deyə düşünür,
– nə xoşifət adam.

Bəlkə də çox cəza verməzlər
belə bir hakimin

qabağına çıxsan,

Açıldı kupenin qapısı,

girdi Nuru Öztürk

(uşaq evində mühasib olan)

Dayandı.

Çölə qışqırdı:

“Burda boş yer var.

Pəncərə də örtülü deyil.

Buyurun, bəyim!

Hər halda kupedəkilər də təmiz adamlardır”.

Student cavab verdi koridordan:

“Siz oturun!

Mən bir az sonra gələrəm”.

Nuru Öztürk

qozbel Kərimə baxdı.
Qozbel Kərim başa düşdü.
Çəkilib pəncərənin sol yanında
yer düzəltdi.
Kərim illərdən bəri öyrəşmişdi
insanlarla bir qəribə
əlaqəyə:
Heç bir şey istəməyib onlardan
hər istədiklərini verməyə.
Pulları mənimsədiyi gündən bəri
ağzının içində
dəhşətlə böyüyürdü bir söyüş.
Bir söyüş ki, heç bir zaman
söyülməmiş
və söyülməyəcək...

Koridor.

Dustaq Süleyman

çıxdı koridora
dustaq Məlahətlə bərabər.
Məlahət sarıbənzidi.
Boynu uzundu,
bir quş boynu kimi nazlı idi.
Dodaqları boyasız, qırmızı idi.
Ancaq ayaqları çox böyük idi.
Əlləri də kişi əlinə oxşayırdı.
Student yol verdi gülümsəyərək,
– hər halda Məlahətə –

Məlahət keçdi.

Süleyman cavanla danışdı

qaba və acıqlı:

“...xanımı kimə isə oxşatdınız?”

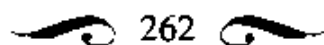
“...Yox.

Ancaq, nədi...”

“Sizdən bir şey xəbər alacağam.

Yoldaşlarınızdan biri, Xəlil bəy,

mühərrir Xəlil bəy deyilmi?”

“Bəli, odur,
 nə var ki?
 Xəlili tanıyırsınız?”
 “Yazılarından
 və şəkillərindən.
 Özü ilə danışa bilsəydim...”
 Süleyman düşündü:
 “Göresən polisdır?
 Çox kələkbaz,
 bəlkə arvadbaz?”
 Sonra təyin etdi
 öz gizli iş təcrübəsi
 və kişilik hissi ilə:
 “Nə polis,
 nə arvadbaz.
 Sadəcə şöhrətli adamlar maraqlısıdır”.
 “Olar.
 Bir az sonra buyurun.
 Ancaq içəri gələndə
 unutmayın ki,
 salaməleyküm dedikdən sonra,
 o saat çavuşun yanında çöküb
 və dərhal çavuşdan başlayıb,
 hamıya papiros təklif etməlisiniz.
 Bu çox mühümdür, unutmayın!
 Kəndli jandarm kəndliyə zülm edər,
 şəhərlidən şübhələnər
 və ancaq kəndlini bic sayar.
 Bəli, onların bu xasiyyəti var”.
 Məlahət qayıtdı.
 Studentdən ayrıldı Süleyman.
 Qartallı Kazımla bir-birinə baxdılar.
 Dayandı qatar.
 Dərincə stansiyası.
 Gənc bir zabıt düşdü ikinci vaqondan.
 Bir hamilə qadın mindi üçüncüyə.
 Zəng çalındı.

Fit verildi.
 Hərəkət başladı.
 510 nömrəli üçüncü mövqe vaqon.
 Koridor.
 Bir adam
 birinci pəncərədən yerə baxır,
 baxır dayanmadan gəlib keçən torpağa.
 Torpaqla bərabər,
 eyni sürətlə,
 ağılından gəlib keçən bunlardır:
 “Nə sürətlə keçir torpaq.
 Bizim kənddəki qovaqdan
 teleqraf dirəyi olarmı görəsən?
 İstanbulda tramvay dirəkləri dəmirdəndir.
 Dünyanı gözsə adam
 İstunbul kimi bir şəhər tapa bilərmə görəsən?
 25 istədi 30 verdik,
 arvad başa düşdümü görəsən?
 İpək köynək geyir
 dilini yediyim.
 Bir də gedəydik.
 Atlıya bax, atlıya!
 Yaxşı atdır, məşallah.
 Bir günlük yolu beş saata gedə bilərmə görəsən?
 At qatara çatmaz.
 Qatarla avtomobil bəhsə girsələr
 avtomobil dala qalarmı görəsən?
 Doktor bəy yenə avtomobili işlətdi,
 doktor olduğundan izn verdilər.
 Doktor bəy bizim kəndə gəlsə
 Təhsin molla kənddə qalarmı görəsən?
 Torpaq nə sürətlə keçir.
 Bizim kənddəki qovaqdan
 teleqraf dirəyi olarmı görəsən?
 Doktorun anası böyük xanım
 indi saray bağçasında gəzib dolaşır.
 Əkdəyi balqabaqları çovğun vurarmı görəsən?

Səndən razıyam, – dedi doktor bəy,
 – qayıdanda gəl,
 yenə işə götürərəm.
 Əcəba, görəsən götürərmə?
 Gün keçə, sabah ola.
 İnsan sabahını bilə bilərmə görəsən?
 Gör nə çoxdur mal-davar.
 Xeyli də keçi var,
 İtə bax, canavara oxşayır.
 Necə də adama soxulur.
 Bir ikən iki oldular.
 “Rədd ol, yaramaz, rədd ol!..”
 O yana, bu yana baxdı,
 bir daş axtardı.
 Özünü yığışdırdı, güldü.
 Cavan yanaqları qırışdı bir az.
 Sarımtıl ağzına işıq düşmüş kimi
 parıldadı seyrək, ağappaq dişləri.
 Bu adam sifilisdür.
 Ancaq özü bilmir.
 Baxır gülümsəyərək
 mavi göylərdə rahat və ağır-ağır uçan quşa.
 Bir doktorun bağçasında muzdurluq eləmək
 öyrədə bilməz cankırılı Durmuş
 İstanbulda sifilis tutduğunu 30 quruşa...
 Hələ də qaçan itlər geridə qaldılar.
 Döngədən keçir qatar.
 Arxadakı vaqonlar,
 bir-birinə bağlı
 və çox uzaq,
 bir-bir görünür.
 Çasıb qahr birdən-birə insan
 bu çox uzaq və arxadakı şeylərə
 bağlı olmaqdan.
 510 nömrəli üçüncü mövqe vaqon.
 Koridor.
 Bir adam,

arxasında mavi göy olan cankırılı Durmuşun dalında
çökmüşdü.

Dayamışdı qapıya arxasını.

Sanki kənddə məscid divarının yanında oturmuşdu.

Dalğın idi.

Dincəlirdi.

Bığları enmişdi aşağı.

Zavallı bir gülüş qonmuşdu dodaqlarına.

Sarıbuğdayı boynunda ağ cızıqlar vardı.

O bəlkə bir adam öldürəcəkdi.

Bilmir.

Məktubda bunu yazmayıblar.

Fəqət yazığın eni bu, boyu bu olan tarlasına

məhkəmədə rəsmən təsdiq ediləcəyi kimi

eyni kənddən olan Əhməd oğlu sahib çıxmışdır.

Ehtimal ki, Bəkiri balta ilə öldürəcək.

Fəqət indi, ehtimal xaricində olan

bunu nə üçün elədiyini anlaya bilməsidir.

Biletçi gəldi.

Cankırılı Durmuş fikir vermədi.

Ancaq təlaşla sıçrayıb qalxdı o biri.

Təbəssümü daha çox yalvarıcı bir hal aldı.

Nüfus məmuruna vəsiqə göstərən kimi

qorxa-qorxa, sıxıla-sıxıla

uzatdı rəsmi paltarlı biletçiyə biletini.

Vüqarla,

elədiyi işdən arxayın,

bileti deşdi biletçi.

Və aram-aram danışdı gedərkən:

– Eloğlu, burada oturmaq olmaz,

qadağandır.

Get,

axtar,

bax,

hər halda içəridə boş yer vardır.

Koridorda tatar üzlü adam,

(cürə sazla maraqlanan
və merinos fabrikanı gözətçilərindən olan)
Qartallı Kazıma,
Çanaqqala haqqında
bir əhvalat danışdı.
“– Mayın altıncı gecəsi
altı yerimdən yaralandım
Yaranın ikisi hələ də sağalmayıb;
hərdən–hərdən sızıldayır.
İngilislə üz-üze dayanmışdıq.
Çox yaxın.
Bizim əl qumbaramız onun səngərinə düşür,
onunku bizim səngərə.
Hücuma keçdik.
Üç addım getməmişdim ki, yıxıldım yerə.
İngilis gülləsaçanları
qarnımı yaralamışdı.
Bir qədər keçdi.
Başımı qaldırıb baxdım:
göy ulduzlarla dolu.
Bizimkilər çəkilmişlər geriyyə.
Aramsız atəş yağdırır
ingilis səngərləri.
Güllələr vızhavız keçir
başımın üstündən.
Başladım sürünüb geri getməyə.
Torpağı əllərimlə becərirəm
alınım gavura tərəf.
Bir yandan bizim səngərlərə tərəf sürünür,
bir yandan deyirəm:
“Ay allah, məni arxadan vurdurma!”
O vaxt,
adamın ağına ayrı şey gəlir.
Süründükcə şəhid meyitləri
ilişir mənə,
daha doğrusu, mən onlara toxunuram.
Kimisi arxası üstə düşüb açıq ağzı qanla dolu.

Kimisi üzükoylu,
kimisi diz çöküb,
 əlində mauzer
 eləcə donub qalıb.
Öz-özümə deyirdim: "Xudaya,
 öldürəcəksən məni belə öldür:
 əlində silah,
 dizi üstə,
üzüm gavura qarşı!"
Nə işə, səhər açıldı.
Ətraf xeyli işıqlandı.
Biz də səngərin yanına çatdıq.
Bir mauzer uzatdılar,
yapışdım süngüsündən.
Məni sürüyüb saldılar içəri.
Sonradan hesabladım.
Üç saata gəlmişəm
 20 metrlik yeri.
Bir müddət qaldım elə,
 ikiqat.
Yaralarım başladı sızıldamağa.
Günortaüstü
 məni bir nəfərin dahnı yüklədilər.
Gəldik sanitar məntəqəsinə.
Çadırlar...
Çadırların içinə payalar taxılıb.
Samanla doldurulub payaların arası.
Samanların üstündə
 sıra-sıra yaralı yatır.
Kimisi ağlayır,
 kimisi dininə, imanına söyür.
Qayçı ilə kəsdilər paltarımı.
Qaldım anadangəlmə, al-çılpaq.
Bir əsgər şineli atdılar üstümə.
Sarğı tənziyi yoxdur.
Yaralar açıq.

Amma Allah üzümə baxdı,
 qan axmır.
 Qatışıb torpağa, quruyub.
 Bir müddət keçdi.
 Bihuş qalmışam.
 Qolumdan yapışanda ayıldım.
 Çadırdan çölə çıxartdılar.
 Axşam vaxtı idi.
 Gün batabatda.
 Çölüm sərin, içim yanır.
 Taxta-təkər arabalar düzülüb sıra-sıra.
 Sanitarlar atır yaralıları arabalara
 üst-üstə,
 boş buğda çuvalı atan kimi.
 Altda qalanın canı çıxsın!
 Hər arabada on, on beş yaralı.
 Bağıran kim,
 elə oradaca ölən kim.
 Nə isə, yola düşdük.
 Arıburunun yolları daşlıqdır.
 Arabalar silkələnir.
 Düşdü qaranlıq,
 mən arxam üstə uzanmışam.
 Altımda bir gövdə tərənir.
 Sinəmdə bir cüt ayaq var.
 Ancaq bir ayağın yarısı yox.
 Təpədən aşağı enirik.
 Göy üzü ulduzla doludur.
 Xəfif-xəfif əsir ruzgar.
 Bir-birinin dalınca gedir arabalar.
 Qum iskələsinə çatdıq sabaha yaxın.
 Orada da bir çadır vardı.
 Çadırın içindən biri səsləndi
 çölə çıxmadan:
 “– Haralısan?”
 “– Filan yerli!”

“– Atanın adı?”

“– Filan!”

“– Öz adın?”

“– Filan”.

“– Arabacı, at aşağı!..”

Arabacı qaldırıb atır yerə.

Növbə mənə gəldi.

Dözmək olmur ağrıya.

Ana, bacı qoymadım, söydüm arabacıya.

“Lotu adətkərdə olub”

– dedi, “Söy, qardaş!

De gəlsin, nə qədər desən”.

Qum üstünə uzatdılar bizi.

Dəniz xışxaxış qalxır, enir

Ətraf xeyli işıqlandı artıq.

Qum üstündə yaralı bəlkə min idi,

bəlkə də artıq.

Günortaya qədər gözlədik.

Bir gəmi gəldi.

İkibacalı,

dəniz rəngində.

Söyüşə-söyüşə, bağıra-çığıra

yüklədilər bizi gəmiyə

yenə də boş çuval yükləyən kimi.

Gəminin içi qiyam-qiyamət.

Laxta-laxta qan,

yağ, tər.

Üfunət...

Endirdilər məni gəmi anbarına,

ikinci gün qurd düşdü yarama,

ağ-ağ qurdlar.

Heyvancığazlar ağıllı imişlər.

Əyilib baxanda

məni görən kimi qaçırdılar.

Sonra yenə yarama yol açırdılar.

Yeddi gün, yeddi gecə bu sayaq...

Vücudum soyuyur, yanır.
 Allah öldürməyəndə öldürmür.
 Türkün canı bərkdir,
 dözür, dayanır.
 Səkkizinci gün çatdıq Sirkəçiyə.
 Kapitan lövbər atdı, lakin
 “Burda boş yer yoxdur” – deyə qəbul etmədilər bizi.
 Axşam azanı vaxtı lövbəri qaldırdı kapitan.
 Gəlmişik Heydərpaşa qabağına.
 Tibb məktəbi xəstəxana idi o zaman.
 Onlar “mümkündür” dedilər.
 Bir matrosun belində göyərtəyə çıxdım.
 Matros da bir az topal idi,
 amma dəmir kimi bir laz uşağı idi.
 “Bismillah” deyib baxdım dörd tərəfə.
 İstanbul parıl-parıl şəfəq saçdı.
 Ah, canım İstanbul.
 Nə isə, xəstəxanaya girdik.
 Divarlar ağappaq.
 Hər yan elektrik.
 Döşəmə daşları tørtəmiz,
 təptəzə.
 Xərək də ki hazır.
 Məni xərəyə uzatdılar
 rahat-rahət.
 Allah hökumətə zaval verməsin.
 Hökumətə dua etdim o saat”.

Tatar üzlü adam susdu.
 Alını qırıq-qırıq.
 Ucu biz kimi şiş kiçik çənəsində
 ağ, seyrək saqqalı uzanmışdı.
 Canavar gözləri ilə
 bir qərribə gülümsədi Qartallı Kazım.
 Student
 söhbəti kənardan dinləmişdi –

heyretli bir kədər hiss etdi,
sonra hirsli bir mərhəmət.
Sonra düşdü.
Təəssüf,
necə də tez əfv eləyirlər...
Sonra yenə fikirləşdi:
bir növ balıq,
bir növ ağac,
bir növ mədən kimi.
Vətənimdə bir növ insan yaşayır ki,
Ömrünü danışmağa dəyər
və yaddan çıxmayan xatirəsi
müharibələrdir, müharibələr.
Yenə də fikirləşməyə davam etdi:
“Mən bir səngərdə,
özümü gözləyə biləcək qədər cəsuram mı?
gözləyənlərin, ölənlərin çoxu
cəsur idimi?
Və bu gün gözləyənlər və ölənlər
hamısı cəsurdur mu?
Bu işin çox zaman cəsarətlə
əlaqəsi varmı?
Yoxsa səngərdəkilər
bir çobanın sallaqxanaya apardığı
bir sürü mal-qaradırmı?
Yalnız bədənləri ilə deyil,
şüurları ilə də təbə edilmiş adamlardımı?
Yoxsa yanlış düşünürəm?
Elə səngərlər ola bilər ki,
– məsələn, mənimçün –
sevinclə ölə bilərəm orda.
Səmimiyyətim bu anda.
Gələrsə, o gün fəqət
və ölümdən əvvəl
bir neçə saat yaralı yaşayarsam,
təəssüf etməyəcəyəmmi?”

Student daha düşünmədi.
 Biletçi dalaşırdı tatar üzlü adamlar.
 Student bu savaşıin səbəbini anlaya bilmədi.
 Çoxdan peşman olmuş adama oxşayırdı
 tatar üzlü adam.
 Uniformalı biletçi
 vüqarlı idi hirsli vaxtında belə.
 Nuru Öztürk
 (uşaq evində mühasib olan)
 özünü yetirmişdi hadisə yerinə.
 Hamıdan bərk qışqırırdı:
 “– Bəylər, dayanın!
 Biletçi bəy dövlət məmuru sayılır.
 Deməli, dövlət təhqir edilmişdir.
 Dərhal akt bağlamaq lazımdır”.
 Biletçiyə nə isə dedi Qartal Kazım.
 “Yaxşı, elə olsun, Kazım qardaş” – dedi biletçi.
 Student girib Nuru Öztürkün qoluna
 təkrar onu soxdu üçüncü kupeyə.
 Dava-dalaş tez kəsildi, amma
 heç kəs tatarüzlü adama
 dövləti təhqir etdiyini
 qandıra bilmədi.
 510 nömrəli üçüncü mövqe vaqonu,
 qadınlar kupesi.
 Yeddi nəfər sənişin var.
 Ən qocaları oturmuşdur
 pəncərənin solunda.
 Qara paltarının altında
 sümükləri qalmışdı ancaq.
 Çox hündürboylu,
 ağ və qaşsızdı.
 Yanaqlarında ət yoxdu.
 Ağzı böyük və bürüşükdü.
 Ağzını elə yummuşdu ki,
 elə bil bu ağız, heç bir zaman açılmamışdır.

Fikirləşirdi rəhmətlik Şərif ağanın arvadı,
Ratib ilə Yaqub haqqında düşünürdü.
Ağır və tənbel-tənbel işləyən
 bir düşüncə idi bu...
 Ulduzsuz, isti bir gecədə,
 nəmli bataqlıqda xışıldayan
 qamış səsinə bənzəyirdi bu fikir.
Doğma oğlu idi Ratib,
ögey idi Yaqub.
Biri torpaqda yatırdı,
 o biri həbsxanada.
Yaqub öldürmüşdü Ratibi.
Düşünürdü rəhmətlik Şərif ağanın arvadı,
 düşünürdü Şahəndə xanım.
Ölən oğluna yanmırdı.
Əslində heç bir şeyə ömründə yanmamışdı.
 Ancaq, bir kərə,
bir uzun mahmızlı xoruzun ölümündən başqa.
Və bu dünyada heç kəsi sevməmişdi.
Ağ, qanı qaçmış əti,
 ömründə bir gecə də olsun məhəbbət duymamışdı.
İnsansız, batan bir gəmi kimi
qorxunc yalnızlığını daşıyaraq
hər gün bir az daha getdi dibə.
Düşmən idi Ratibə.
Düşmən idi Yaquba.
Ratibə düşmən idi:
 çiyinləri ensiz və salxaq olduğuna,
əlləri qadın əlinə oxşadığına görə,
naxırçıları qamçılaya bilmədiyi üçün,
insanları sevdiyi üçün,
və etirazsız, razı olduğu üçün
Şərif Ağazadəlik ünvanını
 Yaqubla bölüşməyə.
Düşməndi Yaquba:
 Mauzeri, qamçısı, çəkmələri

və bığları ilə oxşadığı üçün atasına,
o başqa qadından olduğu üçün,
və dəyirman ona qaldığı üçün.

Qorxaqdı Ratib.

Qoçaqdı Yaqub.

Yaqub öldürdü Ratibi.

Qəhvəxanada,
çinarın altında,
bircə güllə ilə vurub
alnının ortasından...

Ratibin ölüsünü günorta çağı gətirdilər,
uzatdılar bir taxt üstünə,
sol qolu taxtdan düşdü,

sallandı yerə.

Atasından qalmış qızıl üzüyün üstünə
günəş düşdü.

Qadın qaşsız, ağappaq üzü ilə,
sümüklü yanaqları ilə
dimdik oğlunun yanında durdu.
“Yaqubu asarlarmı?” – deyə soruşdu.

Öz əli ilə göndərmişdi Yaqubu
Ratibin qızıl saçlı arvadının
yanına.

Yaqub ya özünü öldürər,
gedər,
ya da Ratibi öldürər.
Ratibi öldürdüyü üçün Yaqubu asarlar.

Tarla, sürü, dəyirman,
Şərif Ağazadəlik,
Hər iki ehtimalda bölünməmiş qalar.

Ancaq, Yaqubu asmadılar.

Yatdı, yeddi il,
noyabrda çıxacaq.

Rəhmətlik Şərif ağanın arvadı
Şahəndə xanım
yeddi il

əlvan ipəklərlə çox zərif naxışlar salan kimi
 çalışdı ki, həbsxanada öldürtdürsün Yaqubu.
 Yaqubu üç kərə vurdular,
 zəhərlədilər bir dəfə.
 Bir ölümü hazırlamağa
 Yeddi il səbir, hiylə, ümid, inad getdi
 və nəhayət, Şahəndə xanım bu ədavətə
 nə üçün başladığını unutdu.
 O qədər unutdu ki,
 bir gün
 “Yaqub öldü” xəbəri gəldiyi zaman
 Hörməsinin mili düşdü barmaqlarından
 və ömründə ilk dəfə
 çöməlib hönkürə-hönkürə ağladı.
 Sevindiyindən dedilər.
 Halbuki elə deyildi.
 Ağladı, çünki
 bu dünyada Yaqubun ölümündən başqa
 gözləməli bir şeyi yox idi.
 Gözləyirdi ki,
 noyabrda Yaqub çıxacaq.
 Mübarizə davam edəcək.
 Çox şükür ki, ancaq ölüləri
 bir də öldürmək olmaz.
 Düşünürdü rəhmətlik Şərif ağanın arvadı,
 – yeni bir hörgünün ülgülərini düşünən kimi –
 düşünürdü ölümü.
 Enli çənəsinin altında
 zalım və dinməz dururdu ağ baş örtüyünün düyünü.
 Şahəndə xanım altmış yaşında olardı.
 Əlləri xınalıydı.
 Pəncərəyə yaxın, üst yataq yerindən
 bir giləs səbəti yırgalanırdı.
 Dərincədən minən hamilə qadın
 girdə gözlərini dikmişdi səbətə.
 Səbət Şahəndə xanımın idi.

Hamilə qadının solunda oturan Xanım Əminə
 pıçıldadı cəsarətlə
 və bir az da əmr edərək:

“Bir-iki ovuc giləs verin, xanım ana,
 təzəcə yerikləyir”.

Köhnə dəsmalının altında hamilə qadın
 qızardı balaca qulaqlarının ucuna qədər.
 Fəqət Şahəndə xanım qımıldanmadı.

Qoca arvad yəqin kərdır,
 deyə düşündü Xanım Əminə
 və təkrar etdi xahişini
 daha böyük cəsarətlə
 və daha artıq əmr edərək.

Fəqət Şahəndə xanım əhəmiyyət vermədi.

Hamilə qadın titrəyirdi utandığından.

Xanım Əminə inandı ki, qoca qarı kərdır.

Şahəndə xanımı dūmsūkləyib bağırdı:

“Xanım ana, hey!..”

Şahəndə xanım

qalın sūmūkləri ilə çadrasının içindən sıyrılır kimi
 ağır-ağır qalxdı yerindən.

Aldı səbəti xınalı əlləri ilə rəfin üstündən
 və açıq pəncərədən çölə
 tökdü giləsləri.

Sonra səbəti yenə yerinə qoyub

qalın sūmūkləri ilə çadrasının içinə girib oturdu.

Köhnə baş örtüyü titrəyərək ağlayırdı hamilə qadın.

Xanım Əminə ipək kəlağayısını arxaya atıb
 (kəlağayı ilə özünü yaxın saymışdı
 Şahəndə xanıma).

“Qızım, Pərixan, – dedi, – qaç,
 yuxarı başda jandarmalar olacaq”.

Dustaq aparırlar.

Bayaq giləslər aldılar,

bir az versinlər.

Əgər özlərində yoxsa, tapsınlar.

De ki, anamın salamı var”.
 Pərixan on dörd yaşında idi.
 Saçları kəsik.
 Corabları qısa.
 Sarımtıl qılçaları uzun.
 Tufliləri lak.
 Pərixan yerindən sıçradı,
 bayıra atıldı.
 Xanım Əminə qızını təriflədi hamilə qadına.
 “Ağıllıdır mənim qızım.
 Gələn il orta məktəbi bitirəcək.
 Elə firəngcə oxuyur ki,
 polkovnikin arvadı lap təəccüb qaldı.
 Qismət olsa, qadın həkimi eləmək istəyirik.
 Atası razı deyil, amma mən istəyirəm.
 Ev işlərini də bilir.
 Xörək,
 naxış əlindən gəlir.
 Səkkiz yaşından bəri bulaşıqlarımı yuyur.
 Məndən də yaman qorxur.
 Bir dəfə döyüb az qala öldürdüm.
 Atası güclə aldı əlimdən.
 Polkovnikin arvadına dedim ki,
 “Qız uşağını həm oxutmaq,
 həm də qorxu altında saxlamaq lazımdır”.
 Aydın kəndlərindəndi Xanım Əminə.
 Atası məşhur əfəldəndi¹.
 Yunanlar Aydına gəldiyi zaman
 gavura qarşı əfəllər birləşsələr də,
 fürsət düşəndə bir-birini vurmaqdan da
 əl götürmədilər.
 (Komandir kim olsun, adlı-sanlı kim
 və pay-püş üstündə)
 Bu işlər üstündə vurdular

¹ Əfəllər – dağ partizanları

Əminənin atasını.
 Vurdular Əminənin gözünün qabağında,
 öz həyətlərində
 bir sabah vaxtı.
 Səkkiz yaşında yetim qaldı Xanım Əminə.
 İndi otuz yaşındadır.
 Yoğun qılçalı, yekə sallaq döşlü
 və yekə qarınlı bir qadın...
 Fəqət bu eybəcər, yaraşıqsız gövdənin üstündə
 ipək kimi zərif sifəti vardı.
 Onuncu əsr İran nəqqaşlarının
 şəkillərində gördüyümüz,
 Dədənin¹ yan tütəyində bəstələnən,
 divan şerinin bizə tərənnüm etdiyi bir üz.
 Pərixan gəldi.
 Zərif, uzun ovucları gilasa dolu.
 Xanım Əminə gilası verdi hamilə qadına.
 Hamilə qadın cavan bir heyvan acgözlüyü ilə
 yeyərkən gilaları
 Pərixanla danışdı Xanım Əminə.
 “Dedinmi jandarlara atanın kim olduğunu?”
 “Mən demədim, özləri soruşdular”.
 “Jandarmı?”
 “Yox, eynəkli bəy,
 kitab oxuyan,
 yəqin ki məhbusdur”.
 “Məhbus?
 Nə dedi atanın kim olduğunu biləndə?”
 “Heç... hə, soruşdu ki, haralısan?”
 “Deyəydin Aydınliyıq”.
 “Dedim”.
 “Soruşdu ki, kəndlərindəsiniz, yoxsa özündən?”
 “Deyəydin kəndlərindən”.
 “Demədim, ana!”

¹ Dədə – məşhur türk şairi Şeyx Qalibin təxəllüsü (1758–1799).

“Niye demədin?
Kəndli qızı olmağı eyib bilirsən,
donuz qızı...”

Xanım Əminə gülürdü.
Sonra gözəl üzü tutuldu birdən-birə
Və Şahəndənin acığına
bildirmək istəyirmiş kimi bütün kupedəkilərə
hamilə qadınla danışmağa başladı:
Biz Aydınlıyq, xanım bacım.
Kəndliyik.
Jandarm çavuşdur Pərixanın atası.
Elə mənim də xalaoğlumdur
Hüsnü çavuş.
Mallarımız yad ələ keçməsin deyə evləndik.
Onun gözü başqasında imiş,
anası məcbur elədi.
On beş ildir ki, xanım bacım,
Hüsnü çavuşla gəzmədiyimiz yer qalmadı.
Qara dəniz sahillərində lazların,
Şərqdə, kürdlərin arasında...
Kürdlərin quyruğu var, deyirlər.
İnanma, yalandır.
Ancaq çox üsyankar, yoxsul adamlardır.
Dövlətliləri də var,
amma azdır
bəyləri...
On beş dünyanı gəzdik,
gördük çox şeyləri.
Kinosu, teatri,
Bala da getdim,
bax, bu kalağayımla,
Diyarbəkirdə.
Sonra kapitan arvadları ilə poker də oynadım.
Kiresunda bütün qışı oynadıq.
Uddum, çox şükür.
Təyyarə istiqrazından da uddum bir kərə.

Üç adam birdən.
 Hərəyə min lirə düşdü.
 Bu dünyadan kamımı almışam.
 Hüsni çavuşun təqaüd almağına az qalıb.
 Pərişan gecə-gündüz məktəbinə gedəcək.
 Çavuşla mən kəndə qayıdacağıq.
 Çavuş deyir; "Mən daha torpaqla məşğul ola bilmərəm".
 Dükən açacaq.
 Açsın.
 Mən məşğul olaram torpaqla".
 Balaca bir qadıncı
 qapının yanında oturan,
 liliput deyildi
 (liliputlar gəndən bilinir).
 Ona görə də heyrət edirdi insan
 onun bu kiçik boyuna.
 Qəmli idi yekə, ala gözləri.
 Və çil-çil, qırıq-qırıq xırda əlləri vardı.
 Qəflətən soruşdu Xanım Əminədən:
 "Deməli, hərbiyəyə gəlməyiniz?"
 "Əlbəttə, hərbiyəyə,
 Jandarma baş çavuşudur".
 "Mənim də iki oğlum əsgərlikdədir.
 Topçu nəfəridir, nəfəri
 Gəliboluda...
 Şey...
 Mühərribəyə biz də qoşulacağımızı?
 Soruşmaq istəyirdim.
 Mənimkilər,
 "qoşulacağıq, ana, " – deyirlər.
 Cavan, avam uşaqlardır,
 baş düşürlər bəyəm?
 Könülləri vuruşmaq istəyir.
 Sizin əriniz düzünü bilər.
 Bir şey deməyib ki sizə?"
 "Hüsni çavuşun dediyinə görə...

Hüsnü çavuş hər zaman
“Hərbə qoşulacağıq” deyər.
Balaca boylu qadının titrədi çil-çil ɵlləri.
“Demək, yalan deməyib mənimkilər.
Ay Allah...”
Xanım Əminə balaca arvadın sözünü kəsdi:
“Yooox,
Hüsnü çavuş deyir qoşulacağıq...
Mən deyirəm, qoşulmayacağıq.
Kapitan da deyirmiş, qoşulacağıq.
Arvadı deyir, qoşulmayacağıq.
Qoşulub nə qazanacağıq?
Elə müharibəsiz də çox gözəl yaşayır insan...”
Əvvəlcə bir az qorxaq,
sonra qətiyyətlə etiraz etdi Pərixan:
“Yaxşı, amma, ana,
bəs Vətən?
Düşmən vətəni çığnarsa?
Xanım müəllimə dedi ki:
“Vətənin hər qarışını
qanımızla suvarırıq.
Türk ölər, amma baş əyməz!”
Sonra, yadımdadırmı, cümhuriyyət bayramında
nə dedi Xanım müəllimə
radio ilə?
Yoxsa bu da yalandır?”
Balaca qadın
kədərlə baxdı Pərixana.
Dedi: “– Qızım, hələ kiçiksən,
böyü,
gəlin ol,
oğlun olsun.
Onda səndən soruşaram,
müharibə necə şeydir”.
Pərixan cavab vermək istərkən,
qarışdı söhbətə

nazik, mavi atlaz kimi bir səs:
 “İndi qadınlar da əsgərliyə gedir.
 Müharibə ancaq kişilər üçün deyil.
 Təyyarə bombardmanından sonra azmı uşaq öldü?”
 Şadiyə idi söhbətə qarışan.
 Şadiyə Şahəndə xanımınla qabaq-qarşı oturmuşdu.
 Köhnə bir İstanbul mahnısında
 qəlbindən qanlar axan bir sevgili vardır.
 Fəsi bir az uzun.
 Fəsi bir az qara
 və qəlbinin şikayəti, ah...
 Və qızıl gözlüklü, sarı bıqlı.
 Xəyali-biqərarında keçib susuz səhranı.
 Böyük intizarla gözləyər
 Adalar sahilində
 və deyər: Şadiyə hanı?
 Deyər ki: “Hardadır müşk qoxulu torpaqlar?”
 Deyər ki: “Sarıltı solmaq üzrə yarpaqlar”.
 Deyər ki: “Mənə məskən olunca torpaqlar,
 Məni şad et, Şadiyə, başın üçün...”
 Nə qərribə şeydir,
 indi ucu biz kimi şiş şapkası ilə
 510 nömrəli üçüncü mövqedəki Şadiyə
 uşaqları öldürən təyyarələrdən
 danışdığına baxmayaraq,
 bir kədərli xatirə kimi
 adamın yadına salırdı
 Adalar sahilində gözləyən Şadiyəni.
 Elə ədalət və nazənin,
 və üzündə kölgəsi varmış kimi idi
 bəzəkli bir şəmsiyyənin.
 Bu şəmsiyyə solə əyilmişdir bir az,
 bir az da xumar,
 kənülləri oxşar...
 İzmirə yaxınlaşırdı qatar.
 Sağda bostan üstü, su çəkən çarxlar:

gözləri bağlı atlar hərənir,
elə bil cansızdırlar.
Elə bil ki, harda isə yayları var,
ordən bir oyuncaq kimi qurulurlar.
Sonra göründü dəniz.
Qarşıda dənizin üzərində
Gölcüklə Dəyirmandərə arasında
“Yavuz” gəmisini.
Görkəmli,
– görünür təzə rəngləniib, –
tərtəmiz.
Fəqət belə uzaqdan
onu ilk dəfə görən adamı heyrətə salacaq
qədər
əzəmətsiz.
Elə bil ki, dər ağacından tutub
yavaşca qoyublar suyun üstünə.
Heç bir yeri,
hətta bacaları da,
oxşamır daş basması
şəkillərinə.
Solda kağız fabrikanı.
Çox hündürdə bir təyyarə uçur.
Ayaqyalın bir uşaq yüyürür yolda.
Bir dənizçi.
Çarşablı bir qadın.
Yaşılbayraqlı bir adam.
Semaforlar.
Su anbarı.
Demiryolu ayrıcıları.
Hara isə, nə isə aparmaq üçün gözləyən
demiryolu vaqonları.
Rəsmi əlamətləri ilə İzmir stansiyası başlayır.
Qatar yavaşlayır.
Qartallı Kazım tatar üzlü adamlarla
düşdü vaqondan.

Bir az irəlisində stansiyanın
 lap qarşıda körpü görünürdü.
 Körpü üstündə adamlar.
 Əyilib
 stansiyadakı qatara baxırlar yuxarıdan.
 Gözləyirlər ki, qatar hərəkət edib,
 onların altından,
 paçalarının arasından keçsin.

Qartallı Kazım
 körpünün yanındakı bir ağacı
 göstərdi tatar üzlü adama:
 “Bu körpünün altındakı ağacı görürsənmi,
 dal ayağı üstə qalxmış ayıya oxşayır.
 Bu sol tərəfdəki böyük ağacı?
 Bax!
 O, budaqları körpünün üstünə qalxanı deyirəm.
 Əli Kamalın ölüsünü bu budaqlardan
 asdılar.

1888-də, gündüz, günorta,
 İstanbulda, Bəyoğluda, bərbərxanada
 üzünü qırxdıranda tutdular.
 “Kimdir bu Əli Kamal?”
 “Qəzet müxbiri.
 İngilislərdən pul almış.
 Xəlifənin adamı.
 Eynəkli,
 yoğun.
 Qan damardı qələmindən.
 Ancaq murdar,
 ancaq pis qan.
 Vaxt olur ki,
 qələm düşmənliliyi
 daha dərin yara açar
 mauzerin düşmənliliyindən”.

“İzmir o vaxt bizdə idimi?”
 “Yenicə girmişdik.

İngilislər hələ İstanbulda idi.
 Əli Kamalı ingilisin göy gözündən
 oğurlayıb gətirdilər.
 Altı-yeddi saat qabaq, burda gəlir, gəlir, deyə
 səs yayıldı.
 İskələyə yığışdı millət,
 az qala İzmir xalqının dördde üçü.
 Arvad, uşaq...
 Mən ulu camidən baxırdım,
 gözümdə durbin.
 Nəhayət, motorlu qayıq göründü,
 enib, qalxıb gəlirdi.
 Aşağı yüyürdüm.
 Mən iskələyə düşənə qədər
 Əli Kamalı qayıqdan çıxarmışdılar.
 Burda,
 təpədə,
 saray meydanında hökumət binası var,
 ordu qərargahı.
 Ora apardılar.
 Binanın qabağı,
 meydan.
 küçələr
 adamla dolu.
 Qarışqa kimi qaynayırdı İzmir əhalisi.
 Hamısı da acıqlı,
 hamısı da mərhəmətsiz.
 Çoxu gülürdü.
 İzmir şəhəri, sanki bayram keçirirdi.
 Hava da isti.
 Göy də buludsuz.
 Əli Kamal Dövlət binasında
 20 dəqiqə qaldı, qalmadı,
 çölə çıxarıldı.
 Bir addım atdı.
 Dörd yanını zabitlər, polislər bürümüşdü.

Üzü əhəng kimi.

Özü sarışın.

Birdən əhali başladı bağırmağa:

“Məhv olsun Əli Kamal!”

Dayandı.

Geri döndü.

Arxasına baxdı –

Dövlət evinin qapısına tərəf,

bəlkə də qayıdıb içəri girmək üçün.

Lakin qapını ağır-ağır üzünə bağladılar.

Yırğalana-yırğalana getdi on addıma qədər.

Əhali durmadan bağırırdı.

Bir daş atdılar arxadan,

başına dəydi.

Bir daş da atdılar,

bu dəfə dəydi üzünə.

Sındı eynəyi.

Qan axıb bıqlarına töküldüyünü gördüm.

Kim isə vurun! – deyə bağırırdı.

Daş,

ağac,

çürük meyvə yağır göydən.

Keşikçilər çəkildi ətrafından Əli Kamalın.

Əhali qara bulud kimi atıldı üstünə,

ayaqlarının altına saldılar.

Yerdə onun başına bir oyun açdılar,

gəl göresən.

Sonra bir az sakitləşdi aralıq,

Gördüm, Əli Kamal uzanıb yerdə üzüqoylu.

Əynində qısaca bir alt tumanı qalıb.

Çılpaq bədəni sucuq kimi, ətli, ağappaq...

Mənə elə gəldi ki, hələ də nəfəs alır.

Bir ip bağladılar sol ayağına.

Heç yadımdan çıxmaz.

Sol ayağında ayaqqabı, corab-filan yoxdu,

ancaq sağ ayağında corabbağı qalmışdı.

Başladılar meyiti ayağından dartıb sürüməyə.
 Yoxuş aşağı, başı daşlara dəyə-dəyə gedir,
 camaat da onun dalınca.
 Birdən ip qırıldı.
 Yeni ip bağladılar.
 İbrət götürməli bir mənzərə idi.
 Xalqı qəzəbləndirmək olmaz!
 Bir dözər, iki dözər...
 Hər nə isə...
 Əli Kamal belə gəzdi, dolaşdı İzmir.
 Axırda,
 dediyim kimi,
 bu körpünün üstündəki budaqlardan asdılar ölüsünü.
 Sonra meyiti aşağı saldılar.
 Köynəyindən, ya alt tumanından,
 ya alt paltarlarından nə isə
 bir parça ilişib,
 iki aya kimi budaqdan sallana-sallana qaldı.
 Sonra, çox sonra
 saatı, filanı torqa qoyulub satıldı.
 Mən bir nəfəri tanıyıram,
 onun bir tay corabını xatirə üçün
 beş lirəyə aldı".
 Tatar üzlü adam soruşdu:
 "– Saatı qızıl idi?"
 "– Qızıl idi".
 "– Yaxşı iş görməyiblər,
 saatı alan da,
 corabı alan da.
 Deyərlər, xeyir gətirər,
 inanma.
 Asılmış adamın şeylərindən xeyir görmək olmaz.
 Yaxşı iş görməyiblər.
 Əslinə baxsan izmirililərin hərəkəti də
 düz deyil.
 Adamın günahı olsa

dövlət cəzasını verər,
hökumət asar.
Adamı parçalamaq
dövlət əleyhinə çıxmaq deməkdir.
Mən Çanaqqalada yaralanıb,
Heydərpaşa xəstəxanasında yatanda...”
Qartallı Kazım güldü:
“– Yaxşı, – dedi, – amma
sən bayaq təhqir etdin dövləti”.
“– Mən?”
“– Sən!”
“– Yalandır.
Mən dövlətin əleyhinə çıxmıram”.
“– Məmuruna qarşı çıxdın”.
“– Mən biletçi ilə höcətləşdim”.
“– Demiryolu dövlətidir, biletçi də dövlətin məmuru”.
Bu səfər tatar üzlü adam güldü:
“– Elə olanda mən də məmuram, çünki,
Merinos fabrikasında keşikçiyəm”.
“– Əlbəttə, məmursan...”
“– Əsla,
deyiləm.
Nə mən məmuram, nə biletçi.
Biletçidən, keşikçidən məmur olarmı?
Mən hətta polisi də məmur saymıram.
Komissar, o başqa...
O məmurdur...”
Bu mübahisə uzun sürəcəkdi.
Hərəkət zəngi vuruldu birdən.
Vaqonlarına yüyürdülər
tatar üzlü adamla Qartallı Kazım.
Qatar hərəkət etdi...
İzmirin içindən, bazarın ortasından
keçir qatar.
İtirdi ciddiyyətini,
tramvaylaşdı.

Başını çevirib ona baxır:
 Şəhərlilər, evlər, mağazilər,
 bütün gurultusuna baxmayaraq,
 oyada bilmədi yuxudan
 fayton atlarını.
 Və bu mayın günorta çağında,
 İzmir şəhəri arxada qalanda
 tənha düzlərlə gedəndə qatar
 aldı yenə də öz ciddi görünüşünü,
 yenə də “həsret qovuşduran” oldu.
 510 nömrəli üçüncü mövqe vaqonunda
 alnı pəncərə şüşəsinə dayalı
 bir insanın ürəyindən
 yox olmuş bir dünya keçirdi.
 Köhnə bir yunanlı idi Kiryos Dimitriyos.
 Korent kanalı üstündəki
 Patras şəhərinin qabağındakı
 Mesolonk limanından idi.
 Fidiy, Homer, Aristotel onun vecinə deyildi.
 Dənizi, istini, izdihamı seven bir adam idi.
 Mixail Traastellis üçün bu dünyada
 heyret ediləcək şey
 ilbizlər, bir də qırxayaqlar idi.
 Onun qəlbində Yunanıstan:
 balıqçı gəmilərinin koykalarından,
 Mesolonk limanındakı birmərtəbə evdən
 və yoldaşlarından ibarət idi.
 Yunanıstan necə oldu?
 Kiryos Dimitriyos, Mixail Traastellis,
 indi 1941-ci ildə,
 may ayında,
 dənizi, Yunanıstanı və evi bir çamadana qoyub
 hara gedirik?
 Necə oldu ki, bu dünyada təkbaşına qaldın?
 Darmadağın oldun?
 Yar-yoldaşı öldürdülər.

Korentdə, suların dibindədir
balıqçı gəmiləri.
Şüşə bir sandığa qoyulmuş insan cəsədi kimi,
hərəkətsiz yaşayırlar suyun
ortasında.
Bu il Hitlerin zabitləri yeyəcək
ilbizləri.
Atan Afınada,
anan Sakızda,
bacın İskəndəriyyədə,
sən 510 nömrəli üçüncü mövqe vaqonundasın.
İzmir çölündən keçir qatar.
Düzlərdə, belə baharda
belə günortaçağı,
göy üzünün aydınlığı
bir məhəbbət mahnısı kimi yumşalarkən,
ağacların
rahat və sərin kölgələri
başlarkən torpaq üzərində uzanmağa,
daha gənc,
daha şəhəvətli,
daha yaşıl yaşayarkən,
quşları, buynuzlu heyvanları və cücüləri ilə otlar,
tənbəl və bəxtiyar
sazan balıqları kimi qımıldasarkən su gölməçələri,
bir məsud təəssüfdür insan ürəyində
bugünkü dünyada yaşamanın kədəri.
Mixail Traastellis baxır pəncərədən.
Lakin bu torpaq ona biganədir.
Dilini bilmədiyi üçün yox!
Belə günortaçağı, belə baharda,
nə rumcadır, nə türkçə,
torpaqcadır torpağın danışdığı dil.
Ancaq kədərli idi Mixail,
nə torpağı dinləyən,
nə insanları, dünyanı düşünən halı vardı.

Halbuki vaqonda, bu günortaçağı
insanlara və bugünkü dünyaya aid idi kədəri.
İzmir düzənliyindən keçir qatar.
510 nömrəli üçüncü mövqeli vaqon.
Birinci kupe.
Danışır jandarmlarla dustaqlar.
Dustaq Mələhət soruşdu jandarm Heydərden:
“– Uşaqları sevirsənmi?”
“– Sevməmək olarmı?
Deyiblər ki, Allahdan böyük nə var?
Cavab veriblər ki, uşaq.
Doğru deyiblər.
Uşaq Allah qorxusunu bilə bilərmə?
Bilməz!
Kim kimdən qorxmazsa, o ondan böyükdür.
Sənin uşağın varmı, bacı?”
“– Var.
Anamın yanında qoydum.
Üç yaşına yeni girib.
Gələn il gətirdəcəyəm”.
“– Həbsxanayamı?”
“– Bəli!
Olar.
Uşaq üçün hamısı birdir.
Bir uşaqlar üçün, bir də pişiklər üçün,
ya həbsxana, ya cənnəti-ələ”.
“– Atası hardadır?”
“– O da dustaqdır”.
“– İş, peşəsi nədir?”
“– Tütün fabrikasında işləyir.
Mən də tütün fabrikasında işləyirdim”.
“– Anbarlardamı?”
“– Bəli”.
“– Anbarları eşitmişəm.
Bir İbrahim vardı bizim kənddə.
Samsona gedib tütün fabrikasına girdi.

Üç ildə vərəmdən öldü.
 Sən ərinin dustaq olduğu yerəmi gedirsən?”
 “– Xeyr,
 O ayrı cəza evindədir”.
 “– Allah kömək olsun, bacı,
 nə eləyək?
 Özünü üzmə, düzələr”.
 Dustaq Xəlil jandarm Həsənlə danışdı.
 Jandarm Həsən soruşdu:
 “– Yəni, deyirsən, hökumət çöreyi cirə kağızı ilə verəcək?”
 “– Hər halda cirə ilə olacaq”.
 Düşündü jandarm Həsən,
 sonra davam etdi burnunu çəkib:
 “– Elə cirə ilə olsa yaxşıdır”.
 “– Niyə?”
 “– Çöreyə hörmət lazımdır.
 Camaat çöreyə hörmət eləmir.
 Bir dilim özləri yeyir,
 bir dilim itə atır, şəhərlilər.
 Çörək can dərmanıdır.
 Ancaq kənddə bir az vergilər azalsa idi.
 Sonra qaramal da ucuzlaşar.
 Məndə torpaq istədiyin qədər var.
 Amma başını sıgallamağa bir pişiyim də yoxdur”.
 Jandarm Həsən
 başladı danışmağa Mələhətə
 Təpələrdən:
 “– Bizim kəndin bir saatlığında
 bir Alevi kəndi var.
 Çalışqan adamlardır, amma
 xoruza ibadət eləyirlər.
 Təpələr onların kəndindədir.
 Qazırsan
 div şəklində daşlar çıxır yerdən,
 saxsı qablar, qızıl çühürlər...
 Hökumət qarışır indi bu işə.

Tapdığını Ankaraya,
 muzeyə göndərir.
 Heç muzeyə getmisənmi, bacı?"
 Məlahət güldü:
 "– Getməmişəm".
 "– Mən getdim, İstanbulda bir kərə".
 "– Hərbi muzeyəmi?"
 "– Yox.
 O birisinə.
 Görməli yerdir.
 Gavur padşahların daşdan qayırılma
 heykəlləri var.
 Görünür o vaxtlar dəmir yox imiş.
 Olsaydı onlar da
 Atatürkünkülər kimi dəmirdən tökülərdi.
 Çoxusu çıl-çılpaq.
 Arvadlar da var.
 Qəbirləri də ordadır.
 Bir gün varmış, onlar da sağ imiş,
 indi daş olub dayanıblar muzeydə".
 Dustaq Fuadla çavuş müharibədən danışdı.
 Pəncərədən baxırdı dustaq Süleyman.
 Dodaqaltı Fikrətin bir şerini oxuyurdu:
 "Yeyin, əfəndilər, yeyin, bu xani-ıştaha sizin".
 İzmir düzənliyindən keçirdi qatar.
 510 nömrənin beşinci kupesində
 yatırdı xurcun sahibi
 Həlim ağa.
 Qara saqqalının,
 ağ yun corablarının içinə çəkilib yatmışdı –
 rütubətli, isti hinində yatan bir heyvan kimi.
 Birdən-birə durdu qatar.
 Həlim ağa baxdı pəncərədən.
 Vaqonda işıqlar yanmamışdısa da
 bayırda gecə olmuşdu.
 Bir stansiyada dayanmışdılar.

Həlim ağanın indiye kimi görmədiyi
çox böyük bir stansiya.
Stansiyanın qapısı qaranlıqdı,
onun da lampalarını yandırmamışdılar.
Yaman da çox adam vardı.
Balabanlar çalınırdı.
Alov-alov yanan məşəllər vardı
adamların əlində.
Bağırıb çağırırlardı.
Alacaqaranlığında məşəllərin
bir qat daha böyüyürdü
balabanlar, stansiya və qaranlıq.
Birdən-birə başladı qar yağmağa,
Lopa-lopa yağır.
Balabanlar daha ucadan vuruldu.
Bayraqlar dalğalandı,
al deyil,
yaşıl.
Bir adam çıxmışdı stansiyanın damına,
başında kaska,
belində gümüş kəmərlə
əyri qılınc.
Müharibədə ingilisi məğlub edən
qəzetçi paşa idi bu,
tanıdı onu Həlim ağa.
Halbuki bu gecəyədək heç görməmişdi onu.
Daha diqqətlə baxdı.
Az qala qışqıracaqdı.
Baqqal Hacı Nuru bəy də yanıdaydı paşanın.
Əli ilə damın üstündən işarə edib,
“Gəl bura, gəl, gəl” – deyirdi Həlim ağaya.
Həlim ağa gedib
ətəklədi paşanı.
İkisi bir avtomobildə idilər
Canqırı valisinin avtomobilindən
böyük idi bu.

Yağış yağdı.
 Yağlanmış kimi şosenin üstündə
 quş kimi uçurdu maşın.
 Həlim ağa qarşısında oturmuşdu paşanın.
 Xurcunu şoferin yanında idi.
 Paşa Həlim ağanın saqqalına tərəf əyilib:
 “Çox şükür, oldu, – dedi, – tez oldu bu iş,
 Almanla birləşib
 müharibəyə qoşulduq.
 Hazırlaş.
 Ağzını möhkəm saxla,
 heç kəsə bir şey demə,
 hətta Hacı Nuru bəyə də.
 Çörəyi cırə kağızı ilə verəcəklər,
 unun varmı?
 “– Var, paşam”.
 “– Anbara şəkər yığmısanmı?”
 “– Yığmışam, paşam”.
 “– Ağ neft necə?”
 “– Almışam.
 Dənə zeytun, yarma, düyü, noxud,
 lobya, hər şey, nə lazımsa”.
 “– Çox gözəl.
 Sən Hacı Nuru bəydən daha zəngin olacaqsan”.
 “– Sayənizdə, paşam”.
 “– Sabah hamı biləcək,
 bu gün sən bil, açma ağzını!
 Şami-şərifdə
 bərabər qılarıq cümə namazını!”
 “İnşallah, paşam”.
 “Hacı Nuru bəydən daha zəngin olacaqsan.
 Hacı Nuru bəydən daha zəngin,
 Hacı Nuru bəydən...”
 Paşa ilə bərabər o, çardağ altında oturmuşdu
 ağappaq və ipək kimi
 incə Misir həsirinin üstündə.

Paşadan soruşdu:

“– Hitler gavur, doğrudan da müsəlmandırmı?”

“– Müsəlmandır.

Hamamda çiməndə gözümle görmüşəm.

Gavurlar hamamda fitə bağlamazlar.

Sünnət olunub.”

Bir pişik keçdi

Həlim ağanın qılçalarının arasından.

Uzun tükləri qarışmış,

qıpqırmızı bir pişik.

Həlim ağa pişiyin dalına düşdü.

Pişik qaçdı,

o qovdu,

pişik qaçdı,

o qovdu.

Bazar hamamının qabağına qədər gəldilər.

Pişik içəri girdi.

Qapançının qızı Şərifə çıxdı çölə.

Qoltuğunda hamam boğçası,

yayxana–yayxana,

qıpqırmızı, gipgirdə yanaqları,

örpəyinin altında

qara saçları islaqdı.

On beş yaşında olardı.

Həlim ağa doladı biləyinə

Şərifənin saçlarını,

qızı arxası üstə yatırdı

qənd çuvallarının üstünə.

Yaxasını açdı.

Dişlədi sol yanağını.

Qızın yanağından, diş yerindən

qan axdı sinəsinə doğru.

Paşa çiyinə toxundu Həlim ağanın.

Valinin stolu arxasında oturub

Yuxa–kabab yeyirdi paşa.

Həlim ağa:

“Paşam, – dedi,
– izin ver
şəriətin hökmü icra olunsun.
Allahın əmri ilə dörd arvad düşür”.

Paşa güldü:

“– O da olar, Həlim ağa,
hələ vaxtı deyil.

Qıza qoy molla kəbin kəssin”.

“– Atası razı deyil”.

“– Arvadını boşə”.

“– Torpaq, bir də iki dükan əldən çıxar”.

“– Onda bir çarə tap...”

Mətbəxdə paltar yuyurdu.

Həlim ağanın arvadı.

Kişinin içəri girdiyindən xəbəri olmadı.

Çöməlmişdi,

dalı qapı tərəfə,

qolları təknənin içində, əlləşirən

qalxıb-ənirdi

qara köynəyinin altında kürək sümükləri.

Həlim ağa bir arvadına baxdı,

bir mətbəxə.

Mətbəxin damı uçmuşdu.

Göydəki ulduzlar görünürdü.

Həlim ağa yeridi barmaqlarının ucunda,

yaxşı ki, rezin ayaqqabıları səs çıxarmırdı.

Lap yaxınlaşdı arvadına.

Aldı sağ əlinə paltosunun altında

gizlətdiyi baltanı.

Baltanın ağzı sınmışdı üç yerdən,

qaldırıb vurdu arvadın peysərinə.

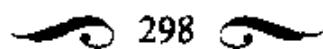
Qan çıxmadı,

kəllə yerə düşmədi,

bir dəri ilə asılı qaldı boynundan,

ordən sallanaraq

Həlim ağanın üzünə baxdı:

“Ağa, neylədin?” – dedi –
bir vurdun, bir də vur!”
Həlim ağa bilirdi,
“Ərəbzəngi” kitabından qalmışdı yadında:
Bir kərə vurmaq lazımdır.
Bir də vursa dirilər.
Bir də vurmadı
Kəllə narazı
çatdı qumral qaşlarını.
Sonra nazik, sarı-buğdayı boynundan qopub düşdü yerə.
Kəllə qopub düşəndə
sıyrıldı boynunun dərisi,
elə bil bir söyüd budağının qabığı soyuldu.
Orta məktəb uşaqları kəllədən kos düzəltdilər.
Başladılar hərbi şöbənin həyətində oynamağa.
Baltası ilə yoldan keçəndə ağa
Kapitanın oğlu bir topik vurub
bu insan başından qayırılma topu
saldı ağanın qucağına.
Qucağına düşənə baxdı ağa.
Gördü ki, bu arvadının kəlləsi deyil,
Həzrət Əlinin kəsik başıdır.
Həlim ağa başladı ağlamağa.
Həm də bərk qorxurdu.
Soruşdu paşa:
“– Nə var?”
“– Arvadımı öldürdüm, paşam” – dedi.
“– Zərəri yoxdur.
O öldü, sən çox yaşa.
Təyyarə bombardmanından öldü, deyərək” –
dedi paşa.
“– Sən hələ bir İstanbula get,
könlün açılsın.
Artıq sən, Hacı Nuru bəydən etibarlısan.
Mənim qəzetəmə də gəl
qəhvə içərik...”

Həlim ağa üçüncü mövqe bir vaqon kirələdi,
ancaq kupesiz bir vaqon.

Təkbaşına,
özü üçün.

Kilimlə döşədi vaqonun hər yerini.

Corablarını çıxardıb

alt paltarı ilə vaqonun ortasında uzandı

Manqalı yandırdı,

qəhvədanı oda qoydu,

qəhvə köpükləndi.

Qapançı qızı Şərifəni qarşısında gördü.

Saqqalına lap yaxın idi

ağ, yoğun baldırları ilə,

turunc kimi məmələri.

Qızın belindən qucaqlamaq istəyəndə

qatar birdən-birə dayandı...

Xurcun sahibi

uçdu havada

quyruqsuz və qanadsız,

qalxdı buludlardan yuxarı.

Sonra qəflətən başını bir ulduza vurub

düşdü dənizə.

Qurğuşun parçası kimi getdi suyun dibinə,

silkelənərək oynadı.

Doğrudan da dayanmışdı qatar,

pəncərə qabağına yığılmışdı vaqondakılar,

həyəcanlı idilər.

Fit verilir,

səslər gəlirdi.

Həlim ağa ağrıyan başını tutub soruşdu:

“– Nə olub, nə var?

Bir yer verin, biz də baxaq”.

Pəncərə qabağında yer verən olmadı.

Ancaq izah etdi tatar üzlü adam:

“– Sən yatmışdın, birdən zıx deyib dayandı qatar,

bir-birimizin üstünə yığıldıq.

Stansiya-filan da yoxdu,
 çölün düzü.
 Biletçilər yerə düşdülər,
 çığıra-çığıra danışdırlar...”
 Həlim ağa daha qulaq asmadı.
 Ayağında yun corab atıldı koridora.
 “Mənə aydın oldu, mənə aydın oldu,
 yuxusunu görmüşdüm” – dedi.
 Yerdə, lokomotivin yanında
 Dayanmışdı maşinist Əlaəddin
 yarışda atını birdən-birə dayandırıb
 yerə düşmüş,
 cilovları tutmuş bir atlıya oxşayırdı.
 Lokomotiv tərtib idi.
 Nəmli səslər çıxardıb
 yorğun-yorğun nəfəs alırdı
 ağ buxar buludları buraxaraq.
 Kömürçü İsmayıl soruşdu yuxarıdan:
 “– Usta, hansı vaqondan çəkiblər
 haray, kömək işarəsini?”
 “– Nə bilim,
 indi öyrənərik”.
 Baş konduktor vaqonların qabağında bağırırdı:
 “– Bəylər, təlaş etməyin!
 Xanımlar, düşməyin vaqonlardan!”
 Əlaəddin
 baş konduktora yaxınlaşdı.
 Danışdılar.
 Geri döndü.
 Geridə qalan yolun üstündə
 nə işə aparan
 insanlar göründü.
 Ocaqçı İsmayıl soruşdu:
 “– Ölübmü, usta?”
 “– Məlum deyil”.
 “– Niyə özünü atıb?”

“– Bilmirəm”.

“– Necə bilirsən, usta, eşqə görədimi?

Yəqin bir qızı istəyib, verməyiblər,
ya arvadı yava imiş”.

“– Zənn eləmirəm”.

“– Eşq deyilsə, pulsuzluqdandır,
görüb ki, çarə yoxdur”.

“– Bəlkə də...”

“– Yaxud yoldaşlarından biri ona
dəhşətli namərdlik eləyib”.

“– Kim bilir”.

“– Daha doğrusu, usta,
yazığm bileti yox imiş”.

“– O da mümkündür”.

“– Ağılıma bir şey də gəlir.
xaricdə oğlu, qardaşı-filanı varmış,
təyyarə bombardımanından
ölmüş...”

“– İsmayıl, vallah bilmirəm.”

“– Yaxşı, sən nə deyirsən, usta?”

“– Mənim fikrimə görə, bəlkə
vaqonun bufer qapısı açıq qalıb
adam görməyib
ayağı gedib,
düşüb yerə”.

“– Usta, yox, bu olmadı”.

“– Niyə?”

“– Niyəsini bilmirəm,
amma olmadı”.

Fikirləşdi maşinist Əlaəddin
Əcaib bir kədərlə gülümsədi:

“– Haqlısan, İsmayıl, – dedi.
doğrudur, belə şey olmaz.

Ölüm arzulamaq üçün
bu gün bu dünyada o qədər səbəb var ki...
Adamları elə asan məhv eləyirlər ki,

buferdəki qapının açıq qala bilməsinə,
sadəcə bir qəzaya adam inanmır”.
İsmayıl bu uzun cümlənin ancaq axırını anladı.
Və ancaq axırını təsdiq etdi:
“Adam inana bilmir, usta!”
Ölünü fərqlənə qoydular,
əlli yaşlarında bir adamdı.
Maşinist Əlaəddin qalxdı lokomotivə,
işarə verdi baş konduktor.
Qatar hərəkət etdiyi zaman
510 nömrəli vagonun beşinci kupesində
xurcun sahibi
çin çıxmayan yuxusundan dilxor,
qara saqqalını tumarlayırdı;
damağında bir qəlyan kimi papiros,
saat düz on səkkiz otuz.

QURTULUŞ DAVASI DASTANINDAN

ONLARDAN BƏZİLƏRİ

Saat üç otuzdur.
Xalimur – heyvalıq üzərində,
manqa döyüş xəttindədir.
İzmirli Əli onbaşı
qaranlıqda,
elə bil onları bir də görməyəcək kimi,
manqadakı əsgərləri yoxladı birər-birər.
Sağdakı birinci əsgər sarışındı,
ikinci əsmər.
Üçüncü pəltəkdi.
Ancaq ondan yaxşı şərq oxuyan
bütün bölükdə yoxdu.
Dördüncünün könlü xəşil istəyirdi yaman.
Beşincini intiqam hissiydi yandıran,
rüsxət kağızı alıb Urfaya girdiyi zaman,
əmisini vuran
adamı vuracaqdı.
Altıncı
təsəvvürə gəlməyəcək qədər yekəayaqlı bir adamdı.
Vətəndə torpağını və tək öküzünü
bir qoca qaçqının arvadına verdiyi üçün
qardaşları onu məhkəməyə verdilər.
Bölükdə yoldaşlarının əvəzinə
keşik çəkməyə getdiyi üçün
ona, “Dəli Ərzrumlu” dedilər.
Yeddincisi Məhməd oğlu Osmandı,
Çanaqqalada – İnönüdə, Sakaryada yaralandı.
Gözünü qırpmadan
yenə neçə yara ala bilər
və dimdik, ayaq üstə qala bilər.
Səkkizinci

İbrahimdi.
 Ağ dişləri belə şaqqıldayıb
 bir-birinə dəyməsə
 qorxmazdı bu qədər.
 İzmirli Əli onbaşı bilirdi ki,
 dovşan qorxusundan qaçmaz,
 qaçdığından qorxar,
 odur ki qaçar.
 Saat dörd.
 Ağzı Qara söyüdlü məntəqəsi.
 12-ci piyada diviziyası.
 Gözlər qaranlığa, uzağa zillənmiş.
 Əllər yaxında, avtomat üzərində,
 hər kəs öz yerində.
 Batalyon imamı¹
 Ön xətdə yeganə silahsız adamdı,
 ölülərin adamı...
 Qiblə tərəfə bir sınıq söyüd budağı sancaraq
 boynunu büküb,
 əllərini ovuşdurub,
 sabah namazına başladı.
 Ürəyi rahatdır.
 Cənnət əbədi bir istirahətdir.
 Məğlub olsalar da, qalib gəlsələr də düşməyə
 meydanı-qəzadən
 Cənabi-Kəbbul ələminə
 öz əlləri ilə verəcəkdir şəhidləri.
 Saat dörd qırx beş.
 Sandıqlı ətrafı...
 Kəndlər...
 Qara bıqları sallanmış bir süvari
 çinar dibindəki atın yanında durur.
 Çuxurova atı
 qaranlıqda quyruğunu oynadır.

¹ Molla

Dizlərinin gözü qan,
qantarğası köpüklü.
İkinci süvari diviziyasından dördüncü bölük
atları, qılıncları və insanlarıyla
havanı qoxulayırdı.
Arxada, kənddə bir xoruz banladı.
Qara bıqları sallaq süvari,
necə və nə zaman gələcəyini bilmədən,
qisasçı, gözəl, rahat günlərə inanırdı.
Qoca təpədə, gözetləmə yerində,
sarja papaqlı növbətçi
bığaltı gülə-gülə
dayanmışdı mauzerinin yanında...

KƏLLƏ

3 pərdə 14 şəkildə faciə

İŞTİRAK EDİRLƏR

Doktor Dalbanezo	Neft kralı
Qız – doktor Dalbanezonun qızı	Tablo taciri
Pedro	Eskimos rəssam
Şair	Dəvət edilmiş kişilər və qadınlar
Komisiyonçu	Frayman
Fahişə	Sərsəri
Qapıçı qadın	Polis nəfərləri
Vilyams	Polis məmurları
Paolina	Heyvan təlimçisi
Naşir	Carçı
Qəzetçilər, müxbirlər	Hoqqabazlar
Birinci fraklı adam	Saqqallı qadın
İkinci fraklı adam	Pəhləvan
Doktor	Sirkin tamaşaçıları
Psixoloq	

BİRİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

Telefon 1 (*qəzetçi*). Allo!

Telefon 2 (*qəzetçi*). Allo!

Telefon 3 (*qəzetçi*). Allo!

Telefon 4 (*qəzetçi*). Allo!

Telefon 1. Mən, Dollaryanda Birləşmiş Qəzetlər Trestinin müxbiri Cekəm. Dinləyin.

Telefon 2. Mən, Dollaryanda Birləşmiş Qəzetlər Tresti “Fayf Oklok” qəzetinin redaktoru Conam. Dinləyirəm.

Telefon 3. Mən, Dollaryanda Birləşmiş Qəzetlər Tresti “Libri tribunal” qəzetinin növbətçi redaktoru Rodesəm. Dinləyirəm.

Telefon 4. Mən, Dollaryanda Birləşmiş Qəzetlər Tresti “Deyl cernal” jurnalının baş redaktoru Konksam. Dinləyirəm.

Telefon 1. Yazın. Qəzetlər trestinin idarə heyəti rəisi mister Fraymanın əmri ilə bu gün saat on beş otuz beşdə doktor Dalbanezo ilə görüşdüm. Görüşümüz on yeddi dəqiqə sürdü. Doktor Dalbanezo on altıncı avenyu 14-cü küçədə, 86 nömrəli evin üst mərtəbəsində tək bir otaqda yaşayır. Doktor Dalbanezo mənə dedi ki, sadə bir üsul ilə, tək cə bir dəfə əzələlərə yeritmək nəticəsində vərəmi sağalda biləcək bir serom tapmışdır. Doktor öz kəşfinin mahiyyətini mənə izah etdi. Lakin bu xüsusda heç bir təfəsilat verə bilməyəcəyəm. Onun sözlərindən heç bir şey anlamadım. Qarma-qarışıq formullardan baş çıxara bilmədim. Yalnız aydın olan budur ki, vərəm seromunun hələlik ancaq nəzəri əsasları tapılmışdır. Seromun əməli tətbiqi və son təcrübələrin keçirilməsi üçün bir laboratoriyaya, böyük bir kapitala ehtiyac vardır. Anladınız mı?

Telefon 2. Bəli. *(Telefonun dəstəyini qoyur.)*

Telefon 3. Tamamilə aydındır. *(Telefonun dəstəyini qoyur.)*

Telefon 4. Bəli. *(Telefonun dəstəyini qoyur.)*

Telefon 2 *(məkinaçıya)*. Yazın. Dollaryanda Birləşmiş Qəzetlər Trestinin böyük bir müvəffəqiyyəti. Bəşəriyyətə böyük bir qurtuluş müjdəsi verən doktor Dalbanezo ilə söhbət etdik. Şəhərin gurultusundan uzaqda və gündəlik həyat səs-küyünün çata bilmədiyi dərəcədə uca olan otağının sükunəti içində, böyük və təvazökar alim, bizim müxbirimizlə... *(Məkinaçıya.)* Dayanın. Davam edin... Böyük və təvazökar alim, müxbirimizlə tam saat yarım söhbət etmişdir... *(Məkinaçıya.)* Xeyr, dayanın. Müsahibənin vaxtını başqa qəzetlərimizlə razılaşdıqdan sonra təsbit edərək... Davam edin... Paster nə elədi? Quduzluğun dərmanını tapdı... Bu, o qədər də böyük bir şey deyildir. Statistikaya əsasən quduzluq...

Telefon 3 *(katibə diktə edir)*. Yazın. Dollaryandanın Dalbanenezosu bəşəriyyəti ən böyük bir fəlakətdən qurtaracaqdır. Vərəm adlı əfsanəvi və yenilməz bir əjdahaya qalib gəlmək şəərəfinin dollaryandalı bir alimə nəşib olması Dollaryanda elm tarixinin ən parlaq bir səhifəsini təşkil edəcəkdir. *(Katibə.)* Dayanın. Müxbir, Dalbanenezonun ona verdiyi izahatdan heç bir şey anlamadığını söyləyir. Bunu buraxmaq olmaz. Yazın... Müxbirimizlə birlikdə göndərdiyimiz və hələlik adlarının gizli saxlanılmasını istəyən yeddi nəfərlik professor heyətimizin verdiyi məruzə... *(Katibə.)* Dayanın, professor heyətinin neçə nəfərdən ibarət olduğunu qalan qəzetlərimizlə razı-

laşdıqdan sonra təyin edərik. Rəqəm yerini boş buraxın... Yazın... Professor heyətimizin verdiyi məruzəyə görə bu kəşfin dahiyənə bir əsər olduğu şübhəsizdir. Seromun izahı çox sadədir. Məgər böyük kəşflərin bütün əzəməti onların izahlarının sadəliyində deyilmi?

Telefon 4 (*makinaçıya*). Yazın. Xeyr, dayanın. Muxbir, seromun yalnız nəzəri formullarının tapıldığını söyləyir. Olmaz. Yazın. Dalbanezonun seromu yalnız nəzəri deyil, əməli bir həqiqətdir. Bir çox xüsusi təcrübələr bunu isbat etmişdir. Bilxassə, vərəmin üçüncü dərəcəsində olan bir xəstəyə.... (*Makinaçıya*.) Dayanın. Xəstəliyin dərəcəsi başqa qəzetlərimizlə razılaşdıqdan sonra təsbit ediləcəkdir. Oranı boş saxlayın və yazın... Bir xəstədə tətbiq edilən serom dərhal öz şəfa təsirini göstərmişdir. Lakin doktor Dalbanezo seromunun bütün dünyaya yayılması üçün böyük bir kapitalla ehtiyac vardır. (*Makinaçıya*.) İndi deyəcəyim cümlənin altından xətt çəkin... Doktor Dalbanezoya seromun yayılması və ən geniş sahədə istehsal edilməsi üçün lazım gələn kapitalın verilməsi Dollaryandanın şərəfi işidir...

Radio. Allo! Allo! Danışır Dollaryanda radiosu. Bu gün səhərdən etibarən Dollaryanda Birləşmiş Qəzetlər Tresti, doktor Dalbanezonun vərəm seromu haqqında məqalələr nəşrinə başlamışdır. Dollaryanda qəzet və jurnallar tresti, hökuməti, kapitalı və əfkar ümumiyyəni doktor Dalbanezoya yardım etməyə çağırır. Bu böyük dühanın kəşfi...

İKİNCİ ŞƏKİL

Doktor Dalbanezonun otağı. Onun qızı pəncərənin qabağında bir kreslodə oturmuşdur. Hava günəşlidir. Dalbanezo məşğuldur. Bayırdan gitara ilə çalınan və səslə oxunan bir tanqo eşidilir.

Sinyorina, qara gözlü Sinyorina,
Gözlərindən yanağına düşən xalı
Qoy görməyim, ört üzünə yelpazəni.
Sinyorina, qara gözlü Sinyorina,
Mən girimmi qucağına, Sinyorina...
Sinyorina, Sinyorina, Sinyorina...

Qız (*zümzümə edir*). Sinyorina, qara gözlü sinyorina... Gözlərindən yanağına düşən xalı...Yelpazəni... Qucağına... Sinyorina...

Dalbanezo. Yenə tərpənirsən, qızım! Qoltuğunun altına termometri qoyar-qoymaz beş dəqiqə belə rahat durmursan.

Qız. Ata, gör nə gözəl, günəşli havadır... Bir bayıra bax...

Dalbanezo. Halbuki ən kiçik bir hərəkət hərərətini artırır bilər.

Qız. Ata, sən heç ömründə mahnı oxumusanmı?

Dalbanezo. Termometr həqiqi istiliyi göstərməsə, bu diaqramdan heç bir şey başa düşmək olmaz...

Qız. Ata...

Dalbanezo. Qoltuğunun altında termometr var ikən sənə danışmaq belə olmaz. Bir az səbir elə. (*Saatına baxır.*) On beş saniyə də səbir et.

Sükut. İşləyən saatın tiqqıltısı.

Tamam oldu... Ver istiliyinə baxaq. (*Termometri alır.*)

Qız. Neçədir?

Dalbanezo. Otuz yeddi və səkkiz. (*Divardakı böyük diaqrama nöqtə qoyur. Cizgini çəkir.*)

Qız. Ata, çoxmu yüksəkdir?

Dalbanezo. Proses öz təbii halındadır. Qorxursanmı? Mənə inanmırsanmı? Sən öz psixologiyana nəzər yetir... Sənin fiziologiyana üçün cavabdeh mənəm...

Qız. Mən neçənci dərəcədə xəstə sayılıram?

Dalbanezo. Xəstəliyi dərəcələrə ayırmaq – metodologiyaya ziddir. Sənə, bütün bunları istilik dərəcəsinə baxdıqca başa salaçağam. Məsələnin ruhu budur: Koxun mikrobları və Dalbanezonun seromu. Anladınmı? Koxun mikrobları ilə mənim seromum bir-birilə əlbəyaxa olacaqlar. İlk müharibə meydanı sənin ciyərlərində olacaq. Sən yalnız öz psixologiyana nəzər yetir... Ondan mənim başım çıxmaz. Lakin fiziologiyanın məsuliyyətini daşıyan mənəm. Yüzdə yüz, yüzdə beş yüz, yüzdə min beş yüz qələbə Dalbanezonun seromunundur, qələbə mənimkidir. Yalnız bir çətinlik vardır: pul. Onu da tapa biləcəyimə artıq əminəm. Kox mikrobları cəsədlərinin ayaqlarımın altına sərilmiş olduğunu artıq görürəm...

Qız. Ata, sən lap Napoleon kimi danışırısan...

Dalbanezo. O kimdir? Görək ki, bir fransız generalıdır. İmperator-filan da olmuşdu! Liseydə tarix dərində keçmişdik...

Qız. Napoleon haqqında daha başqa bir şey eşitməmişən ki, ata?

Dalbanezo. Yox... Xeyr... Deyəsən, onun tibb elmi ilə əlaqəsi olmamışdır. Napoleondan mənə nə! Elm ixtisasıdır. İxtisas genişlənməyir, dərinləşir... Bir quyu kimi... Mənim üçün bir mikrobun həyatı sənin Napoleonunun imperatorluğundan yüz dəfə, min dəfə daha əhəmiyyətli... Xüsusilə indi... Mən quyunun dibindəyəm... Koxun mikrobudur... Dalbaneanın seromu vardır... Sən var-san... Vərəmli üzvlər vardır... Başqa heç bir şey yoxdur.

Qız. Ata, sən nə qəribəsən!

Dalbanezo. Ola bilər. Hələlik susaq və işləyək.

Sükut. Saat taqıltısı. Qapını döyürlər.

Doktor dalgındır. Eşitməyir.

Qız. Ata, kim isə gəldi.

Dalbanezo. Qonşu, xoş gəlmisən.

Pedro. Sizə su gətirdim, ustad... yəqin ki, suyunuz qurtarıb.

Qız. Təşəkkür edirik, Pedro... (*Yerindən qalxmaq istəyir.*)

Pedro. Oturun, tərpenməyin, əzizim. Mən özüm boşaldaram...

Qız. Sizə zəhmət....

Pedro yandakı kiçik qapıdan çıxır.

Qız. Bu Pedro nə yaxşı oğlandır, ata...

Dalbanezo. Əsil adamdır... əsil dostdur... Amma şüurlarımız...

Pedro gəlir.

Demək belə, Pedro, şirkət hələ də bizim suyumuzu açmır... Nə edək... Pullarını hələ verə bilməmişik...

Qız. Bu gün də işıq pulu gəldi.

Dalbanezo. Eləmi? Demək, onlarınkı da bir həftəyə qədər verməsək, işıq kəsəcəklər... Lakin, zənn edirəm ki, bu dəfə işıq kəsə bilməyəcəklər. Bu vedrələr, sizin bizə gətirdiyiniz axırıncı vedrələr olacaq.

Pedro. İnşallah, ustad.

Dalbanezo. İnşallah-filanı yoxdur. Mən əminəm. Məgər siz səhər qəzetlərini oxumamısınız?

Pedro. Oxumuşam. Bütün şəhər sizin müsahibəniz haqqında danışır.

Qız. Demək, atamın işi maraq oyandırmışdır...

Pedro. Həddən artıq...

Dalbanezo. Yeni nə demək istəyirsiniz?

Pedro. Heç bir şey... Mənə elə gəlir ki...

Dalbanezo. Yanılırsınız, Pedro. Qoy ağlınıza heç bir şey gəlməsin. Məsələ sadədir. Vərəm seromunu tapdım. Eşitdilər. Nəhayət, xeyrin dühası hərəkətə gəldi.

Pedro. Kim bilir? Bəlkə də şərrin dühası...

Dalbanezo. Yanılırsan, Pedro. Məsələ sadədir. İndiyə qədər son addım atmağa pulsuzluq mane olurdu. Lakin indi, bu məqalələrdən sonra pulun özü mənim ayağıma gələcəkdir. Nəhayət, bu pul deyilən şey qırx ildə bir dəfə olsun borularda su axıtmaqdan, yaxud lampalarda işıq yandırmaqdan daha yüksək bir işə yarayacaqdır... Dalbanezonun seromu Koxun mikrobunu yox edəcək...

Qız. Su axacaq, elektrik işığı kəsilməyəcəkdir...

Dalbanezo. Məsələ bundan ibarətdir. Olduqca sadədir, deyilmi?

Pedro. Qəzetlərin yazdığı kimi, sizinlə danışmaq üçün müxbirlə birlikdə yeddi nəfərdən ibarət bir heyət doğrudanmı yanınıza gəlmişdi?

Dalbanezo. Yox... Xeyr... Mən də işin bu cəhətinə bir az təəccüb edən kimi oldum. Hər halda, bu mürəttib xətasıdır. Bəlkə də, belə bir heyət gələcək, lakin gəldi deyə yazmışlar...

Pedro. Bəs sizin seromun bir çox xüsusi təcrübələrdə müvəffəqiyyət qazandığını, hətta üçüncü dərəcəli bir xəstəyə...

Dalbanezo. Xeyr... Xeyr... Çox yaxşı bilirsiniz ki, mən belə bir təcrübə etməmişəm. Təcrübə məsələsində bir az tələsmişlər... Qızım deyir ki, bu, qəzetçilərin adətidir. Mənim belə işlərdən başım çıxmaz, amma...

Pedro. Ustad...

Dalbanezo. Buyurun.

Pedro. Siyasi iqtisad elmi ilə Kox mikrobu və bilavasitə Dalbanezo seromu arasındakı münasibəti heç tədqiq etmisinizmi?

Dalbanezo. Yox... Siyasi iqtisad elmi haqqında heç bir təsəvvürüm yoxdur... Mən hətta Napoleonu belə çox az tanıyıram, siyasi iqtisad elmindən isə qəti xəbərim yoxdur.

Pedro. Mənə belə gəlir ki, bütün elmlər arasında çox sıx bir əlaqə vardır. Daxili bir əlaqə... Bu əlaqə qədim Yunanıstanda çox aydın bir şəkildə təzahür etmişdir. Lakin sonra orta əsrlərdə bu vəhdətin telləri gözdən itmişdir... İntibah dövründə bu tellər təkrar meydana çıxır, lakin...

Dalbanezo. Bu qəribə nəzəriyyələri buraxın, canım...

Pedro. Ah, ustad, əgər siyasi iqtisad elmi ilə doktorluq arasındakı sıx rabitəni bilsəydiniz!.. Əgər...

Bayırdan bir qadın və bir kişi səsi eşidilir.

Qız. O nə səsdir?

Dalbanezo. Yenə bizim qonşu xanımın səsidir... Pərvərdigara, bu qadının kişilərlə etdiyi davalardan lap tənə gəlmişəm...

Pedro. Elədir. Amma qəzetlər sizin haqqınızda şəhərin gürültusundan uzaqda və gündəlik həyatın səs-küyünü eşitməyəcək qədər yüksək otaqda... deyə yazmışlar...

Dalbanezo. Ah, heç yazmasaydılar...

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Pilləkən meydançası. Bir qapı. Dalbanezonun otağına, bir qapı şairin və bir qapı da fahişənin otağına açılır. Pilləkənin sürəhiləri görünür.

Komisiyonçu. Qaytar pulları deyirəm!

Fahişə. Məndə pul yoxdur ki!

Komisiyonçu. Necə yeni yoxdur? Ya pulumu geri verəcəksən, ya da vədinə əməl edəcəksən.

Fahişə. Ay... Mənə ol vurma, vallah, indi yıxılıb özümdən gedərəm.

Komisiyonçu. İstəyirsən gəbər, mənə nə var, canım, pulumu geri ver də...

Fahişə. Bir-iki gün səbir et, heç olmasa...

Komisiyonçu. Edə bilmərəm.

Fahişə. Axşama qədər də gözləyə bilməzsən?

Komisiyonçu. Gözləyə bilmərəm. Olmaz... Səndən iltizamnamə almaq olmaz. Etibarın yoxdur... Sənin üçün kredit açmaq olmaz.

Kapitalın zəifdir... Canım, sən nə söz anlamayan, müamilə bilməyən arvadsan...

Qapıçı qadın gəlir.

Qapıçı qadın. Bu gurultu nə deməkdir? Bu nə rəzaletdir! Buranı bazarmı hesab edirsiniz? Kəsiniz səsinizi... İndi polis çağıraram, vallah...

Komisyonçu. Axı sən kimsən?

Qapıçı qadın. Nə dedin, nə dedin? Mən kiməm? Mənmi? Mənə deyirsən?

Komisyonçu (*əbəyini çəkən fahişəyə*). Əbəyimi burax... (*Qapıçı qadına.*) Sən... Sən kimsən?

Qapıçı qadın. Mən ha, mən? İndi mənim kim olduğumu bilərsən... Sən mister Klaynın adını heç eşitmisənmi? Bu mülk kimi səkkiz mülkü vardır. Başa düşdünmü? Səkkiz dənə...

Komisyonçu. Mənə nə!

Qapıçı qadın. Qulaq as! Mənim kim olduğumu indi başa düşərsən. Mister Klaynın bu mülkdən iki dəfə, üç dəfə, səksən səkkiz dəfə daha yüksək iyirmi üç mülkü vardır. Anladınmı iyirmi üç... Başa düşürsənmi? Sonra, canım sənə desin, mister Klayn hər bazar günü kilsəyə gedir... Səkkiz dənə zəncini öz əli ilə yandırmışdır. Anlayırsanmı? Öz əli ilə... Sonra cənabınıza deyim ki, sərəncamında sənə kimi heç bir işə yaramayan...

Komisyonçu. Həddini aşırısan ha...

Qapıçı qadın. Qulaq as, qulaq as... Qulluğunda sənə kimi...

Komisyonçu. Lakin madam!...

Qapıçı qadın. Qulaq as! Sənə kimi heç bir işə yaramayan iki yüz əlli boşboğazı sərəncamında məmur kimi işlədən mister Klaynı tanıdınmı?

Komisyonçu. Tanıdım. Nə olsun?

Qapıçı qadın. Nə olsun? Mən mister Klaynın, qızını bir fransız qrafına nişanlayan möhtərəm mister Klaynın bu mülkdə vəkiliyəm... Bu mülk mənim öhdəmdədir. Kirayə pullarını mən toplayıram. Kirayə verməyənləri mən bayıra atıram. Aşağıda gördüyün dəmir qapını kefim istəsə açaram, kefim istəməsə açmaram. İndi mənim kim olduğumu anladınmı?

Komisyonçu. Anlaşıldı. Demək, qapıçısınız.

Qapıçı qadın. Qoy elə olsun...

Komisionçu. Çox gözəl, mən də elə sizi axtarırdım...

Qapıçı qadın. Mənimi? Nə üçün?

Komisionçu. Əvvələn, gəlin barışaq. Barışdıq mı? Çox gözəl... Xanım, adam bir qəssabın yanına gəlsə, "məne bir kilo ət hazırla, al, sənə bir neçə sent avans da verirəm, axşam pulun qalanını da verib, ətə apararam" desə...

Qapıçı qadın. Sonra?

Komisionçu. Axşam gəldiyi zaman qəssab nə ət versə, nə də səhər aldığı pulu, onda nə edərsiniz?

Qapıçı qadın. Dükanı alt-üst edərim.

Komisionçu. *Əcəb ağıllı arvadsan! Bax, mən də bu gün səhər bu qıza rast gəldim. Öz təklifimi dedim. Kiçik bir sövdələşmədən sonra qiymət kəsdik. Bir qədər avans istədi. Verdim. İki saat sonra gəldim buraya, otağına. "Hə, gəl təəhhüdünü yerinə yetir", – dedim. "Olmaz!" – dedi. "Elə isə pulumu geri ver", – dedim. "Vermərəm" – deyir.*

Fahişə. Necə verim? Sənə on dəfə dedim ki... Madamın özü də burdadır, pulu məndən otaq üçün aldı...

Qapıçı qadın. Doğrudur. Niyə yalan deyim? Mənə borcu vardı. Verdi...

Komisionçu. Axı o sizə mənim pullarımı vermişdir.

Qapıçı qadın. Mənə nə? Kimin pulu olursa olsun.

Komisionçu. Yaxşı, madam. Siz bir insaniyyətlik edin. Bunun sizə verdiyi pulu mənə qaytarın...

Qapıçı qadın. O niyə?

Komisionçu. Canım əfəndim, siz əvvəl-axır bundan kirayəni alacaqsınız. Yəni siz bu qızcığaza bu qədər dəmi kiçik bir kredit açma bilməzsiniz? Yalnız belə sanballı işlərlə məşğul olan adamlara deyil, xırım-xırda alverçilərə də kredit verilir...

Qapıçı qadın. Yox... yox... Kredit-filan açma bilmərəm. Qətiyyən!

Komisionçu. Elədir, amma sizin kimi...

Qapıçı qadın. Nahaq yerə çənəni yorma! Qətiyyən kredit açma bilmərəm. Bu qız kontrabanda ilə məşğuldur... Onun bu işi heç yerdə qeyd olunmamışdır.

Komisionçu. Bax belə, demək, siz kontrabandçıları gizlədirsiniz?

Qapıçı qadın. Mənmi gizlədirəm?
Komisyonçu. Sən! Xəbər verəcəyəm!
Qapıçı qadın. Sübut edə bilməzsən!
Komisyonçu. Ederəm!
Qapıçı qadın. Edə bilməzsən!

Şair gəlir.

Şair. Ya rəbbi... ya rəbbi... Bu nə gurultudur? (*Qapıçı qadına üzünü tutaraq.*) Nə olubdur, madam? İlham pərisinin hər zaman yeddi qat kirli pilləkənlərinizi çıxıb, otağına qədər gələcəyinizi zənn edirsiniz? İlham pərisinə hər şeydən əvvəl sükunət lazımdır, madam! Sizin mülkünüzün qapısını bir dəqiqə də olsa döyməyən bir sükunət... Şeir yazmaq nə deməkdir, bilirsinizmi, madam? Ömrünüzdə məndən başqa şair görmüsünüzmü, madam? Ya rəbbi, ya rəbbi, bu ev müharibə allahı Marsın himayəsindədirmi? Bu gurutuya səbəb nədir? Kimdir?

Komisyonçu (*fahişəni göstərərək*). Səbəb budur...

Şair (*fahişəyə*). Yenəmi? Bütün bu gurutunun səbəbi sənsən. Sənsən, bədbəxt bacım...

Komisyonçu. Nə dedin? Nə dedin? Bacındırmı? Bacındır, eləmi? Deməli, bacı-qardaşsınız? Elə isə, əzizim, bəlkə siz biznesmensiniz?

Şair heyrət içindədir.

Yox, cənab, yox, mən sizi qətiyyən qınamıram. Məsələləri bir-birinə qarışdırmayaq. Madam ki, bu xanım qız sizin bacınızdır, çox güman ki, pul məsələsində də onunla şəriksiniz. O halda xanımın mənə olan kiçik borcunu ödəmək sizin üçün böyük çətinlik törətməz.

Şair (*qapıçı qadına*). Bu adamın sözlərindən heç bir şey anlamıram.

Qapıçı qadın (*komisyonçuya*). Bu cənab şairdir. Madmazel heç də onun bacısı deyildir. Aralarında heç bir əlaqə yoxdur.

Komisyonçu. Axı dedi ki, "bacım"...

Şair. Bəli, "bacım" dedim. O, daşla çirkəb arasında bitən bir çiçəkdir. O, böyük bir izzətdir. Harun ər-Rəşidin sarayındakı sultan xanımlardan Rio-de Janeyronun ağ kəməzlərinə qədər bütün bədbəxt qadınlar mənim bacılarımdır... Onlar mənim mənəvi bacılarımdır...

Komisyonçu. Amma qəribə adamsan ha! Qadınların hamısından vaz keçdim. Sən bunun mənə olan borcunu ver. Yaxud da, sözümə qulaq assın... Təəhhüdünü yerinə yetirsin...

Pedro ilə Dalbanczo gəlirlər.

Pedro. Təəhhüdlər nədir? Buranı birjaya döndərmisiniz?..

Komisyonçu (*qapıçı qadına*). Bu kimdir? (*Pedroya*) Nahaq yerə zəhmət çəkib, söhbətə qarışmayın. Bilirəm, deyəcəksiniz ki, bu qadın sizin də bacınızdır. Borcunu istəyən kimi cavab verəcəksən ki, Harun ər-Rəşidin sarayındakı bütün qadınlar sizin bacınızdır, ancaq mənəvi bacınızdır. Boşlayın bu sözləri, canım...

Fahişə (*Pedroya*). Məni bu adamın əlindən qurtarın.

Pedro. Nə olmuşdur?

Fahişə. Səhər ona rast gəlmişdim, mənə avans verdi. İndi pulunu istəyir. Vermirəm. Sözümə əməl etmədiyimə gəlinəcə...

Komisyonçu. Sus!

Fahişə. Deyəcəm!

Komisyonçu. Sus, deyirəm!

Pedro (*komisyonçunun yaxasından tutur*). Sən sus! (*Fahişəyə*)
Danış.

Fahişə. O xəstədir... Çox təhlükəli bir xəstəliyi vardır. Sifilis...
Bilə-bilə özümü oda ata bilmərəm...

Pedro (*komisyonçuya*). Haydı, rədd ol buradan!

Komisyonçu. Lakin...

Pedro. Tez, rədd ol! (*Yaxasından tutub komisyonçunu aşağı itələyir.*)

Komisyonçunun səsi. Biz hələ görüşərik, cənab...

Pedro (*geri çəkilərək*). Kəs səsini!

Şair (*Pedroya*). Qəhrəmansan, Pedro...

Pedro. Gülünc bir qəhrəmanlıq. Süfrajizm hərəkatı kimi bir şey...

Fahişə. Təşəkkür edirəm...

Pedro. Dəyməz, dəyməz...

Fahişə otağına keçir. Qapıçı qadın gedir.

Dalbanczo. Bütün bu işlər çox qəribədir...

Pedro. Ah, ustad, heç olmasa bir az siyasi iqtisadı bilsəydiniz...

Dalbanezo. Allah xətrinə, burax bir tərəfə bu siyasi iqtisadı.
Pedro. Nə isə... hələlik sağ olun.

Pedro gedir.

Şair. Hörmətli qızınız necədir?

Dalbanezo. Həmişəki kimi. Proses öz qaydasında gedir. Amma biz hökmən qalib gələcəyik. Mütləq... Dəhşətli bir döyüş olacaq...

Şair. Əgər narahat etməyəcəyimi bilsəydim...

Dalbanezo. Qələbə mənimdir...

Şair. Əgər narahat etməyəcəyimi bilsəydim...

Dalbanezo. Nə narahat? Kimi?

Şair. Demək istəyirəm ki, əgər sizi və hörmətli qızınızı narahat etməyəcəyimi bilsəydim, çoxdan bəri tənqirdə saldıgım görüşünüzə bu gün cəsarət...

Dalbanezo. Anladım... Anladım... Xahiş edirəm, buyurasınız.

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Dalbanezonun otağı

Dalbanezo. Gör, qızım, sənə yanına kimi gətirmişəm.

Qız. Sizsiniz? Buyurun...

Şair qızın əlini sıxmaq istəyir. Qız əlini uzadır, lakin
birdən-birə geri çəkir.

Bu gün də əlimi sıxmıyacaqsınız. Hələ yaxşı olmamışam.

Şair. Bir həftədən bəri görüşünüze gəlməmişəm. Çox işləyirəm...

Qız. Kitabınızı qurtardınız mı?

Şair. Dünən qurtardım. Naşirə göndərdim.

Qız. Orada bütün şeirləriniz var, deyilmi?

Şair. Təqribən hamısı... Şeirlərimi seçərkən xariqüladə bir kəşf etdim. (*Stulu qızın kreslosuna yaxınlaşdırır.*) Son bir ildə yazdığım çoxunun şeirlərin ilhamçısı sizsiniz. Siz mənim üçün bir...

Qız (*öskürür*). Bir az uzaqda əyləşin. Hələ yaxşılaşmamışam...
Sirayət dövrü keçməmişdir.

Şair (stulunu geri çəkir). Nə olar ki? Yaxşılaşacaqsınız, xanım. Ondan başqa mən sizdən hər şeyi qəbul etməyə...

Qız. Kitabınız çoxmu böyük olacaq?

Şair. Zənn edirəm ki, yüz səhifəyə qədər. Bir düşünün. Bu mənim ilk kitabım olacaqdır. Qalın, qara dərilili bir cildin içində, ağa-paq səhifələrdə şərqli bir qadının sürməli gözlərindən damcılamış göz yaşları kimi sətirlər... Şeirlərimi bəyənirsiniz, deyilmi? Bunu həmişə sizdən soruşuram, çünki mənim ilk tənqidçim sizsiniz. Ədəbiyyat tarixi bu xariqüladə, gözəl həqiqəti nəsillərdənnəsillərə çatdıracaqdır. Ədəbiyyat tarixi kitablarının qalın səhifələri mənim, çarmıxa çəkilmiş İsanın adı kimi müztərib və məğrur adamın yanında sizin adınızı bir Məryəm ana bəkarəti ilə gəzdirəcəkdir...

Qız. Nə gözəl danışırırsınız....

Şair (Stulunu qıza yaxınlaşdırır). Doğrudanmı? (Əllərini uzadır.)

Qız öskürür, şair ona hiss etdirmədən, stulunu geri çəkməyə çalışır, lakin qız duyqu düşür.

Qız. Bax, gördünüzmü? Ehtiyatlı olmaq lazımdır.

Şair. Ehtiyat nədir, xanım qız? Başa düşmədim.

Qız. Heç... Yenə bayaqki kimi danışın... Şeir yazmaq...

Bayırdan tələsik ayaq səsləri eşidilir.

Ata, bizə kimsə gəlir.

Qapı döyülür.

Dalbanezo. Buyurun.

Qapıçı qadın həyəcanla içəri girir.

Qapıçı qadın. Müsyö Dalbanezo... Müsyö Dalbanezo!

Dalbanezo. Nə var?

Qapıçı qadın. Sizə qonaqlar gəlir.

Dalbanezo. Çox gözəl, buyursunlar...

Qapıçı qadın. Böyük adamlardır.

Qız. Necə böyük adamlar?

Şair. Bir səhv olmasa yaxşıdır... Bəlkə məni axtarırlar. Bəlkə kitabımı göndərdiyim nəşirdir.

Qapıçı qadın. Xeyr. Sizi axtarmırlar. Doktoru soruşdular. Bir kişi, bir arvaddır, avtomobildə gəldilər. Bir düşünün. Mən, on ildir ki, burada qapıçıyam. Bizim məhəlləyə yalnız iki dəfə avtomobil gəlmişdir. Lap üstünüzdəki çardaqda bir dilənçi mühacir yaşayırdı. Öz məmləkətində əsilzadə imiş. Pullarını qumarda uduzubmuş. Dollaryanda dilənməyə gəlmişdi. Bir axşam otağında ölüsünü tapdıq. Vəsiyyətnamə qoymuşdu. Dilənərək yığıdığı pullara onun üçün birinci dərəcəli avtomobilli bir dəfn mərasimi düzəldilməsini arzu etmişdi. Məhəlləyə gələn ilk avtomobil o idi. Bir neçə ildən sonra da, qarşımızdakı camaşırxanada yanğın oldu. Yanğın avtomobili gəldi. Lakin indi aşağıda sizin qonaqlarınızı gətirən avtomobil nə yanğın söndürmək, nə də dəfn üçündür. Bizim mister Klaynı kimidir. Böyükdür. Par-par parıldayır. Əsil avtomobildir. Qərb məhəllələrində ağaların mülkləri qarşısında duran avtomobillərdən... (*Qapını döyürlər.*) Gəldilər! (*Yüyürüb qapını açır.*) Buyurun, buyurun! Doktor Dalbanezonun otağı buradır.

Vilyams ilə Paolina içəri girirlər.

Dalbanezo. Mənim istəyirsiniz?

Vilyams. Doktor Dalbanezo ilə danışmaq şərəfinə nail olmuşam?

Dalbanezo. Bəli.

Vilyams. Mən sizinlə ayrıca danışmalıyam. (*Qapıçı qadınla şəirə baxır.*)

Şair. Müsəidənizlə, miss! Sağ olun, doktor...

Qapıçı qadın. Mən... Mən özümü kənar adam hesab eləmirəm. Mən... Bəlkə mister Klaynın adını eşitmişiniz? Qızını fransalı bir şahzadəyə...

Dalbanezo (*qapıçıya*). Madam, bizi tək buraxın...

Qapıçı qadın. Yaxşı, qoy elə olsun. Amma kirayə məsələsində mən sizə...

Dalbanezo. Madam...

Qapıçı qadın. Gedirəm. (*Qonaqlara baş əyərək.*) Sağ olun, mister, sağ olun, miss... (*Gedir.*)

Dalbanezo (*qızını təqdim edir*). Qızımdır. Elə bir məsələ yoxdur ki, onun yanında danışa bilməyək. Ümumiyyətlə, o özü...

Vilyams. Qoy miss narahat olmasın... Müsəidənizlə özümü təqdim edirəm. Mən Dollaryanda Birləşmiş vərəm sanatoriyaları tresti

idarə heyətinin rəisi Vilyamsam. (*Yanındakı qadını təqdim edərək*) Sanatoriyalarımızın baş həkimi miss Paolina... Eyni zamanda bütün Dollaryanda heyvanları müdafiə cəmiyyətinin sədridir.

Sükut. Saat tiqıltısı eşidilir.

Dalbanezo. Sizi dinləyirəm.

Vilyams. Bu gün səhər qəzetlərdə müsahibənizi oxudum. Kəşfiniz məni çox maraqlandırdı.

Paolina. Mühüm kəşfdir.

Vilyams. Bütün Dollaryanda və hətta bütün dünyada vərəm problemi ilə ən yaxından əlaqədar olan bir adam sifətilə...

Paolina. Vərəm problemi bizim müəssisəmiz qədər heç bir müəssisəni maraqlandıra bilməz.

Vilyams. Kəşfiniz haqqında şəxsən sizinlə söhbət etməkə gəldim.

Paolina. Əgər sazişə gələ bilsək...

Vilyams. Əziz doktor Dalbanezo cənabları, qısa və açıq danışaq.

Dalbanezo. Necə istəyirsiniz...

Vilyams. Əminəm ki, fırıldaqçı deyilsiniz. Sizin seromunuzun müvəffəqiyyət qazanacağı şübhəsizdir. Sizin haqqınızda səhərdən bəri yığdığım məlumat...

Paolina. ...mötəbər adam olduğunuzu göstərir.

Vilyams. Qısa və qəti danışaq. İşinizin müvəffəqiyyəti üçün sizin pula, kapitale ehtiyacımız var. Həm də mühüm bir kapitale...

Dalbanezo. Doğrudur.

Vilyams. Halbuki, su pulunu vermədiyiniz üçün suyunuzu kəsiblər...

Paolina. Bu günlərdə işığınızı da kəsəcəklər...

Dalbanezo. Doğrudur.

Vilyams. Mən sizə, müəssisəmiz adından işiniz üçün lazım olan kapitaldan iki-üç qat artıq pul verə bilərəm.

Paolina. Bir də mükəmməl bir laboratoriya...

Dalbanezo. Doğrumu deyirsiniz? Bəli, bəli, doğru deyirsiniz. Mən elə bunu gözləyirdim... Xeyir dühası...

Vilyams. Mükəmməl bir laboratoriya...

Paolina. Laboratoriyalar...

Vilyams. İstədiyiniz qədər pul.

Dalbanezo. Mən inanırdım ki, xeyir dühası nəhayət hərəkətə gələcək...

Vilyams. Əziz doktor Dalbanezo, qısa...

Paolina. ...və qəti danışaq.

Vilyams. Arzunuzun dərhal həyata keçməsi üçün mənim qarşılıqlı bir təklifim vardır.

Paolina. Münaqişəsiz və dərhal qəbul edilməsi lazım gələn bir təklif...

Vilyams. Sizinlə bir müqavilə bağlayacağıq.

Dalbanezo. Hər bir təklifinizi qəbul etməyə hazıram. Təki...

Vilyams. Müqaviləmizin birinci maddəsi: mənim "Vast Uest"dəki malikanəmin...

Paolina. ...mükəmməl surətdə, təchiz edilmiş bütün birinci mərtəbəsi...

Vilyams. ...bir laboratoriya kimi sizin sərəncamınıza veriləcəkdir.

Dalbanezo. Çox gözəl...

Vilyams. İkinci maddə: sərəncamınıza bir milyon dollarlıq kapital veriləcəkdir...

Paolina. Lazım gələrsə, bu məbləğ artırıla bilər.

Dalbanezo. Elə bu da çoxdur...

Vilyams. Üçüncü maddə: müəssisəmiz tərəfindən vəd edilən bu təəhhüdlər müqabilində siz, doktor Dalbanezo...

Dalbanezo. ...ən qısa bir zamanda seromu tətbiq edilməsi mümkün olan bir hala gətirəcəyəm.

Vilyams. Yox.

Paolina. Üçüncü maddədə deyilir ki...

Dalbanezo. Nə?

Vilyams. Bu müqavilənin imza edildiyi gündən etibarən altı ay müddətində doktor Dalbanezo, "Vast Uest"dəki malikanənin iki yüz iyirmi beş inək və öküzünü müalicə edəcəkdir...

Dalbanezo. Mən baytar deyiləm...

Vilyams. Üçüncü maddəni oxumaqda davam edirəm: inək və öküzlərin müalicəsi üçün zəruri olan bu altı ay müddətində doktor Dalbanezo, fikrən də olsa, başqa heç bir işlə məşğul olmayacaqdır... Başqa şeylərlə əlaqədar olan ən kiçik bir təcrübə belə keçirməyəcəkdir...

Paolina. Dördüncü maddə: üçüncü maddənin yerinə yetirilməsinə müəssisəmizin baş həkimi miss Paolina, yəni mən nəzarət edəcəyəm.

Vilyams. Üçüncü və dördüncü maddələr sizə aydındırmı, əziz doktor?

Dalbanezo. Xeyr, xeyr, xeyr... Deməli, mənə laboratoriya və pul verəcəksiniz? Mən isə altı ay ərzində bütün işlərimi buraxıb, sizin inəklərinizi və öküzlərinizi müalicə edəcəyəm? Bəs serom? Dalbanezonun seromu?

Vilyams. Bu işlə altı aydan sonra məşğul olacaqsınız. Beşinci maddə bu məsələyə aiddir. Doktor Dalbanezo müqavilənin üçüncü maddəsinə tamamilə riayət etdiyi təqdirdə altı aydan sonra, içərisində işlədiyi laboratoriya və bir milyon dollarlıq kapital ona veriləcəkdir...

Paolina. Beşinci maddəni eşitdinizmi? Demək, altı aydan sonra seromunuzla istədiyiniz qədər məşğul ola biləcəksiniz. Laboratoriya var, pul var...

Dalbanezo. Bu nədir? Yoxsa mənə gülürsünüz? Mən verəmə seromunu tapmışam, bəşəriyyəti xilas edəcəyəm...

Paolina. Doğrudur.

Vilyams. Lakin bu, ümumi məsələdir.

Dalbanezo. Mən qızımı mümkün qədər tezliklə xilas etməliyəm. Altı aydan sonra isə...

Paolina. Doğrudur...

Vilyams. Bu isə şəxsi məsələdir...

Paolina. Söhbətimizin mövzusu...

Vilyams. ...hər şeydən əvvəl ticarət məsələsidir... Qarşılıqlı mənfəət olmadan, heç kəs heç kəsə pul verməz...

Qız. Ata...

Dalbanezo. Nə istəyirsən?

Qız. Zərər yoxdur, ata... Mən ölə bilərəm... Səbir et, ata. İnək doktoru olma, ata...

Paolina. Miss... xahiş edirəm öküzlərə həqarətlə və yuxarıdan aşağı baxmayasınız. Unutmayın ki, mən Dollaryanda heyvanları müdafiə cəmiyyətinin sədriyəm. Məni təhqir etməyə haqqınız yoxdur.

Qız. Lakin mən sizi...

Vilyams. Bu mübahisəni kəsək, xanımlar! Əziz doktor, müqavilənin bir nüsxəsini sizə verirəm. Fikirləşin. Altı ay tez keçər. Altı

aydan sonra... Elə fikirləşməyin ki, sizə kömək etmək istəyən başqa bir adam tapıla bilər. Bir də sevimli qızınıza bağ havası yaxşı təsir göstərə bilər. Altı ay qısa bir zamandır. Əgər dərhal işə başlasanız...

Dalbanezo. Yəni öküzlərinizi müalicəyə...

Paolina. Bəli, o yazıq, əzabkeş heyvanları...

Vilyams. Bəlkə qızınızla da məşğul olmaq gec olmaz. Düşünün, əziz doktor Dalbanezo, düşünün. Budur, müqaviləni stolunuzun üstünə qoyuram. Telefon nömrəsi orada yazılmışdır. Sağ olun.

Paolina. Sağ olun!

Vilyams. Sağ olun, kiçik xanım.

Paolina. Sağ olun, qızım! Heyvanları sevin. Zavallı heyvanlara acıyın. İsa peyğəmbər belə buyurmuşdur.

Dalbanezo. Xoş getdiniz. Müqavilənizi də götürün. İmzalamayacağam.

Vilyams. Zərər yoxdur. Qoyun qalsın.

Paolina. Düşünün. Dekart demişdir: "Bir halda ki, düşünürəm, demək, varam..."

Gedirlər, sükut. Bayırdan avtomobil signalı eşidilir.

Qız. Getdilər.

Dalbanezo. Avtomobilləri öküz kimi, qudurmuş buğa kimi, azğın bir inək kimi böyürür...

Qız. Səbir et, ata. Mənim haqqımda düşünmə. Madam ki, onlar gəldi, başqaları da gələcəklər.

Dalbanezo. Lakin heç bir şey anlamıram. Bu adamlar dəlimi olmuşlar? Mən, Dalbanezo, mən Koxun mikroblarını ayaqlarımın altına sala bilər bir adam... Mən öküzləri müalicə edirəm? Buynuzlu, yoğun boyunlu öküzləri?... Onlar məni ələ salıb getdilər. Bəli.

Qız. Ata, bəlkə də səni sınamaq istəyirdilər.

Dalbanezo. Necə yəni sınamaq?

Qız. Sən roman oxumursan, yoxsa bilərdin... Sevgililərinin səmimiyyətini yoxlamaq üçün bir çox insanlar belə təcrübələr edirlər.

Dalbanezo. Təcrübə? Məni təcrübədən çıxarmaq? Boş sözdür! Belə şey olmaz. İnəklər... Altı ay... O kağızı haraya qoydu? (Masanın üstündəki kağızı cırmaq istərkən qapı döyülür.) Bu kimdir? Buyurun.

Şair (*içəri girərək*). Mənəm, ustad... Koridorda gəzişirdim. Səsinizi eşitdim. Bəlkə də gəlməyim dəyər, deyə düşündüm, yəqin ki, qonaqlarınız sizi əsəbiləşdirdilər?..

Dalbanezo (*kağızı uzadaraq*). Alın, bu kağızı oxuyun və nə başa düşdüyünüzü mənə deyın.

Qız. Atamı başa sala bilmirəm ki...

Şair (*kağızı oxuyaraq*). Çox gözəl...

Dalbanezo. Necə yeni çox gözəl?.. Hə... birinci maddə...

Şair (*oxumaqda davam edərək*). Nə xeyirxah adamlardır!

Dalbanezo. Kim? Yəqin ki, siz hələ ikinci maddəni oxuyursunuz?

Şair. Bəli... Bağışlayın, amma mən sizin nə üçün əsəbiləşdiyinizi başa düşmürəm.

Dalbanezo. Gerisini oxuyun. Hələ üçüncü, dördüncü maddə var.

Şair (*oxumaqda davam edərək*). Nə?.. Bu alçaqlıqdır! Bu həyasızlıqdır! (*Qıza*) Bağışlayın... Belə iş olmaz...

Dalbanezo. Gördünüzmü?

Şair. Elmin müqəddəs məbədinə bu qədər ağır və xain bir hücum edilməmişdir!

Qız. Lakin ehtimal ki...

Şair. Əmin olun ki, ustadım... Mən iftixarla danışram. Ayaq-qabılarımdan su keçir, qış paltom yoxdur... Lakin mənə bir milyon deyil, yüz milyon da təklif etsələr, bir saniyə düşünməyərəm, rədd edərdəm. Rədd edərdəm – zəif bir sözdür. Bu sözdə möhkəmlik yoxdur. Xeyr, daha əsil bir söz, daha ciddi bir cümlə, allahların kamanı kimi gərgin bir misra ilə ifadə edilə biləcək bir hərəkət edərdim. Mütləq edərdim...

Pedro (*açıq qalmış qapının astanasında görünür*). Şairimiz yenə coşqundur. Gələ bilərəmmi, ustad?

Dalbanezo. Buyurun...

Şair. Necə də coşmayım, əzizim Pedro? İndicə ustadı görməyə gələn sanatoriya rəisinin etdiyi bu təklifə bir baxın.

Pedro. İcazə verirsinizmi, ustad?

Dalbanezo. Oxuyun.

Pedro (*kağızı oxuyaraq*). Ax, dələduzlar, tülkülər... yəqin ki, əsil fırıldaq sondadır.

Dalbanezo. Haradan bildiniz?

Pedro. Birinci maddədən aydındır. (*Oxuyur.*) Sizə tələ qurmaq istəyirlər. (*Oxuyur.*) Məsələ aydındır. Buyurun, ustad.

Dalbanezo. Bu işə nə deyə bilərsiniz?

Pedro. Heç. Siyasi iqtisad məsələsidir. Bütün bu işlər bir daha göstərir ki, iqtisad elmi şeylər arasındakı münasibətləri deyil, insanlar arasındakı münasibəti tədqiq etməlidir.

Dalbanezo. Deyəcəkləriniz bundan ibarətdirmi?

Pedro. Bəli, ustadım. Bir də, məndə bir kitab var, gətirim oxuyun, xahiş edirəm.

Dalbanezo. Siyasi iqtisad kitabımı? İstəmirəm. Qızımın izahı sizin nəzəriyyələrinizdən daha çox ağla batır.

Qız. Mən deyirəm ki, bəlkə bu adamlar atamı sınaqdan çıxarmaq istəmişlər. Romanlarda olduğu kimi.

Şair. Bax, bu mənim ağlıma gəlməmişdir. Ehtimal etmək olar, həm də cəsarətlə ehtimal etmək olar. Bu, mütləq belədir. Qərribə müşahidəniz var, xanım qız!

Pedro. Əziz dostum...

Naşir (*açıq qapıdan başını uzadaraq*). Bağışlayın, cənablar. Bir adamı axtarırdım. Qapıçı qadın onun bu mərtəbədə yaşadığını söylədi. Lakin hansı otaqda olduğunu soruşmağı unutdum. Bağışlayın, cənablar, sizi narahat etdim.

Pedro. Kimi axtarırsınız?

Naşir. Uzun bir adı var. Jan Marino Sereda kimi bir şey.

Şair. Axtardığınız adam mənəm, cənab. Lakin adımı çox yanlış söyləyirsiniz. Jan Marino Sereda deyil, Jan Mirano Seredya.

Naşir. Demək, sizsiniz? Adın o qədər də əhəmiyyəti yoxdur. İçəri girə bilərəmmi?

Şair doktorun üzünə baxır.

Dalbanezo. Buyurun, buyurun...

Naşir. Cənablar! Xanım qız! (*Salamlaşır.*) Nökəriniz, "Yalnız şah əsər" nəşriyyatı şirkətinin müdürüdür. Adım... Adımın əhəmiyyəti yoxdur, şöhrət qazanmaq fikrində deyiləm. (*Şairə*) Kitabınızı aldıq, cənab!

Şair. Demək, qəbul edildi.

Naşir. Təqribən...

Şair. İlk şeir məcmuəmin əlyazmaları cənablarınızın təmsil etdiyi nəşriyyat şirkətinə göndərmişdim.

Naşir. Nəşriyyat şirkətimizin adından da anlaşıldığı kimi, – burada adın əhəmiyyəti vardır, – bəli, şirkətimiz yalnız şah əsərlər çap və nəşr etməkdədir. Deməli...

Şair. ...mənim kitabımı nəşr edəcəksiniz?

Naşir. Çox güman. (*Başqalarına müraciətlə*) Cənablar, siz bu bəyin şeirlərini oxumusunuzmu?

Qız. Mən oxumuşam. Daha doğrusu, özü mənə oxumuşdur.

Naşir (*Dalbanezoya müraciət edir*). Bəs siz, mister? Bağışlayın, adınızı bilmirəm. Lakin burada yenə adın əhəmiyyəti yoxdur. Siz nə fikirdəsiniz?

Dalbanezo. Qızıma oxuduğu zaman mən də qulaq asmışam. Pis deyil. Güzəldir...

Naşir (*Pedroya*). Siz, əziz müsyö...

Pedro. Adın burada da əhəmiyyəti yoxdur. Məncə bizim şair, on doqquzuncu əsr bazarının taciridir.

Şair. Necə?

Dalbanezo. Bir şey başa düşmədim.

Naşir. Nə mükəmməl bir cavabdır! İndi adın əhəmiyyəti var. Lütfən, adınızı deyərsinizmi?

Pedro. Pedro.

Naşir. Nə iş görürsünüz?

Pedro. Nə iş gördüyümün əhəmiyyəti yoxdur. Bütün təkliflərinizi qabaqcadan rədd edirəm.

Naşir. Təəssüf...

Şair. Maraqlıdır.

Naşir. Bir dəqiqə... Əvvəla, şübhəsiz ki, siz toxuculuq nöqtəy-nəzərindən xariqülədə bir qumaşsınız. Güzəl bir parçasınız. İyirminci əsrdə Amerika yerliləri kimi nəsilləri tükənən bir istedad-sınız. Təbrik edirəm...

Şair. Təşəkkür edirəm.

Naşir. Dəyməz. İkincisi, əgər müvəffəqiyyət qazanmaq istəyirsinizsə, hökmən adınızı dəyişdirməlisiniz.

Şair. Adımı?

Naşir. Bəli. Jan Mirano-filan... Bu, XIX əsrin firmasıdır. Halbuki, məsələn, belə bir ad, belə bir reklama yazmaq olardı: Duq Cin,

necədir? Müasir. Unutmayınız ki, burada adın böyük əhəmiyyəti vardır.

Dalbanezo. Qəribədir...

Naşir. Sonra müsyö... (*Pedronu göstərərək*) Bu mister indicə nə dedi? Doğru buyurdu ki, şairimiz on doqquzuncu əsr bazarının taciridir.

Şair. Bu nə deməkdir?

Naşir. Biçdiyiniz xariqülədə qumaşlar iyirminci əsr bazarının tələbinə uyğun gəlmir...

Pedro. Daha doğrusu, iyirminci əsrdə yaşayan müəyyən alıcı zümrəsinin tələbinə...

Naşir. Yenə çox doğru dediniz, əziz müsyö Pedro... Bəli, yapon kağızında çap edilmiş imzalı və nömrəli əsər istəyən müştərilərimizin tələbinə uyğun gəlmir. Halbuki biz...

Şair. Başında fikirlər bir-birinə qarışdı. Lütfən, aydın danışın...

Naşir. Bu saat... Demək istəyirəm ki, kitabınızı təəssüf olsun ki, nəşr etməyəcəyik...

Şair. Necə?

Naşir. Lakin əgər siz, istədiyimiz şəkildə qumaş biçə bilsəniz, hər kitabınız üçün min dollar avans verməyi vəd edirəm.

Şair. Yeni məndən başqa cür şeirlər istəyirsiniz?

Naşir. Bəli.

Şair. Necə şeirlər?

Naşir (*cibindən bir yığın şəkil çıxardır*). Məsələn, bu rəsmlər üçün şeirlər...

Qız. Mənə də göstərin.

Şair. Allah göstərməsin! Sizin gözlərinizin belə mənzərələri görməsinə bir dəqiqə də dözə bilmərəm...

Naşir. Necədir? Razılığa gəldikmi, əziz dostum?

Qız. Anlayıram, anlayıram. Siz məhv olacaqsınız...

Naşir. Əksinə, miss, o, milyoner olacaqdır. Əziz şair, sizə avans olaraq, dərhal min dollar verirəm. İşinizi qurtardıqdan sonra on min dollar daha verəcəyəm. İstədiyimiz kimi bu cür beş əsər yazsanız, bir-iki müvəffəqiyyətli birja əməliyyatı ilə məşğul olsanız, – əlbəttə, bu məsələdə sizin dühanız böyük rol oynayacaqdır, – deməli milyonersiniz...

Şair. Artıq mən sizə bir dəqiqə də qulaq asmaq istəmirəm, çıxın!

Q ı z . Mənim böyük şairim!
 Ş a i r . Təşəkkür edirəm.
 N a ş i r . Avans olaraq, dərhal min beş yüz dollar...
 Ş a i r . Çıxın!
 N a ş i r . İxtiyar sahibisiniz...

Otaqdan çıxır. Qısa bir sükut, qapı gürultü ilə açılır,
 qapıçı qadın içəri girir.

Q a p ı ç ı q a d ı n . Doktor! Qapınızın qabağında bir adam dayanmışdır. Qoy dayansın... Siz, bir az bundan əvvəl hörmətli qonaqlarınızın yanında məni təhqir etdiniz. Üzr istəmək fikrində deyiləm. Ancaq siz, bir aydan bəridir ki, kirayə vermirsiniz. Müqaviləyə görə bir həftə möhlətiniz vardır. Bir həftə sonra dərhal evimi tərk edəcəksiniz. Aylıq kirayəni versəniz də, qəbul etməyəcəyəm...

D a l b a n e z o . Sən məni xəstə qızım ilə birlikdə küçəyə atırsan?

P e d r o . Mənə bax, qoca qarı, bayaq avtomobildə gələn qonaqlar bu iş üçün sənə neçə verdilər?

Q a p ı ç ı q a d ı n . O sənənin işi deyil... Sağ olun. Bir həftə möhlət verirəm. Başınıza çarə qılın. Bundan artıq insaniyyətlik göstərə bilmərəm. (*Qapıdan çıxarkən naşir ilə rastlaşdı.*) Hələ buradasan? Gözlə... Gözlə.

Pedro qapını örtür.

Ş a i r . Bu gün bizim başımıza gələnələr nədir?

N a ş i r i n s ə s i . Əziz şair, mən hələ buradayam. Avans iki min...

P e d r o . Şairim, sizin məsələiniz balaca bir şeydir. Əsil məsələ doktorun məsələsidir.

Q ı z . Məncə əksinə... Atamın məsələsi sadəcə bir təcrübə...

N a ş i r i n s ə s i . Avans üç min dollar, əsər üçün on beş min dollar...

P e d r o . Yox, yox... təcrübəsi-məcrübəsi yoxdur. Şairin işi sadədir, həm də...

N a ş i r i n s ə s i . Avans dörd min...

Ş a i r (*Pedroya*). Siz nə dediniz, Pedro? Mənim işim sadədir? Əhəmiyyətsizdir? Yəni nə demək istəyirsiniz? Sənət, poeziya elmdən, doktorluqdan daha azmi əhəmiyyətlidir?..

Pedro. Yox, canım, siz məni yanlış başa düşdünüz...

Dalbanezo. Əsəbiləşmə, oğlum...

Naşirin səsi. Avans dörd min, əsər on altı min dollar...

Şair. Oğlum? Demək, siz də məni mərhəmətə layiq bir adam hesab edirsiniz? Demək, mənim işim sadədir? Mən balaca, əhəmiyyətsiz bir şairəm, siz isə doktor, doktor Dalbanezosunuz... Siz çox lazımlı adamsınız... Sizə bir milyon təklif edirlər, həm də nə üçün? Altı ay öküzləri müalicə etmək üçün...

Naşirin səsi. Dörd min! On altı min!!!

Qız. Pedro, bayırdakı hərifin səsini kəsin!

Şair. Xeyr, bayırdakı hərifin səsi kəsilməyəcəkdir. Mənə də, atanıza olduğu qədər əhəmiyyət vermələri deyəsən sizə yer elədi? Yox, qapı arxasındakı adam susmayacaq. Susan indiyə qədər sizdən nur alan ilham pərisidir...

Naşirin səsi. Dörd min! On yeddi min...

Şair. Gəlirəm... (*Otaqdakılara*) Əlvida! (*Çıxır.*)

BEŞİNCİ ŞƏKİL

Pilləkən meydançası.

Naşir. Demək, razılığa gəldik?

Şair. Bəli, qoy içəridəkilər paxılıqlarından çatlasınlar.

Naşir. Çox gözəl. Buyurun, bu dörd min dollar avans çeki. Lütfən, bu qəbzi də imzalayın. Bir aydan sonra ilk kitab yazılıb qurtarmalıdır...

Şair. Əlbəttə, əlbəttə... Ancaq bir məsələ var. İlham pərisi məsələsi... İndiyə qədər doktorun məsum, solğun qızından ilham alırdım. Halbuki yeni kitab üçün başqa bir ilham mənbəyi lazımdır...

Naşir. Onun mənə dəxli yoxdur. Ancaq lazım olarsa, sizi kokainlə təmin edə bilərəm. Morfi də mümkündür, ancaq onun təsiri zəif olur. Yenə ən yaxşısı kokaindir.

Şair. Lakin ilham pərisi!.. Anlayırsınız mı? Pəri... Dayanın! Tapmışam! (*Fahişənin qapısını səbirsizliklə döyür.*) Aç qapını, tez ol!

Fahişə. Kimdir?

Şair. Aç! Mənəm! Mənəm!
Fahişə (*qapını açır*). Ah, sizsinizmi? Sənmişən, qardaşım?
Şair. Yeter! Qardaş-filan yoxdur. Bu sənin əlli dolların. İçəri gir. (*Qadını otağa itələyir.*) Mənə sənətinin məharətini göstər. Şeir yazacağam.

İçəri girirlər.

Naşir. Yeni bir poeziya ulduzu doğur...

Pərdə

İKİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

Frayman (*zəngi çalınan telefonlardan birinin dəstəyini götürərək*). Allo!

Telefonda səs. Allo! Allo! Hardandır?

Frayman. Bura Dollaryanda Birləşmiş Qəzetlər Trestidir.

Telefonda səs. Danışan kimdir?

Frayman. Trestin idarə heyəti rəisi Fraymandır.

Telefonda səs. Çox gözəl. Sizinlə danışan Vilyamsdır.

Frayman. Sanatoriyalar direktoru?

Telefonda səs. Bəli, bəli.

Frayman. Mən sizin zənginizi gözləyirdim.

Telefonda səs. Bilirəm. Qulaq asın. Bir həftədən bəri doktor Dalbanezo haqqında çap etdiyiniz məqalələr mənə, mənim müəssisəmə qarşı çevrilmiş bir şantajdır.

Frayman. Ola bilər... Davam edin. Təklifiniz nədir?

Telefonda səs. Təklifim budur. Birinci maddə: şantajınız baş tutmayıb, nəticəsiz qalmışdır. Hər halda adamlarınız sizə xəbər vermiş olmahdırlar: altı gün bundan əvvəl doktor Dalbanezoya etdiyim təklif bu gün səhər onun tərəfindən qəbul edilmişdir.

Frayman. Axırncı hadisələrdən xəbərim yoxdur.

Telefonda səs. Demək, siz məndən gələcəkdə bir sent belə ala bilməyəcəksiniz, əgər...

Frayman. Məqalələrin nəşrini dərhal dayandıriram.

Telefonda səs. Yox, yox... Qulaq asın. İkinci maddə: məqalələrin nəşrini davam etdirəcəksiniz və doktor Dalbanezonun əsil mahiyyətini açıb göstərəcəksiniz. Aydınlandırmı?

Frayman. Aydındır. Üçüncü maddəniz nədir?

Telefonda səs. Dalbanezo hay-küyünə başladığınız zaman sizin məndən almaq istədiyiniz məbləğ eynilə qalır.

Frayman. Ol rayt! *(Dəstəyi qoyur. O biri telefonun dəstəyini götürür.)* Allo!

Telefon 2. Allo!

Telefon 3. Allo!

Telefon 4. Allo!

Frayman. Yazın. Doktor Dalbanezo fırıldaqçıdır. Sanatoriya-lar trestinə baytar sifəti ilə işə götürülmüşdür. Gerisi məlumdur. *(Telefonun dəstəyini qoyur.)*

Telefon 2 *(telefonun dəstəyini qoyur, makinaçıya)*. Yazın!

Telefon 3 *(telefonun dəstəyini qoyur, katibə)*. Yazın!

Telefon 4 *(telefonun dəstəyini qoyur, makinaçıya)*. Yazın!

Telefon 2. Dollaryanda Birləşmiş Qəzetlər Trestinin mühüm bir məlumatı. Oxucularımızı aldatmamaq əsas vəzifəmizdir.

Telefon 3. Möhtərəm oxucularımız! Bir həftədən bəri vərəm seromunu tapdığına dair haqqında məqalə yazdığımız doktor Dalbanezonun adı bir fırıldaqçı olduğu...

Telefon 4. Doktor Dalbanezo həm bizi, həm professorlar heyətimizi, həm də əfkari-ümumiyyəni aldatmışdır.

Telefon 2. Bir həftədən bəri hiyləgər bir sərsərinin əlində oyuncaq olduğumuza görə ...

Telefon 3. Doktor Dalbanezo beynəlxalq fırıldaqçıdır.

Telefon 4. Dollaryanda elmini tarix qarşısında ləkələmək istəyən sərsərinin qorxunc fəaliyyətinə mane olduq. Onu ifşa etdik. Doktor Dalbanezo adı baytardan başqa bir şey deyildir.

Telefon 2. Bütün dünyanın ən xeyirxah bir müəssisəsi olan Dollaryanda sanatoriyalar tresti böyük alicənablıq göstərüb, bu yazıq sərsərinin baytar sifəti ilə işə götürmüşdür.

Telefon 3. Bir daha aydın oldu ki, vərəmin seromla müalicə edilməsi mümkün deyildir.

Telefon 4. Xəstələri yüz faiz sağaldan, dünyada ən mükəmməl sanatoriyaları öz ərazisində toplamış bir ölkə olmaq etibarilə iftixar edə bilərik!

Radio. Allo! Allo! Danışır Dollaryanda radiosu. Bir həftədən bəri haqqında böyük bir gürultu qoparılan doktor Dalbanczonun adı bir fırldaqçı olduğu meydana çıxmışdır. Bütün professorlarımız inanırlar ki, vərəmi ancaq sanatoriyalarda sağaltmaq mümkündür...

İKİNCİ ŞƏKİL

Doktor Dalbanczonun "Vest Uest" malikanəsindəki böyük laboratoriyalardan biri. Doktor Dalbanczo işlə məşğuldur. Kim isə gitaranın müşayiətilə oxuyur.

Sinyorina, qara gözlü Sinyorina,
Gözlərindən yanağına düşən xalı
Qoy görməyim, ört üzünə yelpazəni,
Sinyorina, qara gözlü Sinyorina,
Mən girimmi qucağına, Sinyorina...
Sinyorina, Sinyorina, Sinyorina...

Qız. Ata, qulaq as, yuxarı mərtəbədəki ziyafətdə gör hansı mahnını oxuyurlar!

Dalbanczo. Mahnı nədir? Mənim bu saat mahnı-filan qulağıma girmir.

Qız. İnəklər səni bu qədərmi məşğul ediblər?.. Bir saatdan bəridir şüşələrlə oynayırsan.

Dalbanczo. Yer üzündəki bütün inəklər lənətə gəlsin! Burada bizim iki ayımız qaldı. O, Paolina deyilən arvad, məni gömrükxana qoruqçusu kimi təqib edir. Hərçənd son zamanlar bu təqib zəifləmişdir. (*Sükut.*) Sənə xoş bir xəbər verəcəyəm.

Qız. Yoxsa Pedrodandır?

Dalbanczo. Pedrodan hələ heç bir xəbər yoxdur. Məsələ bunda deyil. Mənim bir aydan bəri gizli bir təcrübə ilə məşğul olduğumu hiss etmisənmi? İşdən sonra Paolina laboratoriyalara kilid vürməyə bir ayda gizli gördüyüm işi bir gündə qurtarardım...

Qız. Nə hazırlayırsan, ata?

Dalbanezo. Serom. Yeganə bir serom. Yeganə.

Qız. Nə seromu?

Dalbanezo. Bu nə sualdır? Mənim kim olduğumu, burada nə üçün işlədiyimi unutmusanmı? Yoxsa sən də məni beynəlxalq sərsəri, öküz baytarı Dalbanezo hesab eləyirsən?

Qız. Ata, o nə sözdür?

Dalbanezo. Sən nə cürət edib bu sualı mənə verirsən? Dalbanezo seromundan başqa mən nə seromu düzəldə bilərəm?

Qız. Ata, yavaş danış. Eşidərlər.

Dalbanezo. Yaxşı. Oğru kimi pıçıltı ilə danışacağam. İndicə mən seromu başqa qaba boşaltmaqla məşğuldum. On dəqiqədən sonra hazır olar. Daha sonra isə...

Qız. Ata, vərəm seromu on dəqiqədən sonra hazırdır? Doğrudanmı, ata?..

Dalbanezo. Yavaş, qışqırma. Eşidərlər. Ürəyin zəifdir. Çox həyəcanlanmamalısan.

Qız. Atacan...

Dalbanezo. Sən yalnız öz psixologiyana fikir ver. Ondan mənim başım çıxmaz. Lakin fiziologiyana mən cavabdehəm. Düşün. Bir şüşəyə bax...

Qız. Ata, gətir yaxından baxım.

Dalbanezo. Bax. İçindəkini görürsənmi? Seromdur. Koxun mikrobları ayaqlarımın altına sərəcəkdir.

Qız. İlk seromu kim alacaqdır?

Dalbanezo. Nə dedin? İlk seromu kim alacaq? Məgər bu barədə sənənlə şərtləşməmişik? Seromla mikrobların ilk döyüş meydanı sənənin ciyərlərin olacaq. İki aydan sonra ayağa duracaqsan. İstiliyin olmayacaq. Öskürməyəcəksən. Qan qusmayacaqsan. Ciyərlərin körük kimi olacaq. Ürəyin saat kimi işləyəcək. Yüyürə biləcəksən, istədiyin qədər qışqıra biləcəksən.

Qız. Ata, daha termometr də lazım olmayacaq, eləmi?

Dalbanezo. Qoy bütün termometrlər inəklərlə birlikdə lənətə gəlsin!

Qız. Ata, seromun nə gözəl rəngi var! Bir damcı günəş kimidir.

Dalbanezo. Günəş kimi! Bəli... O günəş damlasını sənənin damarlarına axıdacağam...

Q 1 z . Ver, ata. Mən hazıram.

Dalbanezo. Hələ beş dəqiqə də qalmışdır. Tələssək, hər iş pozula bilər.

Q 1 z . Ata, gəl yanımda otur. Şüşəni əlində tut. Hətta mən ona baxanda belə ciyərlərimin necə təmizləndiyini hiss edirəm.

Doktor Dalbanezo qızının yanında oturur. Bir əlində saat, o biri əlində şüşə vardır. Arxaları qapıya tərəfdir. Sükut. Qapı yavaş-yavaş açılır. Paolina görünür. Barmaqlarının ucunda doktorla qızına yaxınlaşır.

Q 1 z . Ata, dörd dəqiqə qaldı...

Dalbanezo. Dörd dəqiqədən sonra xilas olacaqsan. Dalbanezonun seromu öz ilk qələbəsinə çalacaqdır. Beynəlxalq sərsəri olan mən, öküz baytarı olan mən...

Paolina birdən doktorun əlindəki serom şüşəsinin üstünə atılır.
Şüşəni alıb yerə vurur...

Q 1 z . Ata!

Dalbanezo (*Paolinaya*). Qancıq!..

Paolina. Əsəbiləşməyin. Möhtərəm qızınızın yanında belə pis sözlər söyləməyin. Gənc qızların qulaqları belə sözləri...

Dalbanezo. Kəs səsini!.. Nə etdin?

Q 1 z . Atacan!

Paolina. Mən öz vəzifəmi yerinə yetirirəm. Müqavilənin üçüncü maddəsi, sizin inək müalicəsindən başqa heç bir iş və təcrübə ilə, fikrən də olsa...

Dalbanezo. Sən hələ də buradasan? Boğaram səni, Koxun mikrobları kimi boğaram!

Paolina. Aha, siz Koxun mikrobları haqqında danışdınız! Namuslu adamlar imzaladıqları müqavilələrə riayət edirlər...

Dalbanezo. Bəs qızım?

Paolina. O sizin şəxsi işinizdir. Qabaqcadan düşünməli idiniz. Sizi heç kəs məcbur etməmişdir.

Dalbanezo. Siz məni qızımla birlikdə küçəyə atdınız.

Paolina. Lakin dostunuz Pedro öz otağının qapılarını üzünüzə açdı. Sizin qayğınıza qaldı.

Dalbanezo. O da yox oldu. Siz onu ikinci gün yox etdiniz.

Q 1 z . Ata, indi başa düşürəm. Bəlkə onu öldürmüşlər.

Paolina. Yox, həbsxanaya salınmışdır. Məşhur fransız məsəlini yəqin ki, eşitmişiniz: “Mənə kiminlə dostluq etdiyini de, sən kim olduğunu deyin”.

Dalbanezo. Qancıq!

Paolina. Əsəbiləşməyin. Həzrət İsa əsəbi adamları sevməzdi.

Qız. Ata, narahat olma. Zərəri yoxdur, mən gözləyəyəm. Bir günəş damlası kimi yanan seromu gördüm. Özümü elə qüvvətli hiss edirəm ki...

Dalbanezo yerə əyilir, qırıq şüşə parçalarını götürmək istəyir.

Paolina ayaqları ilə şüşə parçalarını əzir.

Paolina. Əl vurmayın. Haqqınız olmayan şeyə toxunmayın! Bu, oğurluqdur. Mister Vilyamsa xəbər versəm, dərhal qolunuzdan tutub sizi bayıra atar...

Dalbanezo. Atsın! Get! De!

Paolina. İş bununla da qurtarmaz. Qızınızı küçəyə atmaq bir yana dursun, müqavilə şərtlərinə riayət etməyənlərlə necə rəftar edildiyi sizə məlumdur.

Qız. Ata!

Paolina. Sizə son məsləhətim: bundan sonra namuslu olun. İsa günahkarların taqsırını bağışlayardı. Mən də sizi bağışlayıram.

Dalbanezo. İfritə! Mən səni...

Paolina. Belə sözlər nəyə lazımdır! Sizi böyük tövlədə gözləyirlər. Sarı inək yenə xəstələnmişdir. Ağrısı tutmuşdur. Yazıq heyvanın imdadına çatın. Heyvanları sevmək ən böyük xeyirxahlıqdır. Sağ olun. (*Qıza müraciətlə.*) Sağ olun, mənim balam, atanızı yola gətirin, vəzifəsini ifa etsin. Vəzifə müqəddəs bir şeydir. (*Gedir.*)

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Binanın üst mərtəbəsi. Bal-maskarad.

1-ci fraklı adam. Vilyamsın bu işinə nə deyirsən?

2-ci fraklı adam. Qeyri-adi adamdır. Sanatoriyalarda sağalmış xəstələrin bal-maskaradı! Afərin! Deməli, burdakıların hamısı Vilyamsın sanatoriyalarında müalicə edilib, sağalmış xəstələrdir. Amma əslində heç biri xəstəyə oxşamır.

1-ci fraklı adam. Elə sanatoriyaya gəldikləri zaman da onlarda ciddi bir xəstəlik yox idi...

2-ci fraklı adam. Həm də Vilyamsın ilk bal-maskaradı bu malikanədə verməsi diqqətəşayandır.

1-ci fraklı adam. Əlbəttə, aşağı mərtəbədə serom ixtiraçısı sərsəri Dalbanezonun inək müalicəsi ilə məşğul olan laboratoriyaları, yuxarı mərtəbədə isə sanatoriya müalicəsinin qələbəsini təsdiq edən bal-maskarad. Serom məğlub edilmiş, sanatoriya qalib gəlmişdir.

2-ci fraklı adam. Dalbanezo doğrudanmı fırıldaqçıdır?

1-ci fraklı adam. Zənn etmirəm, lakin gəl bu söhbətdən vaz keçək. Sənə keçmiş vərəmlilər haqqında məlumat verim. O qapının yanındakı kök qadını görürsənmi?

2-ci fraklı adam. Yüz kilo gələnimi?

1-ci fraklı adam. Bəli. O, "Hollandiya pendiri və kərə yağı" kompaniyası sahibinin arvadıdır. Yanındakı arıq, uzun kişiye vurulmuşdur.

2-ci fraklı adam. Yaxşı. Bəs o arıq, uzunboylu cavan kimdir?

1-ci fraklı adam. Vilyamsın dəllallarındandır.

2-ci fraklı adam. Başa düşmürəm.

1-ci fraklı adam. Bu saat başa salaram. Vilyamsın sərəncamında keçmiş qraflardan, knyazlardan ibarət belə cavan adamlar vardır. O bunları Avropanın hər tərəfinə göndərir. Onların vəzifəsi müxtəlif vasitələrə əl atıb, sanatoriya üçün səhhəti və pulu yerində olan müştəri qadınlar tapmaqdır.

2-ci fraklı adam. Çox gözəl! Kişi müştərilər gətirən qadın dəllallar da varmı?

1-ci fraklı adam. Əlbəttə, vardır. Bax, meksikalı qoca milyonerin yanında bir qız dayanmışdır.

2-ci fraklı adam. Dadlı tikədir.

1-ci fraklı adam. Yaxşıdır. Keçmişlərdə kino ulduzu olmuşdur. Sonra dəbdən düşdü. İndi sanatoriya ulduzudur.

Eskimos rəssam içəri girir.

2-ci fraklı adam. Oho! Bəs bu kimdir?

1-ci fraklı adam. Tanımırısmı? Məşhur rəssamdır. Eskimos Taitadır. Çox modern bir rəssamdır.

2-ci fraklı adam. Bəs o nə görkəmdir?

1-ci fraklı adam. Dedim ki, eskimosdur. Frak geyə bilməz ki! Bundan başqa işin bir cəhəti də var. Amerikalı neft kralı ilə söhbət edən o adamı görürsənmi?

2-ci fraklı adam. Daz başını deyirsən?

1-ci fraklı adam. Bəli. Bu məşhur tablo taciridir. Eskimos Taita bu tacirə onun qulluğunda olan başqa rəssamlardan daha çox xeyir verir.

2-ci fraklı adam. Necə?

1-ci fraklı adam. Ona yaxşı bax. İndi bir fırıldaq çıxardacaq.

Eskimos Taita yerdə oturmuşdur. Ətrafında izdiham vardır.

Neft kralı (*yanında dayanan tablo tacirinə*). Bu əcaib geyimli adam kimdir?

Tablo taciri. Zarafatını edirsiniz, mister? Tanımadınız mı? Bütün Avropa...

Neft kralı. Tanıdım. Tanıdım. Amma nədənsə...

Tablo taciri. Əlbəttə, mümkün deyil ki, siz onu tanımayasınız. İyirminci əsrin böyük rəssamı eskimos Taitanı tanımamağınız mümkün olmayan bir işdir.

Neft kralı. Doğrudur. Doğrudur... Demək, şəkil çəkir? İndiyə qədər kimlərin portretini çəkmişdir?

Tablo taciri. Saymaq bir az uzun çəkər, mister. Yalnız bir-ikisinin adını deyə bilərəm. Lord Sesilin karandaşla bir portretini, şahzadə Armanın sulu boya ilə bir rəsmini, qrafıya Natalyanın yağlı boya ilə bir şəklini çəkmişdir. Sonra milyarder Dikkensin portretini çəkməyə başladı, ancaq, deyəsən, bu şəkil yarıda qalmışdır.

Neft kralı. Qəribədir. Niyə?

Tablo taciri. Taita əcaib bir adamdır. Çox az adamların şəklini axıra çatdırır. Hətta böyük bir sülalə vəliəhdi ona öz şəklini çəkməyi təklif edəndə Taita bu təklifdən boyun qaçırdı. Özü də çox kobud bir tərzdə. Az qala bunun üstündə, eskimos imperiyası ilə yüksək sülalə arasında müharibə başlanmışdı.

Neft kralı. Bu eskimos imperiyası böyük bir dövlətdirmi?

Tablo taciri. Zarafatını edirsiniz, mister? Ola bilməz ki, siz onu tanımayasınız...

Neft kralı. Xeyr, bizim Amerikada ümumi coğrafiyaya o qədər də böyük əhəmiyyət vermirlər. Onun üçün... Nə isə. Demək, Taita belə bir adamdır? Demək, milyarder Dikkensin şəklini yanında qoymuşdur? Sizcə, mənim şəklimi çəkərmə, necə bilirsiniz?

Tablo taciri. Vallah, nə deyim?

Neft kralı. Siz onunla bir danışın. Mən çox arzu edərdim... pul məsələsində nigaran olmasın. Qabaqcadan verəcəyəm...

Tablo taciri. Vallah, bilmirəm, mister. Mən onunla danışaram.

Neft kralı. Olmazmı ki, bu saat danışasınız?

Tablo taciri, Taita və neft kralı arasında söhbət davam edir.

1-ci fraklı adam. Gördünmü? Neftçi tora düşdü...

2-ci fraklı adam. Taita doğrudanmı bu məşhur adamların şəkillərini çəkmişdir?

1-ci fraklı adam. Əlbəttə, onlar da bunun kimi tələyə düşüblər. Eskimoslar imperiyasının da bir fırıldaq olduğunu yəqin ki, başa düşdün. Eskimoslar nefti əlahəzrətdən almadıqları üçün bu kral cənablarının eskimoslar haqqında heç bir təsəvvürü yoxdur.

2-ci fraklı adam. Çox gözəl. Gör bu gəncin ətrafına nə qədər qadın toplaşmışdır. O da Vilyamsın dəllallarındandır?

1-ci fraklı adam. Yox, yox... O, məşhur şair Duq Cindir.

2-ci fraklı adam. Aha, deməli belə! Üç ay ərzində milyoner olan şairi yaxından görmək istəyirəm. Gəlin, onlara yaxınlaşaq.

Fraklı adamlar gedirlər. Vilyams və Paolina gəlirlər.

Vilyams. Nə oldu?

Paolina. Sarı inəyə baxmağa getdi. Lap vaxtında yaxaladım.

Vilyams. Sizi unutmayacağam, əzizim! Sizdən çox razıyam.

Paolina. İsa da sizdən razı olsun, mister!

Vilyams. Orası elədir, lakin bir şey məni düşündürür. Əgər bizim dəli, bütün əziyyətlərə dözüb, iki ay da səbr etsə, sonra necə olacaq?

Paolina. Belə şey olmayacaq. Bu işi mənə tapşırın. Bəlkə elə bu gecə hər şeyi həll elədim.

Vilyams. Təşəkkür edirəm.

Paolina. Mənə deyil, mənə ilham verənə təşəkkür edin...

Vilyams. Gözəlsiniz!

Paolina (*nazlanaraq*). Təşəkkür edirəm!

Vilyams və Paolina gedirlər.

Şair (*başına toplaşanlara*). Sənət sənət üçündür. Şeir əbədi və əzəlidir. (*Yanıdakı qadınlardan birinə kiçik bir şüşə uzadaraq*) Buyurun. Kokain... (*Qadın kokaini iyləyir.*) Berqsondan Freyda bir körpü çəkin. Körpünün bir başı Nitseyə, bir başı Pol Valeriyə söykənsin. Mən bu körpünün üstündən keçirəm, belimdən aşağı qudurmuş buğayam. Kəlləmin qabaq tərəfi fəvqəlbəşər, dalı təhtəlsüurdur. Çiyinlərimdə sirmə bürüncək vardır. Ulduzlar ovuclarımın içindədir...

Bir qadın. Nə gözəl danışırırsınız!

Şair. Köhnə adətimdir. Sənət sənət üçündür. Birja oyunlarını başa düşməyən adam isə şair deyildir...

Bir qadın. Son müsamirənizə bilet tapmaq olarmı?

Şair. Zənn etmirəm. Bir həftədən sonra çay gecəsi təşkil edəcəyəm. Biletin biri əlli dollar. Çox ucuzdur. Elə deyilmi? Ancaq bəzən demokrat olmaq lazımdır.

Başqa bir qadın. Necə də xariqülədə adamsınız!

Şair. Təvazökarlıq qürur deməkdir. Qürurlu olanlar təvazökardırlar. Mən təvazökarlığı sevmirəm. Fikriniz doğrudur. Kokain istəyirsinizmi?

Qadın kokaini alır və iyləyir.

(*Şair ona yanaşan bir qadına*) Sən harada idin şəhvətimin qadını? Məgər mənim mənliyim səni bir maqnit kimi cəzb etmədimi? (*Qadının dodaqlarından öpür.*)

Gedirlər. Psixoloq və onun arxasınca doktor gəlir.

Psixoloq. Salam, əziz doktor...

Doktor. Salam, əziz psixoloq...

Psixoloq. Nə var, nə yox? Yeni bir şey varmı?

Doktor. Diqqətləyiqlə elə bir şey yoxdur. Ancaq bir həftədir ki, sanatoriyada qərribə bir xəstə ilə əlləşirik. Çox zəngin bir şərqli qoca ilə...

Psixoloq. Yəqin ki, hind rəcəsidir?

Doktor. Onun kimi bir şeydir. Dəhşətli qarınquludur. Xüsusilə ətə çox sevir...

Psixoloq. Şərqlilər ət xörəklərini çox sevirler. Bu, diqqətəşayan psixoloji bir hadisədir.

Doktor. Elə bizimki də o cinsdəndir. Ancaq qan təzyiqi çox yüksəkdir. Qətiyyə ət yeməməlidir. Qocanın vətənidəki doktorlar ət yeməyi ona qadağan edibler. O da ət qadağan eləyən doktorların hamısını qovub. İndi də bizim sanatoriyaya gəlib.

Psixoloq. Bəs siz nə eləyirsiniz?

Doktor. Nə edəcəyik? Hər şeydən əvvəl müştərini razı salmaq lazımdır. Hər gün qabağına iki kilo qızarmış ət qoyuruq, həm də xalis dana ət. Donuz ət yemir.

Psixoloq. Yaxşı. Bəs qan təzyiqi?

Doktor. O məsələni də həll etmişik. Bir tərəfdən ət veririk, digər tərəfdən isə hər gün damarlarından qan alırıq. Nəticədə müvazinət əldə edilir. Əlbəttə, hələlik.

Psixoloq. Maraqlı psixoloji hadisədir.

Doktor. Bəli, Vilyams da elə deyir. Xüsusilə, biz müştərini razı salıb, bir ay da sanatoriyada saxlaya bilsək, bu, Vilyams üçün daha maraqlı hadisə olacaqdır. Qoca çox zəngindir. Qan alma əməliyyatı isə bizdə çox bahadır.

Gedirlər. Şair və Paolina gəlirlər.

Paolina. Əziz şairim. Şükür ki, sizi, nəhayət, tək görə bildim.

Şair. Əmr ediniz.

Paolina. Bir az yersiz də olsa, sizə bir sualım var...

Şair. Soruşun. Sizin nə gözəl dodaqlarınız varmış...

Paolina. O... O... Bu haqda sonra danışarıq. İndi sizdən başqa bir şey soruşmaq istəyirəm... Bilirsiniz ki, mənim üçün həqiqət hər kəsdən və hər şeydən üstündür.

Şair. Bilirəm...

Paolina. Deyirlər ki, siz, vaxtilə, bu dəli baytar Dalbanezo ilə bir mülkdə yaşayarkən...

Şair. Kim? Dalbanezo? Hə, bəli, bir müddət qonşu olmuşuq. Bilirsinizmi, onun nə gözəl qızı var?! Necə zərif bir qızıdır... Ancaq gərək ki, o xəstə idi...

Paolina. Mən də elə sizdən qızı soruşacaqdım. Deyirlər ki, Dalbanezonun qızı ilə sizin aranızda nə isə bir yaxınlıq varmış...

Şair. Bəli... Ancaq mənəvi bir yaxınlıq... O zaman mənim cəhəlet dövrüm idi; Freydi yaxşı anlamamışdım.

Paolina. Bəli. Lakin aradan dörd ay keçmişdir.

Şair. Dörd aymı? Mənə bu dörd ay dörd əsr kimi gəlir...

Paolina. Zaman nisbidir. Ancaq bunun əhəmiyyəti yoxdur. Qaribəsi budur ki, nə üçün siz Dalbanezonun qızını bir daha görmək istəmədiniz?

Şair. Çox görmək istərdim.

Paolina. Bu arzunuzu dərhal yerinə yetirmək öz əlinizdədir. Dalbanezo qızı ilə bərabər alt mərtəbədə yaşayır. Doktor da indi evdə yoxdur. Sarı inəyə baxmağa getmişdir. Fərsətdir, gedib yenə də köhnə sevgilinizi ziyarət etsəniz...

Şair. Alt mərtəbədədir? Belə, belə. Onlar alt mərtəbədə də olmalıdırlar. Gözəl ideyadır! Elə bu saat öz köhnə məlakəmə hörmətimi bildirməyə gedirəm. (*Ucadan o biri otağa tərəf müraciət edir.*) Dostlar, mənə qulaq asın, aşağıda yaşayan Dalbanezonun qızını, mənim solğun məlakəmi görməyə gedəcəyik. Ey mənim təbəm, şeir və sənət təbəsi! Mənim dalımca gəlin.

Şair və izdiham gedirlər. Vilyams gəlir.

Vilyams. Nə oldu?

Paolina. Məsələ bu gecə həll ediləcəkdir.

Vilyams. Təşəkkür edirəm. Gözəlsiniz.

Paolina. Bir az əvvəl Duq Cin də mənə belə dedi.

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Yenə ikinci şəkildəki otaq. Dalbanezonun qızı kreslodə yatır. Argentina tanqosunun qırıq sosləri və yağış şırıltısı eşidilir. Birdən-birə qapı açılır. Şair səndələyərək içəri girir. Bir-iki addım atır. Yatan qızı görür. Dönüb gurultu ilə qapıya yaxınlaşan qadınlara və kişilərə baxır. Otaq yarıqaranlıqdır.

Şair. Susun. Sükut... Məlakəm yatır. Barmaqlarınızın ucunda yeriyn. Dərindən nəfəs almayın. Sultanım yatır.

Bayırdakılar içəri girirlər.

Ürəklərinizi laklanmış çəkmələr kimi ayaqlarınıza geyin. Ürəklərinizin üstündə yavaş-yavaş, səs çıxarmadan yeriyn. Məlakə yatır. (*Yatan qıza yaxınlaşır.*)

Bir qadın. Bunu?

Başqa bir qadın. Heç də gözəl deyil...

1-ci qadın. Ölü kimidir.

Şair. Bəli, ölü kimidir. Əbədi bakirənin ölüsü kimi... Mənim qəlbimdə atəş saqqallı xortdanlar qımıldanmağa başlayır.

Qadınlar və kişilər (*hamısı birdən yavaş səslə*). Atəş saqqallı xortdanlar.

Şair. Siz onun dodaqlarına baxın. Dodaqlarının ətrafındakı yumşaq tüklərə baxın. Kəhrəba rəngli heyva üzərindəki qızıl tozlu tüklər kimidir.

Bir kişi. Son dərəcə gözəldir.

Başqa bir kişi. Mən cazibənin bu qədər qorxunc olduğunu görməmişdim.

Şair. Susun və baxın. Əbədi bakirə oyanacaqdır. Əbədi bakirə öz bəkarətini dodaqlarından dodaqlarına verərək gözlərini açacaqdır.

Qadınlar və kişilər (*hamısı birdən yavaş səslə*). Gözlərini açacaqdır.

Şair. Tibetdə kiçik buddanın qarşısında vəcdə gələn monqol lamaları kimi heyrət və qorxu ilə baxın. Onun dodaqlarından öpəcəyəm.

Qadınlar və kişilər (*hamısı birdən yavaş səslə*). Onun dodaqlarından öpəcək.

Şair. Çöldə ağappaq bir quzunun üstünə qonan bir qartal kimi onun üstünə qonuram. Dodaqlarım dodaqlarına yaxınlaşır və...

Qadınlar və kişilər (*hamısı birdən yavaş səslə*). Və...

Şair. Öpürəm. (*Qızı öpür.*)

Qadınlar və kişilər. Alqış, ustad!

Qız diksinərək oyanır. Şairə baxır, onu tanıyır. Ətrafındakılara baxır.

Birdən-birə əlləri ilə üzünü örtərək, ağlamağa başlayır.

Şair. Bu nədir? Ağlayırsan? Canımın canının canı... Ağlama, mən gəlmişəm. Səni oyandıran mənim dodaqlarımdır. Mənim qalın, mənim ətli, odlu dodaqlarım... Sən ağlayırsan? Ağlama, yeganə gözəlim mənim.

Bir qadın. Nə gözəl danışır!

Şair. Ağlama! (*Qızın əllərini üzündən çəkmək istəyir.*)

Qız. Mənə toxunmayın...

Şair. Sənə toxunan mənim əllərim deyil. Ruhlarımız bir-birinə toxunur.

Qız. Buraxın məni...

Şair. Sənin müqavimətin məni dəli edir.

Qız. Gedin buradan...

Şair. Gedə bilmərəm. Getməyəcəyəm! Təzə qan qoxuyan dodaqlarının ləzzəti qızgın bir möhür kimi dodaqlarımı dağladı. Ağlama, əzizim mənim.

Qadınlar və kişilər (*hamısı birdən, yavaş səslə*). Ağlama!

Şair. Göz yaşların məni qudurdur. İşıltılı bir su görmüş quduz it kimi oluram. (*Birdən-birə üzünü ətrafdakılara çevirir.*) Dostlar, mənə bir tanqo çalın. Yox, Sen-Sansın “Ölüm rəqsi”ni çalın. Sərsəri Dalbanezonun şüşələrini, qablarını götürün və çalın...

Ətrafdakılar şüşələri, qabları götürürlər, çalmağa başlayırlar.

Gəl, sevgilim... Gəl, gözəlim, gəl! (*Qızı zorla qaldırır.*)

Bir qadın. Nə böyük bir şairdir! Ya rəbbim!

Bir kişi. Həyəcandan ölürəm.

Başqa bir kişi. Belə maraqlı nömrəni indiyə qədər görməmişdim.

Qız şairin qucağında ölmüşdür. Şair qızın qucağında öldüyünü hiss etmədən, bir-iki addım daha atır. Birdən Dalbanezo açıq qapıdan içəri girir.

Dalbanezo. Bu nədir?

Ətrafda qorxu və heyrət. Musiqi kəsilir.

Bir qadın. Bu kimdir?

Bir kişi. Dalbanezo...

Bir qadın. Dəliyə bənzəyir!

Dalbanezo şairə yaxınlaşır, onun üstünə atılır.

Dalbanezo. Burax onu, əclaf!

Şair. Lakin...

Dalbanezo şairə bir şillə vurur. Qız şairin qucağından atasının əllərinə düşür. Dalbanezo qızını əllərinin üstünə qaldırır.

Qapıya yığılanların üstünə yeriyyir.

Dalbanezo. Rədd olun buradan! Donuzlar!

Hamı tələsik gedir.

(Dalbanezo qızını yerə qoyur. Diz çökür. Onun ürəyinə qulaq asır.)
Qurtardı. (Ayağa qalxır. Otağın ortasında əsəbi-əsəbi gəzir, stolu çevirir, sonra pəncərəni açır, qızını qaldırır, pəncərədən küçəyə atılır.)

Sükut. Yağışın səsi eşidilir. Vilyams, Paolina, şair və izdiham içəri girir.

Vilyams. Hər tərəfi...

Paolina. Axtarın!

Gələnlər dağılışırlar. Şair, Paolina və Vilyams səhnədə qalırlar.

Paolina *(açıq pəncərənin qabağına gedir)*. Qaçmışdır.

Şair. Qızının ölüsünü də özü ilə aparmışdır...

Paolina *(pəncərəni bağlayarkən)*. Qızının öldüyünə əminsinizmi?

Şair *(örtülən pəncərənin səsi ilə eyni bir zamanda)*. Bəli.

Paolina *(xaç çəkir)*. İsa günahlarını bağışlasın!

Pərdə

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

Yenə dörd telefon və bir radio haqqında

Frayman. Allo!

Telefon 2. Allo!

Telefon 3. Allo!

Frayman. Dalbanezo şəhər həbsdən azad edilmişdir. Bu barədə müfəssəl bir məlumat dərc edin.

Telefon 2 *(qəzetçi telefonun dəstəyini qoyur, makinaçıya)*. Yazın. Sanatoriyalar tresti ilə bağladığı müqaviləyə riayət etməyən və bu səbəbdən müəssisəni böyük zərərə salan məşhur fırıldaqçı Dalbanezo, səkkiz ay bundan əvvəl yüz min dollar təzminat verməyə və təzminatı vermədiyi üçün altı ay həbs cəzasına məhkum

edilmişdir. Təzminatı verməyən sərsərinin həbsxanaya düşdüyü oxucularımıza məlumdur. Bu beynəlxalq fırıldaqçı həbs müddətini qurtarıb, bu səhər azad edilmişdir.

Telefon 3 (*qəzetçi katibəyə*). Təhlükəli bir heyvan dəmir qəfəsdən çıxmışdır. Məşhur fırıldaqçı Dalbanezo həbsdən azad edilmişdir. Bizim aramızda gəzib dolanır. Əlləriniz daima pul kisənizin üstündə olsun! Kassalarınızın qılıfını dəyişdirin! Özünüzü qoruyun! Aramızda bir fəlakət əl-qol ata-ata sərbəst gəzir.

Telefon 4 (*qəzetçi katibə*). Yazın... Dalbanezo altı ay həbsdə yatdıqdan sonra bu səhər buraxılmışdır. Bu qara və uğursuz dəli...

Radio. Allo! Allo! Danışan Dollaryanda radiosudur. Sanatoriya trestinin səkkiz ay bundan əvvəl fırıldaqçılıq üstündə həbsə məhkum etdirdiyi doktor Dalbanezo bu səhər həbsxanadan buraxılmışdır...

İKİNCİ ŞƏKİL

Park. Gecədir. Dalbanezo bir kürsünün üstündə, fənərin altında oturmuşdur. Yanında bir sərsəri yatmaqdadır. Çox uzaqlardan gitarada çalınan bir tanqo səsi gəlir.

Sinyorina, qara gözlü Sinyorina,
Gözlərindən yanağına düşən xalı
Qoy görməyim, ört üzünə yelpazəni.
Sinyorina, qara gözlü Sinyorina,
Mən girimmi qucağına, Sinyorina...
Sinyorina, Sinyorina, Sinyorina...

Dalbanezo (*öz-özünə*). Sinyorina, qara gözlü... gözlərindən... xalı... yelpazəni... Sinyorina...

Qızın səsi (*çox uzaqlardan*). Nə gözəl havadır! Bir bayıra bax!

Dalbanezo. Yenə qımıldanırsan, qızım... Qoltuğunun altına termometri qoyar-qoymaz...

Uzaqlardan gitara və mahnı:
“Qoy görməyim, ört üzünə yelpazəni”

Qızın səsi (*çox uzaqlardan*). Ata, qulaq as, yuxarı mərtəbədəki ziyafətdə...

Dalbanezo. Mən indiki vəziyyətdə heç bir mahnıya qulaq asa bilmərəm...

Uzaqdan gitaranın səsi:
“Sinyorina, qara gözlü Sinyorina...”

Pedronun səsi (*çox uzaqlardan*). Ah, ustadım, əgər siz, bir az siyasi iqtisadı bilsəydiniz...

Dalbanezo. Əl çək bu mücərrəd nəzəriyyədən, Pedro!

Uzaqdan gitaranın səsi:
“Ört üzünə yelpazəni...”

Dalbanezo yerindən sıçrayır.

Paolinanın səsi (*çox uzaqdan*). Mən vəzifəmi yerinə yetirirəm. Müqavilənin üçüncü maddəsi...

Dalbanezo. Sən hələ də buradasan? Boğaram səni, Koxun mikrobları kimi boğaram! (*Yerində oturur.*) Koxun mikrobları, Dalbaneanın seromu! Koxun mikroblarının ayaqlarım altına sərildiyini görürəm. O kimdir? Hə, gərək ki, fransız generalıdır, eləmi? Nə deyirsən, Pedro? Napoleon haqqında bəzi şeylər bilirəm, lakin siyasi iqtisadın... (*Birdən-birə yerindən durur.*)

Paolinanın səsi (*çox uzaqlardan*). İsa günahkarları bağışlayardı. Mən də sizi bağışlayıram...

Dalbanezo kürsünün üstünə yığılır. Ayılır. Sərsəri də oyanmışdır.

Sərsəri. Ey! Niyə öz-özünə danışırısan? Dəli olmusan nədir? Ey qoca, sənə deyirəm!

Dalbanezo. Mənəmi?

Sərsəri. Əlbəttə, sənə. Başqa kimə deyəcəyəm?

Dalbanezo. Mənə nə deyirsən?

Sərsəri. İşə düşdük ki! Niyə öz-özünə danışırısan, deyirəm?

Dalbanezo. Mənmi danışırım?

Sərsəri. Bəli, sən.

Dalbanezo. Qulağıma səslər gəlir...

Sərsəri. Qulağına səslər gəlir? Qulağını tıxa. Əgər bacarmırsansa, qəmişini çək. Camaatın yuxusunu qaçırtma.

Dalbanezo. Baş üstə.

Sərsəri. Məndən incimə, qoca! Yaxşı, eybi yoxdur. Danış, ancaq yavaşcadan, aşağıdan götür bir az.

Dalbanezo (*yatmağa başlayan sərsəriyə*). Yatırsınızmı?

Sərsəri (*diksinərək*). Eh... eh... Korsan? Görmürsən?

Dalbanezo. Xoşbəxt adamsan! Yuxun gəlir, yatırsan.

Sərsəri. Bəs sən yuxun gəlmir? Yatmırsan?

Dalbanezo. Yatmaq istəyirəm, yata bilmirəm. Gözlərimi yumuram... Yuxulayan kimi qulağım səslərlə dolur...

Sərsəri. Qoca, sən xəstəsən.

Dalbanezo. Xəstəyəm. Öz psixologiyama nəzarət edə bilmirəm. Buna ağlının gücü çatmır. Mən, ancaq fiziologiyama cavabdehəm. O da bərbad olmuşdur.

Sərsəri. Dərin sözlər danışırısan. Amma bir şey anlamadım, qoca! Oxumuş adama oxşayırsan.

Dalbanezo. Bəli, mən çox oxumuşam, lap çox...

Sərsəri. Ancaq oxumağının nə faydası? Mən əliflə dirəyi bir-birindən ayıra bilmirəm. Amma bax, ikimiz də yan-yana gecələyirik. Oxuyub-oxumamaqdan bir şey çıxmaz. Adamın gerek bəxti olsun. Biz üç yoldaş idik. Başladığ işə...

Dalbanezo. Hansı işə?

Sərsəri. Hansı işə? Yüksək bir işə, kassaları yarmaq, seyfləri dilə gətirmək işinə, anladınmı? İlk seyfi açdıq. Bayıra çıxarkən polis üstümüzü aldı. Ateş açdılar. Cona kürəyindən güllə dəydi. Ömrünü bağışladı sənə. Mən də yaxamı ələ verdim. Dama basdılar. On il aldım. Üçüncü dostumuz Şmidt pulları götürüb aradan çıxdı. Əkildi. Sonralar mən həbsxanada öyrəndim ki, Şmidt bir-iki iş görüb və indi nəhəng bir otel açıb. Hərfin müştəriləri qrafdan aşağı deyildir. Adamın gerek bəxti olsun. Oxumaqdan, yazmaqdan nə çıxar, doğru deyilmi?

Dalbanezo. Bilmirəm... Sənin yuxun gəlir – bu, çox yaxşıdır. Mənim də yuxum gəlir. Ancaq yata bilmirəm.

Polislərin fit səsləri.

Sərsəri Vay nənə! Eşidirsənmi? Ötülər. Vəsiqən varmı, qoca?

Dalbanezo. Var, budur. (*Həbsxanadan buraxılma vəsiqəsini göstərir.*)

Sərsəri. Bu nədir? Yüz addımdan görsəm də tanıyaram. Demək, sən də oradan çıxmısan? Nə qədər yatmısan?

Dalbanezo. Altı ay.

Sərsəri. Adam öldürmüşsən?

Dalbanezo. Xeyr...

Sərsəri. Düzü, səndə o sir-sifət də yoxdur. Yəqin ki, birini aldatmısan?

Dalbanezo. Haradan bilirsən?

Sərsəri. Üzündən görünür. Səndə başqa mühüm iş görməyə halmı var?

Polis fitləri yaxınlaşır.

Sərsəri. Mənə bax, qoca! Tez buradan sürüş görək!

Dalbanezo. Başa düşmürəm...

Sərsəri. Yeni əkil buradan. Tez ol, dur!

Dalbanezo. Nə üçün?

Sərsəri. Gəlirlər. Fit səsinə eşitmirsənmi? Gecə yarısı bizi burada saxlasalar, yenə içəri soxacaqlar. Sərsərilərin nizamnaməsini oxumamısanmi?!

Dalbanezo. Oxumamışam.

Sərsəri. Elə isə bəs nə oxumusan, ey üzü göyçək!?

Polis fitinin səsi daha da yaxınlaşır.

Di tez ol! Allah dadına çatsın! Tez qaç...

Dalbanezo (*uzaqlaşan sərsərinin dalınca*). Hara gedim?

Sərsəri(*uzaqdan*). Haraya istəyirsən...

Dalbanezo ayaq üstündədir. Polis gəlir.

Polis. Burada nə edirsən?

Dalbanezo. Heç nə.

Polis. Nəçisən, nə iş görürsən?

Dalbanezo. Heç nə...

Polis. Harada yaşayırsan?

Dalbanezo. Heç bir yerdə.

Polis. Bir adamın varmı?

Dalbanezo. Heç kəs yoxdur.

Polis. Təvəllüd kağızın, vəsiqən, pasportun varmı?

Dalbanezo. Var.

Polis. Bəri ver, baxaq.

Dalbanezo. Buyurun.

Polis (*kağıza baxır*). Düş qabağıma! Gedək!

Dalbanezo. Hara?

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Polis məntəqəsi.

Məmur. Vallah, mister, siz bilən yaxşıdır, amma mənə qalsa...

Komisiyonçu. Xeyr, xeyr. Arxayın olun. Mən öz işimi bilirəm, öz mallarımı tanıyıram. Üç aydan bəridir ki, sərsəriliklə mübarizə və yoxsullara kömək cəmiyyətinin üzvüyəm. Mən nə qədər yoxsul görmüşəm! Elə bir qənaətə gəlmişəm ki... Əslinə baxsanız, çoxdan bəri bu qənaətdəyəm ki, işə yaramayan adam yoxdur. Məsələ adamları işlədə bilməkdədir. Sərsəriləyin qarşısını yalnız bütün sərsəriləri zorla işə cəlb etməklə almaq olar.

Məmur. Elədir. Doğrudur. Lakin bizim küçələrdən topladığımız bu hərfləri ancaq katorqa əməyi düzəldə bilər.

Komisiyonçu. Bəli, bəli. Bəziləri üçün bu tətbiq edilə bilər. Və mütləq tətbiq edilməlidir. Əlbəttə, ağır işlər üçün də insan qüvvəsinə ehtiyac vardır. Lakin bəzilərinə daha yüngül işlərdə istifadə edə bilərik. Məsələn, indicə sizə dediyim kimi, Dollaryanda sirkin belə adamlara ehtiyacı vardır.

Məmur. Doğrusu mən, sirk həyatı ilə maraqlanmamışam.

Komisiyonçu. Mən isə əksinə. Məsələn, bundan iki ay əvvəl bütün Dollaryanda polis qüvvələrini dəhşətə gətirən məşhur cırt-dan sərsəri Simonu götürək. Bu canini yenidən salındığı kameradan mən özüm çıxartdım. Sirkə tövsiyə etdim. On beş günün içində cırt-dan cənabları yumşalıb muma döndü. İndi həm qarnı doyur, həm də namuslu bir adam olub. Mister, vəhşi heyvanları tərbiyə edən, əhli-ləşdirən müəssisə, sərsəriləyin qarşısını bir bıçaq kimi kəsmək üçün mühüm vasitədir.

Məmur. Ola bilər...

Komisiyonçu. Nə isə... Eşitdiyimə görə, məşhur sərsəri Dalbanezo srağagün həbsdən buraxıldıqdan sonra gecə yarısı polislərinizdən biri onu yaxalamışdır.

Məmur. Bəli. İki gündən bəridir ki, bizdədir. Səssiz-səmirsiz bir qocadır. Ona çox yazığım gəlir. Lakin yersiz-yurdsuz olduğu üçün...

Komisiyonçu. Yazıq. Lakin bu hala düşməsinə özü günahkardır. Mister, çox oxumuş adamlar ya milyon olurlar, ya da sərsəri.

Necə olursa olsun sərsərilərlə mübarizə və yoxsullara kömək cəmiyyəti bu qocaya da yardım edəcəkdir.

Məmur. Çox yaxşı olardı. Onu xeyriyyə idarələrindən birinə qoysaydınız.

Komisiyonçu. Yooox... Bu mümkün deyildir. Həm də düzgün olmaz. Biz onun əxlaqını korlaya bilərik, halbuki bizim vəzifəmiz sərsəriləri tərbiyələndirməkdən ibarətdir. Əslində, xeyriyyə idarələri, zənnimcə, zərərli müəssisələrdir. İnsanları işsizliyə, müftəxoruğa öyrədir. Sonra da bir çoxları qocaldıqları zaman xeyriyyə idarəsinə girəcəklərini düşünərək, cavanlıqlarından sərsərilərə başlayırlar. Təmin edilmiş qocalıq gəncliyi tənbəlliyə sövq edir. Nə isə, gəlir indi bu Dalbanezodan danışaq. İndicə dediyim Dolar-yanda sirkində ona gözəl bir iş tapmışam. Madam ki, əl-ayağı öz yerindədir, mütləq işləməlidir...

Məmur. Ancaq mənə elə gəlir ki, onda işləməyə hal qalmamışdır.

Komisiyonçu. Sizə özünü elə göstərir. Əslində, sirkdə tapdığım iş o qədər də ağır deyildir. Ən çoxu gündə iki saat işləyəcək. İndi onu çağırın. Özümü aparacağam.

Məmur. Yaxşı. Ancaq bəzi rəsmi qaydalara əməl etməli olacaqsınız.

Komisiyonçu. Əlbəttə, əlbəttə... Müqaviləni dərhal imzalayaram.

Məmur. Çox gözəl. İndi onu çağırtdıraram. (*Zəngi basır, içəri girən polis*) Dalbanezonu buraya gətirin.

Polis. Sırağagün gecə tutulan qoca sərsərinimi?

Məmur. Hə, hə...

Sükut, məmur və komisiyonçu barmaqları ilə stolu taqqıldadırlar.

Dalbanezo və polis girirlər.

Məmur. Yaxın gəl. Yaxın gəl. Bax, bu cənab sənə bir iş tapmışdır. Yaxşı bir iş. Sənə zəmin də durur.

Dalbanezo. Siz kimsiniz?

Komisiyonçu. Sərsərilərlə mübarizə və yoxsullara kömək cəmiyyətinin üzvüyəm. Bu cəmiyyət hər cür komisiyonçuluqla məşğuldur...

Dalbanezo. Yaxşı, yaxşı... Dediğiniz hansı işdir?

Məmur. Sirkdə işləyəcəksən...

Dalbanezo. Nə iş görəcəyəm?

Komisyonçu. Asan bir iş. Qorxma. Ancaq sərsəriliklə bircə dəfəlik vidalaşmalısan. Hər şeydən əvvəl intizama riayət etmə-lisən. Dollaryanda sirki sanatoriyalar trestinə bənzəməz. Bundan başqa cəmiyyətimiz səni himayəsi altına alacaqdır...

Dalbanezo. Razıyam. Bu gecə harada yatacağam?

Komisyonçu. Sirkdə.

Dalbanezo. Sirkdə. Sirk işindən başqa heç bir şeylə, fikrən də olsa, məşğul olmayacağam. Ən kiçik bir təcrübə... Müqavilənin üçüncü maddəsi. Bilirəm...

Komisyonçu. Yox, canım, sirkdəki işini qurtardıqdan sonra istədiyini elə. Yalnız cəmiyyətimizin nəzarəti altında olmaq şərtilə. Anladınmı?

Dalbanezo. Anladım, anladım. Ancaq mən yata bilmirəm. Bəlkə sirkdə yata bildim.

Komisyonçu. İşini qurtardıqdan sonra istədiyini qədər yat...

Dalbanezo. Yata bilmirəm. Qulağıma səslər gəlir.

Komisyonçu. Orada gəlməz. Di hazırlaş...

Dalbanezo. Hazıram.

Komisyonçu. Aparası bir şeyin yoxdurmu?

Məmur. Heç bir şeyi yoxdur.

Komisyonçu. Elə isə verin müqaviləni imzalayım. (*Komisyonçu kağızları imzalayır.*) Sağ olun. Zənn edirəm ki, yenə görüşəcəyik. Bir iş üçün səkkiz belə adama ehtiyac vardır.

Məmur. Xoş gəldiniz. (*Dalbanezoya.*) Özünü yaxşı apar, artıq qocalmışsan. Ağaların sözündən çıxma. Sonra sənə taleyinə heç qarışmaram ha!

Komisyonçu. Hə, gedək!

Dalbanezo. Ah, orada bir yata bilsəydim, yata bilsəydim...

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Pərdənin qabağında təbillər. Orkestr çalır, hoqqabazlar və carçı gəlirlər.

Carçı. İçəri buyurun. Buyurun. Gəlin, xanımlar! Buyurun, ağalar! İyirminci əsrin möcüzü saqqallı qadını, dünyanın ən uzun boylu nəhəngini, dünyanın ən qısaboylu cırt danını, beş yüz kiloluq adamı, pələnglərin baletini, meymunların konsertini... hər şeyi görəcəksiniz, cənablar, hamısını görəcəksiniz, xanımlar! Buyurun içəri! Buyurun, xanımlar! Buyurun, ağalar! Buyurun! Bir yumruqla buğanı öldürən boksçunu, səkkiz dəfə dalbadal yüz metrə tullanan civənini, ölüm karetasını, saqqallı qadını və son nömrəmiz olan sərsərilər kralını seyrə gəlin! Xanımlar, doktor Dalbanezonun gözlərinə baxın, xanımlar!

Təbillər çalınır. Orkestr gurlayır. Hoqqabazlar oynayaraq çıxırlar. Carçı pərdələri açır. Dəmir qəfəslər görünür. Birinə saqqallı qadın, birinə pəhləvan, birinə də doktor Dalbanezo salınmışdır. Qəfəslərin qabağında izdiham keçir. Qapıçı qadınla fahişə gəlirlər. Əlində qırmanc olan xüsusi geyimli sirk təlimçisi ortada gəzilir. At kişnəməsi eşidilir. Qapıçı qadın və fahişə, saqqallı qadının salındığı qəfəsin qabağında dayanırlar.

Qapıçı qadın. Sən bir Allahın işinə bax, yəqin bu arvadı yaradanda fikri dağınıq imiş. Keşisin saqqalı ilə qoca nənənin döşlərini tərs salıb. Bəh, bəh! Təkcə bu saqqalı qadını görmək üçün adam verdiyi bilet puluna heç heyfşilənməz.

Fahişə. Görəsən saqqalı həqiqidirmi?

Qapıçı qadın. Bilmirəm. Bəlkə də taxmadır. Nə tutub çəkərdim! Hətta bunun üçün iyirmi sent də verərdim.

Fahişə. Amandır, gəlin gedək! Baxdıqca ürəyim bulanır.

Pəhləvanın salındığı qəfəsin qabağına gəlirlər.

Fahişə. Bax, kişi belə olar!.. Sən bir onun qollarına bax...

Qapıçı qadın. Elə sənə də bir nəfər beləsi lazımdır. İndiyə qədər gizli işləyirsən. Özünə vəsiqə də düzəldə bilməmişən. Bu hərifi dost tutsaydın, qorxmada işləyərdin.

Fahişə. Vallah, doğru deyirsən. Mən ona üstəlik pul verməyə də hazıram. Bir sinəsinə bax!

Qapıçı qadın. Pulun bu qədər boldursa, kirayəni vaxtında ver. Di, gedək Dalbanezoya baxaq. Mən, əslində, onu görməyə gəlmişəm.

Fahişə. A-a-a... Bax, buradadır...

Qapıçı qadın. Oho... Salam, mister Dalbanezo?.. Necəsiniz? Burada rahatsızsınız? Başınız nələr çəkmədi, nələr! O qədər də qocalmamısınız. Vallah, ancaq sizi görməyə gəlmişik. Saqqallı qadına da baxdıq. O qədər də maraqlı bir şey deyildir. Deyin görək, daha nə işlər görürsünüz? Qəzetlərdə sizin adınızı oxudum. Fəxr etdim. Görək ki, qızınız ölmüşdür. Çox heyfsləndim. Nə yaxşı qız idi! Pedrodan hələ də xəbər yoxdur. Eee... Bir az da siz danışın görək.

Fahişə. Cavab vermir. Deyəsən, burada aktyorların tamaşaçıları ilə danışması qadağan edilmişdir. Tramvay sürənlər kimi.

Qapıçı qadın. Əziz doktor! Mən yad adam deyiləm ki... Görsələr də qorxmayın. Bilirsinizmi, bizim mister Klaynın qızı fransız şahzadəsinə ərə getdi. Eşitməmişinizmi?

Fahişə. Nahaq yerə çənəni yorursan. Sənə heç qulaq asmır.

Qapıçı qadın. Mənə qulaq asmır?

Fahişə. Heç üzünə də baxmır.

Qapıçı qadın. Necə yeni üzümə baxmır? Mən onu görmək üçün bir dollar biletdə pulu vermişəm. Onun nə haqqı var mənim üzümə baxmasın?

Fahişə. Nə edə bilərsən? Zorla üzünə baxdıra bilməzsən ki?

Qapıçı qadın. Canını da alaram. Doktor Dalbanezo, demək, mənə qulaq asmırsınız? Demək, mənim üzümə baxmırsınız... Guya ki, məni tanımırsınız... Sən elə əvvəldən də tərsin biri idin. Bir dəfə də məni möhtərəm avtomobilli qonaqların yanında qovdun. Yadındadırmı? Ancaq sonra nə oldu? Mən möhtərəm avtomobilli qonaqlardan razı qaldım, səni isə qolundan tutub küçəyə atdım... Aha, bu, doğrudan da heç özünü o yerə qoymur. Sən bir buna bax... Mən bu saat sənə göstərəm. (*Heyvan təlimçisinə*) Qamçılı ağa! Qamçılı ağa!

Təlimçi. Buyurun, madam.

Qapıçı qadın. Siz burda işləyirsiniz?

Təlimçi. Bəli, madam, yoxsa bir əmriniz var?

Qapıçı qadın. Əlbəttə, var. Sizin bu artistləriniz nə tərbiyəsiz adamlardır! Mən bu Dalbanezonu görməyə gəlmişəm, o isə üzümə belə baxmır. Halbuki mən onun gözlərini görmək üçün biletdə bir dollar pul vermişəm. Özünüz elan verirsiniz, özünüz də...

Təlimçi. Əsəbiləşməyin, madam, indi məsələni həll edəyəm. Buyurun!

Qapıçı qadın. Buyururam.
Təlimçi (*Dalbanezoya*). Ayağa qalx!
Qapıçı qadın (*fahişəyə*). Gördünmü?
Təlimçi. Ayağa qalx, deyirəm!

Dalbanezo. Çox yorulmuşam. Yata bilmirəm. Xəstəyəm.
Nəfəs ala bilmirəm...

Təlimçi. Ayağa qalx, deyirəm sənə! Bir bax, xanımlar səni görməyə gəlmişlər!

Qapıçı qadın. Elədir. Səni görməyə gəlmişik. Bir dollar bilet pulu vermişik.

Təlimçi. Qalx!

Dalbanezo ayağa qalxır.

Qapıçı qadın. Hə, indi deyın görək, necəsiniz, doktor cənabları!

Dalbanezo. Yata bilmirəm. Qulağıma səslər gəlir. Nəfəs ala bilmirəm.

Fahişə. Yazıq doktor.

Qapıçı qadın. Bax, inadçılığın, tərsliyin cəzası budur!

Zəng çalınır.

Bir səs. Oyun başlanır, oyun başlanır. Yerlərinizi tutun!

Fahişə. Ay qız, oyun başlanır. Gedək, sonra yerlərimizi tutarlar.

Qapıçı qadın. Sağ olun, mister Dalbanezo! Hər gün sizi görməyə gələcəyəm.

Gedirlər.

Təlimçi (*saqqallı qadına və pəhləvana*). Sizin nömrələriniz əvvəldədir. İçəri gedib hazırlaşın. (*Dalbanezoya*) Sənin sənə işin qurtarmışdır. Gedib yata bilərsən. Ancaq diqqətli ol, tamaşaçıları acıqlandırma...

Dalbanezo. Nəfəs ala bilmirəm. Yorulmuşam... Nəfəs ala bilmirəm. (*Tək*) Nəfəs ala bilmirəm. Yata bilmirəm. Qulağıma səslər gəlir. Nəfəs ala bilmirəm. Qımıldanma, qızım... Günəş damlasını damarlarına... Əl çək bu siyasi iqtisaddan, Pedro... (*Yavaş-yavaş dizləri бүkүлүр və barmaqılığa sarılaraq ölür.*)

BEŞİNCİ ŞƏKİL

Meyitxananın qapısı

Doktor (*meyitxana gözetçisinə*). Sanballı bir şey varmı? Amma keçən dəfəki kimi başıma bəla açmasın.

Gözetçi. Narahat olmayın, doktor!

Doktor. Mənə kəllə lazımdır, anlayırsanmı?.. Maraqlı bir kəllə.

Gözetçi. Yaxşı, ancaq mən sizə təkcə kəlləni kəsib verə bilmərəm.

Doktor. Əlbəttə, meyiti bütünlüklə götürəcəyəm, laboratoriyada kəsmək asandır.

Gözetçi. Yaxşı, elə isə içəri buyurun... Baxaq...

İçəri girirlər, açıq qapıdan ölümlərin ayaqları görünür.

Doktorun səsi. Yox, bu yaramaz. Alını çox dardır.

Gözetçinin səsi. Bəs bu necədir?

Doktorun səsi. İşimə yaramaz. Bir baxsan gicgahı yarılmışdır. Mənə zədələnməmiş sümük lazımdır. Həm də sanballı bir şey...

Gözetçinin səsi. Elə isə dayanın. Bu on yeddi nömrəyə baxaq. Sərsəri Dalbanezo...

Doktorun səsi. Ax, o buradadır?

Gözetçinin səsi. Dünən gətirdilər. Sirkdə işlərkən birdən-birə ölmüşdür...

Doktorun səsi. Çox gözəl, bir baxaq. Siz də bu meytixanayı qaydaya sala bilmirsiniz? Heç bir bölgü-filan yoxdur. Parça dükanı belə sizin meytixanadan səliqəlidir.

Gözetçinin səsi. Nə edə bilərik? İş çoxdur. Hə, budur, on yeddi nömrə, baxın...

Doktorun səsi. Pis deyil. Əsla pis deyil. Alın qəşəngdir. Hərifdə də, amma baş varmış ha.. Mükəmməl bir baş... üzünün cizgilərinə bir bax. Çox gözəl, çox gözəl... Alıram. Nə qədər verəcəyəm?

Gözetçinin səsi. Yüz dollar.

Doktorun səsi. Amma dedin ha! Bu nədir, hind qumaşındımı? Əlli dollar verirəm.

Gözetçinin səsi. Zarafatımı edirsiniz? Belə kəlləyə əlli dollar!

Doktorun səsi. Yaxşı, qoy əlli beş olsun. Necədir?

Gözetçinin səsi. Bir az da artırın. Mal istəyirdiniz, bu da mal! Hərif bəlkə də dahi imiş, kim bilir?

Doktorun səsi. Elədir, amma başıma bir cəncəl açsa nə olsun?

Gözetçinin səsi. Qorxmayın. Adamı-zadı yoxdur. Həm də cərrahlara bir söz demirlər.

Doktorun səsi. Mən indi çox maraqlı bir cərrahiyyə ilə məşğulam.

Gözetçinin səsi. Daha yaxşı, belə isə pula heyfiniz gəlməsin.

Doktorun səsi. Elədir, amma...

Gözetçinin səsi. Uzun sözün qısa, köhnə müştərisiniz. Qoy sizin xətriniz üçün yetmiş dollar olsun. Bir pens də aşağı düşməyəcəyəm. Siz aparmasanız, tibb fakültəsi aparacaq.

Doktorun səsi. Orası elədir. Ancaq onda sənə bir şey düşməz.

Gözetçinin səsi. Yaxşı, nə isə, altmış beş dollar verin.

Doktorun səsi. Qəbulumdur. Hazırla. Avtomobil tində göz-ləyir.

Gözetçinin səsi. Mən onu dal qapıdan çıxaracağam.

Bir müddət sonra avtomobil signalının səsi eşidilir. Pedro yüyürə-yüyürə gəlir. Gözetçi ilə qabaqlaşır.

Pedro. Mənə bax, sən meyitxananın gözetçisisənmi?

Gözetçi. Bəli. Nə var ki?

Pedro. Doktor Dalbanezonun ölüsünü buramı gətiriblər?

Gözetçi. Bəli.

Pedro. İçəridədirmi?

Gözetçi. Xeyr.

Pedro. Bəs haradadır?

Gözetçi. Siz gecikmisiniz.

Pedro. Nə dedin? Doktor Dalbanezo haradadır?

Gözetçi. Elə indicə, bir az bundan əvvəl satdıq.

Pərdə

QƏRİBƏ ADAM

Dram, üç pərdədə

İŞTİRAK EDİRLƏR

Əhməd Rza – vəkil, 35 yaşlarında
Rəcəb bəy – milyoner, 55 yaşlarında
Aytən – Rəcəbin qızı
Nihal – Rəcəbin qardaşı qızı, gözəl, gənc qadın
Əbdürrəhman Yardımçı – mühəndis, 30 yaşlarında
Nəcmi Yalın qılınc – yazıçı, 35 yaşlarında
İsmayıl – universitet dosenti, 40 yaşlarında
Səlim – fəhlə, 40 yaşlarında
Orxan – meyxana sahibi
Əli – meyxanada xidmətçi
Aleksandr – rus mühaciri, 50 yaşlarında
Hüseyn – gülərüzlü əclaf, 50 yaşlarında
İzzət – çəkməçi, 45 yaşlarında
Təvfiq – dülğər, 30 yaşlarında
Nuru, Xəlid – canilər
Zəhra – Nurunun arvadı, hələ də gözəl, lakin yorğun sifətli gənc qadın
Kamil – rəssam
Polis məmuru
Meyxana müştəriləri

Əhvalat bizim günlərdə İstanbulda vəqə olur.

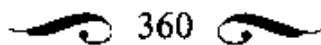
PROLOQ

Örtülü pərdə qarşısında. Ortada bir böyük ağ daş var. Səlim daşın yanında dayanmışdır.

Səlim (öz-özünə). Yolun ortasında bu boyda daş qəza törədən.
(Daşa yaxınlaşır, qaldırır, ətrafa baxır.) Görəsən bunu hara qoyum?
Bura qoysam necə olar? (Daşı kənara qoyub yoluna davam edir.)

Bu zaman sağ tərəfindən Hüseyn daxil olur.
Hüseynin yanından ötürkən.

Nə xoşsifət adamdır! (Gedir.)

Hüseyn (*Səlimin ardınca baxır, öz-özünə*). Mələnin əl-ayağını bağlayıb, bığlarını dibdən qırxasan. (*Gözü daşa sataşır.*) Bu nədir? Bir dəli şeytan deyir bunu qoy yolun ortasına. (*Daşa yaxınlaşır.*) Birdən gören oldu? (*Ətrafa baxır. Daşı qaldırıb yolun ortasına qoyur.*) Fransızca buna nə deyirlər? Kamuflyaj, hə... bunu bir yaxşıca kamuflyaj etmək lazımdır ki, gören olmasın.

Sol tərəfdən Əbdürrəhman daxil olur.

(*Əbdürrəhman yanından keçərkən ayaq saxlayır, ona baxır, öz-özünə.*) Bu saat ayağı ilişəcək... (*Gedir.*)

Əbdürrəhman (*gözü daşa sataşır, öz-özünə*). Bu şəhər idarəsini lənətə gəlsin. Yeni gözləri bu yekəlikdə daşları görmür? Bu küçəyə, görəsən, zibil yığanlar da gəlmir? Məgər bu onların işidir! Bəs onların deyilsə, kimin işidir? (*Gedir.*)

Nəcmi fit çala-çala daxil olur. Ayağı daşa ilişir.

Nəcmi. Ay, zəhrimara qalasan! (*Gedir.*)

Rəcəb gəlir. Daşa yaxınlaşır, ayağını onun üstünə qoyur, ayaqqabısının bağını bağlayıb, yoluna davam edir. Ayten, Əhməd, Nihal daxil olurlar.

Ayten. Ata, sən yenə çox tez-tez gedirsən!..

Rəcəb. Qızım, qarnımın piyini əritməliyəm, ya yox?

Nihal. Əmican, amma üreyinizi də bu qədər yormaqla olmaz.

Rəcəb. Yaxşı, yaxşı... Görürsünüz, yavaş-yavaş gedirəm... (*Ağır addımlarla səhnədən çıxır.*)

Əhməd. Nihal xanım, ehtiyatlı olun.

Nihal. Nə olub?

Əhməd. Ayağınız daşa ilişir. (*Daşı yoldan götürüb kənara qoyur.*)

Piano səsi eşidilir.

Ayten, fikir vermişəm, hər bazar günü sizə gələndə bu bağların birində kim isə bu vaxtlar eyni qammanı çalır.

Ayten. Təzə dövlətlilərdən Nuru Altinturanın yelbeyin qızı Ayşədir. Heç fikir vermisiniz, sizi görəndə necə baxır?

Əhməd. Xeyr, fikir verməmişəm.

Hamı gedir. Piano səsi davam edir.

Aytənin səsi (*dəhşətlə*). Ata... ata!

Nihalın səsi (*dəhşətlə*). Əmi...

Əhmədin səsi. Rəcəb bəy, qorxmayın, xəndəyə atılın!

Aytənin və Nihalın səsi (*bir yerdə*). Əmi!.. Ata!.. Əhməd!..

Dalbadal iki güllə atılır.

Qızların səsi – Aaaaaa...

Piano səsi bir müddət də davam edir, sonra kəsilir.

BİRİNCİ PƏRDƏ

Sadə, lakin zövqlə bəzənmiş bir otaq. Bu həm iş, həm qonaq, həm də yemək otağıdır. Əhmədin sağ qolu sarıqlıdır.

Əhməd (*sözünü davam edərək*). Hə... dediyim kimi qabaqda Rəcəb bəy, dalınca Nihal, Aytən, onun da dalınca mən tini burulduq... Orada dörd yolun ayrıcında polis budkası var...

Əbdürrəhman. Keçən ilə qədər damı rənglənməmişdi. İndi rəngləyiblər?

Əhməd. Fikir vermədim.

Əbdürrəhman. Mən fikirləşirəm ki, hadisədən təxminən on beş dəqiqə əvvəl mən də ordan keçmişəm... Hə, sonra?

Əhməd. Sonra, sonra?.. Həmin budkanın yanında...

Əbdürrəhman. Sənin Aytən xanımını keçən il İstanbula gələndə mühərrirlərin balında ötərgi gördüm... doğrudan, bəs sən niyə orda yox idin? Aytən gözəl qızıdır. Sonra?

Əhməd. Sonra... deyirəm də, orada, polis budkasının yanında...

Əbdürrəhman. Rəcəb bəy milyoner adamdır... Qızının da, necə deyərlər, sənə meyli var... Görürsən də mənim gözümdən heç nə yayınmır... Sonra?

Əhməd. Nə sonra?

Əbdürrəhman. Sözünü de, hə, o polis budkasının yanında.

Əhməd. Sonrası bildiyin kimi.

Əbdürrəhman. Yoxsa incədin?

Dəhlizdə zəng səsi eşidilir. Əhməd qapını açmaq üçün durur.

Dayan, mən açaram. (Çıxır.)

Əhməd (sağ qolunu sığallayır, öz-özünə). Ağrıyır... Deyirlər, hələ bir neçə gün də ağrıyacaq. Ölə bilərdim? Bəlkə də... bu barədə fikirləşməmişdim. Kim bilir... Eh, nə fərqi var? Yarım saatdan sonra xəstəxanaya gedəndə, məsələn, yolda maşın altında qalıb ölə bilərəm. Kim bilir. Ağrıyır... Görəsən, gələn kimdir? Qadın deyil... Addımlarından oxşamır.

Əbdürrəhmanla Nəcmi daxil olurlar. Nəcmi şlyapasını çıxartmır.
Əsəbidir.

Nəcmi (Əhmədə). Bu nədir? Pirləkəndən yığılıbsan, nədir?

Əhməd. Yox... Tanış ol. Əbdürrəhman Yardımçı.

Nəcmi. Çox şadam. (Baş ayır.) Nəcmi Yalın qılınc, yazıçı. Çox güman, adımı eşitmişiniz?

Əbdürrəhman. Vallah, bəy əfəndi, düzü, mən ədəbiyyatla, romanla, şeirlə-filanla o qədər də...

Nəcmi. Aydındır. (Əhmədə.) Sənin məktubunu da, əlyazmalarını da aldım. Bu nə oyundur, başıma gətirirsən?

Əhməd (gülümsəyərək). Nəcmi, qardaşım, nə danışırısan? Mən sənin başına heç bir oyun gətirmirəm!

Nəcmi. Elə güman edirdim ki, mənimlə olan münasibətlərinə vəkil olduğunu unudursan.

Əhməd. Qulaq as...

Nəcmi. Sən fikrini açıq deyə bilərdin. Düzünü deyəydin ki, Nəcmi, mən sənin şöhrətindən, sənin təcrübəndən istifadə etmək istəyirəm. Sənin hesabına dolanmaq istəyirəm.

Əhməd. Ağlını çaşıbsan-nədir? Nə danışırısan?

Nəcmi. Birinci kitaba aldığın pulun neçə faizini mənə verdin?

Əhməd (gözlənilmədən, qəzəblə). Bu cür danışsan, deyəsən, küsməli olacağıq... Özünə gəl!

Əbdürrəhman (Nəcmiyə siqaret təklif edir). Çəkirsiniz? Buyurun.

Nəcmi. Xeyr... Yaxşı, verin. (Siqaret götürüb yandırır, dərhal atır.) Nə üçün demədin ki, tərcümə mənimdir. Qorxursan, elə deyilmi? Qorxursan ki, onlar bütün tərcümələri mənə həvalə edərlər?

Əhməd (*mülayim səslə*). Əsəbisən.

Nəcmi. Mən gedirəm. Lakin pulumu tələb edəcəyəm. Salamət qalın. (*Gedir.*)

Əhməd. Lap ağılını çaşıb! Gör nələr danışır? Amma yaxşı oğlandır... (*Gülür.*) Deməli, o məni kələkbaz yerinə qoyur?

Əbdürrəhman. Nə olub axı?

Əhməd. Bir dəfə yanıma gəldi, “acından ölürəm” dedi, borc istədi. Mənim də pulum yox idi. O zaman mən naşir Rəfiq üçün təxəllüs altında detektiv romanlar tərcümə edirdim. Bu işi Nəcmiyə verdim.

Əbdürrəhman. Deməli, öz çörəyini... nə üçün?

Əhməd. Nəcminin ehtiyacı məndən də çox idi. Tərcüməni ona naşirdən xəbərsiz verdim. Naşirlərin yanında onun etibarı qalmayıb. İstedadlı oğlandır, amma tənbəldir. Birinci tərcüməni yaxşı elədi. Aldığım pulu ona verdim. İkinci tərcüməni oxumadan naşirə göndərdim. Üç gündən sonra tərcüməni üstümə qaytardılar... Bir tərcüməydi ki, Allah göstərməsin. Mən də bir məktub yazıb həmin əlyazmasını Nəcmiyə qaytardım.

Əbdürrəhman. Görürəm, sən heç dəyişməmişən, əvvəlki kimi qəribəsən. Liseydə oxuyanda da imtahan zamanı başqalarına kağız ötürərdin. Özün isə tutulub kəsilərdin.

Əhməd. Bir dəfə də sənün üstündə.

Əbdürrəhman. Yadımdadır... Hə, harda qaldıq? Dedin, siz polis budkasına yaxınlaşdınız. (*Dəhlizdən zəng səsi eşidilir.*) Mən açaram. (*Çıxır.*)

Əhməd (*öz-özünə*). Görəsən kimdir? Bilmirəm, bu sərsəri Nəcminin əlindən hirslənir, yoxsa halına acıyım? Deyəsən hirslənməyə başlayıram. Bəsdir üz verdim.

Əbdürrəhman Nəcmi ilə daxil olur.

Nəcmi. Bağışla, mən bir qədər əsəbiləşdim... hörmətsizlik elədim... acığın tutmasın!

Əhməd. Nə danışırısan? Boş işdir! Mənim heç də acığım tutmur.

Nəcmi (*stolun üstünə bir yığın kağız qoyur*). Əlyazmasıdır, hamısını düzəltmişəm. Nəşriyyata ver. Qardaşım, vəziyyətimin necə ağır olduğunu özün bilirsen. (*Əbdürrəhmana*) İcazənizlə bir siqaret.

Əbdürrəhman. Buyurun!

Nə c m i . Öz qutumu heç bilmirəm harda qoymuşam... (*Əhmədə.*) Qolunu həkimə göstərmisən? Mütləq göstər... Pilləkənlərdən yıxılmağın nəticələri bəzən pis olur. Üç gündən sonra gələcəyəm. Hirs-lənmə... (*Əbdürrəhmana.*) Biz sənətkarlar bir qədər hövsələsiz oluruq. Özümüzdən çox tez çıxırıq. (*Əhmədə.*) Barışdıq, elə deyilmi? Məni nankor sayma, sənin yaxşılıqlarını ölənə kimi yadımdan çıxartmaram. Di, qucaqla məni!

Ə h m ə d (*gülür*). Tək əllə bir az çətin olacaq.

Nə c m i (*onu qucaqlayır*). Əhməd, qardaşım!.. (*Əbdürrəhmana.*) Sizə isə, bəy əfəndim, məsləhət görürəm, hərdənbir roman oxuyasınız. Zehninizi açılar... (*Gedir.*)

Ə b d ü r r ə h m a n . Həyasız görmüşdüm, amma beləsini yox! Yaxşı indi nə eləmək fikrindəsən?

Ə h m ə d . Doğrudan da düzəldibse, bir də özüm gözdən keçirdib göndərəcəyəm nəşriyyata. Yazığın vəziyyəti doğrudan da ağırdır.

Ə b d ü r r ə h m a n . Sənə də qərribə adam dedim, daha bu qədər yox! Nə isə... Sonra? Siz polis budkasına yaxınlaşdınız... (*Gülümsünür.*)

Ə h m ə d . Nəyə gülürsən?

Ə b d ü r r ə h m a n . Bu yaxınlarda sən milyonların yeganə varisi füsunkar bir xanımın əri olacaqsan!

Ə h m ə d . Bu, sənin ağlına hardan gəldi?

Ə b d ü r r ə h m a n . Yaxşı, yaxşı! Başa düşdüm. Susuram. İndi mənim səndən, necə deyərlər, bir xahişim var. Bir şey icad eləmişəm. İstəyirəm ki, patent almaqda mənə kömək eləyəsən.

Ə h m ə d . Sən nə icad eləmişən?

Dəhlizdən zəng səsi gəlir.

Ə b d ü r r ə h m a n . Özün get. Yəqin yenə də o, sırtıqdır.

Əhməd gedir.

(*Öz-özünə.*) Bax, buna varam. Afərin Əhməd. Qərribəliyinə qərribə adamdır. Amma durnanı lap gözündən vurub. Bu dünyada yaxşı yaşamaq istəyirsənsə risk elə. Amma həyatını təhlükə altına almaq da hər kişinin işi deyil. Bizə bu işdən, görəsən, nə düşəcək? Sol gözüüm ayışır... İnşallah, xeyirədir!..

R ə c ə b (*qapı arxasından*). Nə əziyyət, canım? Sənin sayəndə sağ qalmışam. Varlığım ilə sənə minnətdaram.

Əhməd və Rəcəb daxil olurlar.

Əhməd. Vallah, bəy əfəndim... Rəcəb Əbdürrəhmanı görür, baş əyir. Əbdürrəhmanı təqdim edir.

Əbdürrəhman Yardımçı. Rəcəb bəy.

Rəcəb. Mənim üçün böyük şərəfdir.

Əbdürrəhman. Yox, yox, bəy əfəndi, əksinə, mənim üçün böyük şərəfdir. Görən kimi zati-alinizi tanıdım. Siz öz şəkillərinizə çox oxşayırsınız, hərçəndi özünüz, necə deyərlər, xeyli cavan görünürsünüz.

Rəcəb. Yox, canım, sizə elə gəlir... (Əhmədə.) İndi Aytənə Nihal da gələcək. Qolun necədir, bərk ağrıyır? İcazə versən, kontora bir zəng edərim.

Əhməd. Buyurun, rica edirəm.

Rəcəb (telefona yaxınlaşır, dəstəyi götürür, nömrəni yığır, Əhmədlə söhbətinə davam edir). Heç olmazsa bir həftəliyə bizim bağa istirahətə gələydin. (Telefonun dəstəyinə.) Allo, Şinası, sən-sən?.. Katibəni çağır görüm... (Əhmədə.) Amma nə köpək idi... İt deyil, əjdahadır, əjdaha. (Əbdürrəhmana.) Əhvalatdan agahsınız? Elə dəniz kənarına çatar-çatmaz polis budkasının dalından (telefonun dəstəyinə). Fəridə, qızım, veksellər banka göndərildi?.. Çox gözəl. Çox gözəl. Aerodromun satılmasından necə, bir xəbər var?.. Çox gözəl. Əşrəfə ver görüm... (Əhmədə.) Ömrüm boyu sənə minnətdaram. (Əbdürrəhmana.) Heç bilmədim, o it budkanın dalından, ya hardan çıxdı. Yekə, sapsarı it idi. (Əhmədə.) Deyirsən quduzdur. (Əbdürrəhmana.) Gördüm, birbaş üstümə gəlir. Əhməd qışqırdı, özümü atdım xəndəyə. Bu vaxt Əhməd onunla əlbəyaxa oldu. Ömrüm boyu sənə minnətdaram, Əhməd bəy, bütün ömrüm boyu... (Əbdürrəhmana.) Bu vaxt, bəy əfəndim... (Əhmədə.) İt gərək ki, quduz idi. Şübhəsiz, quduz idi. Çünki ağzından selik axırdı... (Telefonun dəstəyinə.) Əşrəf, mən vəkil Əhməd bəyin yanında yam. Yarım saatdan sonra gələcəyəm. Ticarət nazirini tap, qoy mənə zəng eləsin. Necə?.. Necə?.. Sivas deputatı?.. Yəqin pul istəməyə gəlib!.. Qov getsin, yox, qoy gözləsin... Arxitektora de ki, Aytən bu gün mehmanxananın tikintisinə baxmağa gələcək. (Dəstəyi qoyur, Əbdürrəhmana.) Əvvəllər mən bizim rəhmətlik xanımdan qorxardım, indi də qızımdan qorxuram. Əgər bu gün orada, tikintidə onun gözüne bir əyər-əskik dəysə, vay mənə arxitektorun halına. Hə,

mən nə deyirdim? Hə, bir də gördüm ki, Əhməd bəy oğlumuz itlə tutuşub. (Əhmədə.) Quduzdur? İkimiz də yaman qurtardıq bələdan. (Əbdürrəhmana.) Bu vaxt, bəy əfəndim, bir güllə atıldı, dalınca biri də. Polis nəfəri budkadan özünü yetirib iki güllə ilə köpəyin meyitini saldı. (Əhmədə.) İt sənin boğazını üzə bilərdi. Güllələr sənə dəyə bilərdi.

Əhməd. Boğazım da sağ-salamatdır, güllə də dəyməyib.

Rəcəb. Dəyə bilərdi. Bizim polisləri yaxşı tanıyıram. Oğruya atırlar, doğruya dəyir. Mən polis rəisinə zəng elədim, həmin qocanı komissar rütbəsinə təqdim eləyəcək. İt mənə qapmayıb, amma seliyi üstümə sıçraya bilərdi. Necə bilirsən, bəlkə mən də iynə vurdurum? Deyirsən, quduzdur?

Əhməd. Bu gün bəlli olacaq.

Rəcəb Bilirəm, mən ora zəng eləmişdim. Özü də bir neçə dəfə, amma hər ehtimala qarşı yoxlayıram ki, bəlkə mənə bir cür deyərlər, sənə başqa cür. Axı dünən sənə iynə vurublar? Bəlkə mən də vurdurum, necə bilirsən? İynə bərk ağrıdır? Bir bizim bağ qonşusu, imansız Süleymana bax... Bu gün səhər gəlib mənə təbrik edir. Mən ona sənə şücaətindən danışırım, o isə deyir ki, Pasterin quduzluğa qarşı icad etdiyi dərman olmasa idi, cənab vəkil itin üstünə belə cəsarətlə atılmazdı. Buna nə deyirsən, hə? Tutaq ki, bu hadisə Pasterdən qabaq baş verəydi. Özü də sən yəqin biləydin ki, it quduzdur, yenədəmi mənə xilas etməyə atıldın?

Əhməd. O məqamda mənim nə Paster, nə də quduzluq haqda düşünməyə macalım olmadı.

Rəcəb. Macalın olsaydı, necə? Şəxsən mən olsaydım, düşünərdim. Mənə düz başa düş, mən bunu heç də sənə şücaətini gözədən salmaq üçün demirəm. Necə bilirsiniz, quduz itin seliyi adamın dərisinə düşsə, adama quduzluq sirayət eləyə bilər? Yəni də o imansız Süleymanın sözləri başımdan çıxmır. Onun sənənlə ədavəti var, nədir? Deyir, birinin çayda boğulduğunu görsən, sən də körpüdə olsan, səndən başqa da yaxında heç kim olmasa, özün də üzmək bilməsən, özünü suya atarsan?

Əbdürrəhman (biləixtiyar). Birinin əvəzinə, ikisi boğulsun? (Özünü ələ alaraq.) Lakin, bəy əfəndim, mən əminəm ki, çayda boğulmaq təhlükəsi zati-alinizə üz versəydi, Əhmədsə üzmək belə bacarmasaydı, heç bir tərəddüd etmədən sizi xilas etmək üçün çaya atılardı.

Rəcəb. Ola bilər. Aranı qarışdıran bu Süleymandır də, elə bil, adamın ürəyinə qurd salmaqdan həzz alır. Eh, Allah lənət eləsin Pasterə də, çaya da, boğulana da. Əhməd bəy, oğlum, qulaq as, yanında işlədiyin vəkil Şekib hörmətli adamdır, professordur... Lakin sənə müstəqil işə başlama vaxtın çoxdan çatıb.

Əbdürrəhman. Tamamilə doğru buyurursunuz, bəy əfəndi.

Əhməd. Müstəqil işə başlamaq, kontor açmaq üçün vəsait lazımdır.

Rəcəb. Mən verərəm.

Əhməd. Amma...

Rəcəb. Daha bunun nə "amma"sı?

Əbdürrəhman. Bəy əfəndi, Əhməd sadəcə olaraq özünü itirib, bilmir ki, sizin bu atalıq qayğıınıza nə cavab versin.

Əhməd. Mən sizə minnətdaram. Səhv etmərsəniz, siz mənə borc pul vermək istəyirsiniz. Amma bu borcu mən sizə qaytara bilməyəcəyəm.

Rəcəb. Guya, o pulu qaytara bilməsən, mən müflis olaram. İşlərsən, borcunu da beş-altı ilə lap yaxşı qaytararsan.

Əhməd. Çox sağ olun.

Rəcəb. İyirmi həkimlə, bir professorla məsləhətləşmişəm. Bu it seliyi barədə. Deyirlər, əgər selik düşən yerdə çapıq və ya sıyrıq yoxdursa, selik qana keçməyibse... (*Sağ əlini uzadır.*) Sizcə, bunu çapıq saymaq olar?

Əbdürrəhman (*Rəcəbin əlinə baxır*). Bunumu, bəy əfəndi? Qətiyyəni!..

Rəcəb (*Əhmədə*). Deməli, Allah xeyir versin? Kontoru mənim mülkəmdə açarsan. Kirayə pulunu səndən yarıbayarı alaram. Avadanlığı, mebeli Aytənlə birlikdə seçərsiniz. O ki, qaldı dövriyyə kapitalına...

Əhməd. Rəcəb bəy, mən bunları qəbul edə bilmərəm.

Rəcəb. Yəni mənim belə xırda-xuruşla da sənə xəcalətindən çıxmağa haqqım yoxdur?

Əhməd. Bu zəruridirsə...

Rəcəb. Hə? (*Gülür.*) Sən onu deyirsən? O barədə də fikirləşmişəm! (*Əbdürrəhmənə.*) Oğlum, siz qəhvə hazırlaya bilərsiniz?

Əbdürrəhman. Bəy əfəndi, bu nə sözdür? Mən İzmirliyəm. Siz qəhvəni acı içirsiniz, şirin?

Rəcəb. Şirin.

Əbdürrəhman gedir.

Rəcəb. Söhbətimiz nə yerdə qaldı? Hə! Mən belə hesab edirəm ki, mütləq, mütləq sənəin xəcalətindən çıxmalıyam. Aytən də bu fikirdədir. Aydınıdır? Aytən də.

Əhməd. Siz bugünkü gəlişinizlə mənəim xəcalətindən çıxdınız.

Rəcəb. Yaxşı, yaxşı. Nəzakəti qoy bir qırağa, ürəyini mənə aç. Dillən görüm. Müxtəsər, Allahın əmri, peyğəmbərin şəriyyəti, Aytən də ki razıdır, verirəm onu sənə.

Əhməd. Bağışlayın...

Rəcəb. Aytənin ər mal-dövlətinə ehtiyacı yoxdur. Bilirəm ki, sən onun xoşuna gəlirsən. Biz də vaxtilə cavan olmuşuq! Biz də vaxtilə sevmişik! Elə mənəim kontoruma da, yəni mənə də sənəin kimi əlitəmiz, işgüzar bir kürəkən lazımdır.

Əhməd. Rəcəb bəy...

Rəcəb (əlini uzadır). Qayınatanın əlini öp, görüm. Həqiqətən də bunu çapıq saymaq olmaz, deyilmi?

Telefon zəngi eşidilir.

Əhməd (dəstəyi götürür). Bəli, burdadır. (Dəstəyi Rəcəbə uzadır.)

Rəcəb (telefonla). Necə? Məclisin sədri? Aman Allah! Mən onsuz da onların partiyası üçün qəzet, mətbəə düzəltdim, onların ac qurdlarına ətək-ətək pul payladım, daha məndən nə istəyir?.. Yox, o işə bir qəpik belə verən deyiləm! Ona bir qədər nəzakətlə cavab ver... Qoy kontora gəlsin... (Dəstəyi yerinə qoyur.)

Əhməd. Mən sizi işinizdən eləyirəm.

Rəcəb. Eybi yoxdur. Deməli, belə: toy məsələsini-filanı Aytənle özünü danışarsınız. Mən sizin yerinizdə olsaydım, toy səyahətinə çıxardım, Amerikani, Avropanı, Yaponiyanı-zadı gəzərdim. Ən gözəl mehmanxanalar, bilet-milet bunların hamısı mənəim boynuma. Sonra, sənə avtomobil də lazımdır. Hansı markalı maşınları daha çox xoşlayırsan? Öz aramızdır. Aytənin cəhizi yarım milyondur. Çox gözəl bilirsən ki, o mənəim yeganə varisimdir. Amma mirası, (gülür) o qədər də tez almayacaqsınız. Mən hələ bir iyirmi beş il də yaşamaq fikrindəyəm. (Fikirli-fikirli.) Əlbəttə, bu quduz it başıma iş açmasa. Deməli belə, mənəim əziz kürəkənəim, dünyanın

ən gözəl qızını sənə verirəm. Hə, deyirlər dənizçilər klubu ağ “Qağayı” gəmisini satır. Onu sizin üçün alacağam. Sən ki dənizi çox sevirsen.

Əhməd. Rəcəb bəy, Aytənlə biz dostuq. Sizə də çox hörmət eləyirəm, amma onunla evlənmək fikri heç vaxt mənim başıma gəlməyib.

Rəcəb (*əvvəlcə özünü itirir, sonra isə qəzəblə*). Necə? Bəlkə pis eşitdim? Sən Aytəni rədd edirsən? Qəribədir! Çox qəribədir! (*Pauza.*) Yaxşı. Qoy olsun. Mən sənə qəbizsiz-zadsız on beş min lirə verirəm. Nə istəyirsən elə.

Əhməd. Vermişcən varsınız... Rica edirəm, bu barədə bir daha danışmayaq.

Rəcəb. Hər şeyi rədd edərək sən sadəcə məni təhqir edirsən! Mənə müftə iltifat göstərilməsini sevmirəm.

Əbdürrəhman daxil olur.

Əbdürrəhman (*qəhvəni uzadaraq*). Buyuracaqsınız, bəy əfəndi. Mənə belə gəlir ki, bəy əfəndim, bizim Əhməd artıq cinə-yət işinə baxmağı boynundan atıb, necə deyərlər, mülki işlərlə məşğul olmalıdır.

Rəcəb. Siz nə ilə məşğul olursunuz?

Əbdürrəhman. Mən mühəndisəm. Ali texniki məktəbi bitirmişəm.

Rəcəb (*laqeyd*). Çox gözəl.

Əbdürrəhman. Lakin mən komissyonçuluq və ticarət, necə deyərlər, xırda ticarət işlərlə məşğul olmağı daha üstün tuturam.

Rəcəb (*laqeyd*). Çox gözəl.

Əhməd (*Rəcəbə*). Qəhvəniz soyuyur.

Rəcəb. İcməyəcəyəm. Getmək vaxtıdır. (*Getməyə hazırlaşır.*)

Əbdürrəhman (*birdən nə isə bir qərara gələrək*). Bəy əfəndi!

Rəcəb (*narazı halda*). Bəli.

Əbdürrəhman. Mən bir şey ixtira eləmişəm, necə deyərlər, icad eləmişəm...

Rəcəb (*laqeyd*). Çox gözəl, təbrik edirəm.

Əbdürrəhman. Mən əminəm ki, ixtiram sizi maraqlandıracaq!

Rəcəb. Nədən bilirsiniz?

Əbdürrəhman. Sizin ticarət dühanız, ticarət işlərinin təşkilinə, onun, necə deyərlər, psixologiyasına verdiyiniz əhəmiyyət

bütün dünyaya bəllidir. Mən zati-alinizin ölkəmizin işgüzar dairələrinə bəxş etdiyi saysız-hesabsız yenilikləri, necə deyərlər, yaxından izləyirəm...

Rəcəb. Mühəndis olduğunuz üçün güman etməliyəm ki, siz yeni bir maşın ixtira etmisiniz?

Əbdürrəhman. Mənim ixtirama bir növ maşın demək olar. Daha doğrusu, bəy əfəndi, bu insanın çörəyə və suya olan ehtiyacı qədər mühüm bir ehtiyacını təmin edən sadə və sadə olduğu qədər ucuz bir alətdir... Bircə dəqiqə... *(Yazı stolunun üstündən böyük bir rulon kağızı götürür. Kağızı açır. Cihazın rəsmi tamaşaçılara görünür.)* Bunu ilk dəfə görmək sizə nəsib olub. Hətta Əhməd belə hələ onu görməyib.

Rəcəb. Bu nədir?

Əbdürrəhman. Sxemdir, bəy əfəndim, necə deyərlər, plan-dır. Bu manikürindir!

Rəcəb. Nəyə lazımdır?

Əbdürrəhman. Manikür etmək üçün.

Rəcəb. Başa düşmədim.

Əbdürrəhman. Bəy əfəndim, qadınlar bunu ovuclarının içine alaraq, barmaqlarını bu boş yerə dirəyəcəklər və sonra rahatca, əlləri əsmədən, təhlükəsiz manikürlərini eləyəcəklər.

Əhməd. Bu boyda şey ovuca necə yerləşəcək, çox böyük deyilmi?

Əbdürrəhman. Rəsmdə böyüdülmüş şəkildə verilmişdir! İyirmi beş dəfə böyüdülb.

Əhməd. Nə üçün?

Əbdürrəhman. Necə ki, nə üçün? Xırda detalları daha aydın görmək üçün.

Rəcəb. Aydındır. Cihaz nədən hazırlanacaq?

Əbdürrəhman. Plastik kütlədən. Rəngbərəng plastik kütlədən. Sarışın xanımlar üçün çəhrayı, qarayanız xanımlar üçün yaşıl, qumral saçlı xanımlar üçün qırmızı rəngli plastik kütlədən. Maya dəyəri əlli quruş. Hər birini rahatca iki yüz əlli quruşa satacağıq.

Əhməd. Kim alacaq?

Əbdürrəhman. Manikür edən qadınların hamısı. Başqa cür ola bilməz! Ankarada, İzmirdə, İstanbulda gündə üç dəfə radio ilə belə bir elan oxunacaq: "Nişan üzüyü, yalnız gözəl barmaqlara

yaraşır. Barmaqlarınızın gözəlliyi isə manikürdən asılıdır. Gözəl manikürü siz yalnız manikyürin vasitəsilə edə bilərsiniz...”

Rəcəb. Pis çıxmır.

Əbdürrəhman. Yaxud: “Dünyanın bütün qadınları manikyürindən istifadə edirlər!”

Əhməd. Bu lap ağ oldu!

Əbdürrəhman. Qəzetlərdə belə elan vermək olar: “Manikürsüz qadın, neylonsuz qadın kimi bir şeydir” və ya bir təsəvvürünüze gətirin, bəy əfəndi, küçələrdə, meydanlarda afişalar. Afişada böyük bir qadın barmağı, orta barmaq olsa daha yaxşı, dırnaq sınmışdır, qan axır. Altında birçə sətir yazı: “Manikyürinsiz edilən manikürün nəticəsi!” Yaxud da başqa bir afişa: “Xəstəxana. Gözəl bir qadın çarpayıda uzanmışdır. Üzü meyit kimi solğun, dodaqlarının rəngi qaçmışdır! Barmağı sim etmişdir: Ölə bilər! Altında belə bir yazı: “Manikürünü manikyürinsiz eləmiş, qanı zəhərlənmiş... ölə bilər. Ölməmək üçün manikyürin alın!” və yaxud da... *(Aşağıdakı sözləri ispan havasında oxuyur.)*

Qızım, tez olarsan gəlin
Gözəlləşərsə əllərin.
Əllərə gözəllik verir,
Manikyürin, manikyürin.

Evlisənsə ərini
Əldən çıxartmamaqçün,
Almalısan mütləqə,
Manikyürin, manikyürin

və yaxud...

Rəcəb. Kifayətdir.

Əbdürrəhman. Bundan başqa, manikyürini İstanbulun dövlətlilər yaşayan məhəllələrində, lap elə kasıblar məhəllələrində də, müasir xırdavat satışı yolu ilə də satmaq olar. Təsəvvürünüze gətirin, bəy əfəndi, bir-birindən gözəl oğlanlar əllərində xırdavat qutuları İstanbul küçələrində gözəl xanımlara manikyürin satır. Hələ kinoreklamları demirəm! Necə bilərsiniz, bəy əfəndi, bir il ərzində İstanbul, İzmir, Anqara, Adana – təkcə bu dörd şəhərdə, nə qədər manikyürin sata bilərik?

Rəcəb. Bir xeyli.

Əbdürrəhman. Maya dəyəri əlli quruş, reklama, gözəl, yaraşılıq, qutu-zad da qoy olsun iyirmi beş quruş. Beləliklə, hər bir manikyürin yetmiş beş quruşa başa gəlir. Hər birindən xalis qazanc...

Rəcəb. Yüz yetmiş beş, yüz əlli quruş.

Əbdürrəhman. Deməli?..

Rəcəb. Sərfəlidir.

Əbdürrəhman. Deməli?

Rəcəb. Sabah... yox birisi gün... yox, yaxşısı bazar ertəsi kontora, yanıma gəlin. Amma qabaqcadan sizə qəti söz vermirəm.

Əbdürrəhman. Başa düşürəm, bəy əfəndi.

Rəcəb (Əhmədə). İncimə, amma... Əhməd bəy, oğlum, sizdə də az günah yoxdur. Dünən hamıdan çox siz plyaja getmək istəyirdiniz. Ora getməsəydik, bu hadisə də baş verməzdi. Üzr istəyirəm. Olacağa çarə yoxdur. Görünür, sənin alınına quduz it yazılıb. Mən sözümü dedim, on beş min... on min verə bilərəm. İcazənizlə... zəhmət çəkməyin.

Əhməd və Əbdürrəhman (bir yerdə). Nə zəhməti, bəy əfəndi.

Rəcəb (qapıya tərəf gedir, ayaq saxlayır. Başını geri çevirir, sağ əlini Əbdürrəhmana uzadaraq). Bunu çapıq saymaq olmaz, elə deyilmi?

Əbdürrəhman. Xeyr, bəy əfəndim, bunu qətiyyən çapıq saymaq olmaz.

Rəcəb (Əhmədə). Xətinə dəyməsin, oğlum, amma az qalmışdı sənin sayəndə quduz olam.

Hər üçü gedir. Bir qədər sonra Əhməd və Əbdürrəhman qayıdırlar.

Əbdürrəhman. İşlər düzəldi! Bir ildən sonra mənim cibimdə ən azı əlli min olacaq. Əlli min, əlli min, mani, mani, manikyürin. İndi de görək, o səninlə nə barədə danışdı? Belə görürəm sən onun təklifini qəbul eləməmişən.

Əhməd. Niyə də eləyəydim?

Əbdürrəhman. Afərin! Manikyürin. Əclaf, on minlə yaxasını qurtarmaq istəyir. Mani, mani... Sənin sayəndə sağ qalıb, Allah bəlasını vermiş! Xeyr, baş tutmaz, qoy bilsin: bunun əvəzinə o qızını sənə verməlidir. Zəhmət çəksin, Aytəni bəri ötürsün!

Əhməd. Görünür, Rəcəb bəy də bu fikirdədir ki, mənə kürəkəni olmağı təklif etdi.

Əbdürrəhman. Afərin, Əhməd! İşlərimiz düzəldi! Mənim bir ixtiram da var! Onu sənən özümüz yeridərik, ixtira mənim, sərmayə sənənin, gəliri ikimizin. Mani, mani, rin, rin, manikyürin, yaxşı, bəs gedəndə burnun niyə sallamışdı.

Əhməd. Mən təklifini rədd etdim.

Əbdürrəhman. Nəyi, o sənə qızını təklif elədi, sən də rədd elədin?

Əhməd. Bəli, rədd elədim.

Əbdürrəhman. Yaxşı, bəs onda sən nə üçün həyatını təhlükə altına qoyaraq...

Əhməd. Sən şişirdirsən.

Əbdürrəhman. Qərribə adamsan... Axı niyə Aytəni almaq istəmirsən? Niyə? Səbəbi nədir?

Qapı zəngi çalınır. Əhməd gedir.

Əbdürrəhman (öz-özünə). Niyə? Səbəbi nədir? Nə səbəbə?.. Necə yeni, manikyürin, mani, mani, rin, rin, rin, manikyürin. Mani, mani!

Əhməd və Nihal daxil olurlar. Bir müddət təəccüblə, otağın ortasında dərviş kimi fırlanan Əbdürrəhməna baxırlar.

Əhməd. Əbdürrəhman!

Əbdürrəhman (özünə gəlir). Nə var? Bəli, bəli... (Nihali görür.) Ah, üzr istəyirəm!..

Əhməd. Rəcəb bəyin qardaşı qızı Nihal xanım. Əbdürrəhman.

Əbdürrəhman. Yardımçı. Çox şadam, xanım əfəndi. Sizin əminiz, dünyada ən yaxşı adamdır.

Nihal. Siz haqlısınız. (Əhmədə.) Aytən məni sizin yanınıza göndərdi. Özü isə sizin üçün gül almağa getdi. Bu saat gələr.

Əbdürrəhman (Əhmədə). Sabah gələrəm, o ərizeni, patent üçün sifarişini dikte edərsən, yazaram.

Əhməd. Yaxşı.

Əbdürrəhman. Manikyürindən istifadə edin, xanım əfəndi! Mani, mani, manikyürin...

Nihal. Başa düşmürəm.

Əbdürrəhman. Əhməd sizi başa salar. Aytən xanıma mən-dən salam yetirin. Xudahafiz. (Gedir.)

Nihal. O nə deyirdi?

Əhməd. Manikür etmək üçün manikürin adlı bir cihaz ixtira edib. Əminizlə birlikdə istehsal etmək fikrindədirlər.

Nihal. Bəs siz nə zaman belə ixtiralarla məşğul olacaqsınız?

Əhməd. Mən mühəndis deyiləm.

Nihal. Məgər belə şeyləri ixtira etməkçin mühəndis olmaq lazımdır? Əmim sizə bir şey təklif etdimi?

Əhməd. Borc pul.

Nihal. Daha?

Əhməd (gülümsəyir). Evlənmək.

Nihal. Aytənlə, eləmi? Bəs siz nə dediniz?

Əhməd. Rədd etdim.

Nihal. Nəyi?

Əhməd. Pulu da, evlənməyi də.

Nihal. Məgər borc almaq ayıbdır? Həmin pulla siz işlərinizi sahmana sala bilərdiniz.

Əhməd. Aytən yəqin gec gələr?

Nihal. İyirmi dəqiqəyə gələr. Mütləq gələr. Darıxmayın.

Əhməd. Nihal xanım, mənim həyatımda bir neçə qadın olmuşdur...

Nihal. Bir neçə nə deməkdir?

Əhməd. İki qadın... Lakin onların heç birinə elanı-eşq etmədim... utandığım, yaxud acizliyimdən deyil... Təsadüf belə gətirirdi. Buna ehtiyac yox idi.

Nihal. Siz nə üçün Aytənlə evlənmək istəmirsiniz?

Əhməd. Təşəkkür edirəm, mənim işimi asanlaşdırdınız. Çünki sizi sevirəm.

Nihal. Deməli, sevginizi izhar etdiyiniz ilk qadın mənəm?

Əhməd. Mənə gələrsinizmi?

Nihal. Siz o qadınlara da bu təklifi etmişdiniz?

Əhməd. Xeyr.

Nihal. Səbəbini bilmək olar?

Əhməd. Onlardan biri ərde idi, özü də boşanmaq fikrində deyildi. Əri dövlətli idi...

Nihal. Bəs o biri?

Əhməd. Evlənmək heç yadımıza da düşmürdü.

Nihəl. Mən dövlətli əmi evində tərbiyə almış kasıb, yetim bir qızam. Bəs Əbdürrəhman bəy, sizin Aytəni almaq istəmədiyinizi eşidəndə nə dedi?

Əhməd. Dedi ki, mən çox qəribə adamam.

Nihəl. Milyoner varisi, həm də gözəl, ağıllı Aytəni, bir qəpiyi olmayan yoxsul Nihala dəyişən adama qəribə demək azdır.

Əhməd. Sizi sevdiyimi bilirdinizmi?

Nihəl. Hiss edirdim.

Əhməd. Çoxdan?

Nihəl. Bəli, çoxdan.

Əhməd. Mənə gələrsinizmi?

Nihəl. Adətən dövlətli evlərində tərbiyə almış kasıb qohumlarda olan pis xasiyyətlərin çoxu məndə də var.

Əhməd. Sualıma cavab vermədiniz...

Nihəl. Mən nə etməliyəm? Utanaraq başımı aşağıya salmalıyam? Yoxsa sizin boynunuza sarılmalıyam, neyləyirəm mal-dövləti, təki sevgi olsun, deməliyəm? Bəlkə də, deməliyəm ki, əmi qapısında yaşamaqdan, Aytənə, onun qaş-daşına həsəd aparmaqdan yorulmuşam, siz gözəl gələcəyə malik gəncsiniz, işləyəcək, pul qazanacaqsınız və mənim də qaş-daşım olacaq? Yoxsa, deməliyəm ki, "Əhməd bəy, təəssüflər olsun ki..."

Əhməd. Siz deməlisiniz ki, "Əhməd, mən sənə ərə getməyə razıyam".

Qapı zəngi çalınır.

Nihəl. Aytəndir.

Əhməd. Siz mənim sualıma cavab vermədiniz.

Nihəl. Gedin, Aytənə qapını açın.

Əhməd. Cavab vermədiniz.

Nihəl susur.

Nə üçün susursunuz?

Nihəl. Fikirləşirəm, görəsən, qəribə adama ərə gedən bir qadın xoşbəxt ola bilərmi? *(Bir qədər sükutdan sonra.)* Aytəni gözlətməyin. Xahiş edirəm, qapını açın.

Əhməd gedir.

Pərdə

376

İKİNCİ PƏRDƏ

Birinci pərdədə gördüyümüz otaq. Bəzi dəyişikliklər gözə çarpır. Bir tərəfdə radioqəbuledici qoyulmuşdur. Divardan şəkil asılmışdır. Yazı stolunun üstündə güldanda çiçək qoyulmuşdur. Otağın ortasında yemək stolu. Qoltuqlu kürsünün üstündə gözəl geyimli Nəcmi oturmuşdur. O, fitlə vals çalır. Yan qapıdan Nihal əlində boşqab daxil olur. Gözəl tikilmiş ağ önlük taxmışdır. Nihal girər-girməz Nəcmi fit çalmağı kəsib ayağa qalxır.

Nihal. Hər dəfə mən içəri girəndə siz ayağa qalxacaqsınız? Pis olmaz. Bir növ idmandır... Yoxsa son vaxtlar gəlinizlə bərabər qarnınızın piyi də artır.

Boşqabları stolun üstünə qoyur, iki nəfərlik süfrə hazırladığı görünür.

Nəcmi (*qarnını yoxlayaraq*). Nihal xanım, ciddi deyirsiniz? Onda işlərim şuluqdur.

Nihal. Hələ yox, lakin ola bilər.

Nəcmi. Nihal xanım, sizin kök kişilərdən zəhləniz gedir, elə deyilmi?

Nihal. Kişi var, kişi var.

Nəcmi. Birdən sizin öriniz kök olaydı?

Nihal. Fərqi yoxdur, mən yenə də ona gedərdim.

Nəcmi. Siz Əhmədi bu qədər sevirsiniz?

Nihal. Mənə kömək edin.

Nəcmi. Əmrinizə müntəzirəm.

Nihal. O güldanı stolun üstünə qoyun.

Nəcmi (*güldanı yemək stolunun üstünə qoyur*). Siz ev işlərini sevirsiniz?

Nihal. Bəli.

Nəcmi. Əhməd dünyada ən xoşbəxt kişidir.

Nihal. Arvadı ev işlərini sevdiyi üçün mü?

Nəcmi. Bu gün qulluqçunuzun istirahət günüdür?

Nihal. Çıxartmışıq. Dedim ki, ev işlərini sevirəm.

Nəcmi. Deməli, həyatınızdan çox razısınız?

Nihal. Bəli.

Nəcmi. Bir ildir Əhmədə ərə getmisiniz...

Nihal. İldən bir az artıq.

Nəcmi. Nə vaxt bezəcəksiniz?

Nihal. Siz elə düşünürsünüz ki, Əhmədlə yaşamaqdan bezəndə sizinlə əylənəcəyəm?

Nəcmi. Yanılıram?

Nihal. İnsanın ümidini qırmağı sevmirəm...

Nəcmi. Aytən sizdən gözəldir.

Nihal. Bilirəm.

Nəcmi. Ancaq siz daha cazibədarsınız.

Nihal. Bilirəm.

Nəcmi. Mən sizi sevirəm!

Nihal. Belə bir iddianızın olduğunu bilirəm.

Nəcmi. Xoşbəxtsiniz?

Nihal. Mütləqmi cavab verməliyəm?

Nəcmi. Xeyr... (*Qapı zəngi çalınır.*) Əhməddir?

Nihal. Əhməd zəngi üç dəfə basır.

Nəcmi. Niyə?

Nihal. Bilmirəm.

Nəcmi. Açım?

Nihal. Zəhmət çəkməyin. (*Gedir.*)

Nəcmi (*yazı stoluna yaxınlaşır, albomu vərəqləyir*). Heç ağlılarına da gəlməz ki, mən götürmüşəm... Nihal şübhələnər. Daha yaxşı... Bəs hanı? Budur... (*Albomdan fotosəkli götürür.*) Bədəni sifətindən də gözəldir... Neçə dəfə mən Nihalı dəniz sahilində, çimərlikdə, bax, bu cür, bu geyimdə görmüşəm. Lakin bu şəkil... Biri də olmalıdır... Lənət sənə kor şeytan! (*Ayaq səsləri eşidib, cəld albomu stolun üstünə qoyur, şəkli cibinə soxur.*)

Nihal daxil olur.

Nihal (*əlində bir kağız*). Soyuducunun kağızı... (*Kağızı radio-qəbuledicinin üstünə qoyur.*)

Nəcmi. Hissə-hissə pulunu ödəmək şərt ilə şey almağı sevmirəm.

Nihal. Mən də... Amma hələ ki, başqa cür ala bilmirik.

Nəcmi. Ev qurmaq asan iş deyil, Nihal xanım.

Nihal. Yenə böyük bir hikmət buyurdunuz, Nəcmi bəy.

Nəcmi. Siz niyə mənə gülürsünüz?

Nihal. Bufetdən çəngəl, bıçaq çıxardın... (*Yan qapıdan çıxır.*)

Nəcmi (*bufətdən çəngəl və bıçaq çıxarıb stolun üstünə qoyur, sonra yazı stoluna yaxınlaşır, albomu götürüb vərəqləyir. Nihalın ayaq səsinə eşidib albomu yerinə qoyur, yemək stolunun yanına qayıdır. Nihal əlində qrafın daxil olur*). Süfrəni iki nəfərlik hazırlayırsınız?

Nihal. Sizə layiq xörəyim yoxdur. Təklif etsəm də, siz qalan deyilsiniz. Məni utandırmamaq üçün...

Nəcmi. Siz çox qərribə qadınsınız! Bəzən mən sizdən qorxuram.

Nihal. Mən özüm də bəzən özümdən qorxuram.

Nəcmi. Bir söz desəm, inciməzsünüz ki?

Nihal. İncimərəm.

Nəcmi. Siz özünüzdən başqa heç kəsi sevmirsiniz, sevə də bilmərsiniz.

Nihal. Deməli, siz naümid aşiq rolunu oynamamağa razısınız?

Nəcmi. Bir söz də desəm, inciməzsünüz ki?

Nihal. İncimərəm.

Nəcmi. Mən dedim ki, siz özünüzdən başqa heç kəsi sevmirsiniz, sevə də bilmərsiniz, amma...

Nihal. Bu, o demək deyil ki, mən sizin aşnanız ola bilmərəm?

Nəcmi. Bəli... Necə ki, Əhmədin arvadı oldunuz...

Nihal. Şillə vurum sizə, ya mənim evimdən rədd olun deyim?

Nəcmi. Heç birini etməyin.

Nihal. Ərim sizin dostunuzdur...

Nəcmi. Özü də ən yaxın... Əhməddən gördüyüm yaxşılığı heç kəsdən görməmişəm. Elə düşünməyin ki, mən bunu unutmuşam. Əhməd sədaqətinə inandığım yeganə adamdır. Əlimdə bir milyon olsa, kağızsız-qəbzsiz ona etibar elərəm. Əhməd sadıq yoldaşdır. Amma bu o demək deyil ki, indi də olmasa beş ildən sonra sizi aldatmayacaq. Gəlin siz ondan cəld tərpin.

Nihal. Təəssüf ki, ərimin məni aldatmayacağına əminəm. Qərribə adamlar çox sadıq olur!

Qapının zəngi çalınır.

Nəcmi. Əhməddir?..

Nihal. Yox, bəlkə indi də radioqəbuledicinin kağızıdır. (*Gedir.*)

Nəcmi (*yənə də albomu götürür, tələsik vərəqləyir*). Bəs hanı? Yoxsa çırpışdırıblar? Əhmədin də əcəb dostları var! Biri-birindən həyasız. Ah, nə qədər gözəldir! Aman Allah!.. Ölürem dərdindən! Səbr elə, dostum, səbr elə. Bu zəhrimar şəkil necə oldu?

Nihal və Kamil daxil olurlar. Nəcmi ancaq onlar daxil olandan sonra albomu yerinə qoya bilir.

K a m i l . Bağışlayın, mane oldum... Çox tələsirəm... (*Divardan asılmış şəkə tərəf gedir.*) Bunu aparmağa gəlmişəm.

N i h a l . Öz əsərinizi?

K a m i l . Məgər Əhməd deməyib? Təəccüblüdür... (*Şəkli divardan alır.*) Dünən ona rast gəldim... bəli... dünən axşam... Bir müştəri tapmışam... amerikalıdır. Demə, bəs bu şəkli sərgidə görüb... (*Şəkli böyrü üstə qoltuqlu kürsüyə qoyub uzun müddət ona baxır.*) Baxın, işıq belə düşəndə lap yaxşı görünür. Onu belə asmaq lazımdır! (*Həyəcanla.*) Bir bu qırmızı rəngə baxın... heç inana bilmirəm ki, bunu mən çəkmişəm... Bağışlayın, narahat etdim. İcazənizlə... Əhmədə salam söyləyin. (*Nəcmiyə müraciətlə.*) Xudahafiz, bəy əfəndi!

N ə c m i . Xoş gəldiniz.

K a m i l (*qapıya doğru gedir. Birdən ayaq saxlayır. Şəkli bir daha kürsünün üstünə qoyur. Gözlərini qıyaraq ona baxır. Kədərli.*) Belə təqdirəlayiq işlər görənlər, bu gözəllikdə əsər yaradan insan yalan söyləməyə və ya başqalarını aldatmağa başlarsa, onda o özü-özünə nifrət etməlidir... deyilmi?

N i h a l (*başla düşməyərək*). Əlbəttə, şübhəsiz...

N ə c m i . Məsələn, Allahı götürək, o daima yalan söyləyir, lakin o, gözəl qadını, məsələn, Nihal xanımı yaratdıqdan sonra da yalan danışmağa davam edərsə, özünə nifrət etməli, bir daha heç bir məxluq yaratmamalı idi.

K a m i l . Mən Allah deyiləm, Allaha da inanmıram... Mən insanam. Mən adamlarda həsrət, ümidlər doğuran gözəl, parlaq rəsm əsərləri yaradan insanam. Mən adamları aldatmamalıyam.

N ə c m i . Aldatmaq, aldatmamaq, – bunların hər ikisi nisbi anlayışdır. Tutaq ki, ölümə məhkum bir xəstəni həkim aldadıb ona uzun illər yaşayacaqsan deyirsə, pismi iş görür?

K a m i l . Mən həkim deyiləm. Sənətimin səadət və fərəh gətirdiyi adamlar isə ölümə məhkum xəstələr deyil. Rəssamın, sənətkarın adamları aldatmağa ixtiyarı yoxdur. Rəssam nə olursa olsun, namusunu qorunmalıdır. Acından öləndə də, qızılı başından aşanda da... Əhməd tez gələcək?

N i h a l . Bəli, gözləyə bilərsiniz...

Kamil (*təşvişlə*). Xeyr... gözləməyə vaxtım yoxdur... Çox tələsirəm. Xudahafız, üzr istəyirəm...

Nihal və Kamil gedirlər.

Nəcmi (*yazı stoluna tərəf addım atır, lakin görünür fikrini dəyişib dayanır. Nihal daxil olur*). Bu kimdir?

Nihal. Rəssam Kamil. Əhməd sərgidə onun şəklini gördü. Çox xoşuna gəldi. Bəlkə də o, haqlıdır. Mənim rəsm əsərlərindən başım çıxmır...

Nəcmi. Mənim də.

Nihal. Lakin fotosəkillərdən sizin başınız yaxşı çıxır. Qaytarın, xahiş edirəm.

Nəcmi. Məndə qalsa nə olar?

Nihal. Bəlkə üstünü də yazım? “Ürəkdən sevdiiyım Nəcmiyə”. Xahiş edirəm, qaytarın.

Nəcmi (*fotosəkli ona uzadaraq*). Buyurun!

Nihal (*şəkli alboma qoyur*). Hə, nə deyirdim? Yadıma düşdü, Əhməd şəkli aldı...

Nəcmi. Neçəyə?

Nihal. Bir az pul yığmışdıq... Demək olar ki, yarısını bu şəkə verdik. Amma Əhmədin fikrincə bu rəssam çox istedadlı, çəkdiyi rəsm isə misilsizdir. Biz də onu çox ucuz almışdıq. Elə oradaca Kamile dedik ki, əgər daha çox pul verən müştəri tapsa, o saat gəlib şəkli apara bilər. Gördüyünüz kimi o da gəlib apardı.

Nəcmi. Nihal xanım...

Nihal. Eşidirəm.

Nəcmi. İcazə verərsinizmi, əlinizi öpüm?

Nihal. Hər dəfə bizə gələndə, bizdən gedəndə və yaxud mənimlə bir yerdə rastlaşanda əlimi öpməsəniz, sadəcə olaraq, sizi nəzakətsiz sayaram.

Nəcmi. Xeyr, siz məni başa düşmədiniz... Əlinizi nəzakət üçün deyil, bəlkə də həyasızcasına öpə bilərəmmi?

Nihal. Maraqlıdır, əli həyasızcasına necə öpürlər?

Nəcmi (*Nihalın biləyindən tutub, ovcunun içini öpür*). Bax belə!

Nihal. Yəqin ki, “Buraxın, nə edirsiniz?” və sairə belə sözlər deməliyəm, deyilmi?

Nəcmi. Danışmayın! (*Onun ovcunu öpür. Öpməyi davam edir.*)

Nihali. Məgər danışsam, tilsim qırılar?

Nəcmi. Məndən qorxursunuz. Ona görə danışsınız. (*Onun əlini öpməkdə davam edir. Tədricən biləyindən yuxarını öpür.*)

Nihali. Buraxın... Qolun bu yerinin necə öpüldüyünü bilirəm... Əhməd bunu sizdən yaxşı edir. (*Qolunu çəkir.*) İndi bir o qalıb ki, zəng çalınsın, Əhməd gəlib üstünə çıxsın... Biz özümüzü itirək... Əhməd şübhələnməyə başlasın... və sairə və sairə...

Qapı zəngi çalınır.

Nəcmi. Gələn odur!

Nihali gedir.

Nəcmi (*öz-özünə*). Demək olar ki, bu gün ilk addım atıldı... Ağillı qadındır!.. Həyatımda rast gəldiyim birinci ağillı qadındır... Ağillı qadınla yatmaq – ağlın özü ilə yatmaq kimi bir şey... Səbr et, dostum, səbr et...

Nihali və Əhməd daxil olurlar. Əhmədin əlində böyük bir portfel vardır.

Əhməd. Nəcmi, salam!

Nəcmi. Salam, Əhməd, sənə xeyir xəbər gətirmişəm.

Əhməd. Çox gözəl...

Nəcmi. Nihali xanım da hələ bilmir... Səni gözlədim ki, özünə deyim.

Əhməd. Çox əcəb elədin. Bir qədər də səbr et... (*Portfelini açır, kağız torba çıxarıb, Nihala verir.*) Gözəl, əzizim, buyur, püstədir...

Nihali. Çox sağ ol.

Əhməd. Qadıköy körpüsündən almışam.

Nihali. Çox sağ ol.

Nəcmi. Əhməd, qardaşım, sənə, sənə ailənə balaca bir yaxşılıq eləmək istəyirəm.

Əhməd. Təşəkkür edirəm. (*Nihala müraciətlə.*) Püstə hələ istidir.

Nihali. Çox sağ ol.

Nəcmi. Mən yaxşılıq itirəm adam deyiləm. Biri mənə yaxşılıq edərsə, bütün ömrüm boyu bunu unutmaram. Əvəzində də yaxşılıq etməyi sevirəm. Sən ki, bunu bilirsən, Əhməd...

Əhməd. Bilirəm... (*Nihala.*) Kimi daha çox sevirsen, mənə, yoxsa püstəni?

Nihal. Hər ikinizi.

Əhməd. Təşəkkür edirəm. (*Nihalin əlini öpür, sonra qolunu öpmək istəyir.*)

Nihal (*qolunu çəkir*). Eləmə... Lazım deyil...

Nəcmi. Əvvəl-axır mənim xeyir xəbərimə qulaq asacaqsınız, ya yox?

Əhməd. Süfrə başında.

Nihal. Nəcmi bəy nahara qalmayacaq. O, cənab Rootgilə dəvət olunub.

Əhməd. Cənab Root? Cənab Root? O kimdir? Sənin ağalarından biri?

Nəcmi. Kompaniyamızın idarə heyətinin sədridir. Lakin Nihal xanım zarafat edir. Mən cənab Rootgilə dəvət olunmamışam. Başqa işlərim var. Qulaq as... Bizim kompaniya məcmuə nəşr edəcək. Redaktəsini mən boynuma götürmüşəm. Ədəbi-bədii, siyasi, iqtisadi məcmuədir... Bizim üçün yazmaq istəyirsən?

Əhməd. Xeyir xəbərin bu idi? Yox, istəmirəm.

Nihal. Nə üçün?

Nəcmi. Məcmuə həftəlikdir. Hər nömrəsində hüquq məsələlərinə dair bir məqaləni getse, ayda azı üç yüz lirən var...

Əhməd. Çox sağ ol, edə bilməyəcəyəm.

Nihal. Axı niyə, Əhməd?

Nəcmi. İstəyirsən ingilis dilindən tərcümə götür... İmzasız, ya da təxəllüsnən verərsən, istəyirsən mənim imzamlı ver! Materialla mən səni təmin elərəm...

Əhməd. Təşəkkür edirəm... Lakin edə bilməyəcəyəm.

Nəcmi. Sən ki bir zamanlar ingilis dilindən romanlar tərcümə edirdin.

Əhməd (*saf ürəkdən gülərək*). O da sənin sayəndə əlimdən çıxdı.

Nəcmi. Bəlkə mənim məcmuəmdə əməkdaşlıq etməyi detektiv roman tərcüməsindən əskik sayırsan?

Əhməd. Mən detektiv romanlar oxumağı sevmirəm. Siyasətənsə başım çıxmır. Siz isə siyasətlə məşğul olursunuz... Daha doğrusu, olacaqsınız. Qorxuram, siyasətə qoşulsam, sizin siyasət xoşuma gəlməyə.

Nihal. Soyuducunun kağızı gəlib.

Əhməd. Ödərik.

Nihal. Bu yaxınlarda radioqəbuledicinin də kağızı gələr, avadanlığın da, mənim yeganə xəz paltomun da.

Əhməd. Ödərik.

Nihal. Nə ilə?

Əhməd. Mənim canım-ciyərim, mənim gözəlim, mənim mələk ürəkli, Rotşild ağıllı Nihalım, Nəcmi bəyi öz ailə büdcəmizlə yormağın nə mənası var?

Nəcmi. Əksinə... Sənə ürəkdən etdiyim təklifimi rədd etməklə...

Əhməd. Bu söhbəti qurtaraq.

Bir müddət hamı susur.

Nəcmi. İcazənizlə, mən gedim.

Əhməd. Hərdən bizə gəl. (*Radioqəbulediciyə yaxınlaşır, kağızı götürür.*) Budur?

Nihal. Bəli... Yoxsa bu kağızı ilk dəfə görürsən?

Əhməd (*maraqla kağıza baxır*). Haqlısan... hər dəfə mənə elə gəlir ki, bu kağızları ilk dəfə görürəm.

Nihal (*Nəcmiyə əl uzadaraq*). Tez-tez gələn...

Nəcmi Nihalın əlini öpmək istəyir, Nihal ovcunu çevirir. Nəcmi öpür.

Nəcmi (*pıçıltı ilə*). Ondan qisas almaq fikrinə düşsəniz, mən qulluğunuzda hazıram.

Əhməd (*kağızı radioqəbuledicinin üstünə qoyur, Nihal və Nəcmiyə baxır*). Sən nəsə dedin?

Nəcmi. Yox. Heç... Narahat olmayın, yolu özüm taparam... Qapını kip örtərəm ki, oğrular pullarınızı aparmasın. Salamət qalın... (*Gedir.*)

Əhməd. Nəcminin təklifini qəbul etmədiyim üçün mənə acı-ğınız tutur.

Nihal. Cana gəlmişəm.

Əhməd. Nədən? Mənim qəribəliklərimdənmi?

Nihal. Bəlkə də sən bu səfeh Nəcmi qədər pul qazana bilsəydin, sən qəribəliklərin xoşuma gələrdi.

Əhməd. Mənim gözəl, mənim yeganə Nihalım... (*Nihalın önlüyünü açmaq istəyir.*) Sən dayan, bu saat önlüyü taxım, gedim xörəyi gətirim. Sən isə milyonər arvadı kimi stolun başına otur.

Nihal (*önlüyü açmağa qoymur*). Hələ qaynamayıb.

Əhməd. Onda qoy başqa bir iş görüm. Nə edim, söylə, nəyi hara qoyum? Əmr et! (*Ətrafa baxır, şəkli yerində görmür.*) Şəkli yataq otağına asmısan?

Nihal. Rəssam Kamil bəy apardı.

Əhməd. Çox yaxşı oldu! Deməli, baha sata bilib... Amma mən onu bu divarda görməyə adət etmişdim...

Nihal. Məgər sənın xəbərın yoxdur? Bəs o dedi ki, dünən sənınlə görüşüb.

Əhməd. Boş sözdür. Mən onu görməmişəm.

Nihal. Nə fırıldaqçı adamdır. Yəqın ki, pulu da qaytarmayıb, eləmi?

Əhməd. Yox. Amma qaytarar... Ölkə dərəbəylik deyil ki?

Nihal. Ondan qəbzdən-zaddan almısan?

Əhməd. Qəbz nədir?

Nihal. Adını da vəkıl qoymusan!

Əhməd. Pulu alırıq. Hökmən alırıq... Amma o niyə yalan danışsın?

Nihal. Əhməd, mən cana gəldim...

Əhməd. Məndən? Nə tez!

Nihal. Bu həyatdan, belə yaşayışdan, hamının axmaq yerinə qoyduğu, barmağına sarıdığı bir adamın arvadı olmaqdan cana gəlmişəm...

Əhməd. Görərsən, o, günü sabah pulu gətirəcək... Yəqın çox tələsirmiş... özü gətirməsə də, alırıq...

Nihal. Ümid ol!

Əhməd. Hırsılənmə... Allah xatirənlə hırsılənmə... Üzünü turşutma... Gülümsə, bir azca gülümsə, dodaqlarının ucu ilə, gözünlə, kirpiyinlə... Gülümsə... Yalvarıram gülümsə... (*Nihal gülümsəyir.*) Bir az, bir az da. Bax belə... Sən güləndə mənim ürəyım güllər açır. Sən güləndə mənə elə gəlir ki, bizim xalq mahnılarını, ya da Bethovenin simfoniyasını dinləyirəm. Sən güləndə gözümün önündə ağaclar yarpaq açır, ay işığında xəfif dalğalanan dənizin səsini eşidirəm. Mənə elə gəlir ki, mən bunların hamısını görür, bunların

hamısını eşidirəm. Sən güləndə mən sanki gözəl bir uşağın başını sığallayıram. Onun üçün də mən daha yaxşı, daha mehriban olmaq istəyirəm. Sevmək dəhşətli şeydir, Nihal. Doymaq bilməyən bir sevginin bəxtiyarlığı dözülməz şeydir!

Nihal. Otur burda.

Əhməd. Yenə dərs?

Nihal. Bəli, özü də çox ciddi.

Əhməd. Eşidirəm, mənim hörmətli müəllimim.

Nihal (*Əhmədin dizi üstə oturur*). Sən Nəcmnin təklifini qəbul edəcəksən.

Əhməd. Etməyəcəyəm.

Nihal (*durur*). Yaxşı. Bu barədə sonra danışarıq. Mənə qulaq as. Sən elə hey deyirsən: ölkə dərəbəylik deyil! Ölkə dərəbəylik deyil. Xeyr, dərəbəylikdir!.. Bizim şəhər isə başsız bir səhradır... Bəlkə, daha pisdir. Bu şəhər, bütün şəhərlər, bütün kəndlər, bütün dünya – keçilməz bir meşədir.

Əhməd. Mənim əziz müəllimim. Mən çox kitablarda bu sözü, bu qeyri-orijinal nağılı oxumuşam ki, guya bu dünya meşə, insanlar isə vəhşi heyvanlardır.

Nihal. Sən yeməsən, səni yeyəcəklər.

Əhməd. İndi mən kimi yeməliyəm?

Nihal. Sən onlardan ağıllısan... Niyə səni yesinlər?

Əhməd. Mən nə etməliyəm?

Nihal. Əmim nə edir? Nəcmi, Əbdürrəhman, Kamil nə edirlər?..

Əhməd. Onların etdikləri mənim xoşuma gəlmir.

Nihal. Lakin biz xoşumuza gəlməyən çox şeyləri etməli oluruq! Mən bütün ömrüm boyu bunu edirdim və indi də edirəm.

Əhməd. Məsələn?

Nihal. Qulaq as, ağlını başına yığ. Məni sevirənsə, heç olmasa, mənim xatirəmə etməlisən... Bir mənim əllərimə bax. Əmi evində mən özgə idim. Lakin qabyuyan deyildim!

Əhməd (*Nihalın əllərini öpür*). Bağışla məni, bağışla, gözəl... Bağışla! Mən səhərdən axşama kimi eşşək kimi işləyirəm.

Nihal. Eşşək kimi işləmək lazım deyil. Canavar kimi, tülkü kimi ovlamaq lazımdır! Hamı belə edir. Qaş-daş içində, ipək içində mən daha gözəl, daha cazibədar görünürəm!

Əhməd. Məgər mən istəmirəm ki, sən də qaşın, ipəyin olsun? İstəmirəm ki, sən bir deyil, on xəz palton olsun!

Nihal. Bilirəm, məni xoşbəxt etmək üçün həyatından keçərsən.

Əhməd. Allaha and olsun keçərəm!

Nihal. Mən səndən həyatını tələb etmirəm.

Əhməd. Sən tələb edərsən ki, mən insanlara inanmayım... Amma bil, mən insanlara inanmaq, ya inanmamaq haqda düşünməmişəm.

Nihal. Bəlkə sən bunu hiss etmirsən. Amma özünü yaxşı, hətta çox yaxşı adam sayırsan və bu sənin xoşuna gəlir. Başqaları səni aldadanda sən onların günahından keçir, onları bağışlayırsan. Bu da sənin xoşuna gəlir. Sən adamlara yaxşılıq edərsən. Yaxşılıq etməyi sevirsen! Sən ancaq sevdidin, xoşuna gələn işləri görürsen! Evin altı aylıq kirayəsi verilməyib...

Əhməd. Bilirəm.

Nihal. Nəcmnin təklifini qəbul et... Onun ağaları Nəcmi kimi səfehli adam elədilər. İndi təsəvvür elə, səni nə mərtəbəyə çatdırarlar? O adamlarla aranı düzəlt, işə başla. Bunda bir pis şey yoxdur. Mən sənə demirəm ki, (*kinayə ilə*) cənab Faust, ruhunu Mefistofelə sat. Mən deyirəm ki, ətrafındakılara oxşa.

Əhməd. Birdən onda səni az sevdim?

Nihal. Əksinə, məni daha çox sevecəksən. İndi sən məni qısqanmırsan. Biz adam arasına çıxsaq, ziyafətlərdə olsaq, sən kişilərin məndən gözlərini çəkməyib acgözlüklə baxdıqlarını görürsən... Mən hər hansı bir ziyafətin, balın ən gözəl qadını ola bilirəm... Bu qadın isə sənindir. Sən həm qısqanar, həm də fəxr edərsən...

Əhməd. Sənin sevgi haqqındakı anlayışın çox qərribədir.

Nihal. Nəcmnin təklifini qəbul edəcəksən?

Əhməd. Fikirləşərəm.

Nihal. İmzasız tərcümələr edərsən...

Əhməd. Dayan, Nihal, dedim ki, fikirləşərəm.

Nihal. Məni öp.

Əhməd Nihalı öpür. Qapı zəngi çalır.

Yəqin radioqəbuledicinin kağızını gətiriblər, ya da...

Əhməd. Bu saat bilərik... (*Gedir.*)

Nihal (*öz-özünə*). Ayda üç yüz lirə. Üç yüz!.. İldə üç dəfə on iki... Üç dəfə onun otuz, üç dəfə ikin altı... Üç min altı yüz... Yığa-cağam. Ağıllanar. Məcbur elərəm. Ah, nə üçün mən kişi deyiləm!.. Hər şeydən yorulub bezmişəm! Mən kişi olsaydım, əmimdən də insafsız olardım... Daha insafsız... Axmaq, hələ istəyir ki, onun üçün

bir uşaq da doğum. Ev süpürdüyüm, xörək bişirdiyim bəs deyil. Hələ onunçün bir uşaq da əmizdir! Qız istəyir. Allah eləməsin, olsa da qoy oğlan olsun... Özü də mənə oxşasın... Gözləri atasının ki kimi ala olsun... görəsən, onu sevərdimmi? Pişik belə öz balasını sevir... Bala... Mənim balam... Oğlum... Gələn kim ola? Bəlkə xəz palto üçün gəliblər... Üç min altı yüz lirə... Bu da puldur? Bir il yığmalısan ki...

Əhməd və Rəcəb daxil olurlar.

Əmi, əmi can! (*Rəcəbi qucaqlayır.*) Nə sevindim! Ah, nə yaxşı oldu! Altı aydır bizə gəlmirsiniz. Mən elə bilirdim ki, bizi tamamilə unutmusunuz.

Rəcəb (*stolun üstünə qutu qoyur*). Sənə şəkərli şabalıd gətirmişəm.

Nihal. Təşəkkür edirəm. Mən şəkərli şabalıdı çox sevirəm. Aytəndən nə xəbər var?

Rəcəb. Dünən Nitsadan məktub almışam. Əri ilə Venetsiyada şəklini çəkdirib. (*Portmanatından fotosəkli çıxardır.*) Budur, bax...

Nihal (*şəkli alıb baxır*). Bu müqəddəs Mark meydanıdır.

Rəcəb. Bəli, bütün dünyanı gəzirlər!.. Çox hayıf ki, bizim zamanımızda toy səyahətinə çıxmaq adəti yox idi.

Nihal (*gülümsəyərək*). Bizim zamanımızda da bu hamıya qismət olmur.

Rəcəb. Təqsir ərindədir. Mən sizi səyahətə göndərirdim. O razı olmadı. Nihal, qızım, sən ərə gedəndə mən istədiyim kimi cəhiz verə bilmədim. Bunun da günahı məndə olmadı...

Nihal. Mən bilmirdim ki, Əhməd buna da razı olmayıb.

Rəcəb. Yox, "arvadıma cəhiz verməyin" demədi. Ancaq mən əminəm ki, versəydim, məsələn, Qızıltorpaqdakı mülkü sənə cəhiz verib adına keçirtseydim o, əlbəttə, etiraz edəcəkdi. Səninlə evlənməkdən belə keçərdi, amma cəhizi almazdı. (*Əhmədə.*) De görüm, qəbul edərdinmi?

Əhməd. Rəcəb bəy, vallah, nə deyim?

Rəcəb (*Nihala*). Gördün?

Əhməd. Mən sizin qardaşınız qızı ilə olan münasibətinizə qarışa bilmərəm, mənə nə dəxli, siz ona mülk verirsiniz, vermirsiniz?

Rəcəb (*özünü itirmiş halda*). Yaxşı, ancaq... sən də Nihalin mülkündən istifadə edəcəksən. Allah eləməmiş, onun başına bir iş

gəlsə, mülk sənə qalacaq. Sən mənim həyatımı təhlükədən qurtardın, istədim əvəzində pul borc verim, almadın. Qızımı almaq istəmədin. Sənə lap gözəl bələdəm, mülk də versəydim, qəbul etməzdin. Nə bilim, bəlkə indi dəyişmişən?

Nihəl. Elədir, elədir, dəyişib. Xeyli dəyişib. İndi bu cür işlərə...

Rəcəb. Etiraz etməz? Allah eləsin... elə mən də ona görə mülkü sənə adına keçirməyi qərara aldım...

Nihəl. Qızıltorpaqdakı mülkü? Mənim adıma? Əmi can... Çox sağ ol, mənim əziz əmim... *(Onun boynunu qucaqlayır.)* Siz nə gözəl insansınız... Mələksiniz... Əhməd, təşəkkür et! Biz elə bu gün ora köçərik!

Rəcəb *(Əhmədin portfelini göstərərək)*. Bu sənə portfelindir?

Əhməd. Bu? Bəli.

Rəcəb. Onu aç.

Əhməd. Nə üçün?

Rəcəb. Aç, deyirəm... Görüm, orada varlığına inanmadığım bir vəkalətnamə olmalıdır...

Nihəl. Nə vəkalətnamə?

Rəcəb. Vəkalətnamədir də. İndi görərsən.

Nihəl *(Əhmədə)*. Yenə nə oyun çıxarmısan?

Rəcəb *(Əhmədə)*. Oğlum, mən sənə onun verdiyi, daha doğrusu, vəd etdiyi puldan iki qat, üç qat, on qat artıq verərdim. Yəni, eləyə bilməzdin ki, əvvəlcə mənimlə bir məsləhətləşəydin?

Əhməd. İş düz izah eləmirsiniz.

Rəcəb. Daha bunun izahı-mizahı yoxdur ki...

Nihəl. Əmi, nə olub? Məni də başa salın!

Rəcəb. Ərin mənim əleyhimə iş götürüb.

Nihəl. Sizin əleyhinizə?

Rəcəb. Doğma balamdan ayırmadığım, mənim Nihalımın, rəhmətlik qardaşımın yeganə yadigarının əri, mənim kürəkənim, məhkəmədə çıxış edəcək, məhkum olunmağımı, zərərləri ödəməyimi tələb eləyəcək.

Nihəl. Dəli olmasam yaxşıdır. Nə iş, nə məhkəmə? Əhməd, nə oyun çıxartmısan? Bir danış, görək!

Əhməd. Manikür cihazı üstündə əminlə Əbdürrəhman arasında narazılıq baş verib. Rəcəb bəy gəlir bölgüsü məsələsində aralarındakı müqavilənin iki maddəsini pozub...

Rəcəb. Səfeh Əbdürrəhmanın əsassız sözləridir.

Əhməd. Bağışlayın, amma Əbdürrəhman haqlıdır...

Nihal. Necə yəni, Əbdürrəhman haqlıdır? Əmimi məhkəməyə verən adam heç haqlı ola bilər?

Əhməd. Qanuna görə Əbdürrəhman haqlıdır. Vəcdana qalsa, Əbdürrəhman haqlıdır! Qanun, bəlkə də bəzən haqsız adamı haqlı eləyir, lakin şükür Allaha, mənim vəcdanım təmizdir. Mən ömrümdə bir dəfə də olsun haqqı nəhaqqa dəyişməmişəm. Mən ədalətə inanıram. Daima ədalətsizliyin əleyhinə çıxmışam... Mən adi vəkilməm. İnsan hüququnu müdafiə edirəm. Bu, mənim sənətimdir! Əgər mənim rəhmətlik atam qəbirdən çıxıb mənim düşmənimin əleyhinə, hərçənd düşmənim olduğuna inanmıram, tutuq ki, var... hə, əgər atam qəbirdən çıxıb mənim düşmənimin əleyhinə iş qaldırırsaydı, mənim düşmənim də haqlı olsaydı, məndən də atama qarşı onun hüququnu müdafiə etməmi xahiş etsəydi, mən tərəddüd etməzdim, düşmənimin müdafiəsini boynuma götürərdim...

Nihal. O sənənin öz işindir. Amma sən mənim əmimim əleyhinə qaldırılmış bu işin müdafiəsini götürə bilməzsən... Başa düşdün? Götürə bilməzsən!

Rəcəb. Təəssüflər olsun ki, artıq gecdir. O, işi götürüb. Vəkalətnamə də bax, bu portfəldədir.

Nihal. Onu mənə ver...

Əhməd. Nihal, mənə qulaq as!

Nihal. Məni bir azacıq olsun sevirənsən...

Əhməd. Dayan, Nihal... (Rəcəbə.) Rəcəb bəy, sizi ancaq bu vəkalətnamə maraqlandırır?

Rəcəb. Gərək, bir arayış da olsun...

Əhməd. Sizin mühasibatın kəleklərini ifşa edən arayış? Bəli, o arayış da burdadır.

Rəcəb. Mənə ver.

Əhməd. Mənə nə təklif etdiyinizi başa düşürsünüz?

Rəcəb. Necə istəyirsən?

Əhməd. Ayıbdır!

Rəcəb. Onsuz da sən bu işə çıxma bilməyəcəksən.

Əhməd. Çıxacağam.

Nihal. Əhməd!

Rəcəb. Mən sənənin şərikin, sənənin rəhbərinlə, müəlliminlə danışmışam.

Nihal. Professor Şəkib bəylə?

Rəcəb (*Əhmədə*). İdarəyə gələn kimi sənə əmr edəcək ki, bu işi boynundan atasan.

Əhməd. Bu ola bilməz! Biz işi bir yerdə gözdən keçirtmişik. Bunu götürməyi o özü mənə məsləhət gördü.

Rəcəb. Telefon hanı? (*Telefona tərəf gedir, dəstəyi götürür, nömrəni yığır.*) Professor Şəkib əfəndi? Danışan Rəcəbdir. Əhməd Rza sizinlə danışmaq istəyir. (*Əhmədə.*) Nədən qorxursan? Gəl danış.

Əhməd (*dəstəyi götürür*). Ustad, bəli, mənəm... Sizdən xəbər almaq istəyirdim ki... Bəli, Əbdürrəhmanın işi... Necə? Ancaq ustad... Bəli, necə ola bilər?.. Dəstəyi asdı...

Rəcəb. Nə dedi?

Əhməd. Kontor işi boynundan atıb.

Rəcəb. İndi gördün?

Nihal. Əhməd, əzizim, ağlını başına yığ!..

Rəcəb. Oğlum, sən indi evli adamsan, üstündə bütün bir ailənin məsuliyyəti var. Arvadının, indi də olmasa bu gün-sabah dünyaya gələcək övladının qayğısına qalmalısan... Yes-yekə professor sənə dedi ki, boyun qaçırır. Sən öz müəlliminin namusuna, ağlına, məntiqinə şəkə edirsən?

Nihal. Əhməd, mənə düşün.

Əhməd. Şəkib bəy... Mənim müəllimim... Bu cür alim!.. Ona neçə vermisiniz? Məni maraqlandırır ki, bizdə hüquq professorları neçəyə satın alınırlar?

Rəcəb. Sən hələ uşaqsan!

Nihal portfeli götürmək istəyir.

Əhməd. Nihal, əl vurma. Xahiş edirəm...

Nihal. Əhməd! Ya mən, ya da...

Əhməd. Nihal, qurbanın olum... Nihal, gözəlim, bir dənəm, yalvarıram, mənə başa düş...

Nihal. Ya bu dəqiqə o kağızları verəcəksən...

Əhməd. Nihal!

Nihal portfeli götürür, açmaq istəyir.

Açma!..

Nihal. Ver!.. Açarı ver!..

Əhməd. Rəcəb bəy, əziz Rəcəb bəy, xahiş edirəm ona deyın əl vurmasın.

Rəcəb. Mən elə bilirdim, sən arvadını doğrudan da sevirsən!

Əhməd. Bura ver! *(Nihalın əlindən portfeli almağa çalışır.)*

Nihal vermir. Portfelin qıfılı açılır, kağızlar yerə səpələnir. Nihal onları götürmək istəyir. Əhməd Nihalı itələyir. Nihal qoltuqlu kürsünün üstünə yıxılır, portfel əlindən düşür. Əhməd dizi üstə kağızları yığıb, portfelə qoyur.

Nihal. Sənə nifrət edirəm! Nifrət!

Əhməd. Sevgilim...

Rəcəb. Səndən hər nə desən gözləyirdim, amma bu cür kobudluq...

Nihal. Mən heç vaxt səni sevməmişəm...

Əhməd. Mənim sevgilim, mənim körpə quzum!

Nihal. Yaxın gəlmə, mənə toxunma. Heç vaxt səni sevməmişəm...

Əhməd. Nə danışırısan! Sən... Məni heç vaxt sevməmişən? Yaxşı... Bəs niyə mənə ərə getmişən?

Nihal. Əvvəl-axır birinə ərə getməli idim...

Əhməd. Deməli, mən sənin üçün bəriyəm?

Nihal. Bəli, heç o da ola bilmədin... Allahın lənətinə gələsən!.. Bəlkə sən olmasaydın, bir başqası məni alardı. Mənim rahatlığımı təmin edən bir kəs tapılardı. Gedək, əmi!.. Mən daha bu səfeh, bu axmaqla bir dəqiqə də olsun bir evdə qalmaq istəmirəm! *(Önlüyü çəkib cırır.)* Əmi, məni özünüzlə aparın! Onun evində qulluqçuluq etməkdənsə, sizin qapınızda yetim kimi yaşamaq daha yaxşıdır...

Rəcəb. Bu nə sözdür? Sən mənim əziz qardaşımın balasısan.

Nihal. Gedək, əmi!

Əhməd. Nə durmusunuz? Eşitmirsiniz? Nihal sizi çağırır... Onsuz da kağızları məndən ala bilməyəcəksiniz. Əziz qardaşınızın balası ilə birlikdə rədd olun burdan!.. Xoş gəldiniz!..

Rəcəb. Alçaq!.. Əclaf... Gedək, qızım... İstəsən, sənin üçün əlli ər tapılar... Gedək!..

Rəcəb və Nihal gedirlər. Əhməd onların ardınca baxır. Qeyri-ixtiyari olaraq portfeli açır, kağızları yoxlayır, sonra açarla bağlayıb radioqəbuledicinin üstünə qoyur. Radionu qurur. Bethovenin sonatası çalınır. Bir qədər dinlədikdən sonra yerdəki önlüyü qaldırır, taxır. Yan qapıdan çıxır. Əlində bir boşqab

şorba geri qayıdır. Stolun üstünə qoyur. Oturur, bir neçə qaşiq yeyir. Ayağa qalxır. Radionu bağlayır. Təzədən stol başına oturur. Əbdürrəhman daxil olur. Bir müddət dinməzəcə Əhmədə baxır. Əhməd onu görmür.

Əbdürrəhman. Əhməd!

Əhməd. Hə... Sənsən?.. Otur... Şorba yeyirsən?

Əbdürrəhman. Qapınız açıqdı... Nə olub? Bəs Nihal hanı?

Əhməd. Getdi.

Əbdürrəhman. Aşağı düşüb?

Əhməd. Tamam getdi...

Əbdürrəhman. Necə yeni tamam getdi?

Əhməd. Necəsi yoxdur ki! Getdi... Niyə oturmursan?.. Bizim kontor, professor Şekib bəy, sənin işini aparmaqdan boyun qaçırdı...

Əbdürrəhman. Nə, necə?..

Əhməd. Sözümlü kəsmə!.. Fikrimi toplaya bilmirəm... Mən sənin vəkili olaraq qalıram. Professorla olan müqaviləyə görə, mən ildə iki müstəqil iş götürə bilərəm... Rəcəb bəy gəlmişdi. Kağızları məndən istədi... Mənə pul təklif elədi.

Əbdürrəhman. Sən də, əlbəttə, vermədin. Sənin namusuna inanıram. Yaxşı, qiymət kəsdin?

Əhməd. Nə qiymət?

Əbdürrəhman. Eh, əzizim, incimə, amma sən axmaqсан! Axmaq! Fərsəti əldən verdin, özü öz ayağı ilə gəlmişdi!

Əhməd. Fikrim başımda deyil... Başa düşürəm, sən nə danışsan...

Əbdürrəhman. Vəsiqəni satmaqla, məhkəmədə işi udmaqdan iki qat artıq qazanardıq. Onu mənim adımdan sata bilərdin. Rəcəb bəy, əlbəttə, istəməz ki, onun adı məhkəmələrdə çəkilsin, ağızlara düşsün. Eh, qardaş... Fərsəti əldən verdin... Arayış haradadır?

Əhməd. Portfeldə.

Əbdürrəhman (*portfeldən vəkalətnaməni və arayışı çıxardır*). Götürürəm... Vəkalətnaməni də... (*Əhmədin yanağını sığalayır*.) Nihalla aranız nə üstə deyib? Əlbəttə, mənim işimi aparmaq sənə əl verməz. Əmini ittiham edib arvadı itirmək... Səndən bu boyda qurbanlar tələb etməyə haqqım yoxdur... Özümə başqa vəkil taparam.

Əhməd. Yox, mən bu işi başa çatdıracağam.

Əbdürrəhman. Olmaz, qardaşım, incimə. Sən onsuz da, bu işi uda bilməyəcəksən. Bir də ki, mən bu arayışı satmaq qərarına

gəlmişəm. Məhkəmə, prokuror-filan uzun məsələdir. Qanını qaraltma, Nihal qayıdar... İstəyirsən gedib onunla danışım? Hara gedib?

Əhməd. Zəhmət çəkmə. Lazım deyil.

Əbdürrəhman. Özün bil. Unutma ki, mən sənə köməyinə gəlməyə həmişə hazıram. Get, bir az divanda uzan. Sapsarısan. Də sağ ol, qardaşım. (*Əhmədi yanağından öpüb gedir.*)

Əhməd bir müddət hərəkətsiz dayanır. Sonra oynındakı önlüyü açır, bir qırağa atır, qeyri-ixtiyari yeməyə başlayır. Qapı döyülür. Əhməd özünə gələrək, yerindən qalxıb qapını açmağa gedir. İsmayıl daxil olur. O fikirlidir, Əhmədin nə vəziyyətdə olduğunu görmür.

İsmayıl. Bağışlayın, mane oldum. Siz, deyərsən, yemək yeyirdiniz?

Əhməd. Bəli, çörək yeyirdim. Arvadım evdə yoxdur... Aclığınız varsa, buyurun!

İsmayıl. Sağ olun, yemişəm.

Əhməd (*əvvəlki yerində oturur*). Buyurun, danışın dosent əfəndi, nə var, nə yox. Kommunistləriniz necədir?

İsmayıl. Bu gün bir az fikirliyəm... Daha doğrusu, təşviş içindəyəm, məni bağışlayın.

Əhməd. Bu nə sözdür, danışın, qulaq asıram.

İsmayıl. Sizə yenə işim düşüb... Siz bilirsiniz ki, bizim ölkədə vəkil üç dəfədən artıq kommunistlərin müdafiəsini götürə bilməz. Əks təqdirdə onu vəkillər ittifaqından xaric edirlər. Elə deyilmi?

Əhməd. Elədir. Çarəmiz nədir? Qanun belədir.

İsmayıl (*gülməyə çalışaraq*). Deməli, siz ehtiyat etmədən ikinci işi götürə bilərsiniz? Mən ittifaqdan qovulmaq təhlükəsini nəzərdə tuturam.

Əhməd. İttifaqdan... hə...

İsmayıl. Bilirsiniz, bizimkilərdən yenə həbsə alıblar... Bu dəfə qırx beş adam... On ikisi fəhlədir... Dörd nəfəri universitetdən. İki qız... çəkməçi... iki həkim, şair Təhsini tanıyırsınız. Onu da...

Əhməd. Şair Təhsini tanıyıram. Universitet tələbələri... Nə olsun, nə demək istəyirsiniz?

İsmayıl. Xahiş edirəm, onları müdafiə edəsiniz.

Əhməd. Kimi müdafiə edirəm?

İsmayıl. Kommunistləri.

Əhməd. Günahları nədir? Nədə ittiham edilirlər?

İsmayıl. Kommunizmdə. (Əhməd gülür.) Nəyə gülürsünüz?

Əhməd (birdən susur. Sonra çox əsəbi). Zati-aliliniz fikirlidir, həyəcan keçirir, çünki onun dostlarını, kommunistləri, həbs ediblər... Bəs mən? Mənim başıma nə gətiriblər? Qoy mənim başıma nə istəyirlər gətirsinlər... Mən... əlbəttə, mən sizinçün heçəm... (Özünü ələ almağa çalışaraq.) Sizin aləminizdə mən, sadəcə olaraq, karınıza gələ bilən xırda burjua ziyalısiyam... Qəribəliyi ilə məşhur bir adamam... Axı sizin işinizi vaxtilə öhdəmə pulsuz götürmüşdüm! Niyə ikincisini götürməyim? Mən məhvimi oluram, canımmı çıxır, sizin nə vecinizə... tutduğum bütün budaqlar qırılıb, yerə yıxılmışam. Yerdə qovruluram! Siz bunların heç birini görmürsünüz!..

İsmayıl. Əhməd, siz nə danışırırsınız? Üzr istəyirəm, mən ancaq indi gördüm ki, siz necə... sizə nə olub? Bilirsiniz ki, mən sizin dostunuzam...

Əhməd. Bu söhbətləri kənara qoyaq... İşə keçək. Sizin kommunistlərin müdafiəsini öhdəmə götürürəm. Neçə verərlər? Beş min lirədən əskiyə razı deyiləm.

İsmayıl. Beş min! Bizim bu qədər pulumuz yoxdur.

Əhməd. Yoxdur!.. Məlum işdir... Beş quruşunuz da yoxdur! Lakin bu gündən etibarən özümdən də qəribə, məndən də axmaq, ağılsız adamları pulsuz müdafiə etmək niyyətində deyiləm. Onlar öz həyatlarını, öz azadlıqlarını böyük gələcək, böyük qardaşlıq, dostluq, sülh, daha nə bilim, bu kimi boş-boş şeylər naminə şüurlu olaraq təhlükə altına alırlar... Xeyr! Kifayətdir! Mən daha heç kəsə yaxşılıq etmək fikrində deyiləm! Bu gündən etibarən mən mən-fəətsiz, pulsuz, başqalarını incitmədən, yaxın adamlarıma hiylə qurmadan heç bir işə əl vurmayacağam! Yox, mən artıq qəribə adam deyiləm. İstefaya çıxmışam! Eşidirsinizmi, istefaya çıxmışam! İstefaya!!!

Pərdə

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

Axşamdır. İstanbulun Bəyoğlu məhəlləsinin dar küçələrindən birində meyxana. Radio çalır. Xalq mahnıları və rəqsləri verilir.

Səlim. Əli, mənə bir qədəh gətir.

Əli. Baş üstə, Səlim ağabey.

Səlim. Qovrulmuş lobyanız var?

Əli. Bəli, Səlim ağabey.

Səlim. Gətir.

Əli. Baş üstə, Səlim ağabey.

İzzət. Bizə də qovrulmuş lobya gətir.

Əli. Baş üstə, İzzət usta.

Hüseyn. Əli, biz neçə nəfərik?

Əli. Harda?

Hüseyn. Stol başında.

Əli. Üç nəfər.

Hüseyn. İndi say görək, neçə bıçaq gətirmisən?

Əli. Bağışlayın, Hüseyn əfəndi.

Hüseyn. Xeyr, bağışlasam, bir də elərsən... Say deyirəm!

Əli. İki bıçaq.

Hüseyn. Bizə üç nəfərik, düzdür?

Əli. Bəli.

Hüseyn. "Bəli" deməklə canını qurtardın, hə?

Əli. Mən bu saat bıçaq gətirim, Hüseyn əfəndi...

Hüseyn. Sən nə vaxt müştərilərə ağıllı-başlı qulluq etməyi öyrənəcəksən? Hə? Nə vaxt?

Orxan (*piştaxtanın arxasından çıxaraq, stola yaxınlaşır*). Nə olub? Nədən narazısan?

Tövfiq. Heç.

Orxan. Nə xoşunuza gəlmir?

Hüseyn. Hər şey qaydasındadır. Şikayətimiz yoxdur, narazı deyilik. Elə bilirsən ki, bir bıçağı əskik gətirdiyi üçün ustanı qızısdırıb şagirdin üstünə salacağıq. Elə bilirsən, sahibə şikayət edəcəyik ki, guya işcin müştərilərə qətiyyən qulluq eliyə bilmir? Sən hələ də məni anlamadın, dostum... Birdən ikiye eşitmisən ki, mən iş yoldaşlarımı rəisə satam? Hə? Nə gülürsən? Məni şeytançılıq eləyəndə görmüsən?

Orxan. Hüseyn əfəndi, axı kim deyir ki, sən şeytançılıq eliyirsən?

Hüseyn. Boş-boş danışma. Sualıma cavab ver. Dünyada casusluqdan pis şey var?

Orxan. Xeyr, Hüseyn əfəndi.

Hüseyn. Düzdür. İndi get, bizə bıçaq, bir də usta İzzətin sifariş etdiyi lobyanı göndər. (*Orxan piştaxtanın yanına qayıdır. Əli gedir. Hüseyn cibindən bıçağı çıxararaq. Bıçaq üç idi! Bu da üçüncüsü.*

İzzət. Niyə belə iş görürsən?

Hüseyn. Ürəyim belə istəyir. Şeytan yoldan çıxardır.

İzzət. Hüseyn əfəndi, sən lap əqrəbsən.

Hüseyn (*qəmgin-qəmgin*). Sancmaya bilmirəm. Amma mən casus deyiləm!

Tövfiq. Sultan Həmid dövründə İstanbulun yarısı casus idi.

Hüseyn. Atatürk dövründə də belə idi, indi də belədir. (*Səlimə işarə edir yavaş səslə.*) Nədən bilirsən ki, bu cənab bizə qulaq asır? Hərçənd, birinci şöbənin casusuna oxşamır, amma... Kim bilir? Casussuz hökumətin işi keçmir. (*Stolun üstündən qəzeti götürür.*) Oxumusunuz? Hə? Sabah o keçən il həbs olunan qırx beş kommunistin məhkəməsi başlanır. Eşitmişsiniz? İndi sizdən soruşuram, bu qədər xəfiyyə, casus-filan olmasaydı bunları, bütün bu kommunistləri, necə tutmaq olardı? Hə? Sizdən soruşuram, necə tutacaqsınız?

İzzət. Mən heç kəsi tutmaq fikrində deyiləm. Mən uşaqlıqda heç quş da tutmamışam. Doğma oğlum casus olsa, onu evə buraxmaram. Süpürgəçi olmağına razıyam, casus olmağına yox.

Hüseyn. Mən də. Mən də oğlumun xəfiyyə olmağına...

İzzət. Polis rəisi olmağına necə, razısan?

Hüseyn. Bizlərin oğullarını rəisi qoyan kimdir. (*Bir müddət fikrə dalararaq susur.*) Bax, mən polis rəisi olsaydım...

Tövfiq. Nə edərdin?

Hüseyn. Bütün polis nəfərlərinə, bütün gizli və açıq xəfiyyələrə əmr edərdim ki, İstanbul mehmanxanalarının hamısını, görüş evlərini qəflətən yoxlasınlar, bütün evli kişiləri, ərddə olan qadınları bir gecədə tutsunlar. Bizdə dəxi, şükür Allaha, belələri az deyil! Xeyr, mən onları əxlaqsızlıq üstə məhkəməyə verməzdim! Cərimə təyin edərdim: kişilərə yüz, arvadlara iki yüz lirə. Çünki həmişə kişiləri yolundan azdıran arvadlar olur! Təsəvvürünüzə gətirirsiniz, nə qiymət olar? Nə qədər pul yığılar?

Tövfiq. Bəs pulları neylərdin?
Hüseyn. Necə neylərdim? Atılmış uşaqlar üçün yetimxana tikdirərdim.

Əli daxil olur. Hüseynin stolunun üstünə bıçaq və buludda qovrulmuş lobya qoyur. Əhməd daxil olur. Onu saqqal basıb, paltarı əzik-əzikdir.

Əhməd (*Orxana*). Məni soruşan olmayıb?

Orxan. Xeyr, bəy əfəndim.

Əhməd. Qonağım olacaq.

Orxan. Neçə nəfər?

Əhməd. Bir... (*Fikirləşir.*) Bəlkə iki. Bir adam göndər, püstə alsın. Bilirsən hardan almaq lazımdır? Qadıköy körpüsündən. İsti olsun. İsti yerdə saxla... Hə, tez ol. Tələs!

Əli, Səlimin stolunun üstünə bir bulud qovrulmuş lobya qoyur. Orxan küçəyə çıxır. Aleksandr gəlir. Onun boynundan şüşə qapaqlı yeşik asılmışdır. Əhmədin stoluna yanaşır.

Aha, Aleksandr, sizsiz? Salam!

Aleksandr. Salam, Əhməd bəy! Xəbəriniz var, gedirəm. Gedirəm!

Əhməd. Hara?

Aleksandr. Vətənə. Rusiyaya!.. Bu gün konsulxanada pasport aldım! Mühacirlik qurtardı. Gedirəm!

Əhməd. Deməli, Moskva artıq ağları qəbul edir?

Aleksandr. Hamısını yox. Vətənə xəyanət etməyənləri. Mənə icazə verdilər. Gedirəm!

Əhməd. Yaxşı yol!

Hüseynqilin stolu

Hüseyn (*çağırır*). Aleksandr əfəndi, kolbasan var?

Aleksandr. Var! (*Hüseynin stoluna yaxınlaşır.*)

Hüseyn. Ver! (*Aleksandr kolbasanı ona uzadır.*) Hər dəfə soruşuram, bu dəfə də soruşuram: bu kolbasada bir gilə də olsun donuz əti yoxdur, hə? Yanı doğrudan yoxdur?

Aleksandr. Yoxdur, Hüseyn əfəndi.

Hüseyn. Hər dəfə soruşuram, indi də soruşum: onu siz evdə hazırlayırsınız, yox? Baqqal dükanlarında buna oxşar kolbasa var,

ancaq belə deyil. Necə bilirsən, orada, sizin Rusiyada, Moskvada, ya başqa şəhərdə indi də bu cür kolbasa hazırlayırlar?

Aleksandr. Niyə də hazırlamasınlar?

Hüseyn. Necə yeni “niyə də”. Sənin bolşeviklərin oranı elə hala salmayıblar ki, camaat hələ bir kolbasa da hazırlaya bilsin? Hə? Elədir? Almanlar da axıncı müharibədə bir toy tutublar ki, daş daş üstə qalmayıb.

Aleksandr. Deyirlər, bərpa edirlər... Kiyev bərpa olunub.

Hüseyn. Təbliğatdır! İnanma.

İzzət. Aleksandr əfəndi, pirajkin var?

Aleksandr. Var, İzzət usta.

İzzət. Altı dənəsini bük. Uşaqlar yaman çox istəyir.

Aleksandr pirajkiləri kağıza bükür, pulunu alır.

Aleksandr (*İzzətin qulağına*). Gedirəm, İzzət usta! Axırı ki, icazə verdilər... Gedirəm!

İzzət. Yaxşı yol! Allah köməyin olsun.

Səlim (*çağırır*). Aleksandr əfəndi!

Aleksandr. Gəldim!

Əhmədin stolu

Əhməd (*çağırır*). Əli!

Əli (*stola yaxınlaşır*). Buyurun, bəy əfəndi.

Əhməd. Arağı buza qoymaq yadından çıxmasın.

Əli. Baş üstə, bəy əfəndi. (*Gedir.*)

Hüseynqilin stolu

Hüseyn. Nə pıçıldaşırsınız?

İzzət. Sənə nə?

Hüseyn. Onun bolşevikləri söyməyə dili gəlmir. Moskvalıların hamısı, qırmızısı da, ağı da kafirdir.

Tövfiq. Bilmirəm. Məndən bir mərtəbə yuxarıda bir rus polkovnik olur. Vrangel ordusundandı. Bizim gizli polis idarəsinin yaxın adamıdır. Türkcə türkdən yaxşı danışır. Zadəgandır. Gündə beş dəfə bolşevikləri söyür. Deyirlər, axıncı müharibə vaxtı alman konsulxanasında işləyib.

Hüseyn. Lap əcəb eləyib.

İzzət. Hüseyn əfəndi, ömrümdə birinci dəfə eşidirəm ki, düşmənin xeyrinə casusluq etmək yaxşı iş olsun.

Hüseyn. Casusluq niyə olur? Kişi zadəgandır? Bəli, zadəgandır. Polkovnikdir? Bəli, polkovnikdir. Bolşeviklər kişinin evini, qızılını, torpağını, malını-dövlətini əlindən alıb, özünü də vətəmindən qovublar. Almanlar qalib gəlsəydi, sən o polkovnikin evini, qızılını, rütbəsini geri alardı? Əlbəttə, alardı! Yaxşı, bu adam axmaq-zad deyil ki? Heç şübhəsiz, var gücüylə almanlara kömək edəcəkdirdə. Lap əcəb eləyib.

İzzət. Hüseyn əfəndi, bolşevik-molşevik, mülk, qızıl, rütbə-zad bunların hamısı düz. Amma bunlardan başqa bir izzəti-nəfs, vicdan, namus, insaniyyət, vətən var, ya yox!

Hüseyn. Qoy mənim vətənim lap güllü-çiçəkli cənnət olsun. Amma məni ordan qovsalar belə vətənə qarşı lap şeytanın özü ilə də əlbir olaram.

İzzət. Yaxşı ki, Adəmlə Havva sən kimi olmayıblar.

Tövfiq. Bu Aleksandr da Vrangelin ordusundandır?

İzzət. Bilmirəm. Özü deyən, guya Kiyevdəmi-hardamı tələbə olub. On beşinci ildə əsgər aparıblar. Sonra on yeddinci ildə ordu Leninə tərəf keçəndə, o ağlarla qalıb. Sonra ağına-bozuna baxmayıb, özü də bilmir necə olub, bir də görüb ki, ağlarla bərabər İstanbuldadır. O vaxtdan bəri vətən həsrəti çəkir.

Hüseyn. Bəlkə, yalan deyir? Hə? İşə bax, indiyə qədər heç ağlıma gəlməyib! Əlbəttə, yalan deyir! Bizim bu siyasi şöbənin xəfiyyələri bu dünyaya kor gəliblər, kor da gedəcəklər. Gör neçə illərdir Aleksandr özü üçün sərbəst gəzir. "Mən bolşevik casusuyam, mən bolşevik casusuyam" deyə qışqırır, başından bir tük belə əskik olmur. Satdığı kolbasalar, pirajkilər də başdan-başa zəhərdir. Bəli, bəli! Zəhərdir. Özü də birdən-birə öldürmür. Yavaş-yavaş, altı aya, bir ilə.

Tövfiq. Neçə il olar ki, onun pirajkilərini yeyirsən?

Hüseyn. Beş-altı, amma bolşevik zəhəri mənə təsir edə bilməz. Sən özündən muğayat ol, Tövfiq, cavansan, kitab oxumağı sevirsen. Gözlə ki, səni zəhərləməsinlər.

İzzət. Gəlin, Aleksandr əfəndinin zəhərli kolbasası ilə adama bir qədər içək.

Qədəh-qədəhə vurub içirlər. Aleksandr Səlimin stoluna yaxınlaşır, Səlim onu stol başına dəvət edir, Aleksandr yeşiyini bir kənarda, stulun üstünə qoyub əyləşir.

Səlimin stolu

Səlim. Əli, Aleksandr əfəndiyə qədəh ver, bir qrafın də araq gətir.

Əli. Baş üstə, Səlim ağabəy. (*Gedir.*)

Orxan daxil olur.

Əhmədin stolu

Əhməd (*Orxana*). Püstə gəldimi?

Orxan. Əhməd bəy, siz zarafat eləyirsiniz? Bu tezlikdə?

Əhməd. İsti yerə qoymaq yadından çıxmasın.

Orxan. Arxayın olun.

Qapıda Nəcmi görünür. Əhməd arxası qapıya oturub. Nəcmi Əhmədi görmür. Göz gəzdirib onu axtarır. Orxan Nəcmiyə yanaşır.

Orxan. Buyurun, bəy əfəndi, adam axtarırsınız?

Nəcmi. Bəli, amma gözümə dəymir.

Əhməd Nəcminin səsinə eşidərək bir balaca yerindən qalxır, başını dalə çevirir, lakin sonra nədənsə fikrini dəyişib özünü eşitməzliyə vurur.

Orxan. Kimi axtarırsınız ki?

Nəcmi. Vəkil Əhməd Rza bəyi.

Orxan. Əhməd bəy buradadır. Budur, oturub. (*Gedir*)

Əhməd (*üzünü çevirir, gözləri Nəcmi ilə rastlaşır. Bir müddət hər ikisi bir-birini nəzərdən keçirirlər. Əhməd oturmaqda davam edir*). Aha, Nəcmi! (*Nəcmi təəccüblə Əhmədə baxır.*) Mən səni gözləyirdim... (*Nəcmi stola yaxınlaşır.*) Otur.

Nəcmi (*oturur*). Çox dəyişmişən.

Əhməd. Bəli. İndi mən dövlətliyəm.

Nəcmi. Təbrik edirəm.

Əhməd. Özümə bir neçə kostyum sifariş etmişəm, amma ölçülməsinə getməyə əlim çatmır. Vaxt eləyə bilmirəm. Bir dəqiqə də vaxtım yoxdur.

Nəcmi. Allah eləsin.

Əhməd. Nə qədər böyük tiryək qaçaqçıları, məşhur israfçı, müflis, dolaşiq ticarət işləri var hamısı mənim əlimdədir.

Nəcmi. Təbrik edirəm.

Əhməd. Səndən ən azı on dəfə artıq qazanıram.

Nəcmi. Çox şadam.

Əhməd. Ağalarına de, qoy maaşını artırsınlar. İstəyirsən, gəl, mənim yanımda işlə, kontoruma katib yeri boşdur.

Nəcmi. Təşəkkür edirəm.

Əli daxil olur. Yemək, bir qrafın araq və qədəh gətirir. Bir hissəsini Səlimin, qalanını Əhmədin stolunun üstünə qoyur.

Əhməd. Özün bil. İndi gəl, bir yaxşıca vuraq, al-ver eləyək, iş düzəldək. (*Qədəhləri doldurur, yeməyi Nəcmnin qabağına çəkir. İkisi də içir.*)

Hüseynqilin stolu

Hüseyn (*durur*). Əli!

İzzət. Dayan. Bu gün mən qonaq eləyirəm.

Hüseyn. Sən deyən olsun. Gələn ayın əvvəlində... Yox, gələn ayın əvvəlində yox, o biri ayın əvvəlində qonaq eləmək mənim boynuma.

İzzət. Yaxşı.

Hüseyn. Xudahafiz.

İzzət. Xoş getdin.

Hüseyn gedir. Əli bir stolun başından o birinə keçərək müştərilərə xidmət edir.

Tövfiq (*İzzətə*). Aleksandr sənə dedi ki, icazə gəlib.

İzzət. Hə, vətəninə qayıdır.

Tövfiq. Sən bunu niyə Hüseynəndən gizlətdin. Məgər bu gizlidir?

İzzət. Gizli-zad deyil. Amma bilirsən, çox vaxt mən kinoya getdiyimi belə Hüseynəndən gizlədirəm.

Əhmədin stolu

Əhməd (*Nəcmiyə*). Mən hər ikimizə gözəl bəlli olan bəzi məsələlərdən başlayıram.

Nəcmi. Niyə? Məgər buna ehtiyac var?

Əhməd. Ürəyim belə istəyir. Mən isə son zamanlar ürəyim istədiyini eləməyə adət etmişəm. Beləliklə, düz bir il, səkkiz ay, on dörd gün bundan əvvəl Nihal xanım ər evini tərk edib öz əmisi evinə köçüb. Bundan üç ay sonra...

Nəcmi. Boşanmaq üçün sənə müraciət eləyib.

Əhməd. Sözümlə kəsmə. Mən isə boşanmağa razılıq vermədim. Ərin də razılığı olmayanda boşanma işi illərlə uzana bilər. Bir vəkili haqlı saydığı işi boynuna götürməsi boşanmaq üçün səbəb sayıla bilməz.

Nəcmi. Burada hüquq mübahisəsi açma.

Əhməd. Nihal səni harada gözləyir? Özünü niyə itirdin? İndicə sizi Lebonun qənnadı dükanının yanında görmüşəm. Nihal siz cənabı orda gözləyir, elə deyilmi?

Nəcmi. Bəli.

Əhməd. İçək. (*Qədəhləri doldurur. Hər ikisi içir.*)

Səlimin stolu

Səlim (*Aleksandra*). Deməli, birbaşa Odessaya.

Aleksandr. Odessaya.

Səlim. Ordan da Kiyevə?

Aleksandr. Bəli.

Səlim. Kiyevdən hara?

Aleksandr. Kiyevdən?.. Atam yəqin rəhmətə gedib. Hələ o vaxt çox qoca idi. Qohum-əqrəbam da yoxdur. Amma xalqım, mənim xalqım ordadır. Eşitdiyimə görə Kiyev daha da gözəlləşib, daha yaşıllanıb. Onu yuxumda görmüşəm. Sofiya kilsəsinin ağappaq, hündür, qızıl qüllələrini görürəm... Dalında daha hündür, ondan da ağ qala görünür... Hündür nəhəng bir ev... təzəcə tikiblər. Darvazadan girirəm, həyətdə su axır. Demə, bəs çaydır... Dnepr... Görürəm, bir göygöz uşaq deyir: soyun, Aleksandr əmi, soyun gir çim, deyir. Çimirəm...

Səlim. Xeyirdir. Azadlığa çıxacaqsan. Sakit yaşayacaqsan. Ağ qala – işıq, su – aydınlıqdır.

Aleksandr. Pasportum cibimdə, ürəyimin başındadır. Amma heç inana bilmirəm, qorxuram gethagetdə bir əngəl çıxmasın...

Səlim. Heç nə olmaz.

Aleksandr. Getməsəm, dəli ollam, ölləm.

Əhmədın stolu

Əhməd (*Nəcmiyə*). Sözümə davam edirəm... Bir həftə bundan əvvəl Nihal xanım təzədən boşanmaq məsələsini qaldırıb. Səni öz vəkili seçib. Nə üçün bu qədər dostun içində səni seçdi? Sən onu çoxmu sevirsen? Mənimlə nə dillə danışmaq fikrindəsən? Mənim hansı boş damarımdan tutacaqsan? Sadəlvhlüyümü? Qəribəliyimi? Yox, bu damarım qırılıb. Lap ortasından qırılıb... (*Susur.*) Nihal xanım məndən boşanıb sənə gedəcək, elə deyilmi? İncimə, amma buna atdan düşüb, eşşəyə minmək deyərlər. Mən səndən də gözəl, səndən də dövlətliyəm.

Nəcmi. Könül sevmək gözəldir.

Əhməd. Deməli, onun könlü səni sevib?

Nəcmi. Bəli, mən.

Əhməd. Ürəyə zor etmək olmaz! (*Kədərli.*) Məni o heç vaxt sevməyib. Bunu mənim üzümə dedi. (*Hırsli.*) Lakin o hər gecə mənimlə yatırdı. Sən bizim yataq otağını görmüşdün? İkinəfərlik bir çarpayı qoyulub... Sizin yataq otağında da bir çarpayı olacaq? (*Yenə qəmgin.*) Sevgi macəranız nə vaxt başlamışdı? Hələ Nihal mənim evimdə ikən?

Nəcmi. Nihal barədə...

Əhməd. Nihal barədə? Danışdığını bilirsən? Yadından çıxartma ki, Nihalin əri ilə danışırısan! Sən ona Nihal xanım deməlisən. Hə, nə demək istəyirdin? Yəqin, mənim arvadıma qarşı hisslərinin nə zaman başladığını söyləmək istəyirdin? Maraqlıdır, siz hələ mənim evimdə ikən mənə aldadırdınız?

Nəcmi. Mənim ona qarşıdan hisslərimi bilirdi. Lakin aramızda ciddi bir şey olmayıb.

Əhməd. Bəs indi necə? Ciddi bir şey var?

Nəcmi. Yox.

Əhməd. And iç!

Nəcmi. Vallah.

Əhməd (*gülür*). Sən də mənim kimi axmaq, qəribəymişsən... Demək, mənə güldüyünüz qəribəlik səndə də varmış!.. (*Öz-özünə təkrar edir.*) Qəribə... Qəribə adam... (*Nəcmiyə.*) Bilirsən, qəribəliyə istefa verdim gündən bəri, qəribəlik uzaqda, bir daha qayıtmaq

istəmədiyim, Allah göstərməsin, bir daha ayaq basmaq istəmədiyim bir sahil, əlçatmaz və əcaib bir sahil olandan bəri, mən tez-tez qəribəlik, qəribə adamlar haqda düşünürəm... Dünən gecə Cordano Bruno yuxuma girmişdi... Görürəm: alovlanan tonqalın üstündə durub öz ətinə kabab eləməknən məşğuldur... Ağılsız... Qəribə adam... İlahi, bu nə axmaq məşğələdir, necə də misilsiz qəribəlik, şahənə axmaqlıqdır! Guya ki, Cordano Bruno inadından əl çəksəydi, “Koper-nik haqlı deyil, Yer Günəş ətrafında fırlanmır” desəydi, qiyamət qopardı. O elə desəydi Yer Günəş ətrafında fırlanmağını dayandırardı! Bəs İkar? Heç onu demirsiz. Görürsənmi, yerdə gəzmək xoşuna gəlmədi. Göyə uçmaq istədi. Neçə dəfə dedilər: dəli olma! Ağlını başına yığ! İnsan quş deyil, uça bilməz! Qulaq asmadı. Bəd-bəxt İkar, sümüklərini gücnən yığdılar! Uzağa niyə gedirik ki, götürək bizim İsmayılın kommunistlərini, bu qırx beş Don-Kixotu! Ağılsız, sarsaq Don-Kixotlar! Onlar nə edə bilərlər? Əllərindən nə gələr?! Nəyi dəyişdirə bilərlər? Guya, onlar olmasa yer tərsinə fırlanar... Kim bilir? Bəlkə də onlar olmasa kainatın ətrafına hasar çəkilər? Kim bilir? Bəlkə də məhz belə qəribə adamların sayəsində Yer kürəsi fırlanır... (*Nəcmi nə isə demək istəyir, Əhməd onu danışmağa qoymur.*) Sus! Bu mahnıya qulaq asmaq istəyirəm...

Radioda həzin musiqi çalınmaqdadır.

Səlimin stolu

Aleksandr. Mən sizə borcumu qaytara bilməmişəm. Qaytarmamış getməyəcəyəm.

Səlim. Yaxşı, yaxşı.

Aleksandr. Siz də fəhlə babasınız. Bəlkə də siz də başqasından almısınız. Sandığımı satıb mütləq qaytaracağam.

Səlim. Bu nə sözdür danışrsan? Bəddir!

Aleksandr. Türk xalqı yaxşı xalqdır.

Səlim. Eh. Bəlkə də sən Kiyevdə hələ bir müddət İstanbul üçün darıxdın.

Aleksandr. Bəs yox! Əlbəttə, darıxacağam. Bir belə illər İstambulda Kiyevin həsrətini çəkirdim. Amma bütün ömrüm burda keçir. Kiyevdə mən İstanbulu yad edəcəyəm, onun üçün darıxacağam.

Səlim. Yad elə, Aleksandr, bizim İstanbulu da, bizləri də yad elə.

Aleksandr. Yad eləyəcəyəm... Səlim, qardaşım, sizin İstanbulu da, sizi də.

Səlim. Eh, lənət şeytana. İkimizin də gözü dolub... Amma inan, içkidən deyil.

Aleksandr. Mən bir dəfə də olsun sizi sərxoş görməmişəm.

Səlim. Ağlayan necə, görmüsən?

Aleksandr. Birinci dəfədir.

Səlim. Mən də birinci dəfədir sənin gözündə yaş görəəm. Amma, yəqin ki, biz dəfələrlə göz yaşlarımızı başqalarına göstərmədən udmuşuq.

Aleksandr. Eh, dəfələrlə! Amma biləndə ki, başqaları da sənin kimi içində ağlayır, bu sənə ürək verir, qüvvət verir.

Səlim. Doğru deyirsən. İnsanlar ancaq əl uzatmaqla bir-birinə kömək etmir. Onlar bir-birini öz gülüşü, öz göz yaşları ilə ürəkləndirir... (*Sükut.*) Deyirsən, gəmi bir həftədən sonra olacaq?

Aleksandr. Bir həftədən... yeddi gündən!.. Borcumu...

Səlim. Bir də bu barədə kəlmə desən, inciyərəm. Kiyevdən mənə tikməli uşaq köynəyi göndərərsən. Qızım sevinər. Di, sağ ol, qardaşım. Yaxşı yol.

Aleksandr. Çox sağ ol, qardaşım.

Qucaqlaşırırlar. Səlim gedir.

Əhmədin stolu

Əhməd (*Nəcmiyə*). Mənim ürəyimi yumşaldası söz tapdın?

Nəcmi. Qoy sənə ağlın, məntiqin dili kömək etsin.

Əhməd. Ağıl, məntiq mənə deyir ki... (*Fikrə gedir.*)

Nəcmi. Səndən ayrılmaq istəyən bir qadını incitməkdən həzmi alırsan?

Əhməd. Ağıl, məntiq mənə deyir ki, ona azadlıq ver! Qoy o qadın bir daha baxtını bu adamla sınaşın. Bura bax, sən niyə mütləq Nihali almaq istəyirsən? Məhəbbət? Boş şeydir! Mənim arvadımın dalına düşmək bir başqa, kasıb, dul bir qadınla evlənmək bir başqa. Dayan, dayan, mən deyəsən başa düşdüm. Əmisi ona Qızıltorpaqdakı mülkünü bağışlamağa söz vermişdi. Sizin səadətinizə mane olmaq istəmirəm. Boşanırıq. Amma bir şərtim var: mən axırıncı gecəni Nihalla keçirmək istəyirəm.

Nəcmi. Başa düşmədim.

Əhməd. İkinəfərlik çarpayını satmamışam. Yadigar saxlayıram.

Nəcmi. Nə qəribə şərtidir.

Əhməd. Qəribə niyə olur? Adamın öz arvadı ilə son gecəni bir yerdə keçirtmək arzusu məgər qəribədir? Bir gecəsinə on min lirə verirəm. On min! Get, ona bu şərtimi de. Səhər evdən gedəndə kəməndün üstündə pulu hazır olacaq, götürə bilər, həftənin başında isə kəməndün kağızını alar.

Orxan (*stola yanaşaraq*). Əhməd bəy, püstə hazır, istidir.

Əhməd. Hələlik gərək deyil. Apar. İsti yerə qoy, bəlkə lazım oldu.

Nəcmi. Gəl ciddi danışaq.

Əhməd. Sənə də iki min beş yüz lirə dəllallıq haqqı verirəm. Öz halal arvadımla son vidalaşma gecəsi mənə on iki min beş yüz lirəyə başa gələcək. Get! De, özü bura gəlsin. Bəlkə onu görəndə, ürəyim yumşaldı. Ya pulu artırdım, ya da şərtimdən vaz keçdim... Hələ məlum deyil! Get de ki, ondan ötrü bərk darıxmışam. Təsəvvürünə gətirə bilməzsən, necə darıxmışam.

Nəcmi. Özün çox gözəl bilirsən ki, Nihal bu meyxaanaya gələ bilməz.

Əhməd. Niyə gələ bilməz? (*Cibindən portmanatı çıxardır, stolun üstünə qoyur, portmanatdan bir minlik çıxarıb stolun üstünə atır.*) Nihalı bura gətirsən – bu minlik sənindir. Bəlkə onu görəndə hər şey dəyişdi... (*Bilmədən dirsəyi ilə pulu yerə salır.*) Get! Onu gətir! (*İçir, başı qolunun üstünə düşür.*)

Nəcmi ayağını pulun üstünə qoyur.

Nəcmi. Sənə nə oldu? Başın gicəllənir? (*Pulu yavaşca götürür.*)

Əhməd (*başını qaldırmadan*). Ürəyim bulanır.

Nəcmi. Keflisən?

Əhməd. Kaş kefli olaydım! Di, get onu gətir!

Nəcmi. Yaxşı, çalışaram, amma söz vermirəm.

Əhməd. Taksi götür, şübhəsiz ki, pulu məndən... Di get. (*Nəcmi gedir, Əhməd başını qaldıraraq əvvəl Nəcminin dalınca, sonra döşəməyə, pulu saldıqı yerə baxır.*) Köpək oğlu... (*Təzədən başını aşağı salır.*)

Adi geyimli polis xəfiyyəsi daxil olur. Ətrafına baxıb stollardın birinin yanında pirajki satan Aleksandra yaxınlaşır. Xəfiyyə əlini onun çiyninə qoyur.

Aleksandr. Kefiniz nə istəyir, bəy əfəndi?

Xəfiyyə. Yeşiyini götür, dalımca gəl.

Aleksandr. Nə olub?

Xəfiyyə. Mənimlə polis idarəsinə gedəcəksən.

Aleksandr. Niyə axı?

Xəfiyyə. Niyəsini orda bilərsən.

Aleksandr. Mən getməliyəm... Mən yol üstəyəm, cənab məmur...

Xəfiyyə. Hara?

Aleksandr. Vətənimə... Sovet İttifaqına... Bir həftədən sonra gedirəm... Pasport almışam...

Xəfiyyə. Yaxşı, gedərsən. Bir həftədən sonra olmasın, dörd ildən sonra olsun.

İzzət, Tövfiq, Əli, xəfiyyə və Aleksandrın yanına gəlirlər.

İzzət. Nə olub? Nə var?

Xəfiyyə. Heç.

Aleksandr. Məni polis idarəsinə aparırlar!

Tövfiq. Niyə?

Xəfiyyə. Sizə nə var?

İzzət. Biz Aleksandr əfəndini tanıyıyıq. Təmiz adamdır.

Xəfiyyə. Deyəsən, ağrımaz başına ağrı axtarırsan!

Tövfiq. Baş ağrısı niyə? Ədalət, həqiqət axtarıram.

İzzət. Aleksandr əfəndinin günahı nədir?

Aleksandr. İzzət usta, oğruluq eləməmişəm, adam öldürməmişəm, polis idarəsində hər şey ayırd olar. Əlbəttə, öyər orda çox saxlamasalar...

İzzət. Onu şeytanlayıblar... Bilirəm. Deyiblər, guya kommunist təbliğatı ilə məşğuldur.

Xəfiyyə. Bunu sənə kim dedi?

Tövfiq. Bilirəm. Bu, Hüseyin əfəndinin işidir. Lənətə gəlmiş, əqrəbliyini isbat elədi!

İzzət. Cənab məmur, biz də polis idarəsinə gedirik. Günahsız adamı quru böhtana qurban vermək olmaz.

Xəfiyyə. İşiniz, gücünüz yoxdur?

İzzət. Elə bu özü bizim işimizdir. Ona görə də gedirik.

Tövfiq. Aleksandr əfəndi, qorxma.

Aleksandr. Gəmi bir həftədən sonra yola düşür. Qorxuram gecikəm...

Tövfiq. Gecikməzsən... Çox saxlamazlar. Biz orda hamısını başa salarıq. Ölkə dərəcəlik deyil ki?!

Xəfiyyə. Gedək.

İzzət. Əli, hesabımızı sabah axşam çəkərik.

Əli. Yaxşı, İzzət usta! (Aleksandra) Buraxılan kimi birbaşa bura gəl!

Aleksandr. Gələrəm. Narahat olma.

Aleksandr, xəfiyyə, İzzət və Tövfiq gedirlər.

Əhmədın stolu

Əhməd (axırncı sözlər deyiləndə başını qaldırır, onların ardınca baxır). Nə olub?

Əli. Apardılar.

Əhməd. Gördüm. Nə üstə?

Əli. Kommunizm üstə. Hər gün kommunistdir, deyib adamları həbs edirlər. Sabah qırx beş nəfərin məhkəməsi başlanır, qəzetlərdə yazılıb... Deyirlər, aralarında hətta bir şair var... Onları çoxdan tutublar. Mən fikir vermişəm, Əhməd bəy, həmişə kommunistləri həbs edəndə, istintaqları çox uzun çəkir... Bilirsiniz niyə? Çünki onları orda döyürlər, əzab verirlər... Əhməd bəy, sizdən xahiş eləyirəm, bizim Aleksandrı kommunizm üstündə məhkəməyə versələr, onun müdafiəsini götürün! Yaxşı adamdır! Keçən il ağam məni qovmuşdu, düz bir ay işsiz gözdüm, Aleksandr olmasaydı ölərdim. Mənə pirajki verirdi...

Əhməd. Niyə?

Əli. Yaxşı adamdır, ona görə.

Əhməd. Onunla gedənlər kimdir?

Əli. Biri çəkməçi İzzət, o biri də xarrat Tövfiq... Şahid getdilər.

Əhməd. Aleksandrın üzünə durmağa?

Əli. Əksinə, Aleksandra tərəf çıxmağa!

Əhməd. Görünür, o axmaq onlara da müftə pirajki yedirdib? Di yaxşı, bəsdir. Get mənə qarpız al.

Əli. Baş üstə.
 Əhməd. Dayan, bugünkü qəzeti mənə ver görüm.
 Əli. Bu saat. (*Qəzeti gətirir.*) Bax, burda yazılıb. Birinci səhi-fədə şairin şəklini vurublar.
 Əhməd (*qəzeti götürür*). Hə, Təhsindir.
 Əli. Siz onu tanıyırsınız?
 Əhməd (*qəzet oxumaqla məşğuldur*). Get, qarpız al.
 Əli gedir. Nuru, Xalid və Səlim daxil olurlar. Səlim əvvəlki yerinə keçir.
 Nuru ilə Xalid boş stollardan birinin başında oturlar.

Nuru. Ey, qarson... qarson!
 Orxan (*piştaxtanın dalından çıxaraq*). Əli, Əli! Hara yox oldu?
 Əhməd. Mən göndərmişəm qarpız almağa.
 Nuru. Qarson!
 Orxan (*Nurunun stoluna yaxınlaşır*). Buyurun.
 Nuru. Süfrə hazırla.
 Orxan. Baş üstə. (*Gedir.*)
 Nuru (*Əhmədi Xalidə göstərib*). Ona yaxşı bax!
 Xalid. Nəyinə baxım?
 Nuru. O saat tanıdım. Hərçənd paltarı, sir-sifəti dəyişib, amma mən o saat tanıdım.
 Xalid. Kimdir ki?
 Nuru. Vəkil Əhməd Rza.
 Xalid. Belə de! Salamlaşacaqsan?
 Nuru. Mütləq. (*Yerindən durur, Əhmədin stoluna yaxınlaşır.*)
 Xoş gördük, vəkil əfəndi.
 Əhməd. Bağışlayın...
 Nuru. Tanımadın?
 Əhməd. Bağışlayın, tanımıram.
 Nuru. Nuru Ağalın, ya da Çopur Nuru.
 Əhməd. Salam, Nuru əfəndi.
 Nuru. Tanımadın?
 Əhməd. Xeyr.
 Nuru (*oturur*). Allah bilir, neçə-neçə mənim kimi cavanın evini yıxmısan. Bəyəm hamısı yadda qalar?
 Əhməd. Olmaya sizə bir zərərim dəyib?
 Nuru. Sayəndə dörd il qazamatda yatmışam. Bu gün səhər buraxıblar.

Əhməd. Deməli, mən o tərəfin vəkili idim.

Nuru. Bə Osmanın... Onu bir bekara yaralamışdım.

Əhməd. Belə de!

Nuru. Bəli. Mənim vəkili prokuroru görmüşdü. Üç yüz lirəyə danışib razılaşmışdılar. Mənə altı ay iş kəsməliydlər.

Əhməd. Bəs nə üçün məhkəmə dörd il kəsdi?

Nuru. Ələ salırsan? Sənin üstündə! Orda ələ danışdın, ələ danışdın ki, ələ bil, Axsaq Osman doğma qardaşıdır. İndiki kimi gözümün qabağındadır. İşə ikinci məhkəmədə baxılırdı. Bazar ertəsi idi. Deyirlər, nəhs gündür. Axırıncı mənim işimə baxılırdı. Bu gün, dedilər, həm prokuror çıxış eləyəcək, həm vəkil, həm də qərar oxunacaq. Vəkili Şərifbəy, o kaftar yadındadır?

Əhməd. Yox, yadımda deyil!

Nuru. Fırıldağının biridir. Hə də, aydın məsələdir – vəkildir. Biz onunla məhkəmə koridorunda o baş-bu başa gəzişərdik, birdən, yaxşı deyiblər adam sabah başına gələsi işi bu gün yuxusunda *görür, mən də səni gördüm. Pəncərənin yanında dayanmışdın. İndiki kimi yadımdadır, əynində qəhvəyi kostyum var idi. Vəkili əbasını yay paltosu kimi qolunun üstünə salmışdın. Bizim kaftar vəkili, Nur, dedi, Axsaq Osman bu saqqalı qırıxıq oğlanı özünə vəkili tutub, bu gün birinci dəfə işə çıxacaq. Qorxma, oğlum Nur, belələrini çox görmüşük. Neçə belə vəkili mən halva kimi udmuşam!.. Amma iş belə gətirdi ki, sən bizi rahatlıqla kimi uddun.*

Əhməd. Bağışla, bir işdi olub, onda mən vicdanla müdafiə eləyirdim.

Nuru. Bir qızla söhbət eləyirdin.

Əhməd. Sarışın?..

Nuru. Dayan yadıma salım... Hə... Sarışın... Qumral da demək olar... Yadıma düşdü?..

Əhməd. Nihai o gün məhkəməyə dəvət eləmişdim. Mənə qulaq asmaq istəyirdi.

Nuru. Görünür, yamanca vurulmuşdun. Pəncərənin qabağında dayanmışdın. Gözünü onun gözüne dikib, bülbul kimi ötürdün. Məhkəmə vaxtı əleyhimə danışanda da gözünün ucu ilə həmin qız oturan tərəfə baxırdın.

Əhməd. Yadıma düşür, yadıma düşür... danış, danış... kəsmə.

Nuru. Məni ələ salırsan?

Əhməd. Yadıma düşdü... Onu o qədər sevdiyimi o gün ilk dəfə, o koridorda, həmin pəncərənin qabağında başa düşdüm. (*Susur.*) Bağışlayın...

Nuru. Əlacım nədir... Bağışlasam da, bağışlamasam da... keçənə güzəşt deyərlər.

Əhməd. Mənnən bir qədəh araq içək.

Nuru. İçək də.

Əhməd. Sizin sağlığımıza.

Nuru. Sağ ol. Görünür işlərin yaxşı deyil?

Əhməd (*fikirli-fikirli*). Hə, yaxşı deyil.

Nuru. Sir-sifətindən görünür. Yoxsa, indi də dəli-divanə olmusan?

Əhməd. Doğru deyirsən. Dəli olmuşam... Bura bax, Nuru əfəndi, bir də qan töksən məni özünə vəkil tut. Bəraət qazandırmaq mənə borc olsun.

Nuru. Danışmağa söz tapdın də! Vəkil bəy, qoy bir az dünya işığı görüm. Sənə deyirəm ki, bu gün səhər qazamatdan çıxmışam.

Xalid (*çağırır*). Nuru!

Nuru. Yoldaşım gözləyir. Mən gedim.

Əhməd (*vizit kartoçkasını verir*). Burada kontorunun ünvanı yazılıb. Lazımınız olsam, gəlin.

Nuru. Oldu. (*Öz stoluna yaxınlaşır. Xalidə.*) Bu adamı gören kimi, qan beynimə vurdu. Onun stoluna yaxınlaşdım ki, dava salam. Sonra da, özün gördün, onunla qədəh-qədəhə vurdum. İnsan oğlu alçaq məxluqdur, acığı çox tez soyuyur.

Xalid. Eh, fikir vermə!.. Deməli, deyirsən qazamata nəşə ötürə billik?

Nuru. Baş nəzarətçi öz adamımızdır.

Xalid. Çox gözəl. Ona neçə verməliyik?

Nuru. İyirmi beş faiz!

Xalid. Çox yaxşı. Sərfədir.

Əli daxil olur. Əhməd üçün qarpız gətirir.

Əhmədin stolu

Əli (*Əhmədə*). Kəsim?

Əhməd. Lazım deyil. Uzun, iti bıçaq gətir. Qarpızın ortasından çıxartmaq istəyirəm. Elə çıxartmaq lazımdır ki, zədələnməsin.

Əli gedir. Zəhra daxil olur, dayanır, ətrafına baxır.

Orxan. Xanım, kimi axtarırsınız?

Zəhra. Ərimi. (*Meyxanadakı adamları nəzərdən keçirir.*)

Orxan. Əriniz kimdir?

Zəhra (*Nurunu görür*). Odur, oturub. (*Nurunun stoluna tərəf gedir.*)

Xalid Zəhranı götür.

Xalid (*Nuruya*). Gəldi.

Nuru. Kim?

Xalid. Zəhra.

Nuru (*üzünü çevirir, Zəhranı görüb qaşqabaqlı*). Sən burda nə gəzirsən?

Zəhra (*əyləşir*). Acam. (*Yeməyə başlayır.*)

Nuru. Evdə yemək yox idi?

Zəhra. Səni gözlədim... Dedim, gələrsən üz-üzə oturub nahar elərik...

Nuru. Nahaq yerə gözləyirdin.

Zəhra. Mən dörd il yolunu gözləmişəm. Tütün fabrikində işləyib, dörd il sənə yemək daşımışam... Dörd il... İndi mənə deyirsən, nahaq yerə gözləyirdin?

Nuru. Bura niyə gəlmisən?

Zəhra. Əsil kişi qazamatdan çıxan kimi meyxanaya yox, birbaşa evinə gedər.

Nuru. Sözümə cavab ver. Səndən soruşuram: bura niyə gəlmisən? Meyxana yaxşı arvadların yeri deyil.

Zəhra. Bura bax, Xalid də qoy şahid olsun. Allaha and olsun, ya mən səni adam eləyəcəm, ya da...

Nuru. Necə? Necə? Nə dedin?

Xalid. Zəhra bacı, vallah, bir az dincimizi alıb evə gedirdik.

Zəhra. Sən məni qazamatın qapısında başından elədin. Dedin, get, mən dost-aşnayla görüşüb, gəlirəm evə. İnandım. Elə bilirdim, dörd ildə qazamatda ağılanmısan. Daha yalan danışmazsan. Amma yenə məni aldatdın.

Orxan yaxınlaşıb bir müddət onların söhbətinə qulaq asır.

Nuru (*Orxana*). Burda niyə durmusan? Başqasının söhbətinə qulaq asırsan?

Orxan. Soruşmaq istəyirdin, bəlkə sizə bir şey lazımdır?

Nuru. Heç bir şey lazım deyil.

Zəhra. Mənə bir qədəh gətir.

Nuru. Bir bu çatmırdı! Deyəsən, sən dəli olmusan! (Orxana.) Heç nə lazım deyil, get işinə. (Orxan gedir. Zəhraya.) Sən də dur, cəhənnəm ol evə!

Zəhra. Nuru, sənin kobudluğuna, tərbiyəsizliyinə baxmayaraq, səni sevmişəm... Evimin kişisi hesab eləmişəm, dörd il yolunu gözləmişəm. İndi də səni sevirəm... Ya səni adam eləyəcəm... ya da...

Nuru. Ya da nə?

Zəhra. Ya da...

Nuru. Neylərsən?

Zəhra. Özüm bilərəm neylərəm!

Nuru. Özündən çıxmısan! Əl çək yaxamdan, bu saat cəhənnəm ol burdan. Kimə deyirəm?!

Zəhra. Hə, indi bildim, niyə evə getmirsən! Burda arvad gözləyirsən...

Nuru. Axmaq-axmaq danışma!

Zəhra. Hə, mən bilərəm... Sənə mane oluram... Ona görə məni qovursan. Ancaq mən burdan gedən deyiləm.

Nuru (hirsli). Məni cin atına mindirmə!

Xalid. Zəhra bacı, hirsəndirmə onu, özün bilirsən ki, dəlidir.

Zəhra. O, aşnasını gözləyir.

Nuru. Rədd ol burdan!

Zəhra. Getmirəm.

Nuru Zəhraya şillə vurur. Şillənin səsinə hamı başını çevirir, onlara tərəf baxır. Nuru, sanki heç bir şey olmaybmış kimi sakit oturub.

Zəhra üzünü tutur.

Nuru. Zarıldama. Camaat baxır.

Xalid. Ay Zəhra bacı, getsənə! Görürsən ki, kişinin qanı qara-dır. Vallah, arvad-zad gözləmir. Biz bura gəlmişik ki, bir az araq içib işimizdən danışaq.

Zəhra (durur). Yaxşı, mən gedirəm. Amma əvvəl-axır səni adam eləyəcəyəm. Bir saatdan sonra səni evdə gözləyirəm. Özün bil, gəlməsən mən bilərəm neyləyəcəyəm! (Qapıya tərəf gedir.)

Bu əsnada qapı açılır, kandarda Nihailə Nəcmi görünür. Qadınlar bir-birini süzür. Zəhra onlar gedən tərəfə baxır.

(Öz-özünə.) Belə də, demə bəs, bura bu cür qəhbələr gəlir! (Gedir.)

Əhməd (Nihalla Nəcmi görər-görməz yerindən sıçrayır, onlara tərəf iki addım atır, sonra dayanır). Buyurun.

Nihalla Əhməd salamlaşır, sonra hər üçü otururlar.

Nuru (Xalidə). Boş sözdür! Neyləyə bilər?

Xalid. Polisə xəbər verir.

Nuru. Yox! O bunu eləməz! Bir də, mən hələ ki tərtəmizəm!

Xalid. Səni atar!

Nuru. Yox! Məni sevir. Qorxudurdu.

Xalid. Hə, bildim. Səni adam eləyəcək. Onda biz batdıq.

Nuru. Zarafatı boşla. (Gözü Nihala sataşır.) Oho! Bu arvada bax. Odur!

Xalid. Kimdir?

Nuru. Sus... Gözün onda olsun!

Əhmədin stolu

Əhməd (özünü itirmiş halda). Əli!

Orxan (yüyürərək gəlir). Nə buyurursunuz, Əhməd bəy!

Əhməd. Püstəni gətir.

Orxan. Baş üstə! (Gedir.)

Əhməd. Sən... Siz qovrulmuş püstə xoşlayırsınız...

Nihal. Hələ də yadınızdadır?

Əhməd. Qadıköy körpüsündən gətirtmişəm.

Nihal. Təşəkkür edirəm.

Əhməd. İstidir.

Nihal. Təşəkkür edirəm.

Orxan üstünə dəsmal salınmış püstəni gətirir. Əhməd dəsmalı götürür.

Əhməd. Buyurun...

Nihal. Təşəkkür edirəm. Ürəyim istəmir.

Əhməd. Bəlkə bir şey içəsiniz? Burda hərdən yaxşı şərablar olur. Mənim üçün saxlayırlar... Fransız şərabları...

Nihal. Siz bilirsiniz ki, mən şərab sevmirəm.

Əhməd. Dedim bəs, bəlkə indi sevirsiniz... İnsanlar dəyişir.

Nihal (Əhmədi başdan-ayağa süzür). Özü də lap çox... Amma mən dəyişməmişəm.

Əhməd. Əsla?
Nihal. Əsla!
Əhməd. Bu yaxşıdır...

Sükut

Nihal. Görünür mənə buraya dəvət edib, bu avaraların arasında oturtmaqda məqsədiniz məndən intiqam almaqdır?

Əhməd. Xeyr.

Nihal. Məgər başqa yerdə görüş təyin etmək olmazdı?

Əhməd. Xeyr.

Nihal. Nə üçün?

Əhməd (*birdən asəbiləşərək*). Kefim belə istəyir. Mən indi kefim istəyəni eləyirəm.

Nihal. Niyə qışqırırsınız?

Əhməd. Bura baxın, siz bura iş düzəltməyə gəlmisiniz, yoxsa mənə öyüd-nəsihət verməyə.

Nəcmi. Əhməd, özünü ələ al.

Əhməd. Özümü ələ almasam, çıxıb gedərsiniz? Buyura bilərsiniz.

Nəcmi (*ayağa qalxır*). Gedək, Nihal!

Nihal (*Nəcmnin qolundan dartaraq*). Oturun, xahiş edirəm. Əhməd bəy bilir ki, hər şey ondan asılıdır. Bir halda ki, bura gəlmişik, onun bütün təhqirlərinə axıra qədər dözməliyik. Maraqlıdır, daha nə kimi şıltaqlıq görəcəyik! Məsələni həll etməyincə burdan getməyəcəyəm.

Əhməd. Görürəm, zaman keçdikcə sizin işgüzarlığınız daha da artır.

Nihal. Nəcmi bəy sizin qərribə təklifinizi, şərtinizi mənə dedi.

Əhməd. Ancaq qərribəmi?

Nihal. Axmaq, sarsaq demirəm.

Əhməd. Daha nə dedi?

Nihal. Dedi ki, mən bura gəlsəm, siz şərtinizdən vaz keçə bilərsiniz. Xahiş edirəm, açıq danışaq, uzatmayaq. Aytən mənə gözləyir. Baloya gedəcəyik...

Əhməd. Məsləhət görürəm ki, Aytənə zəng vurasınız nigaran qalmasın. Söhbətimiz uzun çəkə bilər. Telefon ordadır.

Nihal. Sizi dinləyirəm.

Əhməd. Bir dəfə, görək ki, mənim evimdən gedən gün siz dediniz ki, dünya keçilməz meşə, insanlar isə vəhşi heyvandır. Qüvvətli zəifi, hiyləgər ağılsızı əzir. Yadınızdadırmı?

Nihal. Yadındadır.

Əhməd. Bu qeyri-orijinal fəlsəfəni...

Nihal. Siz onda da belə dediniz.

Əhməd. Deməli, onda dediyim sözlər yadınızdadır?

Nihal. Acı günlər, xatirələr hələm-hələm yaddan çıxmır.

Əhməd. O qeyri-orijinal fəlsəfə indi mənim həyatda tutduğum yol olmuşdur.

Nihal. Çox şadam.

Əhməd. Artıq mən həyatımı keçilməz meşə qanununa əsasən qurmuşam. Bilirsinizmi, mən ayda nə qədər qazanıram?

Nihal. Bilmirəm, bilmək də istəmirəm.

Əhməd. Niyə ki?

Nihal. Eşitsəm ki, radio, soyuducu, işıq və qaz haqqını vaxtlı-vaxtında verə bilərsiniz, çox şad olaram.

Əhməd. Məgər Nəcmi sizə deməyib ki, sizinlə bir gecə keçirtmək üçün on min lirə verməyə hazıram?

Nihal. Məni təhqir etmək üçün daha orijinal üsul tapa bilmirdiniz?

Əhməd. Nihal xanım, ayda orta hesabla on beş min lirə qazanıram. Bankda yüz min lirəyə yaxın pulum var. Bu yaxınlarda bir iş götürmüşəm, ayın axırı üçün qurtaracağam, bu işdə naqd qırx min lirə gəlirim olacaq. Bu da mənim pul kitabçam. *(Cibindən kitabçanı çıxarıb, Nihalın qabağına qoyur.)*

Nihal *(gözünün ucu ilə kitabçaya baxır, sonra hiçqıra-hiçqıra ağlayır)*. Sənə nifrət edirəm... Nifrət edirəm...

Əhməd. Bu səni sevməyimə, əvvəlki qədər, ondan da çox sevməyimə mane ola bilməz...

Nəcmi. Nihal xanım, özünüzü ələ alın, sizə baxırlar.

Əhməd. Meyxanada göz yaşları, söyüş və dava adi şeydir...

Nihal. Keçdi... Daha ağlamıram.

Nəcmi. Sənə nifrət edən bir qadını dilə tutmaq istəyirsən?

Əhməd. Nəylə?

Nihal. Qurtarın, xahiş edirəm.

Əhməd. Nihal, evə qayıtsan, kitabçadakı pulun hamısını sənə adına keçirtməyə hazıram.

Nəcmi. Biabırçılıq!

Əhməd. Nə? Öz arvadımı evimə qaytarmaq istəməyim biabırçılıqdır, yoxsa pullarımı onun adına keçirtmək arzum?

Nihal (Əhmədə). Sən dünyanın ən zalım, ən qəddar adamısan!

Nəcmi. Gedək, Nihal!

Əhməd. Məncə, sən istərdin ki, o öz evinə qayıtmasın, sadəcə olaraq bir gecəni mənimlə keçirib, on min lirəsini alsın, sənə öz dəllallıq haqqını alasan... Sonra isə sənə ərə getsin...

Nihal (Əhmədə). Vəhşi canavar olmusan!

Əhməd. Səni sevirəm... Onunla olan münasibətlərin mənə məlum deyil...

Nihal. Mənimlə onun arasında ciddi heç bir şey olmayıb.

Əhməd. O da elə deyir... Lakin aranızda nə olursa olsun, mən bağışlamağa hazıram... Yox, istəyirsənsə... Ürəkdən istəyirsənsə...

Nihal. Nə? Nə istəyirəmsə?

Əhməd. İstəyirsənsə, heç bir şərtsiz boşamağa hazıram!.. İstəsən əminlə də barışmağa hazıram. Qızıltorpaqdakı evi sənin adına yazdırı bilərəm.

Nihal. Sən nə qədər dəhşətli adamsan!

Əhməd. Qayıt evimizə, Nihal!

Nihal. Başım çatlayır, dəli oluram.

Nəcmi. Gedək, Nihal, o səni boşayacaq!

Əhməd. Beş ildən sonra səni İstanbulun ən varlı qadını edərəm.

Nəcmi. Qazamata düşməsən.

Əhməd. Bu ola bilməz! Mənimlə bu çirkabda elə böyük adamlar üzür ki... Bu bataqlıqdan o qədər qızıl axır ki, heç kəs başımdan bir tük belə qopartmağa cəsarət eləməz.

Nihal. Sən nə kimi işlərlə məşğulsan?

Əhməd (Nəcmini göstərərək). Bu cənabın hərdənbir, dostum Əbdürrəhmanın daha çox, sənin əminin isə səhərdən axşama qədər məşğul olduğu işlərlə. Vaxtilə sənin məsləhət gördüyün işlərlə. Bəli, Nihal, mən dünyanın fəthinə çıxmışam, dünya mənim olacaq! Mənim olan hər bir şey sənin olacaq, Nihal!

Nihal. Başım elə ağrıyır ki...

Nəcmi. Xəstələnəcəksən!

Nihal. Bəs əmim nə deyər? O, səndən elə bərk inciyib ki!

Əhməd. Dedim ki, barışırıq. Əlimdə bir balaca iş var... İyini eşitcək, boynuma sarılacaq.

Nihal. Aytən...

Əhməd. Aytənə nə olub?

Nihal. Səni atdığım üçün bərk acığı tutmuşdu... İndi sevinəcək.

Əhməd. Aytəni sevindirmək üçün evimizə qayıt!

Nihal (*pul kitabçasını vərəqləyir*). Bir gör, kitabçan nə gündədir? Bütün yağ içindədir. Baqqal dəftərindən seçilmir. (*Vərəqləyir.*) Təzəsini ala bilmirsən?

Nəcmi. Nihal, özünə gəl! Əminin dediklərini yadından çıxartma.

Əhməd. Subay olmaq dəhşətdir. Desəm inanmazsan, iki aydır yuyunmuram.

Nəcmi. Subaylıqdan deyil, avaralıqdan, əyyaşlıqdandır.

Nihal. Adi hamam sənə kar eləməz. Bazar hamamı lazımdır sənə... Əməllicə təmizlənməsən qapıdan içəri buraxmaram... Yəqin evi toz basıb?

Əhməd. Elədir.

Nihal. Çirkli qab-qacaq yığılıb?..

Əhməd. Qalaq-qalaq.

Nihal. Aman Allah...

Əhməd. Buranı necə var elə qoyub, Nişantaşı məhəlləsində təzə mənzilə köçərik... Aşpaz, qulluqçu tutarıq...

Nihal. Gəl Təqsim məhəlləsinə köçək.

Əhməd. Sən deyən olsun. Təqsim məhəlləsinə köçərik.

Nihal. Aytən necə sevinəcək! Çox sevinəcək!..

Əhməd (*qəmgin-qəmgin*). Deməli, razılaşıdıq... Ailə yuvamızı fəlakətdən xilas elədik. (*Pul kitabçasını yavaşca Nihalın əlindən alır.*) Səni dünyalar qədər sevirəm... dəlicəsinə, varlığım qədər sevirəm... Sənə, özümə, buna, bütün insanlara... hamıdan çox özümə nifrət eləyirəm! İyrənirəm!.. Sən məndən alçaqsan, mən səndən də alçağam... İkimiz də yalqızıq... Bunun kimi, əmin, Əbdürrəhman kimi yalqızıq, yap-yalqız... Özbaşına... Kaş razı olmayaydın, nə yaxşı olardı... Mənimlə, pula, bir gecə keçirtməyə razı olaydın, amma sevmədiyini bir adamın evinə qayıtmağa, nifrət elədiyini bir kişinin arvadı olmağa razı olmayaydın... Ah, kaş razı olmayaydın... Dur, Nihal, gir Nəcminin qoluna. Baloya gecikərsiniz. Sabah boşanmaq haqda ərizə verərəm. Bir həftəyə hakim işi bitirər. Beş yüz lirəyə bundan da çətin işlər düzəlir. Evlənin! Uşaqlarınız olsun... Sizə,

bizə oxşayan uşaqlarınız olsun... Xoşbəxt olun! Sağ olun! Nəcmi, Allah köməyin olsun! Allah sizə, hər ikinizə səbir versin... Hamımıza səbir versin...

Nihal heyrətlə yerindən qalxır, nə isə demək istəyir, sonra fikrini dəyişib, Nəcmnin qoluna girir.

Nihal. Xudahafiz, Əhməd.
Əhməd. Xoş getdin... Aytənə məndən salam.

Nihal və Nəcmi gedirlər.

Nuru (*Əhmədin stoluna yaxınlaşır*). O idi?

Əhməd. Bəli.

Nuru. Küsdünüz?

Əhməd. Bəli.

Nuru. Səni atıb, o ədəbaza gedib?

Əhməd. Bəli.

Nuru. Arvad sabun kimi bir şeydir: əlində bərk saxlamasan, sürüşüb düşər, bərk də saxlasan köpüklənə-köpüklənə əriyib gedər...

Əli daxil olur.

Əli (*bıçaq gətirir*). Əhməd bəy, bıçaq istəmişdiniz... Qarpızı kəsmək üçün...

Əhməd bıçağı götürür, əlində oynadır, fikrə gedir. Nuruya baxır.

Nuru (*bıçağı göstərir*). Bax, bıçaq buna deyərəm!

Əli. Bu bıçaqla qoyun kəsirlər.

Nuru. Bir balaca güc eləsən sapına qədər adamın qamına girər.

Əhməd. Əli, yemək gətir. (*Nuruya.*) Qovrulmuş püstə xoşlayırsan? (*Əliyə.*) Araq da gətir! (*Nuruya.*) Ayaq üstə niyə dayanmısan? Otur. Yoldaşının adı nədir?

Nuru. Xəlid.

Əhməd (*çağırır*). Xəlid əfəndi, keç yanımıza.

Xəlid. Mane olmaram?

Əhməd. Bu nə sözdür?! Əli, o stolun üstündəkiləri bura gətir.

Əli Əhmədin əmrini yerinə yetirir və piştaxtaya tərəf çəkilir. Nuru və

Xəlid Əhmədin stolunun başında otururlar. Qədəhləri doldurur.

Sizin sağlığınıza.

Xalid və Nuru. Sağ olaq!

Qədəh-qədəhə vurub içirlər.

Əhməd (*Nuruya*). Səni görəndə kimi tanıdım.

Nuru. Tanımamazlığa vurdun?!

Əhməd. Qorxdum.

Nuru. Dedin bir pislik eləmə sənə.

Əhməd. Hər nə eləsən, haqqın var.

Xalid. Bu söhbətləri qoyun bir qırağa. Olan olub, keçən keçib.

Əhməd. Gəlin adama birini də içək.

Xalid. Biz ikimiz bir şüşə içmişik. Bəlkə, tələsməyə, hə?

Əhməd. Adama iki yüz əlli vurmuşuq, adımızı kişi qoyuruq.

Nuru. Sizin sağlığınıza...

Əhməd. Sizin sağlığınıza...

Nuru. Radio ilə yenə kafir toy bayramıdır.

Əhməd. Əli, radionu çıxart. Plastinka çal... Türk mahnısı qoy...

Nuru. Özü də bərk anqırmasın.

Əhməd. Keçmişdə qoçaq adamlar, igid oğlanlar tamam başqa cür idilər.

Nuru. Necə?

Əhməd. Onların adı-sanı, qoçaqlıqları kitablara düşürdü. Dünən əlimə bir tarix kitabı keçdi. Orda mən Şəkər Kazım barədə oxudum. O məşhurdur, yeddi igidin biriydi. İstanbulda yaşayırmış. Bu pəhləvan qazamatdan çıxandan sonra, on il bütün dünyanı gəzib ona iş verən hakimi axtarıb tapan kimi, onu o dünyaya göndərib.

Xalid. Hər sənə iş kəsən hakimi o dünyaya göndərsən, məhkəmədə hakim qalmaz.

Əhməd. Gör bu nəyin qeydinə qalır!

Nuru. Şəkər Kazımın şücaətini hansı kitabda oxumusan?!

Əhməd. Övliya Çələbinin kitabında. Eh, belə şeylər indi tarix olub... Çopur Nuru, bu qarpızı kəs görək... Qarpız kəsmək, hakim ya da vəkil başı kəsməkdən asandır.

Xalid. Bu nə söhbətdir araya salırsınız? Başınıza söz qəhətdir?

Əhməd (*bıçağı Nağıya uzadır*). Al, görüm zədələmədən qarpızın ortasını çıxarda biləcəksən?

Nuru bıçağı götürüb, qarpızı kəsməyə başlayır. Əli əsir.

Nuru, əlin əsir... Görünür qazamatda bıçaq oynatmaqdan yadırğamısan.

Nuru. Mənim əlim əsmir. Qazamatda da bıçağım həmişə belimdə olub.

Əhməd. Sultan Həmidin vaxtında qocalar da, əlillər də qılinc gəzdirərmişlər.

Nuru. Bura bax, nə düşmüşən üstümə?

Əhməd. Üstünə niyə düşürəm? İncidin? Yaxşısı, gəl içək! (*Qədəhi qaldırır.*)

Xalid (*Nurunun əlini tutur*). İçmə, bəsindir. (*Əhmədə.*) Əhməd bəy, sən oxumuş adamsan... Oğlanı kefləndirmə.

Əhməd (*Nuruya*). Dostun sənin qeydinə qalır... İçmə, yoxsa qusarsan! Bu səninçin ana südü deyil!

Nuru. Kəs səsini! (*İçir.*)

Xalid (*Nuruya*). Korsan? Görmürsən, özü içmir, səni içirdir.

Əhməd. Mən içmirəm? Ala bax! (*İçir.*)

Xalid. Nuru, dur burdan gedək.

Əhməd. Hara gedirsiniz? Əcəbcə zəmanədir! Kişilər араqdan qaçır.

Nuru. Bir az yavaş. Deyəsən, sənin buynuzun gicişir?

Əhməd. Elə iş kişi əlindən gələr.

Nuru. Deməli, sənin fikrincə mən kişi deyiləm?

Əhməd. Sən bu gün səhər qazamatdan çıxmısan, hələ qorxu canından çıxmayıb, heç çıxmıyacaq da. Görünür, orda gözünün odunu yamanca alıblar. Amma çox güman arvadlar arasında öyünəcəksən ki, belə vururam, belə yıxıram. Qarpızı niyə kəsmirsən! Gör böyürdən qan kimi necə sıçradı. Kəsə bilmirsən ver, mən kəsim. (*Bıçağı almaq istəyirmiş kimi hərəkət edir. Nuru bıçağı vermir, kəsməkdə davam edir.*) Sənə baxıram, yazığım gəlir.

Nuru. Mənə yazığın niyə gəlir?

Əhməd. Sən ki bilirsən, o bayaqkı xanımın üstündə dörd il iş aldın.

Xalid. Əhməd bəy, yenə başladınız?

Əhməd. Onun vurğunu olmasaydım, onun qabağında fürsət etmək istəməsəydim, onda onu məhkəməyə dəvət edib göstərmək istəməsəydim ki, bir gör mən necə adamam, hər kəsi istəsəm qaza-

mata sala bilərəm... qanunları bu cür məhəmətlə dolaşdırmasaydım, hakimlər sənə dörd il verməzdi.

Xalid. Hakimlər vəkillərin ağzına baxmır. Bizim də bu işlərdən başımız çıxır.

Əhməd. Mənim ki sözümə qulaq asdılar. Çopurun vəkili hakimlə görüşmüşdü, mən də prokurorun özü ilə danışmışdım.

Nuru. Yalan deyirsən.

Əhməd. Yalan niyə deyirəm?

Nuru. Sənə nə pislilik eləmişdim?

Əhməd. Onda səni birinci dəfə görürdüm. Dedim ki, o qızın qabağında özümü göstərmək istəyirdim... Sevgini zarafat bilirsən?..

Nuru. Səsinə kəs!

Əhməd. Kəsməsəm nə olar?

Xalid. Əhməd bəy, Allah xatirinə, əl çək uşağın yaxasından.

Əhməd (Nuruya). Səndən əl çəkim, uşaq?

Nuru. Lənət sənə kor şeytan!.. (Bıçağı əlində oynadır.)

Əhməd. Sirkdəki hoqqabazlar kimi bıçağı niyə oynadırsan? Qarpızı kəs, eşidirsən? Kəs! Yoxsa gücün ancaq arvadlara çatır?!

Nuru (yerindən sıçrayır). Kəs səsinə! Sənin boğazını üzərəm! (Əhmədin boğazından yapışır.)

Xalid. Nuru!

Nuru (Xalidi itələyir, o yıxılır.) Çəkil! (Bıçağı Əhmədin boğazına dirəyir.)

Əhməd. Di kəs, nədən qorxursan? Qorxaq! Görünür arvadın da sənin başında ağalıq eləyir. Qeyrətin var, vur!

Nuru. Al gəldi!

Səlim yerindən sıçrayır, Əhmədlə Nurunun arasına girir. Nurunun biləyindən tutur. Bıçaq Səlimin çiyinini yaralayır.

Səlim. Dayan, sərsəri!

Xalid. Buraxma, onun biləyini tut!

Əhməd. Çəkil!

Səlim Nurunun biləyini sıxır, bıçaq yerə düşür. Səse Əli ilə Orxan yüyürüb gəlirlər.

Əli (Nuruya). Neyləyirsən?

Xalid. Onda günah yoxdur.
Nuru. Məni buraxın! Buraxın!..
Orxan. Polis...
Səlim. Polis-zad lazım deyil! Küçəyə çıxardın. Qoy əkilsin!
Nuru. Buraxın məni!
Xalid. Get.

Xalid, Əli, Orxan Nurunu itələyib onunla bərabər küçəyə çıxırlar.
Əhmədlə Səlim qalır.

Əhməd (*yorğun*). Sən kimsən?
Səlim. Tərsanədə fəhləyəm, adım Səlimdir... Yoldaşlarım
məne Səlim ağabəy deyir.
Əhməd. Məni tanıyırsan?
Səlim. Yox! Birinci dəfədir görürəm.
Əhməd. Niyə bizim aramıza girdin?
Səlim. Sizin mübahisənin şahidi idim. Oğlana özünü zorla
öldürmək istəyirdin. O da, sən də, yazıqsınız.
Əhməd. Bıçaq sənə dəyə bilərdi. Mənim yerimə sən ölə
bilərdin!
Səlim. Ola bilər. Nə olsun ki?
Əhməd. Sənədən qan axır... (*Tələsik yerindən qalxır.*)
Səlim. Qorxulu heç bir şey yoxdur, bir balaca cızılıb.
Əhməd. Sən bunu niyə elədin?
Səlim. Qəribə sualdır... Məgər sən belə eləməzdin? Burda
təəccüblü nə var? Məşədə, qurdlar arasında böyüməmişən ki? Heç
kəsdən yaxşılıq-zad görməmişən?
Əhməd (*fikrə dalır*). Səlim ağabəy, mən bu saat, bu dəqiqə bir
şey etməliyəm... İndi bu saat... Bu saat, bu dəqiqə mən boğazacan
batdığım bataqlıqdan çıxmalıyam... Səlim ağabəy, mən nə iş etmə-
liyəm... Əvvəlki kimi... Əvvəlki kimi.. (*Telefon olan tərəfə gedir,*
dəstəyi götürür.) Allo... sənsən, İsmayıl? Mənəm, vəkil Əhməd Rza...
Bura bax, mənə bir il səkkiz ay bundan əvvəl bir iş demişdin...
Sözümü kəsmə... Bilirəm, işə hələ baxılmayıb... Bəli... o işi götü-
rürəm... Nə dedin? Necə?.. Bəli, mən yenə qəribə olmaq qərarına
gəlmişəm, özü də lap qəribə... Sabah səhər sizdəyəm. (*Dəstəyi asır.*
Səlimə baxır.) Səlim ağabəy, sən kommunistсэн?

Səlim. Yox.

Əhməd. Amma ola bilərdin.

Səlim. Ola bilərdim.

Əhməd. Gəl, səninlə adama birini də içək, Səlim ağabəy.

Səlim. İçək. Əli, qədəhlərimizi doldur!

Əli qədəhləri doldurur.

Əhməd. Həyat mürekkəb şeydir, Səlim ağabəy... Dünya gözəldir! (*Gülümsəyir.*) Sizə bir mühüm söz də deyim! Mən insanlara, yaxşı insanlara inanıram. Sənin sağlığına, Səlim ağabəy, Cordano Brunonun sağlığına!

Əli. O kimdir ki?

Əhməd. O da bir qəribə adam...

Pərdə

DEMOKLİSİN QILINCI

İŞTİRAK EDİRLƏR

Arxitektör	Komisiyonçu
Arxitektörün arvadı	Komissar
A.B.	Kar
Boksçu	Karın arvadı
Aptekçi	Gonbul
Aptekçinin oğlu	Arıq
Hakim	Qarı
Hakimin qızı	Adam
Benzin satanın qızı	

Səhnənin bir küncündə piano. O biri küncdən isə divar saati asılmışdır. Arxitektör və onun arvadı daxil olurlar. İkisi də iyirmi üç, iyirmi dörd yaşlarındadır. Qadının hamilə olduğu nəzərə çarpır. Piano arxasında oturlar. Divar saatının tiqqıltısı eşidilməyə başlayır. Tam sakitlikdə saatın tiqqıltısı bir müddət aydınca eşidilir. Ərlə arvad pianoda dörd əllə bir konsert çalırlar. Konsert bir müddət davam edir. Ərlə arvad həm çalır, həm də söhbət edirlər.

Arxitektör. Əllərimizə bax, quzum...

Arxitektörün arvadı. Baxıram.

Arxitektör. Əllərimiz klavişdə yan-yanadır...

Arxitektörün arvadı. Bir-birinə yaraşırlar.

Bir müddət musiqi, sonra isə həm musiqi, həm də danışiq eşidilir.

Arxitektörün arvadı. Məni sevirsənmi?

Arxitektör. Dəlicəsinə... Məni sevirsənmi?

Arxitektörün arvadı. Dəlicəsinə... Məni sevirsənmi?

Arxitektör. Dəlicəsinə...

Bir müddət yalnız musiqi, sonra isə həm musiqi, həm də danışiq eşidilir.

Arxitektörün arvadı. Xoşbəxtsənmi?

Arxitektör. Xoşbəxtəm. Sən də xoşbəxtsənmi?

Arxitektörün arvadı. Xoşbəxtəm.

Piano çalmırlar. Bir müddət bir-birinə baxırlar. Divar saatının tiqqıltısı eşidilir. Yenə də piano çalmağa başlayırlar. Həm çalır, həm də söhbət edirlər.

Arxitektör. Səndən başqa mənim heç kəsım yoxdur...
 Arxitektörün arvadı. Tezliklə bir oğlun da olacaq...
 Arxitektör. Bəlkə də qızım...
 Arxitektörün arvadı. Sonra da insanlar var, məmləkətin
 var, dünya var...
 Arxitektör. Hamısı sənən, gülüm...
 Arxitektörün arvadı. Sənətin var... Mən də sənın kimi
 arxitektör olmaq istərdim...
 Arxitektör. Şüşədən, plastmasdan, alümindən evlər tikəcə-
 yəm, bol günəşli, bol havalı, geniş evlər...
 Arxitektörün arvadı. Yalnız ev tikəcəksən?
 Arxitektör. Kazarma, həbsxana tikməyəcəyəm.
 Arxitektörün arvadı. Teatr, kino da tikə bilərsən.
 Arxitektör. Konsert salonları da.
 Arxitektörün arvadı. Mənim sevimlim, canım-ciyərim...
 Arxitektör. Yaşamaq nə gözəldir!

Musiqini kəsirlər. Divar saatının tiqqıltısı eşidilir. Sonra yenə də
 çalmağa başlayırlar. Həm musiqi çalır, həm də danışirlər.

Arxitektörün arvadı. Mən ipək üzərində bir Çin tikmə-
 sinin fotosəklini gördüm... Ön planda bir çinli qız oturmuşdu. Dal-
 ğın idi. Bəxtiyarcasına gülümsünürdü... Arxada bir raket Aya tərəf
 uçurdu... Mən də Aya uçmaq istərdim...

Arxitektör. Oğlumuz uçacaq...
 Arxitektörün arvadı. Bəlkə də qızımız...
 Arxitektör. Biz də uçarıq. Əgər müharibə olmasa.

Arxitektörün arvadı əllərini pianodan çəkir. Arxitektör bir müddət
 musiqini davam etdirir, sonra arvadının üzünə baxır, daha o
 da çalmır. Divar saati tiqqıldayır.

Arxitektörün arvadı. Axı niyə? Nəyə görə mən, sən, oğlu-
 muz, ya qızımız bu cəzanı çəkməliyik? Niyə gərək uçuq bir divarda
 kölgəmizi buraxıb bir anda yox olaq? Sən, mən, qızımız, ya oğlu-
 muz... Budəfəki müharibə bundan əvvəlkilərə bənzəməyəcək...

Arxitektörün arvadı barmaqlarını klavişlərə toxundurur və yenidən çal-
 mağa başlayır. Arxitektör bir qədər gözləyir, sonra o da çalmağa başlayır. Şən
 və həyat dolu bir hava çalirlar. Arxitektör gözünün ucu ilə arvadına baxır. Bir

müddətdən sonra çalmağını davam etdirə-etdiro arvadının dodaqlarından öpür. Əvvəlcə arvad, sonra isəəri musiqidən əl çəkib rahatca öpüşürlər. Divar saatının tiqqıltısı eşidilir. Qapının zəngi çalınır. Arxitektorla arvadı ayrılırlar...

Arxitektorun arvadı. Qapının zəngi çalındı?

Arxitektor. Gedim, baxım...

Arxitektor otaqdan çıxır. Arvadı tək əlini klavişlərin üzərində gəzdirir.

Arxitektor içəri girir. Əlində bir məktub vardır.

Arxitektorun arvadı. O nədir?

Arxitektor. Məktubdur.

Arxitektorun arvadı. Hardandır?

Arxitektor (*zərfi çevirir*). Möhüründən görünür ki, dünən poçta salınmışdır...

Arxitektorun arvadı. Hardan?

Arxitektor. Şəhərin adı oxunmur... (*Zərfi açmağa başlayır.*) İndi bilərik...

Arxitektorun arvadı. Necə də qalındır...

Arxitektor (*zərfin içərisindən bir neçə vərəq kağız çıxardır. Taləsik sayır*). On iki, on üç, on dörd vərəq...

Arxitektorun arvadı. Kimdəndir?

Arxitektor (*axırncı səhifədə imzanı axtararaq*). A.B.

Arxitektorun arvadı. A.B.?

Arxitektor. Bəli. A.B. (*Fikirləşir.*) A.B.

Arxitektorun arvadı (*qalxıb ərinə yanaşır*). Oxu görək.

Arxitektor. Bildim. Özüdür. Onun adı A.B. idi.

Arxitektorun arvadı. Kimin?

Arxitektor. Mənim bir məktəb yoldaşım var idi. Çox yoxsul bir kəndlinin oğlu idi. Qəşəng oğlan idi... Amma sinifdəki uşaqların ən kasıbı olduğundan həmişə boynubükük gəzərdi. Uşaqlar ona sataşıb ələ salardılar. Hara gəldi göndərərdilər... Müəllimlər də ona kəc baxardılar.

Arxitektorun arvadı. Bəs niyə A.B.?

Arxitektor. Bilmirəm... Hamı, hətta müəllimlərimiz də ona A.B. deyərdilər. Məktəbi bitirdikdən sonra bir də o şəhərə qayıtmamışam. Gör bir neçə ildir...

Arxitektorun arvadı. O vaxtdan bəri heç görüşməmisiniz?

Arxitektor. Yox, onun varlığını belə unutmuşam.

Arxitektorun arvadı. Məktubu oxusana...

Arxitektor. Oxuyacağam... Səbr elə... Onun mənə məktub yazmasına lap təəccüb qalmışam.

Arxitektorun arvadı (*məktubu ərinin əlindən almağa çalışaraq*). Ver, mən oxuyum.

Arxitektor (*məktubu verməyərək*). Xeyr... Özüm oxuyaram... Məktubda bəlkə də sən oxumağın lazım gəlməyən şeylər yazılmışdır...

Arxitektorun arvadı. Mən sən keçmişini qısqaqmıram.

Arxitektor. Yox, məsələ onda deyil. Bir də sən özün bilirsən ki, keçmişimdə elə bir şey yoxdur ki, sən qısqaqasan.

Arxitektorun arvadı. Yaxşı, oxu, köhnə sinif yoldaşın sənə nə yaza bilər? Yəqin iş tapmaq üçün səndən kömək istəyir.

Arxitektor. Mən uşaqlıqdan ovçuyam... Ovçuların...

Arxitektorun arvadı. Heç inana bilmirəm ki, sən kimi bir adam heyvanlara tələ qura bilsin!

Arxitektor. Ovçular ovu iyindən sevdiyi kimi, bu məktubun da qorxusu nə isə mənə birdən-birə xoş gəlmədi.

Arxitektorun arvadı. Bəlkə yoldaşına bir pislik etmişən?

Arxitektor. Yox. Əksinə. Bu saatin da tıqqıltısı məni lap əsəbiləşdirir!

Arxitektorun arvadı. Dayandırımı?

Arxitektor (*güləmsünür*). Yox. Bağışla, əzizim... oxuyuram. Qulaq as. (*Məktubu oxumağa başlayır.*) "Salam. Bilmirəm, məni xatırlayacaqsanmı? Bu məktubu yazan sən mənə yoldaşın..."

A.B.-nin səsi. A.B.-dir. Neçə ildir biz görüşməmişik! Ancaq mən səni unutmamışam. Mənə gülməyən, məni ələ salmayan yeganə adam sən idin... Yox, səndən başqa birisi də var idi... Bilmirəm, bu məktub sənə çatacaqmı? Yoxsa sən də milyon-milyon əcləflərlə birlikdə niyə, nə üçün və nə səbəbə olduğunu bilməyə belə macal tapmadan birçə anda yer üzündən silinib yox olacaqsan?

Arxitektorun arvadı. Dəli olub, nədi?

Arxitektor. Heç bir şey anlamıram...

Arxitektorun arvadı. Gerisini oxu.

Arxitektor (*oxumaqda davam edir*). "Quracağın ən gözəl və ən möhtəşəm binalarla sən yenə də kiçik bir insansan..."

A.B.-nin səsi. Mən hər şeyi birdən-birə dağıdıb məhv edən allaham. Mən intiqam allahıyam.

Arxitektorun arvadı. Bilsəydik haradadır, yazığa kömək edərdik, bəlkə, onu dəlixanaya qoymaq lazımdır? Nə bilmək olar, bəlkə də elə oradan yazır?

Arxitektor (*zərfə baxır*). Marka buranındır. Demək, o da Avropaya gəlmişdir. Gerisini oxuyuram.

A.B.-nin səsi. Saatına bax. Əgər bu məktubu səkkizə qədər alsan, öz saatına bax...

Arxitektorun arvadı (*divar saatına baxır*). Səkkizə on beş dəqiqə işləyib.

A.B.-nin səsi. Səkkizin tamamına neçə dəqiqə qalırsa, demək, günahlarını bağışlamaq üçün Allaha yalvarmağa da o qədər vaxtın qalır. Demə ki, günahın yoxdur.

Arxitektorun arvadı. Vallah, mənim elə bir günahım yoxdur ki, Allaha yalvaram bağışlaya. Heç sən də yoxdur...

Arxitektor. Bilmirəm, bəlkə də vardır...

Arxitektorun arvadı. Yaxşı, yaxşı, günahlarının bağışlanması üçün sonra yalvararsan. Məktubu oxu görək. Bura bax, bəlkə sən o şəhərinə teleqraf vuraq? Görək o yazığın başına nə iş gəlib?

Arxitektor. Doğrudur.

Arxitektorun arvadı. Hələ bir oxu qurtar.

A.B.-nin səsi. Mən bilirəm ki, sən bu saat toy səyahətinə çıxmısan. Görürsən ki, ünvanını da bilirəm.

Arxitektor və arvadı yavaş-yavaş qaranlıqda qalırlar. Səhnə işıqlaşır.

Bəlkə uşağınız da olacaq. Nə etməli? Görünür, taleyinizə yazılmayıb. İndi qulaq as. Bir bazar günü qəsəbəmizdəki idman klubuna gedirdim... Görüm oranı viran qalsın!.. Üç il bundan qabaq idi. Yolda bizim baqqalın oğluna rast gəldim. O balacaboy, gonbul oğlan yadırdırmı...

A.B. gəlir. O, iyirmi iki yaşlarında gözəl, sağlam və qüvvətli bir gəncdir.

Gonbula rast gəlir.

Gonbul. A.B.! Hara gedirsən? Niyə belə bikefsən?

A.B. Kluba. (*Gonbul gülür.*) Nəyə gülürsən?

Gonbul. Sənə gülürəm. Sənin heç bəxtin yox imiş. Beşcə dəqiqə bundan əvvəl mənə rast gəlsəydin...

A.B. Mənə iş təklif edərdin, eləmi?

Gonbul. Özü də necə iş! Keçib, nə etmək olar? Qalsın gələn dəfəyə. Ümidvaram ki, gələn dəfə firsəti əldən buraxmazsan.

A.B. İnşallah. Salamət qal.
Gonbul. Xoş gəldin.

Gonbul gedir. A.B. yoluna davam edir. Arığa rast gəlir.

Arıq. Salam, hardasınız, görükmürsünüz? Dünən hardaydınız?

A.B. Harda olacağam? İşdə.

Arıq. Yenə o tonyarımlıq maşınıızda nəcis daşıyırdınız?

A.B. Nə edim, işimdir də.

Arıq. Sizi dünən o qədər axtardım ki, daha soruşmadığım adam, telefon etmədiyim yer qalmadı...

A.B. Çox sağ olun.

Arıq. Sizin üçün yaxşı bir iş tapmışdım. İş deyil, qızıl mədəni, heyif, əldən çıxdı... Başqasını götürdülər.

A.B. Təəssüf edirəm.

Arıq. Heyif! Elə iş hər gün ələ düşmür.

A.B. Əlbəttə.

Arıq. Hələlik.

A.B. Sağ olun.

Arıq gedir. A.B. yoluna davam edir. Qarıya rast gəlir.

Qarı. Hara qaçırsan, oğlum? Kart oynamağa?

A.B. Yox.

Qarı. Belə boş-boş işlərlə məşğul olmaqdansa tez-tez gəl mənim yanıma, halımı soruş, kefini xəbər al. Lap elə bu gün səhər gəlsəydin, səni milyonərliyə çıxardan bir iş tapırdı. Ancaq fərsəti əldən verdin... Özü də bu gün bazar idi. Mənim evim də lap kilsənin qabağındadır. Yoxsa sən kilsəyə getmirsən?

A.B. Ağlım kəsən vaxtdan bəri hələ bir dəfə də moizə buraxmamışam.

Qarı. Moizə buraxmaməğın çox yaxşıdır, ancaq heyif ki, fərsəti əldən buraxırsan. Eybi yoxdur, kefini pozma. Gələn bazar günü mütləq gəl.

A.B. Gələrəm, nənə. Xudahafız!

Qarı gedir. A.B. yoluna davam edir. Qarşıda yolun üstündə qara bir pul kisəsi gözüne ilişir. Səhnə qaranlıqlaşır. İşıq yalnız pul kisəsini işıqlandırır. A.B. keçib gedir, o tərəf-bu tərəfə baxır, tərəddüd içərisində dayanır. Sonra qəti qərara gələrək əyilir ki, kisəni yerdən qaldırsın. Ancaq bu zaman bir adam arxadan sürətli addımlarla gəlib pul kisəsini yerdən götürür və yoluna davam edir.

A. B. (*pul kisəsini götürmüş adamın dalınca gedərək*). Məgər o pul kisəsi sizinkidir?

A d a m . Bəs sizinkidir?

A . B . Bəs axı...

A d a m (*gedə-gedə*). İndi o mənimkidir. (*Çıxıb gedir.*)

A.B. gedən adamın dalınca acıqlı-acıqlı, sonra isə kədərli baxır. Səhnə qaranlıqlaşır. Ön səhnədə yenə də arxitektör və onun arvadı işıqlanır.

Arxitektör məktubu oxumaqda davam edir.

A.B.-nin səsi. Mən gedən adamın arxasınca baxaraq qaldım.

Arxitektörün arvadı. Qəribədir... Doğrudan da bu dünyada nə qədər bəxtsiz adamlar var? Dünya niyə belə qurulub?

Arxitektör məktubu oxumaqda davam edir. Ön səhnə qaranlıqlaşır. Səhnə işıqlaşır. Səhnədə – ring, boks üzrə şəhər çempionu.

A.B.-nin səsi. Sən onu tanımırsan, o sən gedəndən sonra qəsəbəyə gəlmişdi. Zalda məşq edirdi. Mən tənəffüs zalı daxil oldum.

Boksçu yumruq topu ilə məşq edir. İyirmi beş yaşlarında yüngül çəkili bir adamdır. Qırx beş yaşlarında enli qaşlı, iti baxışlı komisyönçu da buradadır.

A. B. (*saatına baxır*). Deyəsən, on beş dəqiqə gecikmişəm.

Komisyönçu. On beş dəqiqə ərzində bütün bir müharibəni udmaq və ya uduzmaq olar. Bunu kim deyib? Napoleon? Yaxud Franklin? Yaxşı yadımda deyil.

A. B. Zəng vurdu?

Komisyönçu. Vurdu. Dəqiqəbədəqiqəsində. On birə beş dəqiqə işləmiş. Acığı tutdu, dedi ki, hələ iş başlamamışdan işə belə soyuq baxan adam mənə lazım deyil.

A. B. Mən ona yalvarıb-yaxararam.

Komisyönçu. Bir dəfə vura bilmədiyin hədəfə bir daha atəş açma. Bunu kim deyib? Napoleon? Franklin? Bəlkə də Edison deyib?

A. B. (*oturur, köksünü ötürür*). Görünür ömrümün axırına qədər nəcis daşıyacağam. Atam ömrünün axırına qədər torpaq qazdığı kimi...

Komisyönçu. Amma qonşunuz... daha doğrusu babanın qonşusu...

A. B. Hər adamın tarlasından neft çıxmayır.

Komisyönçu. Axşam nə işin var?

A.B. Kinoya gedəcəyəm.

Komisiyonçu. Kinonu burax. Gəl mənim yanıma.

A.B. Nə var?

Komisiyonçu. Qumar üçün bir oyunçu lazımdır.

A.B. Axı...

Komisiyonçu. Dördüncü oyunçumuz çatışmır. Düz doqquz tamamda. Bax, gecikmə, ha.

A.B. Axı mən kinoya getmək istəyirdim.

Komisiyonçu. Eh, mənim əzizim, hər kəs öz istədiyini etsəydi, onda daha nə var idi... Demək, düz doqquz tamamda.

A.B. Baş üstə.

Kiminsə fıstırıqla bir rəqs havası çaldığı eşidilir. Fıstırıq səsi yaxınlaşır.

A.B. Aptekçinin oğludur.

Komisiyonçu. Hakimin dəlisov qızı ilə indicə üzgüçülük hovuzunda idilər.

Aptekçinin oğlu və hakimin qızı daxil olurlar. Aptekçinin oğlu – iyirmi dörd yaşında ucaboylu, olduqca gözəl, nazik qara bıqlı bir gəncdir. Saçlarına brilliantin çəkilməmişdir. Əynində çimərlik paltarı və xalat vardır. Hakimin qızı son dərəcə gözəldir, on səkkiz yaşında olsa da, iyirmi yaşlı kimi görünür. Saçları “atquyruğu” modasıdadır. O da çimərlik paltarı və xalat geymişdir.

Boksçu (*məşqini davam etdirərək*). Yaxşı üzdünüzmü?

Hakimin qızı (*aptekçinin oğlunu göstərərək*). Mən onu ötüb keçdim. (*A.B.-yə.*) Bəs niyə soyunmursan? Bu gün qılıncla məşq etməyəcəyik?

A.B. Bağışla, nədənsə bu gün halım yoxdur.

Aptekçinin oğlu (*A.B.-yə*) Ey, nəə balası, get bizə iki limonad al gətir.

A.B. Sizə iki limonad gətirim?

Aptekçinin oğlu. Bəli, limonad.

A.B. (*ayağa qalxır*). Baş üstə.

Hakimin qızı (*A.B.-yə*). Dayan! (*Aptekçinin oğluna.*) Get, özün al.

Aptekçinin oğlu (*gülümsünür*). Gedərəm, quzum. (*Gedir.*)

Hakimin qızı (*A.B.-yə*). O sənin ağandır, ya hamındır, nədir? Məgər sən onun dediyini etməyə borclusan?

A.B. Yox, borclu deyiləm.

Hakimin qızı. Bəs niyə gedirsən?

A.B. Getməyim, bəs nə edim?

Hakimin qızı. Hər adama “baş üstə” demə.

A.B. Baş üstə.

Hakimin qızı. Yenə baş üstə? (*Gülür.*) Niyə durmusan? (*Çəkilib öz oturduğu stulda ona yer göstərir.*) Otur.

A.B. hakimin qızı ilə bir stulda oturur və xalatın açıq yaxasından onun yaş bədəninə baxır.

Niyə baxırsan? Elə bil mənə çimərlik paltarında birinci dəfədir görürsən.

A.B. Belə yaxından görməmişdim.

Hakimin qızı (*xalatını açır*). Heç yaxından da pis deyiləm.

Boksçu (*məşqi davam etdirərək*). Deyəsən, bizim şoferi başdan çıxartmaq istəyirsən? İndiki ev qızları küçə qızlarından da betərdirlər.

Hakimin qızı. Səndən yaxşıca əxlaq dərsi müəllimi çıxar.

Aptekçinin oğlu əlində iki butulka limonad gəlir. Butulkanın birini hakimin qızına verir.

Komisyonçu (*aptekçinin oğluna*). Atan öz dükanını satmaq istəyir.

Aptekçinin oğlu. Sən ona müştəri axtarma.

Komisyonçu. Mən komisyoner adamam, əzizim. Mənim işim alanlara, satanlara kömək etməkdir...

Aptekçinin oğlu. Nə qədər ki, mən sağam, qoca dükanı sata bilməz.

Komisyonçu. Nə fərqi var, deyir onsuz da ilk bombardmanda yıxılacaq.

Boksçu. İlk bombardmana hələ çox qalıb.

Komisyonçu. Bilmək olmaz.

Hakimin qızı. İnsanın ölümü bir şey deyil. Ancaq reaktiv, nə bilim, nə maddəsindən, nə bilim, nə xəstəliyinə tutulub bir neçə il ərzində get-gedə ətin çürüyüb tökülməyi...

Aptekçinin oğlu. Kaş, tez olaydı, heç olmasa, bu qeyri-müəyyənlikdən birdəfəlik qurtarardıq.

Boksçu. Yəqin bu gün-sabah müharibə başlanacağını güman etdiyinə görə belə avara-avara veyillənirsən. Eləmi?

A.B. Şəhərimizin lap ortasına atom bombasının düşməyi...

Komisiyonçu. Günün günorta çağı... uşaq arabalarına... çiçək səbətlərinə...

Aptekçinin oğlu. Bizim şəhərimiz atılan bombanın heç yarısına da dəyməz. Onlar çox yaxşı bilirlər, hara atmaq lazımdır.

Boksçu. Rəhbərlərimiz axmaq deyillərsə, biz hamıdan əvvəl tərpənərik. Elə deyilmi? Hə?

Hakimin qızı. Mən yaşamaq istəyirəm.

Aptekçinin oğlu. Niyə?

Hakimin qızı. Niyə? Nə üçün? Bilmirəm, amma nəfəs almaq, üzmək, dondurma yemək xoşuma gəlir. Yarasız-xorasız, sağlam bədənim xoşuma gəlir.

Aptekçinin oğlu (A.B.-yə). Bəs sən nə fikirdəsən, nəne balası?

A.B. Mən qorxuram.

Aptekçinin oğlu. Qorxur. (Gülür.)

Komisiyonçu (aptekçinin oğluna). Sən də qorxduğun üçün kaş tez başlayaydı deyirsən.

Boksçu (aptekçinin oğluna). Mən yumruq topunu döyəcəlməkdən usandım, gəl bir az da səni yumruqlayım.

Aptekçinin oğlu. Ayılığına salmasan razıyam. (Əlcəklərini geyinir. Boksçu ilə məşqə başlayır. Aldığı şiddətli zərbədən güclə ayaq üstə dura bilir.) Axı səninlə şertləşdik ki, ayılıq etməyəcəksən.

Boksçu. Yaxşı, ta etmərəm.

Döyüşü davam etdirirlər.

Hakimin qızı (döyüşənləri komisiyonçuya göstərərək). Onlar dostdurlar, ya düşməndirlər?

Komisiyonçu. Bunu səndən soruşmaq lazımdır.

Hakimin qızı (A.B.-yə). Zəhmət olmasa, xalata çiyinə sal.

A.B. xalata qızın çiyinə salır.

Aptekçinin oğlu (boksçuya). Əclaflıq edirsən ha...

Boksçu. Söz danışdı də.

Aptekçinin oğlu. Ağız-burnumu əzişdirirsən ki, özünü göstərəsən?..

Boksçu (güclü bir zərbə endirərək). Amma danışsın ha...

Aptekçinin oğlu (geri çəkilərək). Mən pəs...

Hakimin qızı (*aptekçinin oğluna*). Davam gətirə bilmədin?
Aptekçinin oğlu. Məşq bəhanəsi ilə peşəkar boksçudan
sənin qabağında yumruq yemək işimə düşmür, quzum.

Boksçu. Az qala o məni yıxacaqdı. Uf... Gör məni necə də
yordu... Yorulduğum məlum olmurmu? Hə? Olmurmu? (*Əlcəklərini
çıxarır.*) Doğrudan da müharibə başlansaydı, çıxıb gedərdik yad bir
məmləkətə, bir qədər əylənərdik... Müharibə müharibə yerində,
ancaq mən rinqdə gözləri kor olan o fransız boksçunu heç cürə
yaddan çıxara bilmirəm.

Komisiyonçu. Hər boksçu kor olsaydı... milyon də olmur.
Olmur. Olurmu? Hə?

Boksçu. Hər boksçu.

A.B. Milyoner olmaq üçün...

Aptekçinin oğlu. Əvvəla, gərək bəxtin gətirə, ikincisi də
ki, insafsız olasan.

Hakimin qızı. İkincisi səndə var.

Aptekçinin oğlu. Birincisi də var.

Boksu musiqi yeşiyinə yanaşır, komisiyonçudan aldığı pulu dəşiyə atır,
düyməni basır, bir italyan xalq mahnısı çalınmağa başlayır.

Boksçu. Hər dəfə bu mahnını eşidəndə elə bil ki, yuyunub
təmizlənir, pak oluram.

Hamı musiqini dinləyir.

Hakimin qızı. Nə gözəldir! Bizim avtomatlardan belə səs-
lər çıxacağını heç təsəvvür etməzdim.

Boksçu. Avtomatların hamısında bu səsi mən düzəltmişəm.

Aptekçinin oğlu. Atamın aptekindəkində də?

Boksçu. Demək, sənin xoşuna gəlir, hə?

Hakimin qızı. Çox, çox.

Musiqi davam edir. Benzinsatanın qızı daxil olur. Saçları
lülə-lülə burulmuş, 20 yaşlarında gözəl bir qızıdır. Əynində
ağ koftası, enli, mavi yubkası vardır. Dayanır, yavaşcadan
mahnı oxuyur. Hamı ona baxır.

Aptekçinin oğlu. Onun mahnı oxuduğunu mən bilmirdim.

Hakimin qızı. Sus!

Aptekçinin oğlu (*pıçıltı ilə*). Benzinçinin qızı, üstəlik xəstə
baxıcısı, bu yandan da mahnı!

Hakimin qızı (*pıçıltı ilə*). Səsini kəs, görək!
Aptekçinin oğlu. Kəsirəm, quzum...

Musiqi və mahnı kəsilir.

Hakimin qızı. Afərin! Çox gözəl səsiniz var.

Benzinsatanın qızı. Təşəkkür edirəm... Bizdə bir italyan xəstə yatırdı, ondan öyrənmişəm.

Boksçu. O italyan dediyiniz tornaçı idi?

Benzinsatanın qızı. Xeyr, tornaçı deyildi. O vərəmdən öldü.

Boksçu. Mən təmizləndim, pak oldum.

Komissyonçu. Yenidən kirlənə bilərsən...

Boksçu (*A.B.-yə*). Qoçaq, bir bəri gəl!

A.B. Nə üçün?

Boksçu. Sən bir əvvəlcə ayağa qalx, sonra deyərəm nə üçün.

A.B. (*ayağa qalxır*). Qalxdım.

Boksçu (*aptekçinin oğlunu göstərərək*). Onunla başladığımız raundu gəl sən ilə bitirək.

A.B. Boksda o qədər də əlim yoxdur...

Hakimin qızı (*birdən nə işə fikirləşərək A.B.-yə*). Cavan, şir kimi bir oğlansan. Bir yumruqla sər yerə bu həddini aşanı!

Benzinsatanın qızı. Şəhərin çempionu ilə o necə döyüşə bilər? İstəyirsiniz sizə bir mahnı da oxuyum.

Boksçu. Sonra oxuyarsan. Qorxma. Zarafatla vuruşacağıq. Bilirəm, onun burnu sənə xoşuna gəlir. Narahat olma, ağız-burnunu əzişdirmərəm. (*A.B.-yə*) Pencəyini çıxart!

A.B. Düzü mən...

Boksçu. Soyun, soyun!

A.B. pencəyini soyunur.

Boksçu. Köynəyini də.

A.B. tək maykada qalır.

Aptekçinin oğlu. Şalvarını da çıxart!

Hakimin qızı. Şalvarlı da döyüşmək olar. (*A.B.-yə*) Döyüşəcəksən ha, bildinmi?

Benzinsatanın qızı. Niyə qızışdırırsınız? Onu döyəcəklər.

Hakimin qızı. Qoy döysünlər. Onun da əli var, o da bir-iki yumruq vurur. Ondan başqa, başa düşər ki, döyülmək o qədər də qorxunc şey deyildir. Siz bir bunun qollarına baxın... (*A.B.-yə*) Qorxma!

A.B. əlcəkləri geyinir, boksçu ilə yüngül döyüşə başlayır.

Haydı, şofer, soldan vur!

Aptekçinin oğlu. Sağını qoru, nənə balası!

Benzinsatanın qızı. Aman Allah, siz bunu niyə edirsiniz?

Hakimin qızı. Vur, şofer!

Boksçu. Mən görürəm, siz hamınız onun tərəfindəsiniz. İndi ki, belədir, al gəldi, şofer. (*Şoferə şiddətli bir zərbə endirir. A.B. səndalayır.*)

Hakimin qızı. Özünü ələ al! Ehtiyatlı ol!

A.B. də boksçuya bir zərbə endirir.

Gördünmü? Yaxşı! Afərin!

Aptekçinin oğlu. İstəyirsinizmi, nənə balası bizim çempionu döyə?

Boksçu. Hələ balacadır.

Boksçu bir zərbə endirir. A.B. əlləri ilə üzünü tutub yığılır.

Benzinsatanın qızı qışqıraraq ona tərəf qaçır.

Benzinsatanın qızı (*A.B.-nin üzərinə əylərək*). Bütün sirsifəti qan içindədir.

Aptekçinin oğlu (*yerindən qalxmadan sayır*). Bir, iki, üç, dörd....

Hakimin qızı. Mən gözləməzdim ki, o bu qədər dayanacaq.

Benzinsatanın qızı. Su verin! Su, su!

Komisiyonçu (*hakimin qızına*). Siz hər ikiniz – sən də, o da (*benzinsatanın qızını göstərir.*) A.B.-yə vurulmusunuz! Amma hansınız daha çox! Napoleonmu, ya Franklinmi deyibdir ki, qadınlar iki cür olur – bəziləri gözüyaşlı inək kimi sevir...

Hakimin qızı. Bəziləri də diş qaplan kimi.

Ön səhnə işıqlanır, arxitektör və onun arvadı görünür.

Arxitektörün arvadı. Görəsən, mən hansındanam?

Arxitektör. İnsan soyundan. Yəni, həm birincidən, həm də ikincidən.

Arxitektörün arvadı. Hakimin qızı çoxmu gözəl idi?

Arxitektör. Mən gələndə onun on bir yaşı olardı. Amma elə o zamandan məlum olurdu ki, gözəl qız olacaq.

Arxitektörün arvadı. Bəs, benzinsatanın qızı?

Arxitektör. Görünür, o məndən sonra şəhərə gəlib. Onu tanı-
mıram.

Arxitektörün arvadı. Sizin şəhərdə heç bir nəfər də yaxşı
adam yox idi?

Arxitektör. Nə danışsın, heç elə şey olar!

Arxitektörün arvadı. Oxu, əzizim.

Arxitektör (*məktubu oxuyur*). "Hakimin qızı məni diş qap-
lanın sevdiyi kimimi sevirdi, bilmirəm. Hələ indi də bilmirəm. Bir
qıvrım tüklü it satın aldım. Ağ it idi. Bir axşam üstü..."

Arxitektör və arvadı qaranlıqda qalırlar. Səhnə işıqlanır.

A.B.-nin səsi. Mən itə əl üstə durmağı öyrədirdim.

A.B. çalışır ki, iti əl üstə durmağa məcbur etsin.

A.B. Niyə belə tərslik edirsən? Niyə məni üzürsən? Əl üstə dur!
Məgər çətin işdir! (*Əllərini qabağa uzadaraq necə əl üstə durmağı
itə göstərir.*) Bax, belə. Qabaq pəncələrini beləcə qaldırırsan.

İt hürür.

(*A.B. gülür.*) Başa düşdük. Sən dördayaqlısan, mən iki. Mənimçün,
əlbəttə, əllərimi qaldırmaq asandır. Yaxşı. (*Əyilir, əllərini yerə qoyur.*)
Bax, indi mən də sənə kimi dördayaqlıyam. (*Kədərli-kədərli kök-
sünü ötürür.*) Neçə dəfələrlə hər cür köpək oğlu məni beləcə dörd-
ayaqlıya çevirmişdir. (*Qalxıb qollarını yuxarı qaldırır. Hirsli-hirsli
və qəzəblə.*) Neçə dəfə bax, beləcə qollarımı qaldırıb durmuşam...

İt hürür.

İnad eləmə. Necə olsa, mən sənə durmağa məcbur edəcəyəm. (*Cibin-
dən bir parça qənd çıxarır.*) Bax, görürsənmi? Qənddir hə, ağzının
suyu axır? Yaxşı. Qoy axsın. (*Cibindən yenə bir parça qənd çıxarır.*)
Bax, bu... (*birinci çıxardığı parçanı göstərir*) əl üstə durmaq üçün-
dür. Bu birisi isə... (*ikinci parçanı göstərir*) əl üstündə durduqdan
sonra alacaqsan. Buyur, birinci parçanı. Bunu qabaqca yeyirsən...

İt qəndi qapıb xırıx-xırıx çeynəyir.

Amma yamanca xırımladırsan ha... Bərk könlünə düşübmüş? Bili-
rəm, gülüm, bilərəm. İnsanın ürəyi bəzən bir şeyi necə bərk istəyir,
yaxşı bilərəm. Ləzzətdən gözlərin kəllənə çıxıb, çənən dəyirman
daşı kimi işləyir.

İt hürür.

Yedin, ta bəsdır. İndi də əl üstə dur, ikinci parçanı al. (*Qəndi gös-tərir.*) Hə, dur görüm! Bir, iki, üç! Pəncələrini qaldır! Mən səndən güclüyəm. Sənə qənd verə bilərəm. Sən də mənə qənd verə bilər-sənmi? Bilirsənmi, xaltan kimin əlindədir? Qəndə bax! Yaxşısı budur ki, fürsəti əldən qaçıрма. Əl üstə dur! Dur görüm, hə, hə!

İt hürür.

Hürüb beynimi aparma. Acığımı tutdurma. (*Yerdən bir ağac götürür.*) Ya qənd, ya da bu ağacı görürsənmi! (*Ağacı silkələyir.*) Hə... eşidirsənmi? (*Qışqırır.*) Əl üstə dur! Hə! Cəld ol! İstəmirsən? Onda al gəldi! (*İti ağacla döyür.*)

İt yerdə qovrulub zingildəyir.

(*İti döyməkdə davam edir.*) Al sənə! Al! Al! Al sənə!

İt qaçmağa çalışır.

Mən sənin inadını qıraram. Nahaq yerə qaçmaq istəyirsən, əlim-dən çıxma bilməyəcəksən. Əl üstə dur! (*Ağacı qaldırır.*) Dur!

İt A.B.-nin üstünə atılır.

(*A.B. təəccüblə geri çəkilir.*) Geriyə! Lənətə gəlmiş... Bir buna baxın! Boyuna bax, üstümə atılmağına bax! (*Ağacla qorunur.*) Sürük! Sürük! Lənətə gəlmiş indi tutar!

İt fırlanıb qaçmaq istəyir.

Dur, deyirəm sənə! İndicə boğulacaqsan. Dayan.

İt yerdə çapalayır. İt A.B.-nin hürməyinə təəccüb qalır.

Ham-ham!

Qorxmuş it gözlənilməz bir qüvvətlə A.B.-nin əlindən çıxıb qaçmağa başlayır.

Dayan! Dayan! (*İtin ardınca qaçır.*) Həlbət əlimə keçərsən! Onda qaçmağı sənə göstərəm! (*Yerlə sürünən ipi ələ keçirir.*)

İt irəli-geri, sağa-sola atılır, nəhayət, ələcsiz qalıb A.B.-yə tabe olur.

A.B. qalxıb iti özünə tərəf çəkir.

Hə, nə oldu? Elə bilirdin əlimdən qurtaracaqsan? Elə bilirdin bir-iki dəfə atılıb-düşməklə, üstümə cummaqla hər iş qurtardı. Xaltanı əlimdən çıxartdın, işin düzəldi, eləmi? Yox, əzizim, bu işlər o qədər də asan deyil! Bəlkə də asandır, ancaq vaxtını, saatını bilmək lazımdır... Fərsəti ki, əldən buraxdın, işin bitdi. (*Gülür.*) Sən hələ doğulanda fərsəti əldən buraxmısan ki, it doğulmusan. It doğulmaya da bilərdin, ancaq ki, artıq doğulmusan, nə etmək olar. Əl üstə dur! Dur, deyirəm! Başla görək!

İt əl üstə durmaq istəmir.

Komisiyonçu daxil olur.

Komisiyonçu (*A.B.-yə*). Bu nədir?

A.B. İstəyirəm, əl üstə dursun.

Komisiyonçu. Nə üçün?

A.B. Bu zibilə bir yığın pul vermişəm. Dedilər ki, tərbiyəlidir. Köhnə sahibinin bir dediyini iki etmirdi. O hər nə deyirdi yerinə yetirirdi. Amma mənim sözümə baxmır. (*Komisiyonçu gülür.*) Niyə gülürsən?

Komisiyonçu. Bir öz sir-sifətinə bax, it sənə kimilərinə qulaq asmaz.

A.B. Sir-sifətimin nəyi əskikdir?

Komisiyonçu. Gözlərin. İt öz sahibinin necə adam olduğunu birçə dəfə iyləməklə bilir.

A.B. İtlər məgər adamın gözünü iyləyirlər?

Komisiyonçu. Əlbəttə. Burax bunun ipini.

A.B. Qaçar.

Komisiyonçu. Qaçmaz. Burax.

A.B. Elə bilirsən, o sənə gözlərinin iyini duyubdur?

Komisiyonçu. Burax, onda görərsən.

A.B. itin xaltasını buraxır. İt qaçır.

A.B. (*razı halda*). Hə, gördünmü?

Komisiyonçu (*itə qışqırır*). Dayan!

İt dayanır.

Gəl bura!

İt komisiyonçuya yaxın gəlir.

Əl üstə dur!

İt əl üstə durur.

A.B. İt oğlu it!

Komisyonçu. Yalnız gözlərin deyil, səsin də qoxusu var. Bil-mirəm, bunu Napoleonmu deyib, ya Franklinmi, yaxşı yadımda deyil. (A.B.-nin əlindən ağacı alıb bir tərəfə atır. İtə.) Get gətir!

İt ağacı dişlərilə götürüb gətirir.

Afərin! (A.B.-yə.) Ona qənd ver.

A.B. (qəndi komisyonçuya verir). Özün ver. O sənə qulaq asır.

Komisyonçu (itə qənd verir, xaltanı A.B.-yə uzadaraq). Tut.

A.B. (xaltanı almır). Onu sənə bağışlayıram.

Komisyonçu. Mən onu neynəyəcəyəm?

A.B. O sənin sözüənə baxır.

Komisyonçu. Ona görə ki, mən əmr etməyi bacarıram.

A.B. Mən bacarmırammı?

Komisyonçu. Hər kəs əmr etməyi bacarsaydı... onda...

A.B. Bəs nə üçün mən əmr etməyi bacarmıram?

Komisyonçu. Çünki sənin soyun başqadır. Sən əmr edən-lərdən yox, əmr alanlardanсан.

A.B. Mən də əmr etmək istəyirəm.

Komisyonçu. Hər şey adamın istəməyi ilə olsaydı...

A.B. Bəs mən nə edirəm?

Komisyonçu. Neynəyəcəksən, heç nə.

A.B. Bəlkə bir şey etmək mümkündür?

Komisyonçu. Bəlkə də... İti apara bilərəmmi?

A.B. Dedim ki, apar də.

Komisyonçu (xaltanı itin boynundan çıxarıb A.B.-yə verir). Xalta lazım deyil, ip bəsdır. (İtə.) Gəl dalımca!

Komisyonçu itlə gedir. Hakimin qızı rəngli şalvarda daxil olur.

Hakimin qızı. Yenə sənin quyruğunu kim basıb?

A.B. Bəsdır. Daha bəsdır! Görərsən! İndi hamı, aptekçinin oğlu da, boksçu köpəkoğlu də, bütün itlər, ov itləri də, həyət itləri də, təkca bu qıvrım tüklü itlər deyil, bütün itlər mənim qabağımda şüşt duracaqlar...

Hakimin qızı. Mən də?

A.B. Sən də.

Hakimin qızı. Əminsənmi?

A.B. Niyə də əmin olmayım? Səni də qabağımda şüşt durmağa məcbur edəcəyəm... Bəli, məcbur edəcəyəm!

Hakimin qızı. Nə sayaq?

A.B. Nə nə sayaq?

Hakimin qızı. Bütün bunları sən nə cürə edəcəksən? Başqaları haqqında hələ demirəm, mənə necə məcbur edəcəksən?..

A.B. Səni necə məcbur edəcəyəm? Səni... Səni... *(Birdən qıza şillə vurur. Sonra duruxur, tutduğu işdən şaşıraraq peşman olmuş kimi qıza baxır.)*

Hakimin qızı. Sən bunu hansı filmdə görmüsən?

A.B. Bağışla...

Hakimin qızı. Döyülməkdən xoşum gəlmir.

A.B. Məndən qabaqdamı səni...

Hakimin qızı. Döymüşdülər. Xoşum gəlmədi, mən də ona bir şillə ilişdirdim.

A.B. Mən demək istəyirdim ki, səni öpmüşdülər? Aptekaçının oğluyla sən...

Hakimin qızı. Yox.

A.B. Heç kim? İndiyə qədər səni heç kəs öpməmişdir?

Hakimin qızı. Sən niyə mənə öpmürsən?

A.B. Mən?

Hakimin qızı. Sən...

A.B. İcazə verərsən?

Hakimin qızı. Bir dəfə nümunə elə!

A.B. Sən bilirsən ki, mən səni sevirəm. Sənin dərdindən dəli-divanəyəm...

Hakimin qızı. Şeir oxuyacaqsan?

A.B. Səni... sə.. *(Qızı qucaqlayıb dodaqlarından öpür.)*

Hakimin qızı *(A.B.-nin qollarının arasından dartınıb çıxaraq, onu təpədən dirnağadək süzür.)* Gözləməzdim.

A.B. Nəyi gözləməzdin?

Hakimin qızı. Sənin öpməyi belə yaxşı bacardığını. Benzinsatanın qızındanmı öyrənmişən?

A.B. O qızla mənim bir işim olubsa, ən alçaq adamam... Heç onun burnuna baxmamısan?

Hakimin qızı. Burnuna nə olub ki?

A.B. Əvvəla, çox yekədir. Bir də həmişə zökəm olur. Xəstələrə baxdığından ondan dərman qoxusu gəlir.

Hakimin qızı. Qıza böhtan atma. Onun çox gözəl səsi var. Məni bir də öp...

A.B. (*qızı bir də öpür*). Bilsən səni nə qədər sevirəm. Hər gecə səni yuxuda görürəm. Sən istəsən... Sən mənim üçün... Mən səni... Ancaq atan, əlbəttə, mənim kimisinə...

Komisyonçu daxil olur.

Komisyonçu. Salam!

Hakimin qızı. Salam!

Komisyonçu. Nə edirsiniz?

Hakimin qızı. Öpüşürük.

Komisyonçu. Kollecdə sizə öpüşmək dərsi də verirlər?

Hakimin qızı. Nə yaraşıqlı itdir.

Komisyonçu. Həm də tərbiyəlidir. (*A.B.-ni göstərərək*.) Onun hədiyyəsidir.

A.B. Mənim sözümə baxmırdı. Acıqlandırırdı. Mən də... Ona qulaq asır.

Səhnə arxasında fiştırla bir rəqs havası çalınır.

Hakimin qızı. Aptekçinin oğlu gəlir.

Komisyonçu. Səni axtarırdı.

Aptekçinin oğlu fit çala-çala daxil olur.

Aptekçinin oğlu (*qız və komisyonçu ilə salamlaşır. A.B.-yə*). Vay, sən də burdasan, nənə balası? Bəs maşının bu gün nəcis daşımır?

Hakimin qızı (*aptekçinin oğluna*). Sus...

Aptekçinin oğlu. Baş üstə, quzum, susduq. Gəldim səni matça aparım. Bizim oğlan arxayındır ki, zəncini nokaut edəcəkdir. (*Gülümsünür*.) Yumruğundan daha çox əlcəklərinə arxayındır. Amma mən onu ifşa edəcəyəm... Gedək... Darıxmazsan.

Hakimin qızı. Birdən xəbər tutsa?

Aptekçinin oğlu. Hardan xəbər tutacaq? Əgər sən, sən və sən, (*növbə ilə hakimin qızını, A.B.-ni və komisyonçunu göstərir*) xəbər verməsəniz, bilməz. Zəncinin içərisində qurşun olan əlcəklə nokaut edilməsi cəhənnəm, amma bizim oğlanın burnu çox yuxarıdır, onun dərslərini vermək lazımdır.

A.B. Qorxmursan?

Aptekçinin oğlu. Mən sən deyiləm, oğul. (*Hakimin qızına*.) Gəl gedək, di əzilmə. (*Qızın belini qucaqlayır*.) Gedək.

Hakimin qızı (onu itələyir). Çək əlini. Şit zarafatdan xoşum gəlmir. (Komisyonçuya.) Bəs sən getmirsən?

Komisyonçu. Yox.

Hakimin qızı (A.B.-ni görmürmüş kimi komisyonçuya). Xudahafiz! Əgər iti satmaq fikrinə düşsən, mən alaram. O səndən çox mənim sözümə baxar. (Aptekçinin oğluna.) Yerimiz birinci sıradadır?

Aptekçinin oğlu. Şübhəsiz.

Hakimin qızı və aptekçinin oğlu gedirlər.

A.B. Mənə heç xudahafiz də demədi.

Komisyonçu. Qız deyil, atomdur.

İt hürür.

Niyə hürür? (Dönüb o yan-bu yana baxır.) Hə-ə-ə. (Gülür.) Benzinsatanın qızı gəlir. İstərdim xəstələnim ki, bu qız mənə muğayət olsun.

İt hürür.

Kəs səsini!

Benzinsatanın qızı daxil olur. Onun əynində ağ kofta və geniş mavi yubka vardır. Əlində bir dəstə çöl çiçəyi tutmuşdur.

Hardan belə, xanım qız?

Benzinsatanın qızı. Çöldə gəzirdim.

Komisyonçu. Çox gözəl. Çöl havası olduqca faydalıdır. Hər kim bir gün təmiz hava alsa, ömrü düz bir il uzanar. Bunu kim deyib? Bilmirəm, Napoleonmu, ya Franklinmi? Yaxşı yadımda deyil. Gərək ki, belə deyiblər. Dünyada ağıllı adamlar varmış. (İta.) Gedək, dostum. Bəlkə biz də bir az təmiz hava alaq ki, ömrümüz uzana. (Gülürsünür. Benzinsatanın qızı ilə xudahafizləşib gedir.)

Benzinsatanın qızı gəldikdən sonra A.B. üz-gözünü turşudur, sonra o da komisyonçunun dalınca getmək istərkən benzinsatanın qızı onun əlindən tutub saxlayır.

A.B. Nə deyirsən?

Benzinsatanın qızı. Demək istəyirəm ki...

A.B. Nə demək istəyirsən?

Benzinsatanın qızı (*əlindəki çiçək dəstəsini ona uzadaraq*). Bunu sənün üçün toplamışam.

A.B. Nəyimə lazımdır? Qoymağa yerim də yoxdur.

Benzinsatanın qızı. Qoxla, sonra istəsən atarsan.

A.B. Mən çiçək qoxusunu xoşlamıram. Öyrəşmişəm gübrə iyinə.

Benzinsatanın qızı. Niyə belə boş-boş danışırısan? Sən çiçəkləri də, onların qoxusunu da sevirsen...

A.B. Mənə nə demək istəyirdin?

Benzinsatanın qızı. Çiçək toplayarkən mən sənə düşüncə nürdüm. Yadındadırmı, iki il bundan qabaq biz birlikdə çiçək toplayırdıq? Təkcə çobanyastığı, bir də lələ toplamışdıq... İki il bundan qabaq sən...

A.B. İki il bundan qabaq mən... Mən aciz, iradəsiz, heç bir şeyə yaramayan əsgəri parçasının biri idim. İki il bundan qabaq... Yəni heç indi də o qədər fərqli deyiləm... İndi də...

Benzinsatanın qızı. Niyə özünə böhtan deyirsən? Bizim şəhərin oğlanlarının içərisində hamıdan ürəyiaçıq sənən.

A.B. Ürəyiaçıq... ürəyiaçıq... Sən bir də bunu desən...

Benzinsatanın qızı. Yaxşı... yaxşı, deməyəm... acığın tutmasın. (*Güləmsünür.*) Hə, nə deyəcəkdin, yadıma düşdü... Dünən "General motors"un şoferləri benzin alarkən danışdırlar ki, ontonluq maşınlar şofer axtarırlar. Həmkarlar ittifaqla danışsaydın, bəlkə sənə... sənə...

A.B. Sən bunu dünən eşitmişən?

Benzinsatanın qızı. Dünən. Bilirsənmi, sizin həmkarlar ittifaqlarının başçısı atamın dostudur. İstəyirsən, mən atamla danışım?

A.B. Demək, indi də kömür daşıyacağıq?

Benzinsatanın qızı. Bu səhər "Yunayted frut kompaniya"nın alma şirəsi haqqında verilişinə qulaq asdım. Bir Şərqi nağılını oxuyurdular. Gənc və gözəl şahzadəni qardaşları quyuya salırlar. Həzrəti Yusif kimi. Quyunun dibində şahzadənin yanından şimşək kimi ik qoç qaçır. Biri qara, biri ağ. Şahzadə qəti qərar qəbul etməli, cəld tərpenməlidir. Əgər o qara qoçun üstünə sıçrasa, yerin yeddi qatına gedib çıxacaqdır. Ağ qoçun üstünə sıçrayıb minə, quyudan çıxacaq, qardaşlarını öldürəcək, sevdiyi şahzadə qıza qovuşub atasının taxt-tacında əyləşəcəkdir. Hər kim "Yunayted frut kompaniya"sının alma şirəsini içsə, o, ağ qoçun üstünə minə biləcəkdir.

A.B. Alma şirəsi içməyimi istəyirsənmi?

Benzinsatanın qızı. Mən sənə ağ qoça minməyini, fürsəti əldən qaçırmamağımı istəyirəm. Ontonluq maşın, bəlkə də...

A.B. Yaxşı, mən başçı ilə danışaram. Sən də... yox, istəməz... gərək deyil. Ancaq... yaxşı, istəyirsən sən də atanla danış. Qoy o da xahiş eləsin. Çox sağ ol! Yaxşı ki, bunu mənə dedin. Qoy bir ontonluq maşının sükani əlimə keçsin, kim olduğumu o əclafa göstərərəm. Qaç atana de!

Benzinsatanın qızı. Qaçıram! *(Bir neçə addım atdıqdan sonra dayanır, dönüb A.B.-yə baxır.)*

A.B. Nə olub?

Benzinsatanın qızı. Heç.

A.B. *(gülümsünür)*. Ver çiçəkləri, madam ki, mənimçün toplamısan.

Benzinsatanın qızı. Sənə üçün...

A.B. *(çiçək dəmətinə alır)*. Sağ ol. *(O tərəf-bu tərəfə baxır, heç kəs olmadığını yəqin etdikdən sonra tez qızı öpüb o saat da ayrılır.)* Sabah, səhər saat doqquzda burada gözləyəcəyəm... Yox... körpünün altına gəl ...yox, yox, elə bura gəl, bura yaxşıdır. Yox, yaxşısı budur ki, anbarın dəlindəki o səhraya gəl... Yanımda adam olsa, mənə yaxın gəlmə. Di get.

Benzinsatanın qızı birdən qucaqlayıb A.B.-ni öpür, sonra qaçır. A.B. düşüncəli halda qızın ardınca baxır. Gözü əlindəki dəmətə sataşır. Qoxlayır. Dərin nəfəs alır. Çiçəkləri didişdirməyə başlayır, sonra çiçək dəstəsini atır. Bəxtiyar bir görünüşü vardır. Bic-bic gülümsünür. Səhnə get-gedə qaranlıqlaşır. Arxitektorla arvadı da qaranlıqdadırlar.

A.B.-nin səsi. Axır ki, nəcis maşınından qurtaracağımıza əmin idim. Benzinsatanın qızının mənə vurulması könlümü oxşayırdı. Ona əzab verməkdən zövq alırdım. Birtəhər səhəri açıb, vaxtıdan da hələ yarım saat əvvəl sözləşdiyimiz yerə gəldim...

Səhnə get-gedə işıqlaşır. A.B. yük maşınının yanında dayanmışdır.

Səbirsizliklə arabir qol saatına baxır. Boksçu daxil olur. A.B. onu görmür. Boksçu əlini onun çiyninə toxundurur.

Boksçu. Kimi gözləyirsən?

A.B. Heç kimi.

Boksçu. Aptekaçının oğlunu görməmişən ki?

A. B. Yox.
Boksçu. Buradan keçmədi ki?
A. B. Xeyr.
Boksçu. Yalan danışma.
A. B. Yalan niyə danışırım?
Boksçu. Yenə vurub ağzını-burnunu dağıdaram, ha. Keçən dəfəki kimi. Yadından çıxmayıb ki?
A. B.
Boksçu. Yadındadırmı? Hə, yadındadırmı?
A. B. Yadındadır.
Boksçu. Dünən matçda o əclafın mənimlə oyun oynadığını eşitməmişəm?
A. B. Eşitməmişəm.
Boksçu. Bütün şəhər bilir. Sən nə yaxşı eşitməmişən?
A. B. Eşitmişəm.
Boksçu. Çox adam işin əslini bilmir. Yəqin ki, sən də bilmirsən?!
A. B. Bilmirəm.
Boksçu. Birinci raunddan sonra ringə çıxdı, yanıma gəldi, bilmirəm, necə etdisə bircə anda sağ əlcəyimin içərisinə iri bir parça qurşun soxdu.
A. B. Bəs sən görmədin?
Boksçu. Axmaq-axmaq danışma. Necə ola bilər ki, əlcəyinə qurşun soxsunlar – sən də onu görməyəsən? Gördüm, amma səsini çıxarmadım.
A. B. Niyə?
Boksçu. Verdiyi suala bax... Bir dostun sənə belə bir yaxşılıq etsə, heç səsini çıxararsanmı? Hə? Çıxararsan? Yoxsa ağzını tutub zala qışqırsan ki, camaat, bilin, dostum mənim əlcəyimə qurşun soxubdur ki, bu zənci köpəyini nokaut edəm? Hə? Deyərsən?
A. B.
Boksçu. Yox, sən də, görüm, çığırarsanmı?
A. B.
Boksçu. Hə? Çığırarsanmı?
A. B. Çığırmaram.
Boksçu. Əlbəttə, çığırmazsan. Ancaq o əclaf köpəkoğlu – sən bir işə bax – özü qurşunu soxdu mənim əlcəyimə, sonra da mən zəncinin ağız-burnunu əzişdirən kimi, başladı qışqırmağa ki, “əlcəkləri

yoxlamaq lazımdır". Heç ömründə belə əclaflıq görmüsənmi? Heç? De görüm, görmüsən?

A. B. ...

Boksçu. Eşitmisən?

A. B. Eşitməmişəm.

Boksçu. Saatın neçədir? Mənimki deyəsən irəli gedir.

A. B. Doqquza on dəqiqə qalıb.

Boksçu. İndicə gələr.

A. B. Kim?

Boksçu. Aptekçinin oğlu. Haqq-hesabı çürüdürük. Hakimin qızının adından onu görüşə çağırıbmışam. Köpək oğlu möhkəm vurulub, eşidən kimi gələcək.

A. B. Onda mən gedim.

Boksçu. Yo-o-x. Sən mənim əlimə göydən düşmüşsən...

A. B. Qızın xəbəri varmı?

Boksçu. Hardan? Bura bax, o, bu tərəfdən gələcək. Mən də bu küncdə duracağam... Görməyəcək. Başa düşdünmü? Hə?

A. B. Başa düşdüm.

Boksçu. O yəqin ki, səni gören kimi yanına gələcək. Sən onun başını söhbətə tut, guya ki, heç bir şeydən xəbərin yoxdur. Amma elə et ki, o həmişə arxası mənə tərəf dayansın. Anladın? Hə? Başa düşdünmü?

A. B. Başa düşdüm. Bəs sonra?

Boksçu. Sonrası ilə sənin işin yoxdur.

A. B. Bəs axı...

Boksçu. Əgər dediklərimin hamısını eləməsən, mən bu saatca maşınının təkərlərini dəşik-dəşik edəcəyəm. Sabah, ya o birisi gün isə vurub qarnını dəşəcəyəm. Bildinmi? Hə? İndi məni başa düşdünmü?

A. B. susur.

Başə düşdün, ya düşmədin? Bax, bu qarnını dəşik-dəşik edəcəm, bağırsaqların töküləcək yolun ortasına... Başə düşdün? Mən işi bitirdikdən sonra çıxıb gedərsən. Nə gören var, nə bilən... Əlbəttə, məndən şübhələnəcəklər, amma əllərində sübut yoxdur. Sübut yoxdur, elə deyilmi? Var?

A. B. Axı...

Boksçu. Mən səndən soruşuram, gören, bilən var?

A. B. Yox.

Boksçu. Mən sənin canını bu nəcis daşımaqdan qurtararam. Bilirsənmi, başcının şoferi mənim adamımdır. O səninçün yaxşı bir iş tapar. Fərsətdi düşüb əlinə, istifadə elə də.

Kiminsə fiştiriqlə bir rəqs havası çaldığı eşidilir.

Gəlir. Özünü itirmə. Məni elə versən... Ta özün bilirsən... Özünü göstər. Əlinə fərsət düşübdür. Şərtimiz yadımdan çıxmasın, o arxası mənə tərəf dayanmalıdır.

Zəng çalınır. Səhnə qaranlıqlaşır. Ön səhnə işıqlaşır.
Arxitektör və onun arvadı.

Arxitektörün arvadı. Zəngi çalırlar.
Arxitektör. Yəqin süd gətiriblər. (Gedir.)

Arxitektörün arvadı əllərini fikirli-fikirli klavişlər üzərində gözdürür.
Arxitektör və kar daxil olurlar. Bu, əlli yaşlarında gonbul bir adamdır.
Onların dalınca da karın arvadı daxil olur. Qırx beş yaşlı bir qadındır.

Arxitektör (*gələn adamları arvadına təqdim edir*). Bizim yeni qonşulardır. Mənim arvadımdır.

Kar (*arxitektörün arvadına*). Bağışlayın, sizi narahat etdim...

Arxitektörün arvadı. Tanış olmağıma çox şadam.

Kar. Deyirəm, sizi narahat etdik, gərək bağışlayasınız...

Karın arvadı (*arxitektora və onun arvadına öz ərini göstərərək gülümsünməyə çalışır və yavaşcadan kədərli-kədərli deyir*). Yəqin telefonu yenə də xarab olub...

Arxitektör. Bağışlayın!..

Karın arvadı (*eyni tərzdə yenə də yavaşcadan*). O, pis eşidir... Ta sizdən niyə gizlədim, telefonu xarab olan zaman istəyirsən yanında lap top at, heç bir şey eşitmir.

Kar (*qulaqlarından borucuğu çıxarmadan plashının cibindən eşitmə aparatının mikrofonunu çıxarır və söhbət edənlərə tərəf yaxınlaşdırır*). Nə barədə danışırırsınız?

Karın arvadı (*həmin səsle*). Görünür, sənin telefonun yenə xarab oldu. (Əlinin işarəsi ilə başa salır.)

Kar (*ağzını mikrofona tutub üfürür. Arvadına*). Zəhmət olmasa, bir do... de.

Karın arvadı (*yavaşcadan*). Do o...

Kar. Bir az hündürdən, quzum.

Karın arvadı (*hündürdən*). Doo o...

Kar. Bir az da hündürdən, quzum.

Karın arvadı (*lap bərkdən*). Doo o...

Kar. Mənası yoxdur. Eşitmirəm. Xarab olubdur.

Karın arvadı. Özünü yorma, əzizim. (*Kar aparatı ilə məşğuldur.*) Nahaq yerə zəhmət çəkirsən, əzizim... (*Arxitektora və onun arvadına.*) Əl çəkmir ki, gedək qonşuya. Səhər-səhər sizi narahat etdik. (*Ərinə.*) Tində elektrik mağazası var, təzəsini alırıq.

Kar. Hə-hə-hə. Heç bir şey eşitmirəm. Heç bir şey. Əslində elə belə də yaxşıdır. (*Arxitektora və onun arvadına.*) Siz ki məni eşidirsiniz? Kifayətdir. (*Arxitektora.*) Mənim ağıma bir ideya gəlib... Dünən gecə... Həmişə gecə yataqda olanda mənim ağıma cürbəcür fikirlər gəlir, səhərəcən də məni yatmağa qoymur. Amma səhər açılana qədər çoxu yadımdan çıxır. Bu gecəki yadımdan çıxmasın deyər, səhər açılan kimi qaçdım sizə. Milyoner olmaq istərdinizmi?

Arxitektör. Kim istəməz milyoner olsun?

Kar. Siz dediniz kim istəməz? Yox, mən eşitməmişəm, heç dodağınızın hərəkətindən də başa düşməmişəm. Mən dodağın hərəkəti ilə bir şey başa düşməyi tərbiyəsizlik hesab edirəm. Əvvəlcədən sizin nə cavab verəcəyinizi bildiyimdən belə çıxdı ki, mən dediyinizi eşitdim. Hə, nə deyəcəkdim? Hə, əziz qonşu, ideya məndən, onu həyata keçirmək sizdən. Razısınızmi?

Arxitektör gülümsünür.

(*Arvadına.*) Bir bax, quzum, qonşumuz milyoner ola biləcəyini bilən kimi o saatca üzü güldü... (*Arxitektora.*) Bir qız tapmaq lazımdır. Gözəl, bir az axmaq, yoxsul bir qız. Başa düşdünüzmü?

Arxitektörün arvadı royalın üstündəki məktuba nəzər salır.

Arxitektör (*arvadına*). Mənsiz oxuma.

Arxitektörün arvadı. Səbir edə bilmirəm...

Kar (*arvadına*). O nə deyir?

Karın arvadı (*yənə də eləcə həzin və kədərli pıçıltı ilə*). Bizim balaca xanım gənc ərinə deyir ki, səbir edə bilməyir...

Arxitektörün arvadı (*karın arvadına*). Bilirsinizmi, biz çox qəribə bir məktub almışıq, ancaq hələ oxuyub qurtara bilməmişik... Ona görə də bərk maraqlanıırıq...

Kar (*arvadına*). Nə olub?

Karın arvadı. Məktub alıblar, əzizim. (*Arxitektora və onun arvadına.*) İndi, yəqin düşünürsünüz ki, mən onunla niyə pıçiltı ilə danışaram, hə? Çünki istəmirəm kar olduğunu ona hiss etdirim.

Kar (*arxitektora*). Siz mənə qulaq asırsınızmı?

Arxitektor (*pıçiltı ilə*). Asıram.

Kar. Həmin o gözəl, bir az axmaq və yoxsul qıza deyərsiniz: həm varlanmaq, həm də ərə getmək istəyirsənmi? Qız sizə cavab verəcək... O, sizə nə cavab verəcək?

Karın arvadı. Mənim əzizim, kim istəməz ki, həm varlansın, həm də ərə getsin?

Kar (*arxitektora*). Gözəl, axmaq və yoxsul qız o saatca boynunuza atılıb üzünüzdən öpəcək... (*Arxitektorun arvadına baxaraq gülümsünür.*) Ancaq görə qışqanmayasınız... (*Arxitektora.*) Siz ehmallıqla ağ koppuş əlləri özünüzdən kənar edib deyirsiniz: qızım, biz sənə adından qəzetdə, radioda və televizorda elan verərik: "Mən gözəl, axmaq... Yox... Mən çox gözəl, çox varlı, ata-anasını itirmiş yetim bir qız..." Hə, yadımdan çıxmışdı, onu da deyim ki, qız həm də yetim olmalıdır.

Arxitektor istəyir ki, arvadından gizli royala üstündən məktubu götürsün.

Arxitektorun arvadı. Dəymə.

Kar. Nə olub?

Arxitektorun arvadı. Bizim bu saatca aldığımız məktub...

Karın arvadı (*ərinə*). Bilirsənmi, onlar məktub alıblar.

Kar (*arxitektora*). Deyirəm də, iki xətlilik elan: "Mən gözəl, varlı və cavan bir qızam, ata-anamı itirmişəm. Mənə evlənmək istəyənlər filan adresə iki ədəd 6x9 ölçüdə fotosəkil və bir səhifə də bioqrafiyalarını yazıb göndərməlidirlər. Cavab almaq istəyənlər eyni zamanda zərfin içinə cavab məktubu üçün marka da qoymalıdır". Başa düşürsünüzmü?

Arxitektor. O qədər də yox...

Kar. Əlbəttə, burada başa düşməməli nə var ki...

Karın arvadı. Əzizim, gənc ev sahibi deyir ki, o başa düşür...

Kar. Əlbəttə, əlbəttə, gözlərindən bəlli olur ki, o sözü tez başa düşən oğlanlardandır. Ona uzun-uzadı danışmaq lazım deyil. O saatca başa düşdü.

Karın arvadı (*arxitektora və onun arvadına*). Bax, həmişə belədir. Telefonu xarab olan kimi özünün də qanı qaralır, başqalarına da əzab verir...

Kar (*aparatu düzəltməyə səy edərək*). Lənətə gəlsin! Texnikadan heç cürə baş çıxara bilmirəm...

Karın arvadı (*arxitektora və onun arvadına*). Biz onunla tanış olduğumuz zaman elə o kar idi. Sonra unudulmaz eşq günlərimiz başladı. (*Utancaqcasına gülümsünərək*.) Sözlə deyə bilmədiklərimizi əlimizin işarəsi ilə bir-birimizə başa salırdıq. O zamanlar ya bu telefonlar hələ yox idi, ya da onu almağa pulu yox idi... Bir uzun müddət susur, bir-birimizə baxır, sonra da uzun-uzadı öpüşürdük. Sonra başlayırdıq öz məhəbbətimizdən yazmağa... (*Ərinə*.) Əzizim, icazə ver. (*Ərinin yan cibindən balaca bir qrifel lövhəsi və qrifel kəndəsi çıxarır*.) Həmin bu lövhədə...

Kar (*daha aparatu düzəltməkdən əl çəkərək*). Xeyri yoxdur. Yaxşı, sözümü deyib qurtarım, sonra gedərəm tindəki elektrikçinin yanına. Hə, cavan oğlan, nə deyirdim? Yadıma düşdü. Deyirəm ki, birçə ayda ikimiz də milyon olarıq. Yazıq qızçıqaz...

Karın arvadı (*əri danışan müddətdə nə isə lövhəyə yazır, sonra ərinə göstərir*). Yaxşı?

Kar (*yazını oxuyub*). Yaxşı, quzum... (*Sonra o da nə isə yazıb arvadına göstərir*.)

Karın arvadı. Əlbəttə, əlbəttə! (*Arxitektora və onun arvadına*.) Bağışlayın. Sağlıqla qalın. Qoy getsin ya telefonunu düzəlt-dirsən, ya da təzəsini alsın. Onda gəlib sizə də əziyyət vermədən necə milyon olmağı başa salar. Olarmı?

Arxitektor (*gülümsünərək*). Əlbəttə.

Arxitektorun arvadı. Gözləyirik.

Arxitektor və onun arvadı, kar və arvadı çıxırlar. Saatın tiqqıltısı eşidilir.

Arxitektor və arvadı qayıdırlar.

Arxitektorun arvadı. Mən dözə bilmirəm.

Arxitektor (*royalın üstündən məktubu götürür*). Oxuyuram. Biz harda qalmışıq? Budur, tapdım...

Arxitektorun arvadı. Bir az əvvəldən başla.

Arxitektor (*məktubu oxuyur*). "Boksçu dedi: mən sənənin canını bu nəcis daşımaqdan qurtararam. Bilirsənmi, başcının şoferi mənim adamımdır. O sənənin yaxşı bir iş tapar..."

A.B.-nin səsi. Fərsətdi düşüb əlinə, istifadə elə.

Ön səhnə qaranlıqlaşır. Səhnə işıqlanır. Quruluş kar və onun arvadı gələnə qədər olduğu kimidir. Kiminsə fışırıqla rəqs havası çaldığı eşidilir.

Boksçu. Gəlir... Bax, özünü itirmə. Məni ələ versən, ta özün bil... Özünü göstər. Əlinə yaxşı fərsət düşüb. Şərtimiz yadından çıxmasın, o, arxası mənə tərəf dayanmalıdır. *(Tez çəkilib, tində gizlənir.)*

Aptekçinin oğlu rəqs havası çala-çala daxil olur.

Aptekçinin oğlu. Nə var, nəyə balası, təkərin sınıb? *(A.B.-yə yaxınlaşır.)*

A.B. Yox.

Aptekçinin oğlu. Yolun ortasında niyə durmusan? Qoxu hər tərəfi götürüb.

Aptekçinin oğlu A.B.-yə lap yaxınlaşmışdır. O, arxası tində gizlənmiş olan boksçuya tərəf dayanmışdır. Boksçu tindən yavaşca boylanıb baxır.

Tapançanı aptekçinin oğluna tərəf tuşlayır. A.B. bunu görür.

Dilin lal olub, nədi? Rədd ol burdan! Haydı! Səninlə deyillər? Gözünü hara dikmişən?

Boksçunun gizlənmiş olduğu tərəfə baxır. Boksçu tez tapançanı gizlədir.

A.B. Mən heç yerə baxmıram.

Aptekçinin oğlu. Yaxşı, otur maşınına, çıx get!

Aptekçinin oğlu A.B.-ni maşına tərəf itələdiyi vaxt boksçu yenə tapançanı aptekçinin oğluna tuşlamış halda tində görünür.

A.B. *(aptekçinin oğlunu kənara itələyib irəli atılır)*. Dayan! Atma!

Boksçu atır. Güllə A.B.-yə dəyir.

O-o!

Aptekçinin oğlu yük maşının dalına qaçır. A.B. yıxılır. Boksçu tindən iki güllə də atır. Aptekçinin oğlu maşının dalından boksçuya tərəf güllə atmağa başlayır. Sakitlik. Boksçu gizlənir. Aptekçinin oğlu iki güllə də atıb maşının dalından gizlənə-gizlənə çəkilir və tində gözdən itir. Sakitlik. A.B. yavaş-yavaş ayağa qalxır, sağ əli ilə çiyinini tutaraq maşına tərəf yaxınlaşır. Benzinsatanın qızı gəlib çıxır.

Benzinsatanın qızı. Mən gecikmişəm, bağışla. Bir səs eşitdim. Kameranmı partlayıb?

A.B. Mən yaralıyam.

Benzinsatanın qızı. Yaralısan?

A.B. Çiyimdən. Bəlkə başqa bir yerimdən də.

Benzinsatanın qızı. Tərpənmə. Mən bu saat həkim çağıraram. Səni kim yaraladı?

A.B. Heç kəsi çağırmaq lazım deyil. Kömək et, köynəyimi çıxarım.

Benzinsatanın qızı (*A.B.-nin köynəyini çıxarmasına kömək edir*). Çoxmu ağrıyır?

A.B. Ağrıyır.

Qızın köməyi ilə köynəyini çıxarır.

Benzinsatanın qızı. Bütün qan içindəyəm. Həmişə sənə bir qəza üz verir.

A.B. Bunu bir şeylə sarı...

Benzinsatanın qızı (*A.B.-ni maşınından uzaqlaşdıraraq*). Ən qorxulusu odur ki, yaraya çirk dəyər. Maşından uzaqlaş. (*Başından ipək yaylığını açır.*) Bununla sarıyaram... (*Sarımağa başlayır.*) Ağrıyırmı?

A.B. Dedim ki, ağrıyır... Yara çox dərinidir?

Benzinsatanın qızı. Yox. Açıb baxımmı?

A.B. İstəməz...

Benzinsatanın qızı. Səni kim yaraladı? Kimi öldürmüşən?

A.B. Bilmirəm. Boş-boş danışma.

Benzinsatanın qızı. Kimi öldürmüşən?

A.B. Az qala məni öldürmüşdülər... Mən heç kimi öldürməmişəm. (*Danışa-danışa bədənini yoxlayır.*) Deyəsən başqa bir yerim yaralanmayıb.

Benzinsatanın qızı. Qan yaylığı islatdı.

A.B. Yaxşı-yaxşı bağla. Hələ özü də tibb bacısıdır...

Benzinsatanın qızı. Birinci dəfədir ki, əziz adamın yarasını sarıyıram. Yaraya baxmağa belə ürəyim gəlmədi. (*Yenidən sarıyır.*)

A.B. Atan danışdı mı?

Benzinsatanın qızı. Danışdı.

A.B. Nə deyir?

Benzinsatanın qızı. Özünü üzmə. Bu saat sənə həyəcanlanmaq olmaz.

A.B. Bir şey çıxmadı?

Benzinsatanın qızı. Bundan çıxmadı, bir başqasından çıxar. Görünür, əllitonluq maşın ağ qoç deyilmiş.

A.B. Ağ qoğun başına dəysin! De görüm, sədr nə dedi?

Benzinsatanın qızı. Biz gecikmişik. Atam onunla danışana qədər bir başqasını tapıbmışlar.

A.B. Gecikmişik. Həmişə belə olur, həmişə mən gecikirəm, dala qalıram. Həmişə qatarı buraxıram, həmişə.

Benzinsatanın qızı. Əsəbiləşmə. Xəstəxanaya gedək, yaranı göstərmək lazımdır.

A.B. Allah bəlasını versin...

Hakimin qızı gəlib çıxır.

Hakimin qızı (*benzinsatanın qızını görmürmüş kimi A.B.-yə yaxınlaşır*). İt itnən dalaşır, sən niyə hara oldu burnunu soxursan?

A.B. Mən heç yerə burnumu soxmamışam.

Hakimin qızı. Yaran ağrıdırmı?

Benzinsatanın qızı. Elə bilirəm, yox.

Hakimin qızı (*özünü elə aparır ki, guya benzinsatanın qızının dediyini eşitmədi, A.B.-nin boynundakı sarğını açmağa başlayır*). Burada sənə nə işin var idi?

Benzinsatanın qızı. O məni gözləyirdi.

Hakimin qızı (*benzinsatanın qızını eşitmirmiş kimi A.B.-yə*). Görüşü barda, kinoda, meşədə, şəhər kənarında təyin edirlər. Birinci dəfədir ki, sevgililərin belə iylənmiş yerdə görüş təyin etdiklərini görürəm. (*Yararı yenidən yaylıqla bağlayır.*)

A.B. Mən heç kəsə görüş təyin etməmişəm.

Benzinsatanın qızı. Əllitonluq maşında bir iş var idi....

A.B. (*benzinsatanın qızına*). Sən ağzını yum.

Hakimin qızı. Görürəm, başqalarını təqlid edirsən. Qızlara qabalıq etməyi deyəsən sən də kişiliyin şanı, ləyaqəti sanırsan? Çıx maşınına! (*A.B.-nin əlindən tutub onu kabinəyə oturdur.*) Yox, çəkil. Maşını mən sürürəm. (*Kabinədə sükanın arxasında oturur. Benzinsatanın qızına.*) Sizi götürə bilmərəm. İkimiz kabinəyə sığışma-
rıq. Sığışsaq da, mənim xoşuma gəlməz ki, şoferin yanında iki qadın əyləşsin. Sağlıqla qalın! (*Motoru işə salır.*)

A.B. Hara gedirik?

Səhnə qaranlıqlaşır. Ön səhnə işıqlaşır.

Arxitektorun arvadı. Oxuma... bir az dayan... Pis qanqster filmlərinə bənzəyir. (*Məktubu nəzərdən keçirən ərinə.*) Mənsiz oxuma. İndi yəqin ki, aptekə gedəcəklər.

Arxitektor. Bəli, yazır ki, aptekə getdik.

Ön səhnə qaranlıqlaşır. Səhnə işıqlaşır.

Aptekçi (*A.B.-nin çiyninə plastır qoyur*). Mənim kimi sadə bir aptekçi üçün də belə yüngül bir sıyrıntıni müalicə etmək, necə deyim, boş bir şeydir. Ancaq mən öz insanlıq vəzifəmi...

Aptekçinin oğlu. Nə qədər pul almısan?

A.B. Mən heç kəsdən pul-zad almamışam.

Aptekçinin oğlu. Onda yəqin sənə yaxşı bir iş tapmağı vəd ediblər.

A.B. Xeyr. O mənə... mənə heç kim bir söz deməyib.

Aptekçinin oğlu. Dayan, sənənlə də hesablaşırıq...

Hakimin qızı (*aptekçinin oğluna*). Bəsdır! Kəs səsini!

Aptekçinin oğlu. Baş üstə, quzum, kəsdim.

Aptekçi. Günahlarımızın bağışlanması üçün, demək, mən həzrəti-İbrahim kimi öz oğlumu Allah-taalaya qurban verəcəkdım, eləmi? Həzrəti-İbrahim oğlu İsmayılı Allaha qurban vermək üçün yıxır dizinin üstünə, bıçaqla başını kəsmək istədikdə göydən mələklər peyda olurlar...

Hakim daxil olur. Əlli yaşlarında olar.

Hakimin qızı. Ata.

Hakim (*A.B.-yə*). Gülləni kim atdı?

A.B. Bilmirəm... şey... xeyr, mən bilmirəm.

Hakim. Səni kim yaraladı?

A.B. Bilmirəm.

Hakim (*aptekçinin oğlunu göstərərək*). Buna güllə atan kim idi? Bu kimə güllə atırdı?

A.B. Bilmirəm... bilmirəm...

Hakimin qızı (*atasına*). Niyə bunu sıxışdırırsan. O, kimin güllə atdığını görməyə bilər.

Aptekçinin oğlu. O gördü.

Hakim. Kim idi?

Boksçu daxil olur.

Boksçu. Salam! (*Boksçunu görən kimi tez əlini cibinə salan aptekçinin oğluna.*) Əlini cibindən çıxart. (*Ortalığa.*) Bizim yazıq soferi yaralayblar. Elədimi? Hə? Səni yaralayblar? (*Aptekçinin oğluna.*) Sənədəmi atəş açmışlar?.. Dünyada nə əclaf adamlar varmış! (*Hakimə.*) Hörmətli hakim, bizim bu dinc şəhərciyimizdə bandidlər beləcə əl-qol açıb gəzsələr, düzü, heç inanmıram ki, siz gələcək seçkidə qazanasınız.

Hakim. Kəs səsini! Həyasızlıq eləmə. Bu bədbəxtə güllə atan sənən.

Boksçu. Əgər mən atmış olsaydım, onlardan biri mütləq məni görərdi. (*A.B.-yə.*) Sən məni gördün? Hə? Məni gördün?

A.B. Yox... Mən heç kəsi görməmişəm.

Aptekçinin oğlu. Sən atmısan.

Boksçu. Sübut edə bilərsinizmi? Şahidləriniz var?

Hakim. Dünən rinqdə o sənənin fırladağının üstünü açdı, sən də...

Boksçu (*aptekçinin oğluna*). Qurşunu əlcəyin içinə qoyan kim idi? Bəlkə o da mən idim? Hə? Amma məsələ burasındadır ki, mənim də şahidim, sübutum yoxdur. Cinayət tərkibi olmadığından... Deyəsən, belə deyirlər, eləmi, cənab hakim... Hə?

Hakim. Bəlkə indi də vəkilliklə məşğul olmağa başlayasan?

Boksçu. Təhsilim müsaidə etməz. Mən heç kollec də bitirməmişəm.

Hakimin qızı (*aptekçinin oğluna*). Əlcəyin içinə qurşunu soxan özünsən, özün də başlamışsan...

Aptekçinin oğlu. O yalan deyir.

Hakimin qızı. Əclaf!

Aptekçi. Pərvərdigara, sən özün bizə rəhm elə!

Komissar daxil olur.

Komissar. Salam, cənab hakim! (*A.B.-yə.*) Gülləni kim atdı?

Hakim. Demir.

Hakimin qızı. Bilmir.

Komissar. Bilir, ancaq demir.

Boksçu (*komissara*). Bəlkə siz onu həbs edəsiniz? Polis şöbəsində onu lüm-lüt soyundurun, bağlayın masaya. Elektrik cərəyanını buraxın ta təpəsindən dırnağına qədər... Yaxud da italyan tornaçısına etdiyinizi ona da edin. İstəyirsiniz danışım? Hə? Danışım?

Hakim. Qulaq asırıq, davam et...

Boksçu. Bir həftə onu ayaq üstə saxladınız, yatmağa qoymadınız. Başının üstündə beşminlik elektrik lampası yandırdınız. Sonra da düşdü dəlixanaya.

Komissar. Bütün bunları bu oğlana nə üçün edək?

Boksçu. Mənim atəş açdığımı dedirdirmək üçün.

Hakim. Dəyməz. Elektrik cərəyanı sərf etməyə dəyməz.

Komissar. Dünənki biabırılıqdan sonra daha boksçuluqla çörək pulu qazana bilməyəcəksən. (*Gülümsünür.*) Bizə gəl... ya polis idarəsinə girərsən, ya da Topalın bandasına yazılırsan... Axı siz Topalla köhnənin dostusunuz.

Boksçu. Yalandır! Topalla mənim heç bir əlaqəm yoxdur.

Hakim (*aptekçinin oğluna və boksçuya*). Uzun sözün qısası, cavan oğlanlar, mən sizin yerinizə olsaydım bu didişməni buraxardım. Əgər yenə də bir-birinizi didəcəksinizsə, onda başqa bir yer seçin. Bizim öz işlərimiz özümüzlə bəsdir.

Aptekçi. Axı siz eyni sürünün quzularısınız.

Hakimin qızı. Şükür Allaha, böyüyüb ikisi də qart qoyun olublar.

Aptekçi. Eyni sürünün quzularısınız. Balalarım, necə deyərlər, eyni çoban sizin hər ikinizi qoruyur.

Komissar. Şikayətçisən?

A.B. Kimdən?

Komissar. Demək, heç kimdən şikayətçi deyilsən?

A.B. Heç kəsdən.

Aptekçi. Allah bizim hamımızın köməkçisi olsun... Necə deyərlər... Bir uçurumun qırağındayıq. Biz hara gedirik?

Komissar (*aptekçiyə*). İcməyə soyuq bir şeyin varmı?

Aptekçi qədəhlərə viski tökür, birini hakimo, o birisini komissara verir, üçüncüsünü də özünə götürür.

Aptekçinin oğlu (*iki qədər doldurur, birini verir hakimin qızına, ikincisini də özü götürür*). Buyur. Yoxsa atanın yanında limonaddan başqa bir şey içmirsən?

Boksçu (*A.B.-yə*). Bizi qonaq edən yoxdur.

Aptekçi. Bu saat, bu saat, oğlum...

Boksçu. Zəhmət çəkməyin. (*Özünə və A.B.-yə tökür.*)

Aptekçi. Allahın rəhmi üstümüzdən əskik olmasın!

A.B. (*səmimi*). Amin!

Hamı içir.

Boksçu aptekdəki musiqi qutusunda pul atır, düyməni basır,
bir italyan musiqisi çalınır.

Hakim. O nə edir?

Hakimin qızı. Yuyunur.

Boksçu. Təmizləniyəm. (*Komissara pıçılı ilə.*) Çalışaram
Topalı tutmaqda sizə kömək edirəm.

Musiqi kəsilir.

Komissar. İcazənizlə, cənab hakim. (*Yerdə qalanlara.*) Sağ-
lıqla qalın! (*Boksçuya.*) Gedək. (*Gedir.*)

Boksçu (*komissarın ardınca gedərkən aptekçinin oğluna*). Mən
hər şeyi unutdum. Mən sürüdə quzuluq edib, eyni çobanın çomağı
altında otlamağa razı ola bilərəm. Başa düşdünmü? Hə? Mən quzu
ola bilərəm. Salamət qalın. (*Gedir.*)

Aptekçinin oğlu. Bu əclafa daha nə qədər davam gətirə-
cəklər?

Hakim. Sənə nə qədər davam gətirirlər, o qədər.

Hakimin qızı (*A.B.-yə*). Atam sənincün iş tapıb.

Hakim. Qızımın xahişinə görə...

Hakimin qızı (*A.B.-yə*). Təşəkkür etsənə.

A.B. Təşəkkür edirəm, cənab hakim.

Hakim. Mənə yox, qızıma.

A.B. (*hakimin qızına*). Təşəkkür edirəm.

Hakim. Mən səni hərbi təyyarəçilik kursuna göndərəcəyəm.
Sən yaxşı şofersən. Savadlı adamsan. Yaxşı pilot ola bilərsən. Yolun
açıqdır. Başlıcası budur ki, fürsəti əldən buraxmayasan.

A.B. Buraxmaram, cənab hakim.

Aptekçinin oğlu (*gülür*). Nənə balasından, necis daşıyan-
dan hərbi pilot!

Hakim. Sənincün də iş tapa bilərəm, cavan oğlan.

Aptekçi. Təşəkkür edirik, cənab hakim.

Aptekçinin oğlu. Lazım olsa, özüm özümə iş tapa bilərəm,
siz zəhmət çəkməyin.

Hakim (*aptekçiyə*). Görünür, oğlunuzun qulaqlarını uşaq vaxtı
az çəkmişiniz.

Aptekçi. Mənim oğlum – mənim günahımdır. Uşaqlarımız
bizim günahlarımızdır. Sizinki də, mənimki də, hətta cənab bələ-
diyyə rəisinininki də... hamısı...

Aptekçinin oğlu. Bələdiyyə rəisinin övladı yoxdur.

Aptekçi. Olsaydı, onlar da onun günahı olacaqdılar.

Hakim (qızına). Gedək. (A.B.-yə.) Sabah gələrsən yanıma. (Aptekçinin oğluna.) Sən isə, cavan oğlan, bu gündən bir daha mənim qızım ilə salamlaşmayacaqsan.

Hakimin qızı. Kiminlə salamlasağımı mən özüm bilirəm, ata can.

Aptekçi. Bizim günahlarımız...

Hakim (qızına). Gedək.

Hakimin qızı (aptekçinin oğluna). Axşam barda görüşərik.

Hakim (qızını itələyir). Dedim ki, gedək.

Gedirlər.

Aptekçi (oğluna). Mənə belə gəldi ki, o qızda gözü var, amma bu gördüyün işlərlə, bu höcətliklə, necə deyərlər, bu avaraçılıqla çətin ağıl kəsir hakim...

Aptekçinin oğlu. Mən cənab hakimə yox, onun qızına evlə-nəcəyəm.

Aptekçi. Nə bilmək olar, bəlkə də sən haqlısan. (A.B.-yə.) Xoşbəxtlik quşu qondu başına, cavan oğlan... Allahına şükür elə... Yolun açıldı, oğlum. Allah, sənə çox şükür olsun!

A. B. (çox səmimi). Amin!

Aptekçi piştaxtanın arxasına keçir, sonra isə gedir.

Aptekçinin oğlu. Amin! Sənin sürdüyün təyyarəyə min-məkdənsə...

A. B. Mən hərbi təyyarə sürəcəyəm. (Fikirli halda.) Ağ qoç...

Aptekçinin oğlu. Nə?

A. B. (fikirli). Heç.

Aptekçinin oğlu. Necə yeni, heç? Kimə qoç deyirsən? Sən məni təhqir edirsən? (A.B.-nin yaxasından yapışır.)

A. B. Mən heç kəsi təhqir etmədim. (Fikirli.) Dedim ki, ağ qoça atlandım artıq. (Aptekçinin oğlunu kənara itələyir.) Mənə bax... sən bu axşam bara getməyəcəksən.

Aptekçinin oğlu. Nə?

A. B. Əgər bu axşam bara getsən, orda onunla görüşsən...

Aptekçinin oğlu. Dəli-zad olmamısan ki?

A. B. Bəlkə də. Ancaq bu axşam ikinizi bir yerdə görsəm...

Aptekçinin oğlu (*onu döşündən itələyərək*). Kəs səsini, nənə balası!

A. B. (*geri çəkilir, sonra birdən özünü ələ alaraq aptekçinin oğlunun yanından keçib qapıya tərəf gedir və kəndə dayanaraq*). Özün bil, mən səni xəbərdar etdim. Bundan sonra sən bir də qıza yaxın dursan...

Aptekçinin oğlu (*ağır-ağır A.B.-yə yaxınlaşır*). Belə de! Ay südəmər! Küçük kimi qabağında əl üstə duran sən mənə...

A. B. Bəli! Mən sənə...

Aptekçinin oğlu (*onu sifətindən vurmaq istərkən, A.B. biləyindən yapışıb sıxır*). Burax əlini!

A. B. Qırımmı? Bir də fürsəti əldən versəm, alçağam!

Hakimin qızı qapıda görünür və olub-keçənləri görür.

Hakimin qızı. Burax onun əlini!

A. B. (*geri dönür və hakimin qızını görüb gülümsünür*). Sənə dedilər ki, burax onun əlini!

A. B. oğlanın əlini buraxır.

Aptekçinin oğlu (*biləyini ovuşdurur*). Lənətə gələsən, səndə lap öküz gücü varmış.

Hakimin qızı (*A.B.-yə*). İndi gördünmü, necə qüvvətliyənsən? Belə alçaqların qabağında sən niyə əl üstə dayanırdın?

A. B. Bu qədər qüvvətli olduğumu özüm də bilmirdim.

Hakimin qızı. Gözəl kişi olduğunuda özün bilmirsən?

A. B. Bunu da indi bildim. (*Aptekçinin oğluna*.) İstəsən bu axşam barda onunla rəqs edə bilərsən.

Hakimin qızı (*gülür*). Demək, icazə verirsən?

A. B. Verirəm.

Hakimin qızı. Demək, qısqanmırsan?

A. B. Qısqanmıram... Necə olsa, sən artıq mənimsən... (*Gülür*.) Mən ağ qoça mindim...

Səhnə qaranlıqlaşır.

Arxitektör və onun arvadı işıqlanır.

Arxitektör (*məktubu oxumaqda davam edir*). "Mən artıq özümü ağ qoça minmiş bilirdim. Halbuki mən bir köpəyə bənzəyirdim, cırtıdan boyuna-buxununa baxmayaraq cəsarət edib mənim kimi iri

və qüvvətli bir adama hücum etməyə cəsarət edən köpəyə. Elə bilirdim ki, ipimi bu əclafların əlindən qurtarmışam. Elə güman edirdim ki, artıq xaltam yoxdur. Güman edirdim ki, bundan sonra...”

Qapının zəngi çalınır.

Arxitektorun arvadı. Zəng.

Arxitektor. Mən açaram. (Çıxır.)

Arvadı fikirli-fikirli əlini klavişlərdə gəzdirir. Arxitektor əlində bir şüşə süd gəlir.

Süd gətiriblər. İçirsənmi? İstəyirsən qəhvə hazırlayım?

Arxitektorun arvadı. Sağ ol, əzizim. Bilirsənmi, mənim südüm olmasa da, oğlumuza...

Arxitektor. Bəlkə qızımıza...

Arxitektorun arvadı. Bizim uşağımıza inək südü vermə-rəm. Deyirlər ki, atom sınaqlarından sonra otların üstünə stronsi doxsan çökür və həmin otları otlayan inəklərin südü...

Arxitektor. Elə. Bəs biz nə edəcəyik?

Arxitektorun arvadı. Əgər südüm olmasa dayə tutarıq, onu da qoymanıq göyərti yesin.

Arxitektor. Ət də...

Arxitektorun arvadı. Ət də. Bəs onda yazıq nə yeyəcək? Rəzalətə bax! Niyə? Nəyə görə? Yazıq uşaqların təqsiri nədir?

Arxitektor. Bəlkə sən doğana qədər...

Arxitektorun arvadı. Sən qorxaqsan. Biz hər ikimiz qor-xağıq. Nə üçün biz də başqaları ilə birlikdə qışqırmırıq, demirik: “Lənətə gəlmiş bombalarınızın sınağını dayandırın!”

Arxitektor. İstəyirsən ki, sabah şələ-şüləmizi atsınlar bayıra? Bilirsən ki, əcnəbilərin nümayişdə iştirak etməsi qadağandır.

Arxitektorun arvadı. Bilirəm... Bilirəm...

Arxitektor. Mən hələ qotika üslubunda tikilmiş kilsələrin yarısını belə nəzərdən keçirməmişəm. Bunun arxitektor üçün nə demək olduğunu sən başa düşürsənmi... Dalını oxuyum?

Arxitektorun arvadı. Oxu... Harda qalmışdıq?

Arxitektor. “Bundan sonra mən...”.

Arxitektorun arvadı. Doğrudur.

Arxitektor (*məktubu oxuyur*). “Bundan sonra mən güman edirdim ki, artıq xaltam yoxdur. Məktubumun yarısına çatdınızmi?”

Arxitektorun arvadı. Çatdıq mı?

Arxitektor. Demək olar ki, hə. Altı-yeddi səhifə qalır. (*Məktubu oxuyur.*)

A.B.-nin səsi. Saat neçədir?

Arxitektorun arvadı. Səkkizə iyirmi dəqiqə, yox on yeddi dəqiqə qalıb. O, nə üçün saati soruşur?

Arxitektor (*məktubu oxuyur*). “Əgər səkkizə çox qalırsa, məktubu oxuyub qurtarın! Cəmiyi bir neçə dəqiqə qalırsa...”

A.B.-nin səsi. Onda diz üstə çöküb dua edin. Dua zamanı ölmək xoşbəxtlikdir.

Arxitektorun arvadı. Nələr yazır!

Arxitektor. Nələr yazdığını oxuyuram da...

Arxitektorun arvadı. Tez oxu. Ya da ver mənə. (*Məktubu ərindən alır.*) Harda qalmısan? Tapdım. (*Oxuyur.*) “Dua zamanı ölmək – xoşbəxtlikdir”. (*Məktubdan aralanır.*) Boş sözdür! Ölmək ölməkdir, ya dualı, ya duasız.

Arxitektor (*səbirsizliklə*). Təfsirə başlasan, əzizim, biz heç bir saata da qurtara bilmərik.

Arxitektorun arvadı. Yaxşı, təfsirsiz oxuyacağam.

Zəng çalınır.

Arxitektor. Qoymayacaqlar oxuyub qurtaraq. Ver onu mənə.

Arxitektorun arvadı. Mən sənsiz oxumaram. Vallah, heç gözümün ucu ilə də baxmaram.

Arxitektor. Söz verirsən?

Arxitektorun arvadı. Guya mən indiyənə qədər sənsiz bir iş görmüşəm...

Arxitektor. Bu nədir, məzəmmətdir?

Arxitektorun arvadı. Yox. Kiçik bir azadlıq arzusudur...

Arxitektor. Səncə, mən diktatoram?

Arxitektorun arvadı. Bəzi diktatorlar sevilirdi...

Arxitektor. Sonra da onlara nifrət edilirdi.

Zəng yenidən çalınır.

Arxitektorun arvadı. Bu saat qapını qıracaqlar.

Arxitektor çıxır. Arxitektorun arvadı məktuba baxır, özü ilə mübarizə edir ki, oxumasın. Arxitektor, kar və onun arvadı daxil olurlar.

Kar. Yenə bizik, təzə aparat almışam. İndi yeddi verstlikdə yarpaq xışıldasa eşidərəm. Bu texnika çox qərribə şeydir, belə işlərdən baş çıxarmaq insanın məharətidir...

Karın arvadı (*arxitektora və onun arvadına*). Məktubu oxuyub qurtardınız mı?

Arxitektorun arvadı. Axıra çatmışıq...

Karın arvadı. Çox maraqlıdır?

Arxitektorun arvadı. Maraqlıdır.

Kar. Hə, nə deyirdim? Yadıma düşdü. Biz milyoner olacağıq. Gözəl, sarsaq və yoxsul qıza, əlbəttə, əgər onu varlı hesab etsələr, ən azı beş milyon məktub gələcək. Söz yox ki, beş milyon da marka gələcək. Bir halda ki, onlardan yalnız birinə cavab göndəriləcək, demək, bircə marka sərf olunacaqdır. Yerdə qalan dörd milyon doqquz yüz doxsan doqquz min doqquz yüz doxsan doqquz marka pula çevriləcəkdir. Hasil olmuş məbləğ iki hissəyə bölünəcəkdir. Birinci hissəni qız alacaq, ikinci hissəni isə biz sizinlə öz aramızda bölüşəcəyik. Qız da razı qalacaq, yəznə də, siz də razı qalacaqsınız, mən də. Nə deyirsiniz?

Arxitektor (*gülümsünərək*). Necə deyim?! Bu, bir növ dələduzluq kimi bir şeydir.

Kar. Dələduzluqdur, deyirsiniz? Bunu mən düşünməmişdim. (*Arvadına.*) Sən necə bilirsən, quzum?..

Karın arvadı. Nə bilim, əzizim...

Kar. Yaxşı. Lazım deyil. Bu ideyanı qoyaq bir tərəfə. Mənim başqa bir ideyam da vardır...

Karın arvadı (*ərini göstərərək*). Nə qəzet oxuyur, nə radioya qulaq asır, nə teatra, kinoya gedir, nə də televizora baxır...

Kar. Bu zəhrimara qalmış aparatın ucbatından həmişə söhbətdə iştirak etmək mənə müyəssər olmur. Ona görə də özüm fikirləşməli, özüm ideya tapmalı oluram. Görürsünüzmü, cavan oğlan, kar olmağın da özünə məxsus üstünlükləri var...

Arxitektor (*gülümsünür*). Az əhəmiyyətli üstünlük deyil...

Kar (*arxitektora onun arvadını göstərərək*). Bizim gənc xanım gecələr xoruldamır ki?

Arxitektor. Bağışlayın!

Kar. Mən deyirəm, arvadınız gecə yuxuda xoruldamır ki?

Arxitektorun arvadı. Yox. Nəyə görə xoruldamalıyam? Mən heç vaxt xoruldamamışam.

Arxitektör (*gülümsünərək*). Xoruldayan adamlar sərxoşa bən-zəyirlər.

Arxitektörün arvadı. Sən nə demək istəyirsən?

Arxitektör. Birincilər xoruldadıqlarını boyunlarına almırlar, ikincilər isə sərxoşluqlarını.

Arxitektörün arvadı. Demək, mən xoruldayıram?

Arxitektör. Hərdən... Yavaşcadan...

Arxitektörün arvadı. Niyə bəs indiyə qədər bunu mənə deməmişən?

Arxitektör. Sənin xorultun da mənə xoşdur, gözəl.

Kar (*arvadını göstərərək*). Ancaq mənim quzumun xorultusu mənim xoşuma gəlmədiyinə görə də... Siz bir onun gözəlliyinə tamaşa edin! Otuz il bundan əvvəl bu gözəllik otuz qat artıq idi. Özü də sarsaq deyildi. Yəqin deyirsiniz, nə üçün mənim kimi kara ərə gedib, hə?

Karın arvadı. Ona görə ki, sevmişdim.

Kar. Əvvəla, sevmişdi, ikincisi də ki, xoruldayırdı, özü də necə xoruldayırdı! Mən bunu dörd il bundan əvvəl təsadüfən bildim. Gecə səs aparatını qulağımdan çıxarmaq yadımdan çıxmışdı. Mənə elə gəldi ki, çarpayımızın ortasına atom bombası düşdü.

Karın arvadı (*məzəmmətlə*). Əzizim!

Kar. Elə həmin dəqiqə mənim ağıma belə bir ideya gəldi ki, insanı xoruldamaqdan xilas edim. Əlbəttə, təkcə xoruldayan adamı yox... Dörd il mən tədqiqat işi apardım, kitab yazdım, orada müxtəlif üsullar irəli sürürəm...

Arxitektörün arvadı (*maraqla*). Kömək edirmi?

Kar. Olduqca. Əgər əriniz mənim üsulumu sizdə tətbiq etsə və onu yeni əsaslarla zənginləşdirsə, biz birlikdə əməlli-başlı bir kitab yazar, bir neçə milyon ədəd satardıq...

Arxitektör (*gülümsünür*). Pis ideya deyil.

Arxitektörün arvadı. Görürəm mənim xoruldamağımdan çox əzab çəkmisən.

Kar. Tfu, lənətə gələsən!

Karın arvadı. Nə oldu, əzizim?

Kar. Yenə də hamınız balığa döndünüz.

Karın arvadı. Aparatı xarab oldu!

Kar. Məni yamanca aldatdı, dələduz! Aparım bu saat bu mikrofonu çırpım onun təpəsinə... (*Arvadına.*) Gedək, quzum, bağışlayın.

Karın arvadı (*arxitektorun arvadına*). Mən kitabı sizə gətirərəm. Mən düz əlli faiz müalicə olunmuşam.

Arxitektorun arvadı. Əlli faiz sağaldığınızı hardan bilirsiniz?

Karın arvadı (*ərini göstərərək*). O deyir.

Arxitektor (*gülümsünür*). Aparatı işləyəndə deyir, ya xarab olanda?

Karın arvadı (*arxitektorun arvadına*). Siz cavansınız. Siz tamamilə sağalarsınız.

Arxitektor. Quzumun xoruldamağı mənim xoşuma gəlir.

Kar. Nə haqda danışsınız? (*Arvadına.*) Gedək, quzum, gedək. (*Arxitektora.*) Bu dəqiqə mənim ağıma başqa bir ideya da gəldi. Ancaq gözləyin, düz-əməlli bir mikrofon tapım, gəlib danışaram...

Arxitektor. Necə prezident olmaq ideyası?

Kar. Mən sizə qeyri-təbii karlığın sükutu səadətinə necə dalmağı nağıl edərdəm. Bir daha xudahafız!

Kar və arvadı gedirlər. Arxitektor və onun arvadı qonaqları
ötürüb qayıdırlar.

Arxitektorun arvadı. Mən səndən küsmüşəm.

Arxitektor. Mənim sevincim. (*Əli ilə onun çənəsindən qaldırıb dodaqlarından öpür.*) Sən bilirsənmi, mən qeyri-təbii karlığın sükutu səadətinə nə vaxt dalmaq istərdim?

Arxitektorun arvadı. Gecə mən xoruldayanda.

Arxitektor. Vallah, yox! Mənə əclaflıq etməyə hazır olan dostumuz mənim yanımda məni sənə tərifləməyə başlayanda... Bəs hanı məktub? Səndədir?

Arxitektorun arvadı. Məndədir. Oxuyuram...

A.B.-nin səsi. Təyyarəçilik məktəbini qurtarmağıma bir il qalırdı. Bu, mənim şəhərə, yay tətilinə beşinci gəlişim idi. Həmişəki kimi qatardan düşən kimi düz hakimin evinə yollandım.

Ön səhnə qaranlıqlaşır. Səhnə işıqlaşır. A.B. hərbi təyyarəçi formasında daxil olur, benzinsatanın qızı ona qarşı gedir. Əynində tibb bacısı geyimi vardır.

A.B. Sən burada nə edirsən? Xəstə kimdir?

Benzinsatanın qızı. Hakimin arvadı.

A.B. Ona nə olub? Axırncı məktubda mənə heç nə...

Benzinsatanın qızı. Belə ucadan danışma. Onunku xərcəngdi.

A.B. Xərcəng?

Benzinsatanın qızı. Bilmirəm, sən sevgilin sənə nə üçün yazmamışdır. O özü bərk həyəcan keçirir, yaqin elə bilir ki, sən də...

A.B. Cavan qadındır... neçə yaşı var? Qırxa yaxındır, hə?

Benzinsatanın qızı. Qırx beş...

A.B. Niyə xəstəxanaya...

Benzinsatanın qızı. Deyir, öz evimizdə ölmək istəyirəm.

A.B. Bədbəxt qadın! Bəs hakim nə deyir?

Benzinsatanın qızı. Bu gün-sabah seçkidir.

A.B. Nə olsun ki?

Benzinsatanın qızı. Yəqin hələlik seçkidən başqa heç bir şey haqqında düşünmür. İstəyir ki, onu yenidən hakim seçsinlər.

A.B. Səni xəstəxanadan göndərirlər?

Benzinsatanın qızı. Mən özüm xahiş edib gəlmişəm.

A.B. Nə üçün?

Benzinsatanın qızı. Düşündüm ki, sevdiyin qızın anasına yardım etsəm, sənə yardım etmiş kimi oluram.

A.B. Sağ ol.

Benzinsatanın qızı. Sizin gizlincə nişanlandığınızı mən bilirdim. O özü mənə danışmışdı...

A.B. Görürəm, dost olmusunuz.

Benzinsatanın qızı. Niyə düşmən olaq ki?

A.B. Sən necəsən, nə edirsən? Gonbul... hmmm... Baqqalın o kök oğlu...

Benzinsatanın qızı. Gonbul oğlu.

A.B. Keçən dəfə gələndə gördüm, dalınca gəzirdi.

Benzinsatanın qızı. Elə indi də gəzir.

A.B. Toyuna mənə çağıracaqsanmı?

Benzinsatanın qızı. Mən ora getməyəcəyəm... heç bir zaman...

A.B. O niyə?

Benzinsatanın qızı. Mən gözü yaşlı inək kimi sevmə qəbil-dənəm... Özü də inadçı bir inək. Elə bir inək ki, o ancaq bir dəfə sevə bilər. (A.B. gülür.) Niyə gülürsən?

A.B. Komisyonçu yadıma düşdü. Bunu o deyirdi, eləmi? İki il bundan qabaq. Bokşunun mənə köməklediği o bazar günü... Mən gedəndən sonra təzə nə var, nə yox?

Benzinsatanın qızı. Aptekçi öldü.

A.B. Nə danışsən?!

Benzinsatanın qızı. Onun dükanını boksçu aldı.

A.B. Aptekçi olmaq istəyir?

Benzinsatanın qızı. Dükanı bara çevirib. Deyirlər, onlar komisionçu ilə bir kompaniyadırlar. Ora indi həm bardır, həm də seçkiqabağı məntəqə. Seçkilərdə demokratik partiyanı indi aptekçinin oğlu təmsil edir.

A.B. Ola bilməz!

Benzinsatanın qızı. Komisionçu da onun əlaltısıdır.

A.B. Bəs bu fırladaqda boksçunun vəzifəsi nədən ibarətdir?

Benzinsatanın qızı. O da onlardandır.

A.B. Aydınır... hmm... Bizim balaca xanım evdədirmi?

Benzinsatanın qızı. Xeyr.

A.B. *Gör, nə deyirəm... Məni pis başa düşmə... Sadəcə bir maraqdır... Mənsiz... Yeni mən burada olmayanda... o... neynəyirdi... vaxtını necə keçirirdi?*

Benzinsatanın qızı. Kiminlə gəzir? Kiminlə rəqsə gedir?

A.B. *(gülməyə çalışaraq)*. Sadəcə olaraq maraqlanıram...

Benzinsatanın qızı. Məktublarında sənə yazmırdı?

A.B. Necə yazmırdı? Yazırdı... amma yenə də olsun...

Benzinsatanın qızı. Doğrumu yazır? Bir şey gizlətmir ki?

A.B. *(gülümsəməyə çalışaraq)*. Siz qadın tayfasını... məlumdu da...

Benzinsatanın qızı. İstəyirsən sənə xəbərçilik edirəm?

A.B. Mən istəyirəm, sən mənə kömək edəsən.

Benzinsatanın qızı. Necə?

A.B. Bəlkə o məndən bir şey gizlədir... Nə bilmək olar...

Benzinsatanın qızı. Bəlkə o daha səndən soyuyubdur?

A.B. Məni sevdiyinə əminəm!..

Benzinsatanın qızı. Onda ta nə var ki?

A.B. Mən uzaqdayam...

Benzinsatanın qızı. Narahat olma. Bir şey sezsəm sənə yazaram. Çalışarsan, tədbir görüb əldən qaçırmayasan. Gedirəm xəstənin yanına.

A.B. Mən də gedirəm.

Benzinsatanın qızı. O yatıbdır.

A.B. Hakim evdədirmi?

Benzinsatanın qızı. Öz kabinetindədir. Komisyonçu və boksçu oradadırlar.

A.B. Yəqin ki, seçkilər barəsində danışirlar...

Benzinsatanın qızı. Çox güman.

A.B. Axşam boşsan?

Benzinsatanın qızı. Nə var ki?

A.B. Üçlükdə kinoya gedərik.

Benzinsatanın qızı. Onun dediyi söz yadımdadır mı? “Şoferin yanında iki qadının oturduğu xoşuma gəlmir”. Mənim də xoşuma gəlmir. (*Kədarli-kədarli gülümsünüb gedir.*)

A.B. bir müddət səhnədə o baş-bu başa gəzinir, saatına baxır, yenidən gəzinməyə başlayır. Yerdə bir avtoruçka görüb tez qaldırır və cibinə qoyur, sonra yenə də gəzinir. Hakimin qızı və aptekçinin oğlu daxil olurlar.

Aptekçinin oğlu. O... A.B. ...

Hakimin qızı. Nə vaxt gəlmisən? Bəs niyə xəbər vermə-misən?

A.B. Nə olar, belə gəlmək pisdır?

Hakimin qızı. Yox... Əgər mən bilsəydim... Biz bilsəydik, səni qarşıladır...

Aptekçinin oğlu. Şəhərimizin fəxrini, hava qüvvələrinin gələcək qəhrəmanını vağzalda orkestr və gül-çiçəklə qarşıladır...

A.B. Bir qədər səbr elə. Elə o cür də qarşılayacaqsınız.

Aptekçinin oğlu. Allah eləsin. (*Hakimin qızına.*) Mən gedim hakimin yanına. Yəqin bizimkilər də oradadırlar. Mənim onunla bir yarım saatlıq işim var. Sonra da...

A.B. Sonra nə?

Hakimin qızı. Gedəcəyik rəqsə.

Aptekçinin oğlu istehza ilə A.B.-yə göz vurub gedir.

A.B. Demək, rəqsə gedəcəksiniz?

Hakimin qızı. Mən bilmirdim ki, sən gələcəksən.

A.B. Sən bir dəfə də olsun bu əclaf haqqında mənə yazmamısan.

Hakimin qızı. Di gəl, məni öp. Bəs darıxmamısan? Düz yarım ildir ki, görüşməmişik.

A.B. Beş ay, iyirmi gün. Bizim ayrılığımızı mən günlərlə sayıram.

Hakimin qızı. Bəs niyə məni öpmürsən?

Öpüşürlər.

A.B. Sən ananın xəstəliyi barəsində də mənə yazmamısan.
Hakimin qızı. Hardan bildin? Hə, demək görüşmüşünüz?
Qız deyil, qanadsız mələkdir!

A.B. Nə üçün mənə yazmamısan ki, anan xəstədir?

Hakimin qızı. Niyə yazaydım?

A.B. Aptekeçi oğlunun seçkiqabağı kompaniyanın başında durması barədə də heç bir şey yazmamısan...

Hakimin qızı. Atamın əvəzinə öz namizədliyini irəli sürmək istəyirdin?

A.B. Aptekeçinin ölümü barədə də yazmamısan.

Hakimin qızı. Sən onu dirildəcəkdin? Hər məktubda mən sənə ən mühüm məsələdən – sənə olan məhəbbətimdən yazmışam.

A.B. Mən sənə atanla danışacağam.

Hakimin qızı. Nə barədə?

A.B. Hamıdan, hətta öz valideynimizdən belə sənənlə evlənmək qərarına gəldiyimizi gizlədirik... Məncə bu...

Hakimin qızı. Biz heç kəsdən heç bir şey gizlətmirik. Ancaq mən belə hesab edirəm ki, yalnız mənə və sənə aid olan bir işi başqalarının, o cümlədən mənim ata-anamın bilməsinin mənası yoxdur.

A.B. Benzinsatanın qızına ki demisən.

Hakimin qızı. Ondan gizlətmək mənim tərəfimdən vicdansızlıq olardı.

A.B. Bəlkə də sən haqlısan. Amma, hər halda mən sənənin ata-ananla danışmaq istəyirəm.

Evdən çıxıntı səsi eşidilir.

Hakimin qızı. Ana! *(Bir-birlərinə baxırlar.)* Mən istərdim ki, xəstələnmədən, qocalmadan ürək partlamasından öləydim... *(Qışqırtı yenə də eşidilir. Onunla içəri getmək istəyən A.B.-ni dayandıraraq.)* Sən getmə. Mən bilən o istəməz ki, sən onun necə əzab çəkdiyini görəsən. *(Qaçır.)*

Çıxıntı davam edir. Hakim, komisiyonçu, aptekeçinin oğlu və boksçu tələsik içəridən çıxırlar. Hakim qızının dahnca gedir.

Boksçu. A.B.!. .

Komisiyonçu. Məktəbi bitirdin?

A.B. Yox! Hələ bir ilim var.

Boksçu Bir ildən sonra baş serjantsan. Eləmi? Hə?

Aptekçinin oğlu. General olacaq.
 Komisyonçu. Bəlkə biz də xəstənin yanına gedək?
 Aptekçinin oğlu. Bəyəm həkimsən?
 Komisyonçu. Yazıq, çox əzab çəkir...
 Aptekçinin oğlu. O da xəstələnməyə vaxt tapdı.
 A.B. Sizlərdən qələm itirən yoxdur ki?
 Komisyonçu. Sadə qələm?
 A.B. Platin perolu avtomat qələm.

Boksçu, komisyonçu və aptekçinin oğlu ciblərini yoxlayırlar.

Boksçu. Deyəsən, mən itirmişəm.
 Aptekçinin oğlu. Qələmi göstər.
 Komisyonçu. Sən tapmısan?
 A.B. Ciblərinizə yaxşı baxmısınız? Heç kəs öz qələmini itirməmişdir. Hamının qələmi öz yerindədir.
 Boksçu. Sən bizimlə oyun oynayırısan? Hə? Oynayırsan?
 A.B. Mən platin perolu bir qələm tapmışam. Mənim oldu.
 Komisyonçu. Bəlkə hakim itiribdir?..
 A.B. Elə olsa qaytararam.
 Boksçu. Uçmağa başlamısanmı?
 A.B. Başlamışam.
 Boksçu. Gündə neçə saat uçursan?
 A.B. Sənə nə var?
 Boksçu. Sirdir?
 A.B. Yox.
 Boksçu. Deyəsən, dalaşmağa bəhanə axtarırsan.
 Aptekçinin oğlu. Elə bilir ki, daha adam olubdur.
 Boksçu (A.B.-yə). Dava salmaq istəyirsən? Hə? İstəyirsən dava salasan?
 Komisyonçu (A.B.-yə). Bilmirəm, Napoleonmu, ya Franklinmi deyibdir ki, soldat nankor olmamalıdır. Başa düşdünmü? Nankorluq heç kəsə yaraşmaz: nə soldata, nə kişiyyə, nə də qadına.
 A.B. Başa düşmürəm.
 Komisyonçu. Səni kim adam elədi? Hakim. Bəs onu kim adam edəcək? Biz. (*Aptekçinin oğlunu və boksçunu göstərir.*) Bu, o, onlar. Biz it kimi dilimizi çıxardıb bu yeşikdən o yeşiyə qaçmasaq, görüm onu necə seçəcəklər. Bizə qarşı çıxsan, ona qarşı çıxmış olursan. Bir də ki... yaxında... (*Aptekçinin oğluna.*) Deyimmi?

Boksçu. De.

Komisionçu (*aptekinin oğlunu göstərərək*). Onun kürəkəni olacaq.

A.B. Kim? Necə?

Komisionçu. Dişi aslanın sevgisinə etibar etmək olarmı? O aslandır, əzizim. Bu gün istər səni yeyər, sabah isə başqasını.

Boksçu. Sonra da mən.

Aptekin oğlu. Sən qorxma. Mən vəhşi heyvanı qəfəsdə saxlamağı bacarıram. (*A.B.-yə.*) Mən səni toya çağıraram. Qayınatam sənin rəisindən icazə alar, gələrsən.

Hakim daxil olur.

Hakim. Morfi vurdular. Yuxuladı. (*A.B.-ni görür.*) A, gəlmisən!

A.B. Mənim sizə bir sualım var.

Hakim. Sonra soruşarsan.

Aptekin oğlu. Məncə xəstəxanaya aparmaq lazımdır.

Hakim. Əlbəttə. Amma özün bilirsən də, istəmir.

Aptekin oğlu. İstədi, ya istəmədi... Şəhərdə onsuz da dedi-qodu gedir ki, hakim arvadını xəstəxanaya qoymaq istəmir. Deyirlər, ona görə qoymur ki, xəstəxanada pis baxırlar.

Hakim. Yalan sözdür.

Aptekin oğlu. Yalan, ya doğru. Məsələ onda deyil. Xəstəxanaya pul buraxan kimdir? Bu dedi-qodu onun qulağına çatsa...

Komisionçu. Yaxşı düşməz...

Boksçu. Bir də qarşı tərəf qızınızın iki bazardır kilsəyə getmədiyini televizorda göstərdi. Bu bizə möhkəm bir zərbə oldu. Oldu, ya olmadı?

Aptekin oğlu. Əlbəttə. Amma biz də onları radioda...

Boksçu. Orası elədir... Sözüüm yoxdu.

Komisionçu. Yeri gəlmişkən, yaxşı olar ki, qızınız kilsəyə getsin. Kilsəyə getməyən bir qızın atası...

Boksçu. Belə çıxır ki, guya o qəsdən kilsəyə getmir...

Aptekin oğlu. Mən onunla danışaram. Qabaqca bu xəstəxana məsələsini qurtaraq.

Hakimin qızı daxil olur.

Boksçu. Bura bax, xanım qız, inadkarlığı, şıltaqlığı bir tərəfə qoy. Bazar günləri zəhmət çəkib kilsəyə gedəcəksən.

Hakimin qızı. Nə danışsan?

Hakim. Anan yuxuda ikən onu xəstəxanaya aparmaq lazımdır.

Hakimin qızı. Nə üçün?

Komisiyonçu. Orada daha yaxşı baxarlar.

Aptekçinin oğlu. Hakim arvadı öləcəksə, xəstəxanada ölməlidir. Şəhərin adamları onların xəstəxanasına etibar etməyən adamı hakim seçməzlər, quzum.

Boksçu. Seçməzlər. Seçərlərmi? Hə? Əlbəttə, seçməzlər.

Hakimin qızı. Anam öz evində ölmək istəyir. Onu rahat buraxın.

Hakim. Qızım, axı sən gerek mənə başa düşəsən... Mən heyvan-zad deyiləm ki... Amma nə etmək olar... gerek ananı birtəhər dilə tutasan. O, xəstəxanaya getməlidir.

Hakimin qızı. Ata!

Aptekçinin oğlu. Tərsliyin tutmasın, gülüm...

Hakimin qızı. Yum ağzını! (*Atasına.*) Səni hakim seçəcəklər, ya seçməyəcəklər, bu sənə öz şəxsi işindir. Amma anam harada oləcəyini özü seçəcəkdir.

Komisiyonçu. Ölən onsuz da ölüb gedəcək. O, gerek sağ qalan adamlara pislilik etməsin.

Hakimin qızı. Anamı zorla xəstəxanaya aparmayacaqsınız.

Hakim. Lazımsa aparacağıq. Xəstənin özü üçün də ora yaxşıdır. Qanundan çıxmaq olmaz.

Hakimin qızı. Ata!

Aptekçinin oğlu (*hakimə*). Siz gedin otağınıza. Uşaqlarla məqaləni başa çatdırın. Mən özüm onunla danışaram.

Hakimin qızı. Nə danışacaqsan?

Aptekçinin oğlu. Axı biz hazırlaşırıdız rəqsə gedək.

Aptekçinin oğlu işarə edir, A.B.-dən başqa hamı gedir.

A.B. Mənim də ona deməli bir-iki sözüm var.

Aptekçinin oğlu. Nə deyəcəksən, tez ol, de qurtar, sonra bizi tək burax.

A.B. Yaxşı. (*Hakimin qızına yaxınlaşır, uzun-uzadı üzünə baxır, əlini qaldırır ki, ona şillə vursun, lakin çəkinir, vurmur, əlini aşağı salır.*)

Hakimin qızı. Görürəm iradənizə sahib olmağı yaxşı öyrədiblər... Birinci dəfə xoşuma gəlməmişdi. İndi də, bu havada qalan

şillə xoşuma gəlmədi. Üzr istəyəcəksən? Keçən səfər istəmişdin.
(*Aptekçinin oğluna.*) Bu axmağa deyibsən ki, mən sənə ərə gedirəm?

Aptekçinin oğlu. Komisyonçu dedi.

Hakimin qızı. Yəqin ki, toyumuza da dəvət etmisən. (*Aptekçinin oğluna.*) Rədd ol buradan!

Aptekçinin oğlu. Acığın tutmasın, quzum.

Hakimin qızı (*qışqırır*). Rədd ol! Çıx get! Tamamilə get!

Aptekçinin oğlu. Qoy elə olsun. (*Hakim və başqalarının getdiyi otağa gedir.*)

A.B. Bağışla məni. Bəs niyə bu yalanı mənə dedilər?

Hakimin qızı. O qədər də yalan deyil.

A.B. Nə?

Hakimin qızı. O elə bilirdi ki, mən ona gedəcəyəm.

A.B. Niyə?

Hakimin qızı. Atam... axır vaxtlar...

A.B. Bəs axı...

Hakimin qızı. Axmaq, elə bilirdi ki, mən onu rədd edə bil-mərəm. Gözəl oğlandır. Əlbəttə... sən kim deyil...

A.B. Mənim nişanlım olduğunu unutmuşdun?

Hakimin qızı. Mən unutmamışdım, amma o, bunu bilmirdi.

A.B. Yadından çıxıb? Sən olmasaydın, mən onun qolunu qırırdım. Elə o gün biz sənə qərara gəlmişdik, o da orada idi.

Hakimin qızı. Şəhəri gün də bilirsən ki, şəhərdən çıxıb getdi. Birdə atası öləndə qayıdıb gəldi.

A.B. Sabah evlənirik.

Hakimin qızı. Axı biz qərara gəldik ki, sən məktəbi bitirən kimi!

A.B. Lap sabah!

Hakimin qızı. Nə mənası? Madam ki, sən mənə inanmırsan... Evlənsək də, mən səni aldatmaq istəsəm, aldadaram.

A.B. (*evə tərəf gedərək çağırır*). Cənab hakim! Cənab hakim!

Hakim daxil olur.

Hakim. Nə var? Niyə çağırırsan?

Hakimin ardınca boksçu, aptekçinin oğlu və komisyonçu daxil olurlar, gəlib hakimlə yanaşı dururlar.

A.B. Cənab hakim... Biz... Biz sizin qızınızla nişanlanmışıq.

Hakim. Mənim qızımla? Sən?

A.B. Bəli. Sabah da evlənirik.

Hakimin qızı. Sabah evlənməyəcəyik.

A.B. Sabah evlənəcəyik!

Boksçu. Olmazmı ki, nə zaman evlənəcəyinizi öz aranızda müəyyənləşdirib sonra başqalarına xəbər verəsiniz? Hə? (*Aptekçinin oğluna.*) Axı sən söz vermişdin ki, onu qəfəsə salacaqsan?

Komisiyonçu. Yaxşı yadımda deyil, bilmirəm, Napoleonmu, ya Franklinmi...

Hakim (*boksçuya və aptekçinin oğluna A.B.-ni göstərərək*). Bu sərsərinə atın bayıra!

Boksçu (*A.B.-yə*). Eşitdinmi?

A.B. (*əlini cibinə salır. Tapançanı, cibindən çıxarmadan onu dayananlara tərəf tuşlayır*). Kim yaxın gəlsə vuracağam.

Komisiyonçu. Görün bir, əsgərlikdə nələr öyrənmişdir?!

A.B. (*hakimin qızına*). Get!

Hakimin qızı. Mən anamın yanında qalıram. Mən olmasam onu zorla xəstəxanaya apararlar. Neçə ki, mən burdayam bunlar ona əl vura bilməzlər. Sən get! Məktub yazaram. Məktubla ən mühüm şeyi sənə yazaram.

Bu zaman benzinsatanın qızı da içəri girir.

Benzinsatanın qızı (*A.B.-yə*). Get! Mən də yazaram. Mənə inanmırsanmı?

A.B. Allah hamınızın bəlasını versin!

Benzinsatanın qızı. Sən mənə inanmırsan?

A.B. əlini cibindən çıxarmadan, geri-geri çökülərək çıxır. Səhnə qaranlıqlaşır. Qaranlıqda A.B.-nin səsi eşidilir.

Səs. O gecə məni polis idarəsinə çağırdılar.

Ön səhnə işıqlaşır. Arxitektör və arvadı məktubu oxuyurlar. Məktub arxitektörün arvadının əlindədir.

Arxitektörün arvadı. Hakimin qızı kimi sən birinə aşiq olsaydın necə olardı?

Arxitektör. Aşiq olmazdım. (*Saata baxır.*) Səkkizə on dəqiqə qalır.

Arxitektörün arvadı. İki səhifə qalıb. (*Məktubu oxuyur.*) “Həmin gecə məni polis idarəsinə çağırdılar”. (*Nəfəsini dərir.*)

Arxitektör. Əzizim, ver məktubu mənə. Birnəfəsə oxuyub qurtarmaq lazımdır.

Arxitektörün arvadı. Səkkizə on dəqiqə qaldığına görəmi?

Arxitektör. Bilmirəm. Bəlkə də. Ver mənə... (*Məktubu alıb oxuyur.*) "Çağırıldı polis idarəsinə".

Ön səhnə qaranlıqlaşır. Səhnə işıqlanır. Komissar və A.B. səhnədədirlər.

Komissar. Hakim mütləq yenidən seçiləcəkdir.

A.B. Ola bilər.

Komissar. Səni o, adam elədi.

A.B. Mənə kömək etdiyini inkar etmirəm.

Komissar. Sən artıq əvvəlki A.B. deyilsən. O qədər də...

A.B. Özümə güvənməyim?

Komissar. Başını beləyə salmaq istəmirsənsə...

A.B. Mən nə etməliyəm, cənab komissar?

Komissar. Tətil vaxtında belə, buraya gəlmə.

A.B. Bu qədər?

Komissar. Qızı da burax, getsin.

A.B. Boksçu bir dəfə bir əhvalat danışmışdı... Gərək ki, burada bir italyan tornaçısını...

Komissar. Hava qüvvələrimizə mənsub olanlara bizim hörmətimiz var, cənab A.B. Ancaq mən onu demək istəyirəm ki, qız sən güman etdiyin kimi deyildir...

A.B. Nə dedin?

Komissar (*stolun yəşiyindən bir dəstə şəkil çıxarıb A.B.-yə uzadır*). Al, bax.

A.B. Şəkillərə baxır. Rəngi dəyişir.

Görürsənmi, aptekçinin oğlu necə bağrına basmışdır?

A.B. Yalandır.

Komissar. Bunlar yalan ola bilməz. Sən hələ buna bax. Lap altdakına. Tanımadınmı? Nişanlın boksçu ilə dodaq-dodağa öpüşür. (*Özünü itirmiş A.B.-nin əlindən şəkilləri alıb yəşikdə gizlədir.*) Əl çək getsin bu şortudan.

A.B. Bunlar sənə necə düşüb? Kim çəkib?

Komissar. Polis idarəsi hər şeyi görür, amma necə gördüyünü demir. Polis idarəsi hər şeyi eşidir, amma üzə vurmur.

A. B. Onlar saxtadır, uydurmadır... Axı sən nə üçün mənim qızdan əl çəkməyimi istəyirsən?

Komissar. Mənə nə var, istəyirsən get hakimin lap arvadı ilə yat. Atası tələb edir ki, sən qızı rahat buraxasan.

A. B. Şəkilləri ver mənə.

Komissar. Mənə bax, cavan oğlan, harada və kimin qarşısında olduğunu bilirsənmi?..

A. B. Şəkilləri mənə ver. (*Komissarın üstünə gedir.*)

Komissar. Geriyə! (*Mehribanlıqla gülür.*) Dəlilik eləmə. (*Qapını döyürlər.*) Gəlin.

Komisiyonçu daxil olur.

Komisiyonçu. Ağıllı adamlardan biri, bilmirəm, Napoleonmu, ya Franklinmi deyib, yaxşı yadımda deyil, polis komissarının yanına girdikdə komissarı gülər üzlü, onun qarşısında dayanmış adamı acıqlı görsən, bil ki, on dəqiqədən sonra gülər üzlü komissar, qarşısındakı acıqlı adamı həbs edəcəkdir.

A. B. Məni həbs etməyə heç kəsin ixtiyarı yoxdur.

İt hürə-hürə gəlir.

Komisiyonçu (*iti göstərərək*). Bir dəqiqə də məndən aralanmır. Yarım saat əmr verməsəm, bağı çatlar... Ölür ki, mən əmr verəm, o da yerinə yetirə... Əl üstə dur! Sağ pəncəni yuxarı! Beləcə dur! (*Komissara.*) Bu kağızlara baxın. (*Komissarın stolunun üstünə bir dəstə kağız qoyur.*) Mən gözdən keçirmişəm.

Boksçu qapıda görünür.

Boksçu. Mən də baxmışam. Hətta lazımı yerinə raport da yazmışam...

Komissar. Göndərmisən?

Boksçu. Sabah səhər. Amma hərif casusluq edən adama o qədər də oxşamır a? Oxşayır? (*Komisiyonçuya.*) Sən necə bilirsən?

Komisiyonçu. Dəlillər güclüdür...

A. B. (*boksçuya*). Sən öz şəkillərini görmüsənmi?

Boksçu. Hansı şəkillər?

Komissar. Hakimin qızı ilə necə...

Boksçu gülür.

A. B. Nəyə gülürsən?

Boksçu. Niyə gerek gülmüyüm? Ağlayım, hə? Deyirsən, ağlayım?

Komisiyonçu. Mən sənin yerinə olsaydım...

Boksçu (*iti göstərərək, komisiyonçuya*). Buna deynən ta əllərini yerə qoysun, kifayətdir.

Komisiyonçu (*itə*). Uzan! Uzan!

İt yerə uzanır.

Afərin!

Komissar (*komisiyonçunun ona verdiyi kağızlara baxır*). Bu kağızlar bəzi adamları maraqlandıra bilər.

Komisiyonçu. Sənin öz işindir. Mən gətirdim, kefin hara istəyir, ora da yolla.

Boksçu. Dedim ki, sabah səhər raportu göndərirəm. (*İtə və komisiyonçuya baxır*.) Heyvana əzab verirsən. De, qoy qarnı üstə çevrilsin.

Komisiyonçu (*itə*). Qarnı üstə uzan! Qarnı üstə!

Komissar (*komisiyonçunun gətirdiyi kağızlardan birini A.B.-yə göstərir*). Bu yeri tanıyırsan? Haranın planıdır?

A. B. (*vərəqəyə baxır*). Bizim aerodromdur.

Boksçu. Sizin aerodromun planı kitab mağazalarında satılır? Hə? Satılır?

Komissar (*A.B.-yə bir kağız da uzadır*). Bəs bu nədir?

A. B. (*kağıza baxaraq*). Bizim kursantların siyahısıdır. Bunlar sizdə hardandı? Bu nə işdi, belə?

Komisiyonçu. Sənin çamadanından tapılmışdır.

A. B. Mənim çamadanımdan? Kim tapıb?

Komisiyonçu (*boksçunu göstərərək*). Onunla mən.

A. B. Yalandır. Siz onu mənim çamadanımdan tapa bilməzsiniz. Bir də, nə haqla siz mənim çamadanımı açmısınız?..

Komissar. Bunları kimin üçün çamadanına qoyduğunu sən başqa yerdə izah edərsən.

A. B. Mən casus deyiləm. Siz bunu mənim çamadanımdan tapa bilməzsiniz... Mən... Siz... Siz məndən nə istəyirsiniz?

Boksçu (*komisiyonçuya iti göstərərək*). Qarnı üstə yatdığı bəsdır. Əmr et, qoy qulluğunda dursun.

Komisyonçu (*itə*). Əl üstə dur! Əl üstə dur! Dedim ki, əl üstə dur!

İt əl üstə durur.

(*A.B.-yə*) Bəlkə sənin çamadanından tapılıb, bəlkə də tapılmayıb, bəlkə sən casussan, bəlkə də casus deyilsən, bunlar bizim işimiz deyil. (*Komissarı göstərərək.*) O indi səni həbs edəcək. (*Boksçunu göstərərək.*) Bu da lazımı yerə bu gün raport göndərəcək. Orada səni sorğu-sual edəcəklər, ya təmizə çıxarsan, ya da çıxmazsan.

Boksçu (*A.B.-yə*). Amma casusluqda şübhələnen adam hərbi hava qüvvələrində xidmət edə bilərmə? Hə? Bilərmə?

Komissar. Sən yenə də fürsəti əldən buraxdın. Həm də soyub-soyub quyruğuna çatan bir zamanda.

A.B. Siz məndən nə istəyirsiniz?

Komissar. Bizim istədiyimiz bir şey yoxdur. Amma orada...

A.B. Nə etməyimi istəyirsiniz?

İt artıq əl üstə dayanmamışdır.

Komisyonçu. Köpək oğluna bax. Daha əl üstə durmaq istəmir. Dur görün!

Boksçu (*A.B.-yə*). Barı bu it qədər də ağıl yoxdur, düz demirəm?

Komissar. Özün də gözünlə gördün ki, qız sənə görə deyil.

Boksçu. Bizə görür.

Komissar. Sabah, səhər tezdən, heç kəsə görünmədən çıxıb gedərsən öz aerodromuna. Daha heç kəsə məktub-filan da yazmzsan.

Boksçu. Toylarına çağırırsalar da gəlməzsən.

Komissar. Çamadanından da heç kəs, heç nə tapmamış olur.

Boksçu. Anladınmı? Hə?

Komissar. Ya həbsxanaya, yaxud yenə də nəcis daşıyacaqsan.

Komisyonçu. Yaxud da pilot olacaqsan.

Komissar. Üçündən birini seç.

Səhnə qaranlıqlaşır. Ön səhnə işıqlaşır. Arxitektör
və onun arvadı.

Arxitektörün arvadı (*oxuduğu məktubu bir an dizinin üstünə qoyaraq*). Sən bilən A.B. nəyi seçər?

Arxitektör. Təyyarəni.

Arxitektörün arvadı. Doğrudur. Bəs sən nəyi seçədin?

Arxitektör. Düzü bilmirəm... Yalan demək istəmirəm, amma yəqin ki, həbsxanani, ya da nəcis daşımağı. "Yəqin" deyirəm, ona görə ki, bilmirəm, eyni şəraitə düşsəm nə bilmək olar... Axırını oxu görək.

Arxitektörün arvadı (*məktubu oxumağa davam edir*). "Səhərişi gün aerodroma qayıtdım. Altı aydan sonra bir axşam gənc bir qızın mənimlə görüşməyə gəldiyini dedilər. O idi. Bir kəlmə belə danışmadan aerodromun kənarındakı meşəyə qədər getdik. Birdən o boynuma sarıldı..."

Ön səhnə qaranlıqlaşır. Səhnədə, axşam aləqaranlığında meşədə hakimnin qızı A.B.-ni qucaqlayıb ağlayır.

Hakimin qızı. Anam xəstəxanada öldü... Güclə apardılar. Yəqin eşitmişən, atamı yenə hakim seçdilər... Niyə məktub yazmırdın? Bilirəm, hamısını bilirəm... Niyə səni axtarmırdım, hə? Anam can üstə olanda hər kəsi, hətta səni belə görmək istəmirdim. Yazıq necə də əzab çəkdi... O əzabın qarşısında nə sən, nə mən, nə də bizim münasibətimiz bir şey... (*Yenə də ağlayır.*)

A.B. Ağlama.

Hakimin qızı. Yorulmuşam. (*Yerə oturur.*) Altı aydan sonra sən pilotsan. Altı aydan sonra mən sənin arvadın olacağam. Qorxma. Onlar bir şey edə bilməzlər. Otur yanımda. (*A.B. onunla yanaşı oturur.*) Yoxsa, artıq məni sevmirsən? Doğrudanmı, fotosəkillərə inandın? Onların hamısı düzəltmə idi. Atam seçilməsin deyə qarşı partiyanın düzəltdiyi kələklər idi. Niyə məni öpmürsən? (*A.B. onu öpür.*) Altı aydan sonra sənin bir arvadın olacaq. Amma qısır bir arvadın... (*A.B.-ni qucaqlayıb öpür.*) Həkimlər deyirlər ki... Bilmirəm, hardan ağıma gəldi, özümü həkimə göstərdim. Həkimlər... Ölümədən, anamın canını dəhşətlə alaraq gözlərimin önümdə dolaşan ölümədən elə qorxdum ki... Həkimlər məni müayinə etdikdən sonra dedilər ki, uşaq doğa bilmərəm. Bilmirəm, nə dediyimi başa düşdünmü? Ona görə yox ki, qısıram, ona görə ki, çanağım dardır və bir də...

A.B. (*onun dodaqlarından öpüb sözünü kəsir*). Mən səni istəyirəm.

Hakimin qızı. Ata ola bilmədiyinə görə əzab çəkməyəcəksənmi?

A.B. (*onu qucaqlayır*). Mən səni istəyirəm.

Səhnə qaranlıqlaşmağa başlayır.

Hakimin qızı. Al məni... ancaq... ehmallı ol... həkimlər deyirlər ki...

A.B. Cəhənnəm olsun bütün həkimlər!

Səhnə qaranlıqlaşır. Ön səhnə işıqlaşır. Arxitektör və onun arvadı.
Məktub arxitektörün əlindədir.

Arxitektör. Yarım səhifə qalıb. Bizim saatımız deyəsən bir az qabağa gedir.

Arxitektörün arvadı. Bizim saatımız?

Arxitektör. Səkkiz...

Arxitektörün arvadı. Nə olsun?

Arxitektör (*məktubu oxuyur*). "Saat səkkiz tamamda hər şey bitmiş olacaq"...

Arxitektörün arvadı. Yenə başladı... Bizim saat doğrudan da on beş dəqiqə irəlidir... Dünəndən fikir vermişəm.

Arxitektör. Demək, hələ on beş dəqiqə vaxtımız var.

Arxitektörün arvadı. Nə on beş dəqiqə? Nəyə vaxtımız var?

Arxitektör. Bilmirəm... Mən nə bilim? Bu yarım səhifəni də oxuyub qurtarsaydıq...

Arxitektörün arvadı. Elə axırncı sətri oxu, qurtarsın getsin...

Arxitektör. Bəs sən niyə oxumadın?

Arxitektörün arvadı. Allah xatirinə, indi mübahisə vaxtı deyil. (*Saata tərəf gedir.*)

Arxitektör. Hara gedirsən?

Arxitektörün arvadı. Saatı düzəltməyə.

Arxitektör. Dayan. (*Telefonda bir nömrə yığıb qulaq asır.*)
Səkkizin tamamına on beş dəqiqə qalıb.

Arxitektörün arvadı saatı səkkizə on dörd dəqiqə qalmış kimi düzəldir.

On dörd dəqiqə yox, on iki dəqiqə, indi yarım dəqiqə keçdi, demək, on bir dəqiqə yarım...

Arxitektörün arvadı (*saatı səkkizə on bir dəqiqə qalmış düzəldir*). Yarım dəqiqə də mənim hesabıma. Oxu görək.

Arxitektör (*məktubu oxuyur*). “Uşağa qaldı...”

Arxitektörün arvadı. Başa düşmədim...

Arxitektör. Başa düşməməli nə var ki, hakimin qızı uşağa qalıb.

Arxitektörün arvadı. Vay, Vay, nə pis iş olub. Axı o doğa bilməz... Ona deyiblər ki...

Arxitektör. Boş-boş danışmaqdan, quzum, qulaq assan yaxşıdır... Qulaq as qurtaraq.

Arxitektörün arvadı. Sən məni az öyrət...

Arxitektör. Bağışla, əzizim. Qulaq as. (*Məktubu oxuyur.*) “Az qaldım dəli olam. Bilmirdim nə edim. Mən həkimlərə inanmırdım”.

A.B.-nin səsi. Heç cürə inana bilmirdim ki, sağlam, idmançı bir qadın uşaq doğa bilməsin. Uşağı saldırmağa razı olmadım. Onu dilə tutdum. Saldırmadı. Uşaq qaldı. Biz evləndik.

Ön səhnə qaranlıqlaşır. Arqan çalınır. Səhnə işıqlaşır. A.B. pilot formasında, hakimin qızı isə gəlinlik libasında səhnədən keçirlər. A.B. qızın qoluna girmişdir. Baqqalın oğlu – gonbul və benzinsatanın qızı da onların ardınca gəlir.

A.B.-nin səsi (*davam edir*). Şahidlərimiz benzinsatanın qızı ilə baqqalın gonbul oğlu idi.

Dörd nəfərin hamısı çıxır. Ön səhnə və səhnə tamamilə qaranlıqdır. Arqan susur.

A.B.-nin səsi (*qaranlıqda davam edir*). Pilotluq diplomu aldığım həftənin axırında benzinsatanın qızından məktub gəldi ki, “Arvadın xəstəxanadadır, durma, gəl”.

Səhnə işıqlaşır. Bir tərəfdə xəstəxana çarpayısında hakimin qızı yatır, o biri tərəfdə isə benzinsatanın qızı xəstə baxıcısı geyimində A.B. ilə söhbət edir.

A.B. Xəstəni yaracaqlarını niyə mənə xəbər vermədiniz?

Benzinsatanın qızı. Bağırma. Özü istəmədi.

A.B. Bu cərrahiyyə əməliyyatının adına nə dedin?

Benzinsatanın qızı. Kesar kəsimi... Qarnını yarıb uşağı çıxardılar.

A.B. Aman Allah... mən dəli olacağam... Bəs uşaq?

Benzinsatanın qızı. Ölü oldu.

A.B. Kaş, heç yerli-dibli olmayaydı. Sən niyə məni onun yanına buraxmırsan?

Benzinsatanın qızı. Əvvəlcə sən bir şeyi bilməlisən...

A.B. Nəyi?

Benzinsatanın qızı susur.

Mən nəyi bilməliyəm?

Benzinsatanın qızı susur.

Di de görək...

Benzinsatanın qızı. Bağırma...

A.B. Niyə cavab vermirsən? Niyə? Mən nəyi bilməliyəm? Bilirəm... Bilirəm... Öləcəkdir...

Benzinsatanın qızı. Əməliyyat yaxşı keçdi. Sonra naməlum bir səbəbə görə...

A.B. O öləcəkdir... Onu mən öldürdüm... Bəs hardadır? Yalvarıram sənə, apar məni onun yanına... Mən onu öldürdüm...

Benzinsatanın qızı. Gedək.

A.B. və benzinsatanın qızı palataya daxil olurlar. Rəngi qaçmış, sifətində həyat əlaməti olmayan hakimin qızı gözləri yumulu halda hərəkətsiz uzanmışdır.

A.B. (*dəhşət içərisində*). O ölmüşdür!

Benzinsatanın qızı (*xəstənin nəbzini yoxlayır*). Yox.

A.B. Yatıb?

Benzinsatanın qızı (*xəstənin üstünə əyilərək*). Bax, gör kim gəlib...

Hakimin qızı (*pıçıltı ilə*). Mən gözlərimi açə bilmirəm. Bəs niyə o mənim yanıma gəlmir?

A.B. (*xəstəyə yaxınlaşır*). Mənim canım... (*Onun əlini əlinə alıb diz üstə çökür.*)

Hakimin qızı (*pıçıltı ilə*). Mən gözlərimi açə bilmirəm... Sən məni eşidirsənmi?

A.B. (*göz yaşlarını güclə boğaraq*). Eşidirəm. Çox yaxşı eşidirəm... Nəyə görə eşitməyim...

Hakimin qızı. Mən gözlərimi açmalıyam. Mən səni görməliyəm... Necə olur olsun səni görməliyəm... Kömək elə, gözlərimi açım! (*Benzinsatanın qızı onun göz qapaqlarını qaldırır.*) Sağ ol... Anamın gözlərini sən qapadın, mənim gözlərimi də sən...

Benzinsatanın qızı. Dəli-dəli danışma... Mən sənin gözlərini bağlamıram, açıram...

Hakimin qızı. Yaxşı... sus... (A.B.-yə.) Necə də gözəlsən... yaraşıqlısan... daha heç kəsdən qorxmursan, elə deyilmi?

A.B. Qorxmuram.

Hakimin qızı. Artıq pilotsan?

A.B. Birinci dərəcəli.

Hakimin qızı. Birinci dərəcəli pilotun arvadı olmaq mənə nəşib olmadı... Taleyim...

A.B. Niyə belə danışırısan? Bir həftədən sonra xəstəxanadan çıxacaqsan.

Hakimin qızı. Sus. Yoruldum. Niyə ağlayırısan? Ağlama. Ağlayan kişilərdən xoşum gəlmir.

A.B. Bağışla məni... mən... mən...

Benzinsatanın qızı (A.B.-yə). Sən nə edirsən?

A.B. Mən nə edirəm? Nə edirəm? Mənim üzümdən... Ömrümün axırına qədər bu mənim...

Hakimin qızı. Sən nə dedin?

A.B. Pilotluq da, insanlıq da, dünya da cəhənnəm olsun... Səni mən bu hala saldım... Mən namussuz, iradəsiz...

Hakimin qızı (pıçiltı ilə). Sus... müqəssir... müqəssir... sən deyilsən...

A.B. Mənəm.

Hakimin qızı. Yox... Sən müqəssir...

A.B. Səni bu günə mən saldım...

Hakimin qızı. Özünə əzab vermə... Uşaq...

A.B. Sən onu istəmirdin...

Hakimin qızı. Uşaq... başqasındandır...

A.B. Nə?

Hakimin qızı. Uşağın atası sən deyilsən.

A.B. Yalandır!

Hakimin qızı. Sən deyilsən, özünə əzab vermə.

A.B. Sən qəsdlə belə deyirsən! Sən məni aldadırısan! (Onu silkələyir.) Məni vicdan əzabından qurtarmaq üçün qəsdən yalan danışırısan...

Benzinsatanın qızı (A.B.-ni kənara çəkərək). Sən nə edirsən? Dəli olmusan, nədir?

A. B. Burax məni. O yalan danışır. Yalan!.. (*Hakimin qızı gözlərini yumur.*) Gözlərini aç. Mənim gözlərimə bax. (*Onun göz qapaqlarını qaldırır, lakin gözlər yenidən örtülür. Benzinsatanın qızına.*) Mən onun gözlərini açə bilmirəm...

Benzinsatanın qızı (*hakimin qızının üstünə əyilir, onun nəbzini yoxlayır*). İndi daha mən də açə bilmərəm.

A. B. Nə? (*Yıxılır.*)

Səhnə qaranlıqlaşır. Ön səhnə işıqlaşır.

Arxitekturun arvadı. Pərvərdigara, pərvərdigara... O, əlbəttə, yalan danışmışdır!

Arxitektör (*məktubu oxumaqda davam edərək*). “O, əlbəttə, yalan demişdi, amma bəlkə də... bəlkə də... Yox... Ölüm ayağında o, niyə yalan danışsın?..”

A. B.-nin səsi. Demək, onu mən öldürməmişəm?.. Bəs kim öldürüb? Kiminlə məni aldatmışdı? Kiminlə?

Kar daxil olur.

Kar. Bağışlayın. Qapı açıq idi. Əgər acığınız tutubsa, məni söyə bilərsiniz, onsuz da heç bir şey eşitmirəm. Yenə divara dönmüşəm. Arvadım gördü ki, əsəbiləşirəm, getdi univermaqdan mənə təzə mikrofon alıb gətirsin. Amma qapının açarı məndə qalıb. Kar sarsağın əlindən yəqin acıqlanmışınız? Söyün, ürəyiniz boşalsın. Lap üzümə söyün. Eşitməyəcəyəm. Mən sizi tərbiyəli və ləyaqətli adamlar kimi tanıdığımıza görə elə biləcəyəm mənə yaxşı sözlər deyirsiniz. Budur, açarlar qalıb məndə, evə qayıtsam qorxuram, quzum gəlib əbəs yerə qapını döyə. Lap qapını sındırsa da, mən eşitməyəcəyəm. Razi olsanız mən onu burada gözlərəm. O, qapını döyüb-döyüb, sonra da bura gələcək. Ta təzə bir ideyam yoxdur. Yorulmuşam. Burada oturmaq olarmı? (*Pianonun qarşısındakı girdə stulda əyləşir*). Siz öz işinizdə olun. Elə bilin ki, heç mən burda yoxam. Siz mənimçün iki balıq kimisiniz. Akvariumda olan iki sevgili balıq. Mən səsimi çıxarmasam sizin üçün elə bil ki, bir kötüyəm. Daha susuram. Kötüyə dönürəm.

Arxitektör. Onun yanında nəse...

Arxitekturun arvadı. Zərər yoxdur, oxu, o eşitmir. Qoy lap eşitsin. Oxu.

Arxitektör (*oxuyur*). “Demək onu mən öldürməmişəm!.. Bəs kim öldürüb?.. Kiminlə məni aldatmışdı? Kiminlə?”

Ön səhnə qaranlıqlaşır. Səhnə işıqlaşır. A.B. başını əlləri ilə tutaraq skamyada oturmuşdur. Boksçu onun yanından keçir. A.B. boksçunu gören kimi sıçrayıb ayağa qalxır.

A.B. Salam.

Boksçu. Salam, pilot... Bu nədir? Hələ də matəmdəsən? Əlbəttə, elə arvadı dörd gündə unutmaq olmaz. Deyilmi? Unutmaq olmaz?

A.B. Doğrudur...

Boksçu. Nə vaxt hissəyə qayıdırsan?

A.B. Sabah.

Boksçu. Yaxşı olar. Havada, buludların arasında bəlkə dərdini tez unuda bildin.

A.B. Bəlkə də.

Boksçu. Salamət qal, A.B.

Boksçu A.B-nin əlini sıxır; o isə cavab vermir. Boksçu çıxıb gedir.

A.B. onun ardınca qaçır.

A.B. Dayan!

Boksçu. Nə var?

A.B. Mən səndən bir şey soruşmaq istəyirəm...

Boksçu. Soruş.

A.B. Hmm...

Boksçu. Nə?

A.B. Sən də yatmışan?..

Boksçu. Mən də yatmışam? Kiminlə yatmışam?

A.B. Hmm... Səndəmi, mənim arvadımla yatmışan?

Boksçu (*gülür*). Əvvəla, ölünün barəsində belə danışmaq yaxşı deyil. İkincisi də belə şeyi ərə deməzlər. (*Gülür.*) Hə?

A.B. Sən onunla yatmışan? Nə zaman?

Boksçu. Dəli-zad olmamısan?..

A.B. Bu nə vaxt olub? (*Boksçunun yaxasından yapışır.*)

Boksçu. Burax! (*Dartınıb A.B.-nin əlindən çıxır.*)

A.B. Yalvarıram sənə... əgər səndə bir damla insan qanı varsa de...

Boksçu. Üstümə düşmə. (*Gülür.*) Mənim əlim arvadının əlinə dəyməyib.

A.B. Yalan danışırısan!

Boksçu. Məni qızışdırma ha.

A.B. Sən yalan danışırısan.

Boksçu. Vuruşmaq istəyirsən?

A.B. (*skamyaya yxılır*). Yox! Məndə vuruşacaq hal yoxdur.
Boksçu. Onda ağzından çıxan sözü fikirləş, anladınmı?

Boksçu çıxıb gedir. Qarşı tərəfdən aptekçinin oğlu daxil olur.
A.B. onu görmür.

Aptekçinin oğlu (*əlini A.B.-nin çiyinə qoyur*). Bu nədir?
Sənə nə olub? Mən bilən parkda yox, qəbiristanlıqda, təzə qəbrin
üstündə ağlarlar...

A.B. Orada da ağlamışam.

Aptekçinin oğlu. Gözlərin göz deyil ki, qaynar bulaqdır!

A.B. Onu sənmi öldürdün?

Aptekçinin oğlu. Kimi?

A.B. Onun uşaq doğa bilməyəcəyini sən bilirdin?

Aptekçinin oğlu. Hə, o məsələ... hə, mən bilirdim.

A.B. Hardan?

Aptekçinin oğlu. O özü demişdi.

A.B. Nə vaxt?

Aptekçinin oğlu. Nə vaxt? Qoy yadıma salım... Deyəsən
anasının ölümündən sonra.

A.B. Nə üçün?

Aptekçinin oğlu. Bilmirəm... Elə belə, dedi də...

A.B. Yataqdaydınız?

Aptekçinin oğlu. Yox.

A.B. Nə vaxtdan bəri mənim arvadımla yatırdın?

Aptekçinin oğlu. Sənə kim dedi ki, arvadınla yatmışam?

A.B. O sənə demişdimi "ehtiyatlı ol"!

Aptekçinin oğlu (*gülür*). Yox, deməmişdi.

A.B. Onda mən sənə deyirəm! Ehtiyatlı ol! (*Onu döyür. Aptek-
çinin oğlu yxılır. A.B. onu ayağa qaldırır yenidən döyür, o yenə yıxı-
lır. A.B. əlləri ilə başını tutub skamyada oturur. Aptekçinin oğlu ayağa
qalxır.*) Rədd ol!

Aptekçinin oğlu gedir. Komissar və komisiyonçu daxil olurlar.

Komissar (*A.B.-yə*). Bir az da cəld tərpənsəydin, oğlanı cəhən-
nəmə vasil edəcəkdin.

Komisiyonçu. Bilmirəm, Franklinmi, ya Napoleonmu deyib,
yaxşı yadımda deyil: yumruğunun gücünü bilməyən adam başına
bəla açə bilər.

Komissar. Nə üstündə vuruşdunuz?

A.B. Arvadım onların hansı ilə yatırdı? Mənim arvadımı kim öldürdü? Mən? Yoxsa o? Bizim hansımız?

Komissar. Sən xəstəsən, oğlum. (*Mehribanlıqla.*) Özünü ələ al. Arvadım öləndə mən də düz altı ay özümə gələ bilmədim.

A.B. Arvadım kiminlə yaşayırdı? Sən polissən, polis hər şeyi bilir.

Komissar. Amma hər bildiyini açıb demir. Bildiklərimizin hamısını, xüsusən bu arvad-kəşi məsələlərini açıb desək, onda gerek şəhərdəki bütün ər-arvadlar qaçıb boşansınlar.

A.B. Kiminlə? Hansı ilə? Bəlkə də tanımadığım bir adamla?..

Komissar. Yaxşısı budur ki, get pivəxanaya, yaxşı-yaxşı iç, sonra get mehmanxanaya, sabah axşama qədər yıxıl yat, sonra da qayıt öz hissənə, əyləş reaktiv təyyarəyə, quyruqlu ulduz kimi uç. Bilirsənmi, Napoleon nə deyib? O deyib ki, "pilotlar..."

Səhnə qaranlıqlaşır. Ön səhnə işıqlaşır. Məktub arxitekturun əlindədir.

A.B.-nin səsi. Mən hissəyə qayıtdım, bir ay sonra da raport verərək xahiş etdim ki, məni Avropadakı bazalardan birinə, atom bombası ilə havada keşik çəkən bir təyyarəyə dəyişsinlər.

Arxitektör (*oxumağı davam etdirir*). "Bu məktub vaxtında əlinizə çatdısa görə bilərsiniz ki, ilk bombalı uçuşum sizin şəhərinizin üstünə olacaqdır və düz saat səkkiz tamamda..."

Bir müddətdir ki, kar narahat olmağa başlamışdır.

A.B.-nin səsi. Bombaları atacağam. Ondan sonra qiyamət qopacaqdır. Mən intiqam allahıyam. Mən hər şeyi darmadağın edən, günahların təmizlənməsini tələb edən bir allaham... Düz səkkiz tamamda... Siz əvvəlcə motorun gurultusunu eşidəcəksiniz... Əvvəlcə sizin şəhəriniz yox ediləcəkdir, sonra isə müharibə başlanacaq, bütün dünya darmadağın ediləcək... Əgər vaxtınız qalırsa, dua edin!..

Arxitektörün arvadı. Nə deyir? Qaç telefonla, bu saatca zəng vur. Oxumağı burax. Vaxtdır...

Arxitektör. Beş dəqiqə var.

Arxitektörün arvadı. Zəng vur!

Kar. Sizə nə olub?

Arxitektörün arvadı. Zəng vur!

Arxitektör. Hara zəng vurum?

Arxitektorun arvadı. Kim bilsin! Dedikləri doğrudursa havada.

Arxitektorun arvadı telefona qaçıb nömrə yığır.

Hara zəng vurursan?

Kar. Sizə nə olub, əzizim, xəstə deyilsiniz ki?

Arxitektorun arvadı. Allo! Hərbi missiyanın nömrəsini verin. Şöbə? Bilmirəm... Fərqi yoxdur... Hansı şöbə olur olsun...

Arxitektor (*telefonun dəstəyini arvadının əlindən alır*). Uçuşla məşğul olan şöbəni... Təşəkkür edirəm. (*Nömrəni yığır.*) Bura hərbi missiyadır? Nə dediniz? Kosmetika fabrikasındandır? Bağışlayın. (*Arvadına.*) Yəqin düz yığmamışam.

Kar. Bəlkə mən nömrəni bilirəm? (*Cibindən qrifel lövhəsini çıxarır*). Yazın bura!

Arxitektor (*nömrəni yığır*). Bura hərbi missiyadır? Bəli, bəli, mənə elə siz lazımsınız.

Uzaqdan təyyarə səsi eşidilir.

Arxitektorun arvadı (*pəncərəyə tərəf qaçır*). Təyyarə!

Kar onun ardınca qaçır.

Arxitektor. Görsənir? (*Telefondakına*) Sizinlə deyiləm.

Arxitektorun arvadı. Hələ heç nə görünmür.

Təyyarə gürultusu eşidilir.

Arxitektor (*telefondakına*). A.B., yeni bir pilot, atom bombası ilə uçan pilot... Mən bilmirəm, haradan uçar... Bu saat şəhərə bomba salacaqdır. Yox, mən dəli olmamışam... Doğru sözümdür! O məktub göndərilibdir... Gürultu yaxınlaşır... Siz eşitmirsiniz? Hamımız məhv olacağıq... Motor səsi! (*Arvadına.*) Dəstəyi asdılar.

Kar. Nə yekə təyyarədir! Sənişin təyyarəsinə oxşamır. Bu texnika çox qərribə şeymiş!

Arxitektorun arvadı (*ərinə sıxılaraq*). Mən gördüm... Uçar... Yaxınlaşır...

Təyyarə gürultusu yaxınlaşır. Saat vurmağa başlayır.

Bir...

Arxitektor. İki...

Kar. Mənə də deyin... Yazın bura. (*Qrifel lövhəsini uzadır.*) Niyə belə həyəcanlısınız?

Arxitektorun arvadı. Məni bərk qucaqla... Yox.

Saat vurmaqda davam edir, təyyarə gurultusu get-gedə yaxınlaşır.

Arxitektorun arvadı çığıra-çığıra özünü qapıya atır. Arxitektor dalınca qaçıb onu tutur.

Arxitektor. Hara?

Arxitektorun arvadı. Küçəyə! Metroya...

Kar. Aman, ya Rəbb! Görsən nə olub?

Arxitektor. Dayan! (*Saat altıncı dəfə vurur.*) Altı!

Arxitektorun arvadı (*ərinə qısıılır*). Yeddi!

Arxitektor (*arvadını bərk qucaqlayaraq*). Səkkiz...

Təyyarə gurultusu. Elə bil ki, təyyarə lap evin içindədir.

Qatı qaranlıq. Qadın qışqırtısı eşidilir.

Arxitektorun arvadı. Mən qorxuram!

Səhnə işıqlaşır. A.B. pilot mundirində daxil olur.

A.B. (*alçaq səslə*). Siz qapını açıq qoymuşdunuz.

Arxitektorun arvadı. A.B.!

A.B. (*elə həmin səslə*). Siz məni nə tanıdınız? (*Arxitektorun arvadına tərəf gedir. O, geri-geri çəkilir.*) Qorxmayın. (*Məktubun yerə səpələnmiş vərəqlərini görür, əyilib onları qaldırır. Həmin səslə, gülümsünməyə çalışaraq.*) Zarafat edirdim. Məni bağışlayın. Bu zarafat idi. (*Royala yaxınlaşıb məktub səhifələrini onun üstünə qoyur və girdə stulda əyləşir. Birdən qəti səslə.*) Yox, bu zarafat deyildi. Mən ata bilmədim. (*Bağırır.*) Mən uşaq arabalarına, çiçək səbətlərinə bomba ata bilmədim! (*Batıq səslə.*) Mən intiqam allahı olmağı bacarmadım. Amma başqa birisi olacaqdır... (*Klavişlərin üstünə yığılır, qüvvətli bir səs çıxır. Hönkürür.*)

Kar. O niyə ağlayır?

Pərdə

MÜNDƏRİCAT

Ön söz	4
--------------	---

ŞEİRLƏR

Yolçu, yolun Şərqə isə	15
Yağış	15
Yetimlik	16
Yaralı xəyalat	16
Yol mahnısı	18
Acların göz bəbəkləri	18
Anadolu	20
Rodos heykəli	24
Gözlərimiz	25
Şairin bir dəqiqəlik tənbəlliyi	26
İçimdəki qurd	27
Günəşi içənlərin türküsü	28
Sənət anlayışı	31
Yayından uçan ox	33
Yanar dağ	34
Şərq və Qərb	35
Həsret	37
Sakko və Vansetti	38
Xəzər dənizi	40
Bayramoğlu	41
Simvolist şairlərə bənzəyən bir dəliyə dair	43
Salxım söyüd	45
İyirminci əsrin sərgüzəştləri	46
Uşaqlara nəsihət	52
Orada tanış olduqlarım	52
Müqəddəs qarın	59
Qəbləttarix	59
Kəlkütə polis idarəsində	61
Yer üzündə bir insan	63
Provokator	64
Birinci cavab	65
Yarımqıq qalan bir bahar yazısı	67
Prometey, tütün çubuğumuz, gül, bülbul və sairə	70
Bir ayrılıq hekayəsi	70
İkinci cavab	71
Bəlkə mən	73
Sıradakı	74
Sıradakının ölümü	75
Yanmamış papiros	75
Nikbinlik	76

Dörd kişi və dörd şüşə	77
Kərəm kimi	78
Şübhə	79
Ərəfə	80
İxtilali-kəbir	81
On doqquz yaşım	82
Bənövşə, ac dostlar və qızıl gözlü yavru	86
Günəşin sofrasında oxunan nəğmə	87
Dəmir qəfəsdə gəzişən aslan	88
Səsini itirən şəhər	89
Vida	91
Xəbər	92
Mahnılarımız	92
Torpaqdan, oddan və dəmirdən	93
Şərimə dair	94
Xoş gəldin!	95
Dəniz quldurlarının mahnısı	96
Üç səlvə	97
Mavi gözlü dev, minnacıq qadın və xanım əlləri	97
Qarıma məktub	98
Əfvi-ümumi	100
Kamal Əhməd	101
Orxan Səlim	102
Dünya, dostlarım, düşmənlərim, sən və torpaq	104
Təlsiz Yusifin yolçuluğu	105
Zəfərə dair	106
İyirminci əsrə dair	107
Payız	108
Sən	108
Siz aydınlıqda eləcə durun	109
Sən yuxarıdasan	109
Axşam saat 9-10 şeirləri	109
Məktub	112
İçəridə bahar	112
Bu gün – bazar	113
Mən sənə aşiq olmaqla məşğulam	114
Rübai	115
Dizə qədər qarlı bir gecə	115
Ölümə dair	117
Dəvət	119
Mən həbs olunandan bəri	119
Sonu yaxşıqla bitən kitablar	121
Yaşamaq haqqında	122
Rübai	123
Demək belə, Laz İsmayıl!	123

İbrahim Balabanın "Həbsxana qapısı" tablosu	
üstünə söylənmişdir	124
Angina pectoris	125
Mən mən	125
Əllərinizə və yalana dair	126
Dünyanın ən yazıq məxluqu	127
Dünya, dostlarım, düşmənlərim, sən və torpaq	128
Röyada gördüm yan	130
Yenə sənə dair	130
Pol Robsona	130
Həbsxanada yatmalı olanlara bəzi öyüdlər	131
Xoş gəldin	133
Qala qapısından çıxarkən	133
İbrahim Balabanın "Bahar" tablosu üçün deyilmişdir	134
Aclıq tətəlinin beşinci günündə	135
Laylay	137
Dustaqxanadan çıxdıqdan sonra	137
Münəvvərin ad günü	142
Türk kəndlisi	143
Ölü qızciğaz	144
Qoy buludlar adam öldürməsin!	144
Yapon balıqçısı	145
Bina və bənnalar	146
İstiqlal	147
"Praqada bir araba keçir"	148
İl başı	149
Son avtobus	149
Qapalı dəniz	151
Sofiyadan	152
Nikbinlik	153
Gəmi	153
Məməd	154
Bor oteli	154
Balkon	155
Dik daşlar	156
Süfrə	156
David Oystaxa məktub	157
Ceviz ağacı	157
Mavi liman	158
Otuz il sonra	158
Münəvvərə məktub yazdım, dedim ki:	160
Səməd Vurğuna	160
Mikayıl Rəfilinə ağı	161
Sağ əlim	162
Əcaibləşdi havalar	163

Günlər	163
Dağın üstündə	164
Nikbin adam	164
Səhər vaxtı	165
Mərcan balıqları	165
Sebastian Baxın 1 nömrəli do minor konserti	166
Masalların masalı	167
Ümid	169
Bir səyahətə dair	171
Sənsiz, Paris	172
Abidin Dinonun "Vuruş" adlı tablosu üçün deyilmişdir	172
Paris tapmacaları	172
Tunel	174
Dunay çayı	174
Məmləkətim haqqında	175
Avninin atları	175
Bir üsküdar balkonunda	176
Buludlar keçir	176
Bu il payızın əvvəlində	177
Küləkli göyertədə	177
Nə olmalı	177
Pəncərələr	178
Gəldik, gedirik	180
Böyük insanlıq	180
Şəhidlər	181
Dağ başında	182
Gecə vaxtı Bakı	182
Avtobiografiya	182
Vətən xaini	184
Bir cəza evində dustaq adamın məktubları	185
Qarlı qayın ormanında	185
Cənazə mərasimim	187
Vəsiyyət	187

POEMALAR

Jakonda və Si-Ya-u	191
İnsan mənzərələri	207
Qurtuluş davası dastanından	304

PYESLƏR

Kəllə	309
Qərribə adam	360
Demoklisin qılıncı	426

Buraxılışa məsul: *Əziz Güləliyev*

Texniki redaktor: *Rövşən Ağayev*

Tərtibatçı-rəssam: *Nərgiz Əliyeva*

Kompyuter səhifələyicisi: *Rəvan Mürsəlov*

Korrektorlar: *Tutu Məmmədova*
Pərinaz Səmədova

Yığılmağa verilmişdir 07.06.2006. Çapa imzalanmışdır 27.09.2006.

Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 31. Ofset çap üsulu.

Tirajı 25000. Sifariş 160.

Kitab “Şərq-Qərb” mətbəəsində çap olunmuşdur.

Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17.